

ΓΙΟΝΑ ΜΙΚΕ ΠΑΪΔΟΥΣΗ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΑ ΒΙΛΙΑ ΤΟΥ ΚΙΘΑΙΡΩΝΑ
ΚΑΙ
ΤΑ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥΣ

ΑΘΗΝΑ 1980

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΓΙΟΝΑ ΜΙΚΕ ΠΑΪΔΟΥΣΗ

* ΣΥΛΛΟΓΗ *
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

ΤΑ ΒΙΛΙΑ ΤΟΥ ΚΙΘΑΙΡΩΝΑ
ΚΑΙ
ΤΑ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 56270
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 22/6/2015
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. _____

ΑΘΗΝΑ 1980

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

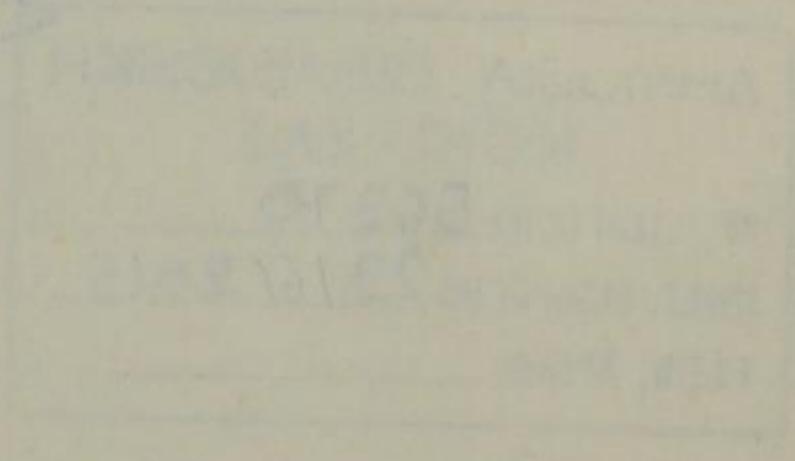
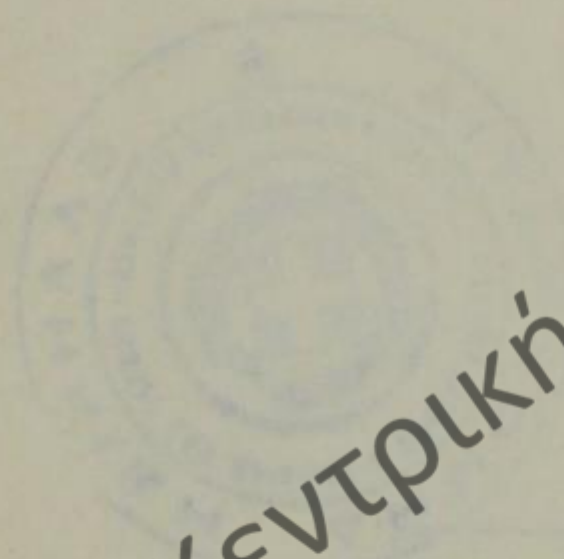
ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΚΑΙ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΚΟΝΙΤΣΑ

ΣΤΟ ΜΙΚΕ ΠΑΪΔΟΥΣΗ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΑΠΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΜΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδα
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ	39
ΤΑ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ	62
Πανηγυριώτικα τραγούδια	73
Τό τραγούδι τῆς Παναγιᾶς τῆς Γκούρας	73
Τό τραγούδι τοῦ ἁη - Γιωργιοῦ	79
Τό τραγούδι τοῦ ἁη - Κωσταντίνου	80
Τά τραγούδια τῆς δουλιᾶς	80
Τό τραγούδι τῆς Ψάθας	81
Τό τραγούδι τοῦ Γερμενοῦ	82
Τραγούδι τῶν ρετσινάδων	83
Τό τραγούδι τοῦ θέρου	86
Τό τραγούδι τοῦ ἀργαλιοῦ	88
Τσοπάνικα τραγούδια	91
Τό τραγούδι τοῦ χτίστη	93
Τά τραγούδια τοῦ γάμου	95
Τραγούδια τοῦ ἀρραβώνα	98
Τραγούδι τῶν προξενητάδων	100
Τό τραγούδι τῆς πεθερᾶς	102
Τά τραγούδια τῆς ἀγάπης	104
Α. Τραγούδια τῶν κοριτσιῶν	104
Β. Τραγούδια τῶν παλληκαριῶν	112
Γ. Τραγούδια τῆς κρυφῆς ἀγάπης	116
Ἐποικίαι	125
Τραγούδια γιά λουλούδια καί δέντρα	126
Ταχταρίσματα	127
Μοιρολόγια	130
Ἐμμετρα σκωπτικά	134
Μεταγενέστερα τραγούδια	135
Σύγχρονα τραγούδια	141

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἐργασία πού παρουσιάζουμε εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς προσπάθειας γιά συγκέντρωση καί καταγραφή ἀρβανίτικων τραγουδιῶν στό δερβενοχώρι Βίλια τοῦ Κιθαιρώνα. Ἀρχινισμένη πρὶν δώδεκα χρόνια ὀλοκληρώθηκε ἐπιτόπια τῶν Αὐγούστο τοῦ 1979.

Τήν περιορίσαμε στό στενό περιβάλλον τούτου τοῦ χωριοῦ, γιατί πιστεύουμε πώς μ' αὐτό τόν τρόπο μπορεῖ νά γίνει σωστή καί ὀλοκληρωμένη δουλιὰ, χωρίς κενά καί προχειρότητες, πού εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπιπολαιότητος καί βιασύνης.

Στήν προσπάθειά μας τούτη ἡ μόνη δυσκολία πού συναντήσαμε εἶτανε ἡ ἀνάγκη παραμονῆς στό ἐρευνώμενο περιβάλλον. Κατά τά ἄλλα ἡ κατανόηση καί ἡ προθυμία τῶν χωριανῶν εἶτανε τό λιγότερο συγκινητική.

Στή διάρκεια τῆς συγκέντρωσης τοῦ ὀλικοῦ ἔγινε κατάδηλη ἡ ἀποδυνάμωση τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας καί σέ τούτο τό χωριό, ὅπως καί σέ κάθε ἄλλη ἔλλαδική ἀλβανόφωνη περιοχή. Καί τούτο, στό διάστημα μιᾶς δωδεκαετίας. Ὁ καιρός, πού στά μέρη αὐτά ἡ γνώση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας περιοριζότανε στό ἐλάχιστο, ἀνήκει στό μακρινό παρελθόν. Ἀκολούθησε ἡ ἐποχή τῆς ἀρβανίτικης διαλέκτου πού διαμορφώθηκε ἀπό τόν προοδευτικό ἐμπλουτισμό τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας μέ πλῆθος λέξεις ἐλληνικές πού, ἐνσωματωμένες σ' αὐτή, λειτούργησαν ὀμαλά καί σιωπῶντά ἀκολουθώντας τούς κανόνες της. Ὑστερα ἤρθε ἡ ἐποχή ὅπου ἡ ἐλληνική γλώσσα μιλήθηκε παράλληλα μέ τήν ἀρβανίτικη. Καί τώρα βρισκόμαστε στό στάδιο τῆς προοδευτικῆς ἐγκατάλειψης τῆς ἀρβανίτικης. Εἶναι γεγονός διαπιστωμένο. Οἱ σημερινοί γονεῖς ἐλάχιστα τήν παραδίδουν στά παιδιά τους. Μποροῦμε νά εἴμαστε βέβαιοι πώς θά εἶναι ἀνύπαρχτη στά ἐγγόνια τους.

Ὅμως τούτη ἡ γλώσσα ἡ ἀρβανίτικη μιλήθηκε σ' αὐτό τόν τόπο ἀπό ἀνθρώπους πού ἀπό τά παλιά τά χρόνια ὡς τά σημερινά ἔδοσαν τό ἀντρίκιο «παρών» τους σέ κάθε ὥρα ἀνάγκης τῆς παραγνωρισμένης τούτης γωνιᾶς τῆς γῆς, χωρίς νά λογαριάσουν θυσίες, συνέπειες ἢ ἀντίποινα. Γι' αὐτό θεωρήσαμε χρέος μας, πέρα ἀπό πολιτικές σκοπιμότητες ἢ ξεπερασμένες φυλετικές διακρίσεις καί ὑποκριτικά τεχνάσματα, πιστεύοντας μόνο στόν ἄνθρωπο, νά καταγράψουμε τά γλωσσικά μνημεῖα του. Καί τούτο, ὡς μιά ἐλάχιστη ἀπότιση ὀφειλόμενης τιμῆς καί σεβασμοῦ στή μνήμη τῶν ὅπου τῆς Ἑλλάδας Ἀρβανιτῶν.

Φτωχοί και κατατρεγμένοι ήρθαν ἐδῶ και προνοιαστήκανε σ' ἀπόμερους τόπους. Ὑστερα, σαλαγώντας κοπάδια στά βουνά ή παρακινώντας βόδια στους κάμπους και ἄλλοτε ταμπουρωμένοι ἀπό τό Σούλι ὡς τό Μυστρά, ἄλλοτε σκαρφαλωμένοι στ' ἄλμπουρα τά Σπετσονυδριώτικα ή ὀρθόστητοι στίς γέφυρες τοῦ «Ἀβέρωφ» και τοῦ «Κατσώνη», γέμισαν τούς ἀέρηδες σαλαγητά, φοβέρες τοῦ πολέμου και ὄρντινα καπεταναίικα. Μά και διδάσκοντας και κυβερνώντας ἔδωσαν φωτισμένες διδαχές και ἀπόκρισες περήφανες και τιμημένες.

Πανηγυριῶτες λεροφορεμένοι, λαμπροστολισμένοι στή θανή ἀντάριασαν τήν πλάση μέ κλέφτικα τραγούδια και τσάμικους χορούς, κατάρες δίκαιες και ἠχερά μοιρολόγια.

Σέ τοῦτα ὅλα ἀφήσανε τή λεύτερη ρωμαίικη καρδιά τους νά μιλήσει στή γλώσσα τῶν μανάδων τους και ἄς εἶταν για ζωή μά και για θάνατο.

Παρουσιάζοντας τά γλωσσικά μνημεῖα τούτων τῶν ἀνθρώπων, θεωρήσαμε ἀπαραίτητο, για πληρέστερη ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη, νά προβοῦμε σέ μιάν ιστορική εἰσαγωγή, κατατοπιστική για τά Βίλια και για τούς ἀνθρώπους των. Νά ἐκθέσουμε δηλαδή τήν ιστορία τούτου τοῦ χωριοῦ, ὅπου βρέθηκαν τά τραγούδια, και τῶν ἀνθρώπων πού τά ἔφτιαξαν, τά τραγούδησαν και τά χόρευαν, μιá και στήν περίπτωσή μας οἱ ἐπιδοθέντες στή μελέτη ἀλβανόφωνων περιοχῶν δέν ἀσχολήθηκαν εἰδικότερα.

Γ. Μ. Π.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σέ μιάν από τίς πλαγιές τοῦ θεοποιημένου ἀπό τούς ἀρχαίους "Ἕλληνας βουνοῦ Κιθαιρώνας, στά ριζά τῆς κορφῆς Λεστόρι, ἀπλώνεται σχεδόν ἀμφιθεατρικά τό χωριό Βίλια, ἔδρα τοῦ ὁμώνυμου δήμου τῆς Μεγαρίδας. Δεξιά κι ἀριστερά του οἱ κορφές Ἐλατιάς καί Πάστρα. Στό χαμηλότερο σημεῖο τῆς περιοχῆς του ὁ στενός κάμπος, τό Fund-i i Vilësë= ἡ βάση τῆς Βίλας. Ἡ οἰκιστὴ τοῦ χωριοῦ ἀνάγεται στά ὕστερα βυζαντινά χρόνια. Μέ τόν καιρό ἐξελίχτηκε σέ κεφαλοχώρι πού στό γύρω τόπο του ὑπῆρχαν κάποτε ἀρχαῖες ἀκουστές πόλεις καί πολίσματα.

Στό δῆμο Βιλιῶν ὑπάγεται τό Πορτο-Γερμενό ὅπου ψηλότερα ἀπό τήν παραλία του σώζονται τά σημαντικά καί ἐπιβλητικά εἰρηπία τῶν ὀχυρώσεων τοῦ δ' π.Χ. αἰ. τῆς ἀρχαίας πόλης Αἰγόσθυνα.

Γιά τούτη τήν περιοχή τῶν Βιλιῶν ὁ ἐξερευνητής τῆς ἀρχαιότητος Σκύλακας (ε' αἰ. π.Χ.) γράφει: «Μετά δέ Βοιωτοῦς Μεγαρεῖς εἰσὶν ἔθνος, καί πόλεις αἶδε· Αἰγόσθυνα, Πηγαί, τεῖχος Γεράνεια, Ἄρις...»¹, ὁ δέ μεταγενέστερός του ἱστορικός καί γεωγράφος Παυσανίας (β' αἰ.) σημειώνει: «Ἡ δέ ὀρεινὴ τῆς Μεγαρίδος τῆς Βοιωτῶν ἐστὶν ὁμορος, ἐν ἧ Μεγαρεῦσι Παγαί πόλις, ἑτέρα δὲ Αἰγόσθυνα ὠκισται...»². Ἐν Αἰγόσθenois δὲ Μελάμποδος τοῦ Ἀμυθάονος ἐστὶν ἱερόν καί ἀνὴρ οὐ μέγας ἐπειρασμένος ἐν στήλῃ, καί θύουσι τῷ Μελάμποδι καί ἀνά πᾶν ἔτος ἑορτήν ἄγουσι...»³.

Στά Αἰγόσθυνα λοιπόν λατρεύτηκε ὁ μάντης καί γιατρός Μελάμποδας, γνώστης τῆς γλώσσας τῶν ζώων. Ἐκεῖ ὁ Παυσανίας εἶδε τό ἱερό του καί τὴ λαξευμένη στήλη τὴν ἀφιερωμένη σ' αὐτόν. Τά Αἰγόσθυνα γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἀπέτελεσαν μέλος τῆς Βοιωτικῆς Ἀμφικτυονίας μέ κέντρο τὴν ὀμηρικὴ Ὀγχηστό⁴.

Ὅσο γιὰ τίς Παγές, τὴν ὀχυρὴ καί ἐμπορικὴ πόλη τῆς Μεγαρίδας, στά βοριοδυτικὰ της, ὁ λεξικογράφος Σκαρλάτος Βυζάντιος γράφει: «Παγαί· δω-

1. Σκύλαξ Καρυανδεύς, Περίπλους... τόμ. I, 39, σ. 38 στό Geographi Graeci Minores, Ἐκδόσεις Didot, Παρίσι 1855, Τόμοι 1-2.

2. Παυσανίας, Ἑλλάδος Περιήγησις, Ἐκδοσὴ L. Dindorf, Παρίσι 1882, Ἀττικά, I, XLIV,4.

3. Στόν ἴδιο I, XLIV,5. - Βλ. καί Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Γεωγραφικὴ ἀφήγησις, Ἐκδοσὴ C. Müller, Παρίσι 1883, Τόμ. Α', σ. 540, 17, ὅπως καί στήν ὑπόσημ. 12.

4. Ν. Φαράκλας, Μεγάλῃ Σοβιετικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια, Τόμ. Α', τ. 32-33, στό λῆμμα.

ρικῶς ἀντί Πηγαί· πόλις καί λιμὴν τῶν Μεγάρων»⁵, ὁ δὲ ἐπίσης λεξικογράφος Στέφανος Βυζάντιος (στ' αἰ.) ἀναφέρεται στὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς Κύπρου, παροιμία τῶν Μεγαρέων, πού τὰ ἐρείπιά της σώζονται ἀνατολικά τῆς Κηρύνειας.

Τὰ ἐρείπια τῶν μεγαρικῶν Παγῶν ἢ Πηγῶν βρίσκονται στό Ἀλεποχώρι, στὸν κόλπο τῆς Λιβαδόστρας, τῆς ἀρχαίας Ἀλκυονίδας θάλασσας. Καί τοῦτο τό χωριό ὑπάγεται στό δῆμο Βιλιῶν, ὅπως κ' ἓνα ἄλλο ἀκόμη, ἡ Ψάθα, πού ἡ ὄνομασία της προῆλθε ἀπὸ ἓνα εἶδος τύφης (ψαθιοῦ) πού φυτρώνει ἄφθονο ἐκεῖ.

Ἡ ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Βίλια ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τό ρῆμα βιγλίζω πού προῆλθε ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη *vigilia* = σκοπιά, φυλάκιο⁶ καί μ' αὐτὴ τὴ σημασία ἀπαντᾷ στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὰ βυζαντινά χρόνια στὸν τύπο βίγλα⁷. Ὅσοι δὲ ὑπηρετούσαν σ' αὐτὴ λέγονταν βιγλάτορες. Ὁ Χαλιορῆς ἀναγράφει τοὺς τύπους βιγκλιάρης καί βίγλαρης⁸. Στὴν ἀρβανίτικη γλῶσσα πέρασε μὲ τοὺς τύπους *viglë* ἢ *viḡlë* (sic) καί *vigljë* ἢ *viḡljë* (resic)⁹, στὴ δὲ ἀλβανικὴ γλῶσσα ἀπαντᾷ ὡς *viglë* ἢ *vigljë*¹⁰.

Σέ ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας καί τοῦ Ἀγῶνα τό χωριό ἀναγράφεται ὡς Βίλλια (ἦ)¹¹, σήμερα δὲ ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἀλβανόφωνους λέγεται *Vilë*-a = ἦ Βίλα καί ὄχι τὰ Βίλια. Ἡ μεταβολὴ τοῦ γένους καί τοῦ ἀριθμοῦ ἀποδίδεται στὴν ὑγρότερη προφορὰ τοῦ *l* ὡς *lj* πού ἔδωσε τὴν ἐντύπωση ὅτι μετὰ τό *l* ἀκολουθεῖ *i*¹².

Ἡ σημασία τῆς ὄνομασίας δικαιολογεῖται ἄλλωστε ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ θέση τοῦ χωριοῦ πού κάποτε ὡς βίγλα θὰ εἴταν ἀθέατη μέσα στό ἄλλοτε πυκνὸ δάσος καί στό ὑψόμετρο τῶν 600 μέτρων. Ἀναφέρεται σχετικᾶ: «... ἡ θέσις τῶν Βιλιῶν (Μεγαρίδος), ἀφ' ὧν εἶναι κάτοπτον μέγα τμῆμα τῆς ἀπ' Ἀθηνῶν πρὸς

5. Σκαρλάτος Βυζάντιος, Λεξικόν Ἐπίτομον τῶν ἐν τοῖς Ἑλλησι συγγραφεῦσιν ἀπαντωμένων κυρίων ὀνομάτων, Ἐκδοσις στερεότυπη Α. Κορομηλά, Ἐν Ἀθήναις 1852, στό λῆμμα.

6. Πέτρος Φουρίκης, Συμβολὴ εἰς τό τοπωνυμικόν τῆς Ἀττικῆς, Περ. Ἀθηνᾶ (1929) Τόμ. 41, σ. 101. — Ἰωάννης Σαρρῆς, Τὰ τοπωνυμικά τῆς Ἀττικῆς, Περ. Ἀθηνᾶ (1928) Τόμ. 40, σ. 128.

7. Φαίδων Κουκουλές, Βυζαντινῶν βίος καί πολιτισμός, Ἐκδοσις Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, Ἐν Ἀθήναις 1949, Τόμ. Γ', σ. 214.

8. Νικόλαος Γ. Χαλιορῆς, Ὑδραϊκά Λαογραφικά, 4, Πειραιεύς 1931, σ. 142.

9. Φουρίκης ὁ.π. σ. 101.

10. Κωνσταντῖνος Χριστοφορίδης, Λεξικόν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 28. — Στά Δίδυμα τῆς Ἐρμιονίδας λέγεται ἡ φράση: *vëreshtë-a ka shtirë vigljë* = τό ἀμπέλι ἔχει ρίζει τσαμπιά = τό ἀμπέλι ἔχει παρουσιάσει (τά πρῶτα ὠριμα) τσαμπιά, ὅπου ἡ λ. *vigljë* = βίγλα ταυτίζεται μὲ τὴ λέξη *viljë* = *një vesh rrush* = ἓνα τσαμπὶ σταφύλι (Χριστοφορίδης ὁ.π. σ. 24 καί 30).

11. Μελέτιος Α. Μπεναρδῆς, Ψῆγματα Μεγαρικῶν, Β', Μεγαρεῖς καί Δερβενοχωρεῖται, χ.τ. 1936, σ. 34 καί ἄλλοῦ.

12. Φουρίκης ὁ.π. 41, σ. 102.

Θήβας δημοσίας ὁδοῦ, δικαιολογεῖ μᾶλλον τήν σημασίαν τῆς σκοπιᾶς...»¹³.

Ἐξάλλου μέ τήν ὀνομασία *vilë-a, viljë-a, vilëzë-a, viljëzë-a* σημειώνονται πολλές θέσεις στήν Ἀττική κι ἀκόμη μέ τούς τύπους Βίγλα ἤ σέ σύνθεση Κατσηβίγλα (Κακή βίγλα) καί Κατσηβίλα στή Σαλαμίνα¹⁴, ὅλες δέ βρίσκονται σέ χαρακτηριστικές ψηλές τοποθεσίες, ὅπως εἶναι κι αὐτή τῶν Βιλιῶν ἤ ἡ κορφή Βίγλα στίς Σπέτσες¹⁵.

Γιά τούτους τούς λόγους, ἐτυμολογικά καί πραγματικά, δέ μπορεῖ νά σταθεῖ καμιά ἐκδοχή ἀπό ὅσες ἔχουνε διατυπωθεῖ ὡς τώρα, ὅτι δηλαδή ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ ὀφείλεται στό ὄνομα κάποιου ἀρχηγοῦ τῶν Ἀρβανιτῶν ἤ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς του ἤ ὅτι δηλώνει τήν ὑπαρξη κάποιας ἐπαυλης ἀλβανικῆς μέσα σέ τοῦτο τό χῶρο «ἦτις θά ἀπήτει καί ἰσχυρόν Ἀλβανόν χωροδεσπότην κύριον αὐτῆς, ὃν ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, οὔτε δυνάμεθα νά εἰκάσωμεν μεταξύ τῶν πτωχῶν Ἀλβανῶν...»¹⁶.

Πράγματι ἡ ἐκδοχή αὐτή εἶναι τό λιγότερο ἐξωπραγματική. Ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ εἶταν πολύ προγενέστερη ἀπό τήν ἐποχή πού ἐπισκέφτηκε τά Βίλια ὁ Γάλλος Buchon, γύρω στά 1835-40. Ὅμως στήν περιγραφή τοῦ χωριοῦ δέν ἀναφέρει ἐπαύλεις, ἀλλά ἀντίθετα ἕνα σπίτι Ἀλβανοῦ, ὅπου φιλοξενήθηκε, πού τό ἀποτελοῦσε ἕνα καί μόνο δωμάτιο καί σ' αὐτό κοιμήθηκε κι ἐκεῖνος κι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ¹⁷.

Κατά μιάν ἄλλη ἐκδοχή, πού ἀναφέρεται ἀπό τόν συγγραφέα Ε. Κ. Δημόπουλο: «Τό τοπωνύμιον Βύλλια κατά τόν γεωγράφον Μελέτιον, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἱστορικός Δ. Σουρμελῆς προῆλθεν ἐκ παραφθορᾶς τῆς λέξεως Ὑσιαί εἰς Βίλλια ὑπό τῶν Ἑλληνοαλβανῶν... Ἡ περιοχὴ λόγῳ τῆς εἰδυλλιακῆς θέσεως καί τῆς ἀφθόνου βλαστήσεως ἐνομίσθη, ὅτι εἶναι τό ὄρος Ἡδύλειον... καί ἐκ ταύτης προῆλθε τό Βύλλια· τό Β ἀντικατέστησε τό Δ διότι δέν ὑπάρχει εἰς τήν Ἀλβανικὴν διάλεκτον»¹⁸.

Στό σημεῖο αὐτό ἔχουμε νά παρατηρήσουμε πρῶτα πῶς γιά τό ὄρος Ἡδύλειον ἀναφέρεται: «σειρά ὀρέων ἐν Φωκίδι, ἐκτεινόμενον ἄχρι τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ Ὀρχομενοῦ»¹⁹ κ' ὕστερα πῶς τό ἐπιχείρημα τῆς ἀπουσίας τοῦ στοιχείου Δ ἀπό τήν ἀλβανική γλῶσσα εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατο καί ἀσφαλῶς ὀφείλεται στήν πλήρη ἄγνοια τούτης τῆς γλῶσσας ἀπό μέρος τοῦ συγγραφέα.

13. Φουρίκης ὁ.π. 41, σ. 102.

14. Στόν ἴδιο σ. 101.

15. Ἀντώνιος Μηλιαράκης, Γεωγραφία πολιτική νέα καί ἀρχαία τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καί Κορινθίας, Ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 236.

16. Φουρίκης ὁ.π. 41, σ. 102.

17. J. A. Buchon, La Grèce continentale et la Morée. Voyage, séjour et études historiques, Paris 1843, σ. 558, xxxv.

18. Εὐάγγελος Κ. Δημόπουλος, Κιθαιρών. Ἀθήναι 1972, σ. 68.

19. Βυζάντιος, ὁ.π. στό λῆμμα.

Ὁ ἴδιος, ἀπορίπτοντας τίς προηγούμενες ἐκδοχές, διατυπώνει στή συνέχεια τοῦ κειμένου του τή δική του ἄποψη: «Τό τοπωνύμιον «Βύλλια» ὅπερ ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶναι ἀλβανικῆς προελεύσεως, καί ὡς ἰσχυρίσθησαν οἱ ἀσχοληθέντες μέ τά τοπωνύμια τῆς Ἀττικῆς - Μεγαρίδος . . . εἶναι καθαρῶς Ἑλληνική λέξις, διατηρηθεῖσα διά μέσου τῶν αἰώνων»²⁰. Παραθέτει δέ ἑπτά ἐτυμολογίες δικῆς του ἐπινόησης, πού τίς στηρίζει πότε στή λέξι βάλλις = φαλλός, πότε στό θεό Βάαλ ἢ στά βυζαντινά παραπετάσματα, τά βῆλα κ.ἄ.²¹. Ἀναγκαστικά θά τά παρακάμψουμε ὅλα τοῦτα, μιά καί δέν παρέχουν καμιά βάση σημασιολογική ἢ γλωσσολογική, ἀναγνωρίζοντας βέβαια τό μόχθο τοῦ συγγραφέα, πού δυστυχῶς δέν δικαιώνεται καί ἡ μή δικαίωση ὀφείλεται σέ μιάν ἔντονη «ἀντιαρβανίτικη» προκατάληψη καί σέ μιάν ἰσχυρή δόση προγονολατρίας κι ἀκόμη σέ μιάν ἀβασάνιστη ἄρνηση τῆς ἔγκυρης γνώμης τοῦ εἰδικοῦ Πέτρου Φουρίκη, ὅπου καί παραπέμπει ὁ συγγραφέας, μιλώντας γιά τούς «ἀσχοληθέντας μέ τά ἀλβανικά τοπωνύμια». Προσθέτει δέ: «Οἱ ἐπήλυδες ἐγκατασταθέντες δέν ἐδημιούργησαν ἓνα ἐνιαῖον οἰκισμὸν εἰς τήν περιοχὴν, διότι δέν ὑπάρχουν ἀλβανικά τοπωνύμια»²². Καί τοῦτο, ὅταν ὄχι μόνο στήν περιοχὴ τῶν Βιλιῶν ἀλλά καί σ' ὅλη τήν Ἀττική καί τή Βοιωτία — γιά νά μήν ἐπεκταθοῦμε στήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα καί στά νησιά της— σημειώνονται, παράλληλα μέ τά ἐπίθετα, πλῆθος τοπωνύμια εἴτε σέ γνήσια μορφή εἴτε παραφθαρμένα.

Στή συνέχεια θά ἀναφερθοῦμε στόν Π. Φουρίκη πού γράφει: «Βίλια· τό ὑπό τόν Κιθαιρῶνα χωρίον, ὃ παραδόξως ὑπό τῶν δημοσίων ἀρχῶν μετετράπη εἰς Εἰδυλλίαν, ἓν ἐγκαταλειμμένον χωρίον πρὸς βορρᾶν τοῦ Μαραθῶνος»²³. Θεωρεῖ δηλαδή παράδοξη τήν ὀνομασία πού δόθηκε στά Βίλια ἀπό τόν Μελέτιο. Κατά δέ τήν ἐπιτόπια ἔρευνα παρασχέθηκε ἡ πληροφορία, ὅτι πράγματι σ' αὐτόν ὀφείλεται καί ἡ καθιέρωση τοῦ δήμου Εἰδυλλίας. Κατά τούς ἀκολουθοῦντες αὐτή τήν ἐκδοχή, ἡ ὀνομασία προῆλθε ἀπό παραφθορά τῆς λέξης Εἰδύλλια, πού στήν ἀρβανίτικη γλώσσα ἔγινε Βύλλια. Παρατηρεῖται δηλαδή, τάχα κ' ἐδῶ, τροπή τοῦ δ σέ β ὅπως καί στά νεοελληνικά.

Τό πιθανότερον λοιπόν εἶναι νά ἀναφέρθηκε στόν Μελέτιο ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ ὡς ἡ Βίλια, ὃ δέ ἱερωμένος γεωγράφος, μή μπορώντας ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν ἔντονη ἐπήρεια τοῦ μυθολογικοῦ κύκλου, πού τυλίγει τόν Κιθαιρῶνα, καί τοῦ πνεύματος τῆς ἀρχαιολατρίας, ἀρχαιοποίησε καί τήν ὀνομασία Βίλια, ὅπως καί ἄλλες τοπωνυμίες, ἐπινοώντας μιά νέα λέξη. Ἡ παραφθορά δηλαδή ἔγινε ἐδῶ καί ἡ Βίλια ἔγινε ἡ Δίλια - Εἰδύλλια.

Ἀλλά καί ἡ ὀνομασία τῆς κορφῆς Λεστόρι προβληματίζει. Κατά

20. Δημόπουλος ὀ.π. σ. 68.

21. Στόν ἴδιο σ. 69-70.

22. Στόν ἴδιο σ. 42-43.

23. Φουρίκης ὀ.π. σ. 102.

μιάν έκδοχή, πού μᾶς ἀνακοινώθηκε προφορικά ἀπό Βιλιῶτες, ἀνάγεται στή λέξη ληστής, μέ τήν ἐπεξήγηση, χωρίς ὅμως κανένα ἄλλο ἐνισχυτικό στοιχεῖο, ὅτι στήν κορυφή αὐτή κατάφευγαν κάποτε ληστές βρίσκοντας σιγουριά μέσα στό πυκνότατο δάσος τῆς. Ἀλλά τό τοπωνύμιο δέν ἀναγράφεται οὔτε προφέρεται Ληστόρι. Λέγεται καί ἀκούγεται *Leshtó r-i*. Ὁ Σαρρῆς ἀναφέρει: «Λεστόρι ἄλβ. = μαλλιαρό, δηλ. δασῶδες»²⁴, καί ὁ Φουρίκης στό ἴδιο λῆμμα ἐξηγεῖ: «Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῇ Ἀλβανικῇ τό *leshtó r* ἢ *leshtú ar* καί *ljeshtó r* *ljeshhtú ar* (ἐκ τοῦ *lesh* = μαλλίον) σημαίνει τόν μαλλιαρόν, ἄν δέ κατ' ἐπέκτασιν σημαίνει καί τόν δασώδη τόπον δέν γνωρίζομεν· ἄλβανιστί ὅμως *lestór* ἢ *leshtú ar* δύναται νά λεχθῆ καί ὁ τόπος ὁ περιέχων *lése* ἢ *lise* (δρύας)· ὥστε *Leshtóri* - Λεστόρι = Δρυμών»²⁵. Παραπέμπει δέ καί στή θέση *Λεσιά* τῆς Ἐπιδαύρου, ἀνάγοντας τό ἔτυμό τῆς στήν ἄλβανική λέξη *lis-i* = ὁ δρυς²⁶.

Ἡ Λεσιά ἀπό τούς ἄλβανόφωνους τῆς Ἀργολίδας προφέρεται *Lesë* ὄχι *Leshe* καί τοῦτο ἐπιβεβαιώνει τό ἔτυμό τῆς πού ἐνισχύεται καί ἀπό τήν ὑπαρξη —στά παλιότερα βέβαια χρόνια— δάσους ἀπό δρυς²⁷. Σημειώνοντας τή διαφορά τῆς προφορᾶς τῶν δυό τοπωνυμιῶν πού, ἄν καί ἀνάγονται στή λέξη *lis* κατὰ τόν Φουρίκη, ὅμως προφέρονται ἢ μέν πρώτη *Leshtó r* καί ὄχι *Lestó r*, ἢ δέ δεύτερη *Lesë* καί ὄχι *Leshe*, θεωρήσαμε ἀπαραίτητο νά ἐρευνήσουμε ἐπιτόπια τήν πρώτη περίπτωση, ἀκολουθώντας τή συμβουλή τοῦ Κωνσταντίνου Α. Ρωμαίου: «Εἶναι σημαντικώτατο καί ἀπαραίτητο ἡ αὐτοψία γιά ὅσους θέλουν σοβαρά νά σπουδάσουν τή ζωή ἢ τή γλώσσα τοῦ λαοῦ»²⁸.

Ἐπιτόπια λοιπόν ἀποκλείστηκε ἡ προέλευση τῆς ὀνομασίας Λεστόρι ἢ Λιστόρι ἀπό τή λέξη *lése* ἢ *lise*. Στόν τόπο αὐτό ὑπάρχουν ἀραιές δρυς, ἀλλά τά ἐπιβλητικά ἔλατα ἀφθονοῦν καί κάπως χαμηλότερα πεῦκα, σκίνα κ.ἄ. Ὁ ἀποκλεισμός ἐνισχύεται καί ἀπό τήν τοπική προφορά τῆς τοπωνυμίας.

Ἐπίσης οἱ Βιλιῶτες τσοπάνηδες, γεωργοί, κυνηγοί κι ἀνάμεσά τους ὁ Γιώργος Α. Γκιόκας, ὁ Γιώργης Χ. Γκιόκας, ὁ Μιχάλης Μακρυνόρης, ὁ Θωμάς Μόρφης βεβαιώνουν τήν ὑπαρξη μιᾶς μεγάλης πέτρας ἀκριβῶς πάνω στήν κορυφή Λεστόρι πού τήν ὀνομάζουν *gurilëshit* = πέτρα τοῦ μαλλιῦ. Σέ

24. Σαρρῆς ὁ.π. σ. 143.

25. Φουρίκης ὁ.π. σ. 122.

26. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο ὑπόσημ. 2.

27. Στά Δίδυμα τῆς Ἀργολίδας σώζεται σχετική παράδοση. Σύμφωνα μ' αὐτή κάποτε φτάσανε στή Λεσιά κουρσάροι μέ «φοῦστες», μέ σκοπό νά ληστέψουν τά χωριά τῆς περιοχῆς καί νά σκλαβώσουν τούς ἀνθρώπους. Πρόλαβε ὅμως ὁ ἀντρωμένος *Laj Zot*, ἀφέντης κοντινοῦ κάστρου τῆς Λαίζας, πού τρέχοντας ξερίζωσε στό δρόμο του μιά πελώρια βελανιδιά καί χτυπώντας μ' αὐτή τίς φοῦστες, τίς βούλιαξε ὅλες μαζί μέ τούς κουρσάρους. Βλ. Γιόνα Μικέ Παϊδούση, *Τά παιδιά τῆς σπηλιᾶς*. Ἀθήνα 1978, σ. 46.

28. Κ. Α. Ρωμαῖος, *Μικρά Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 85.

ἐρώτηση, γιατί τή λένε ἔτσι, ἀπάντησαν: atë gur e thómi ashtú se ishtë sipërë ndë mal Leshtór = αὐτή τήν πέτρα τή λέμε ἔτσι γιατί εἶναι πάνω στό βουνό Λεστόρι. Ἐπεξήγησαν δέ: nga mal-i leshtór múar émërinë dhe gur-i lëshit = ἀπό τό μαλλιάρó βουνό πῆρε τό ὄνομα καί ἡ πέτρα τοῦ μαλλιού.

Πρόκειται γιά ἕνα βράχο στή θέση πού ἀναφέραμε καί πού ὀλοχρονίς εἶναι σκεπασμένος μέ λειχῆνες σέ χνοώδη μορφή, ἐξαιτίας τῶν συνθηκῶν τοῦ περιβάλλοντος πού σκιάζεται ἀπό πυκνότατα δέντρα. Σημειώνεται μιᾶ ἀλληλοεξάρτηση μεταξύ κορφῆς καί βράχου σχετικά μέ τήν ὀνομασία, τό βασικό ὅμως εἶναι, πώς σ' ὅποιο ἀπό τά δύο καί νά ἀποδόθηκε πρῶτα, ὀφείλεται στή λέξη lesh = μαλλί. Μέ βάση τοῦτο τό διαπιστωμένο στοιχεῖο καταλήγουμε στό συμπέρασμα πώς ἡ σωστή ὀνομασία τῆς κορφῆς εἶναι Leshtór -i = ὁ μαλλιάρός, ἐπίθετο πού χαρακτηρίζει τό δασύτριχο ἄνθρωπο ἢ τό πυκνόμαλλο ζῶο, ἀλλά ἡ ἐννοιά του ἐπεκτείνεται χαρακτηρίζοντας κ' ἕναν τόπο πυκνοδασωμένο, ὅπως εἶναι πράγματι στήν περίπτωσή μας. Πρόκειται δηλαδή γιά ἐπίθετο πού οὐσιαστικοποιήθηκε διατηρώντας καθαρή τή σημασία του, μέ ἀρχικό τύπο mal-i leshtór = τό μαλλιάρó βουνό καί σέ ἐπέκταση τό δασωμένο βουνό.

Γιά τόν καθορισμό τῆς ἐποχῆς τῆς οἰκισῆς τῶν Βιλιῶν δέν ὑπάρχουν σχετικές πληροφορίες, ἀλλά αὐτό συμβαίνει σέ εὐρύτερη κλίμακα καί ἀφορᾷ στή μεσαιωνική καί βυζαντινή περίοδο. Γιά τοῦτο μόνο συγκριτικά σέ σχέση μέ τήν ὅλη Μεγαρίδα μπορούμε νά βγάλουμε συμπεράσματα καί γιά τά Βίλια, ἄν καί γιά τά Μέγαρα ἀκόμη «αἱ μόναι πληροφορίαι κατά τήν Βυζαντινήν ἐποχήν εἶναι περί ἐνίων ἐπισκόπων»²⁹. Καί ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι «Ἡ μελέτη τῆς Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας δέν ἔκαμε τάς προόδους τῆς Ἀρχαϊκῆς καί Ἑλληνιστικῆς Ἱστορίας»³⁰. Μέ βάση τήν ὀνομασία τοῦ χωριοῦ πού, ὅπως ἀναφέραμε, ἀπαντᾷ στά βυζαντινά κείμενα ὡς βίγλα, ἡ οἰκισή του μπορεῖ νά ἀναχτεῖ στά βυζαντινά χρόνια καί μάλιστα στίς τελευταῖες ἑκατονταετίες τους καί νά συμπίπτει χρονολογικά μέ τά μοναστήρια τῆς περιοχῆς, τοῦ Ὁσίου Μελέτιου καί τῆς Μεταμόρφωσης. Πιθανότατα ὁ ἀρχικός οἰκισμός νά εἶταν στό σημερινό Palio-kastun d -i = τό Παλιοχώρι³¹, ὅπου καί ἡ ἐκκλησιά τοῦ Ἀη-Γιώργη ἐξίσου ἀξιόλογη μέ τούς Ταξιάρχες καί τή δίκλιτη τῆς Παναγιᾶς καί τοῦ Ἀη-Δημήτρη, πού καί οἱ δύο εἶναι μέσα στό χωριό, κι ἀκόμα μέ τά διάφορα ξωκλήσια, ὅπως τῆς Ἀγία-Παρασκευῆς, τοῦ Προφήτη Ἡλία, τοῦ Ἀη-Βασίλη κ.ἄ.

Ἡ ὑπαρξή μιᾶς βίγλας καί πρὶν ἀκόμη ἀπό τά χρόνια τοῦτα στή θέση τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ δέν ἀποκλείεται — ἀντίθετα ἐνισχύεται ἀπό τήν ὀνομασία Kastrë = Κάστρο πού ἔχει ἀποδοθεῖ στό ψηλότερο σημεῖο τοῦ χωριοῦ ὅπου καί ἡ δίκλιτη ἐκκλησιά — ἀφοῦ ἀργότερα ὁ δεσπότης τοῦ Μορέως

29. Μελέτιος Ἄντ. Μπεναρδῆς, Ψήγματα Μεγαρικῶν, Α', χ.τ. 1936, σ. 166.

30. Στόν ἴδιο σ. 167.

31. Ἰωάννης Δ. Γκίνας, Δῆμος Βιλιῶν, Βίλια - Ἰούνιος 1977, σ. 4.

Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος (1348-1425), για να προστατέψει τη χώρα του από τον τουρκικό κίνδυνο δεν άρκεστηκε στις βίγλες, αλλά ύψωσε σ' όλο τό πλάτος του Ίσθμου ισχυρό τεῖχος τό ἐξ α μ ί λ ι ο ν. Βέβαιη δέ εἶναι ἡ ἐγκατάσταση μιᾶς *vigilia* ἐκεῖ κατά τήν ἐποχή τῆς Φραγκοκρατίας, ὅποτε οἱ βιγλάτορες, ὄντας Ἄλβανοί κ' ἔχοντας μαζί τους τίς οἰκογένειες, τά ὑπάρχοντά τους καί τά ζῶα τους δημιούργησαν τόν πρῶτο πυρήνα τοῦ χωριοῦ. Καί ἀργότερα ὅμως, κατά τήν Τουρκοκρατία: «Ἡ συνήθης φρουρά... τοποθετημένη καθ' ὀμάδας εἰς τά πλέον ἐπικίνδυνα σημεῖα, ἔνθα ὑπῆρχον καί φυλάκια («βίγλες») ἠρίθμει 30-40 (φρουρούς)»³². Τοῦτοι οἱ φρουροί δέν εἶσαν ἄλλοι παρά οἱ Ἄλβανοί οἱ ἐγκαταστημένοι στήν περιοχή ἀπό τοῦς Φράγκους πού τώρα, ἐξαιτίας τῶν γενικότερων συνθηκῶν, εἶναι πιό ὀργανωμένοι καί συστηματικοί στή ζωή τους, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀναπτυχτεῖ περισσότερο καί ὁ οἰκιστικός πυρήνας τους. Εἶναι πιά οἱ «Δερβενοχωρίτες» τῆς Μεγαρίδας πού θά μᾶς ἀπασχολήσουν στίς ἐπόμενες σελίδες καί πού «μέχρι τῶν Ὀρλωφικῶν (1769-1770) ἦσαν πτωχοί καί ὀλιγάριθμοι... παραμελοῦντες δέ τήν γεωργίαν ἠσχολοῦντο μέ τήν βοσκήν αἰγῶν, τήν μεταφοράν καί πώλησιν καυσοξύλων εἰς Κόρινθον, Ἀθήνας καί Θήβας, ὡς καί τήν συλλογήν καί ἐκμετάλλευσιν τῆς ρητίνης τῶν πεύκων»³³. Ἀλλά μετά ἀπό τούτη τήν ἐπανάσταση τοῦ Μοριᾶ, ὅταν ὁ διοικητής Μουσούν Ὀγλοῦ τοῦς ἔδωσε ἐντολή νά μήν ἀφήσουν τοῦς Ἄλβανούς, πού εἶχαν αἰματοκυλίσει καί κατακάψει τό «σαντζάκι» του, τό Μοριᾶ νά βγοῦν ἀπό τόν Ίσθμό καί νά φύγουν, ἀλλά νά τοῦς πισωστρέψουν καί νά χρειαστεῖ νά τοῦς σκοτώσουν, τοῦτοι οἱ φρουροί τοῦς ἀποδεκατίσανε παίρνοντας μάλιστα καί τά πλουσιότατα «πλιάτσικά» τους. «Τό ἀφθονον χρῆμα, τό ὅποιον ἀπέκτησαν οἱ δερβενοχωρίται ἐκ τῆς λείας, διέθεσαν διά τήν ἀγοράν γαιῶν ἀνηκουσῶν εἰς Ὀθωμανούς. Οὕτως οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Κουντούρα ἠγόρασαν τάς περισσοτέρας ἐκ τῶν ἐν Ἐλευσί-νι γαιῶν τῶν Ἀθηναίων ἀγάδων, οἱ τῶν Βιλιῶν γαίας τῆς πεδιάδος τῆς Τανάγρας παρά τῶν ἀγάδων τῶν Θηβῶν...»³⁴. Φυσική συνέπεια τούτων τῶν περιστάσεων εἶταν καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ χωριοῦ τῶν Βιλιῶν, ὅπου βρήκανε καταφύγιο καί ἄλλοι ἄνθρωποι γλυτώσανε ἀπό τήν πειρατική ἐπιδρομή πού χάλασε τό χωριό τους, τό Παλιοχώρι³⁵.

Ὅπως ἀναφέραμε προηγουμένα, οἱ κάτοικοι τῶν Βιλιῶν καί γενικά τῆς Μεγαρίδας εἶσαν Ἄλβανοί καί ἀδέον νά τονισθεῖ, ὅτι οἱ δερβενοχωρίται τῆς Μεγαρίδος καί τοῦ καζᾶ τῶν Θηβῶν ἦσαν χριστιανοί Ἄλβανοί»³⁶.

32. Ἰωάννης Γ. Γιαννόπουλος, Ἡ διοικητική ὀργάνωσις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατά τήν Τουρκοκρατίαν (1393-1821), Ἐν Ἀθήναις 1971, σ. 143.

33. Στόν ἴδιο σ. 144.

34. Στόν ἴδιο σ. 144-145.

35. Ἀγγελική Χατζημιχάλη, Τά Βίλια τοῦ Κιθαιρώνα. Περ. Νέα Ἐστία (1933). Τόμ. 13, σ. 126.

36. Γιαννόπουλος ὁ.π. σ. 146.

Γιά τόν καθορισμό τοῦ χρόνου τῆς ἐγκατάστασης Ἀλβανῶν σέ τούτη τήν περιοχή καί εἰδικότερα στά Βίλια θά προσφύγουμε καί πάλι στά σχετικά ἱστορικά στοιχεῖα, πού ἀφοροῦν στήν Ἀττική, μιά καί γιά τό χωριό δέν ὑπάρχουν ιδιαίτερες πληροφορίες.

Ἀρχικά εἶχαν προνοιαστεῖ στή Βοιωτία Ἀλβανοί πού κατέβηκαν ἀπό τή Θεσσαλομαγνησία τό 1383³⁷. Τότε κατέβηκαν καί μερικοί ἀπό τήν περιοχή τῆς Ἄρτας κ' ἐγκαταστάθηκαν στίς βορινές παρυφές τῆς Ἀττικῆς³⁸. Τή διαφορετική προέλευση τούτων τῶν ἐποίκων ἐπισημαίνει ὁ Μπίρης: «Ὅτι δέ εἶχαν προέλευσιν διαφορετικὴν . . . μαρτυρεῖται ἀκόμη καί σήμερα, τόσο ἀπό τήν διαφορά τῶν ἐπωνύμων, ὅσο καί ἀπό τήν παρατήρηση ὅτι διαφέρουν στόν χαρακτῆρα καί στά ἥθη τους καί δέν βρίσκονται σέ καλές σχέσεις μεταξύ τους»³⁹. Παρατηρεῖ ἐπίσης ὅτι: «Οἱ Ἀρβανῖτες τῆς περιφέρειας τῶν Θηβῶν μάλιστα, εἰρωνεύονται τοὺς Ἀρβανῖτες πού ἔχουν ἀπέναντί τους στό Κριεκούκι, γιά τά μυτερά κεραμίδια πού ὀρθώνουν στίς κορυφές τῆς στέγης τῶν σπιτιῶν τους πρᾶγμα τό ὁποῖον παρατηρεῖται καί στά παλιά σπίτια τῆς Χασιάς καί τῶν Λιοσίων»⁴⁰.

Μιά ἀκόμη ἐπιβεβαίωση γιά τήν ἐγκατάσταση τῶν Ἀλβανῶν στήν Ἀττική ἔχουμε ἀπό τόν Ι. Χ. Ποῦλο: «Μόνον μετά τό ἔτος 1382 πρέπει νά δεχθῶμεν ὅτι ἔλαβε χώραν μόνιμος καί ὀριστική ἐγκατάστασις Ἀλβανῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ, σποραδική μὲν κατ' ἀρχάς, πολυπληθεστέρα δ' ἔπειτα, ἰδίᾳ ἀπό τοῦ ἔτους 1402, καί ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ κυρίως ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς τήν Ἀττικὴν ἐγένετο μετά τό ἔτος 1418 καί δὴ καί μεταξύ τῶν ἐτῶν 1418 καί 1425»⁴¹.

Δηλαδή ὅταν ὁ Φλωρεντινός Κάρολος Τόκκος κατέλυσε τό ἀρβανίτικο δουκάτο τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας, τό 1418, ἐδιώξε ἀπό τήν περιοχή τῆς Ἄρτας τοὺς Ἀλβανούς τοῦ ἡγεμόνα Μουρίκη Μπούα Σγούρου καί ἀπό τήν Αἰτωλία τοὺς ἄλλους τοῦ ἀφέντη Παύλου Μπούα Σπάτα. Στό διάστημα δύο χρόνων, δηλαδή ὡς τό 1420, τοῦτοι οἱ διωγμένοι προνοιάστηκαν ἀπό

37. Κωνσταντῖνος Ι. Ἄμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 141.— Κώστας Η. Μπίρης, Ἀρβανῖτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, Ἀθήναι 1960, σ. 89.

38. Στόν ἴδιο ὁ.π. σ. 90.

39. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο.

40. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο.— Τά μυτερά κεραμίδια παρατηροῦνται ἀκόμη στίς στέγες παλιῶν σπιτιῶν στά Βίλια, στά Δίδυμα τῆς Ἀργολίδας, ἀλλά καί στίς Σπέτσες ὅπου τά τοποθετοῦν καί στά σύγχρονα σπίτια. Οἱ μαστόροι σέβονται τοῦτο τό στοιχεῖο, χωρίς νά ξέρουν τή σημασία του, ἀλλά ἐπειδή «ἔτσι τά βρήκαμε». Πρόκειται γιά «ἀποτρόπαιο» ἢ «ἀλεξίκακο» μέσο.

41. Ἰωάννης Χρ. Ποῦλος, Ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν, Ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 24.

τό δούκα τῆς Ἀθήνας Ἀντώνιο Ἀτζαγιόλη, πού τούς ἀνάθεσε τήν ἀσφάλεια τοῦ δουκάτου του. Αὐτό ἄλλωστε εἶτανε καί ἡ μόνη λύση πού ἀπομένε στους διωγμένους Ἀλβανούς, πού στό μεταξύ εἶχανε ἀπορφανιστεῖ μέ τό θάνατο τοῦ ἀρχηγοῦ τους Μουρίκη⁴². Παράλληλα, καί μέ τά ἄρματα εἶχανε ἐξοικείωση καί τόπους γιά τή βοσκή τῶν κοπαδιῶν τους βρήκαν.

Ἐπομένως μποροῦμε νά συμπεράνουμε πώς καί στά Βίλια ἤρθαν οἱ Ἀλβανοί Τόσκηδες κατά τό τέλος τοῦ ιδ' αἰ. καί στίς ἀρχές τοῦ ιε' αἰ. Ἐρχόμενοι δέ σίγουρα βρήκανε οἰκισμούς στήν περιοχή⁴⁴.

Ἐπομένως μποροῦμε νά συμπεράνουμε πώς καί στά Βίλια ἤρθαν οἱ Ἀλβανοί Τόσκηδες κατά τό τέλος τοῦ ιδ' αἰ. καί στίς ἀρχές τοῦ ιε' αἰ. Ἐρχόμενοι δέ σίγουρα βρήκανε οἰκισμούς στήν περιοχή⁴⁴.

Στό σημεῖο τοῦτο παραθέτουμε τή γνώμη τοῦ Πέτρου-Μεσογειίτη, διατυπωμένη σέ γλωσσολογική μελέτη του πάνω στό ἰδιῶμα τῶν ἀλβανοφώνων τῆς Ἀττικῆς: «Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐλληνικοῦ περιβάλλοντος, καί μάλιστα τοῦ παλαιοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐπί τῶν Ἀλβανῶν ἐποίκων τῆς Ἀττικῆς ἦτο ἰσχυρά, ὅπερ ἄλλως φαίνεται καί εἰς ἄλλας, ἐκτός τῆς γλώσσης, συνηθείας καί ἀντιλήψεις τῶν σημερινῶν ἀλβανοφώνων τῆς περιοχῆς, αἵτινες δέν ἔχουν ἀκόμη μελετηθῆ. Ἀλλ' ἡ διαπίστωσις τοῦ γλωσσικοῦ τούτου γεγονότος ὀδηγεῖ ἡμᾶς καί πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν καί διευκολύνει τήν λύσιν πολλῶν μερικωτέρων ἢ καί γενικωτέρων προβλημάτων, ἀναφερομένων εἰς τήν κατάστασιν τῆς Ἀττικῆς κατά τούς χρόνους τῆς καθόδου εἰς αὐτήν τοῦ νέου στοιχείου. . . Προκύπτει δ' ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὡς ἀναγκαῖον τό συμπέρασμα ὅτι, ὅτε κατῆλθον οἱ Ἀλβανοί καί ἐγκατεστάθησαν εἰς τήν Ἀττικὴν, ἡ περιοχή δέν θά ἦτο ἔρημος, ἀλλά θά κατωκεῖτο, ἔστω καί ἀραιῶς, ὑπὸ Ἑλλήνων κατοίκων». Καί ἄλλου: «Ὅτι ὅμως ἡ Ἀττικὴ κατωκεῖτο ὑπὸ ἐλληνικῶν πληθυσμῶν κατά τήν ἐγκατάστασιν τοῦ νέου στοιχείου εἰς αὐτήν, ἀποδεικνύσθαι κατά τρόπον ἀπολύτως ἀσφαλῆ καί ἀναντίρρητον τά ἐλληνικά τοπωνύμια, εἴτε εἰς τούς ἀρχαίους χρόνους ἀνάγονται ταῦτα, εἴτε ἔχουν τήν ἀρχήν των ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, τά ὅποια ἀπαντοῦν πολλάκις εἰς τά πλέον ἀπόκεντρα σημεῖα τῆς περιοχῆς»⁴⁶.

Στά Βίλια καί πρὸς τήν περιοχή τῆς ἐκκλησιᾶς τῆς Παναγιᾶς καί τοῦ Ἀη-

42. Μπίρης δ.π. σ. 108.—Ποῦλος δ.π. σ. 35.

43. Ἀπόστολος Ἀρβανιτόπουλος, (Ἀλβανία), Ἀλβανικά κρατίδια, Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη, Τόμ. πρῶτος, σ. 708.

44. Μπίρης δ.π. σ. 110.

45. Χρ. Ν. Πέτρου - Μεσογειίτης, Ἑλληνικαὶ λέξεις ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν ἀλβανοφώνων τῆς Ἀττικῆς, Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἀμαντον, Ἀθῆναι 1940, σ. 248-249.

46. Στόν ἴδιο σ. 250.

Δημήτρη κι ακόμη κοντά στους Ταξιάρχες σημειώνονται ελάχιστα χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά στοιχεία σέ απομεινάρια παλιών σπιτιών. Είναι πιθανό νά έπισημαίνουν κατοικημένους κάποτε χώρους, πρίν ακόμη έρθουν οί 'Αλβανοί, αλλά είναι πιθανότερο έρχόμενοι νά πρωτοκατοίκησαν κοντά στίς εκκλησίες και νά δημιουργήσαν σταδιακά τό χωριό τους δίνοντας και τήν όνομασία του στόν τύπο τής γλώσσας τους, πού σίγουρα δανείστηκαν από κάποια κοντινή βίγλα.

Σύμφωνα μέ τήν τοπική παράδοση ή δημιουργία τοῦ χωριού όφείλεται στήν καταστροφή ενός άλλου χωριού.

Σέ απόσταση λιγότερη τής μιᾶς ώρας από τά Βίλια υπάρχουν χαλάσματα πού σημειώνουν τή θέση τοῦ χωριού Παλιοχώρι. Σύμφωνα δέ μέ τήν παράδοση τοῦτο τό χωριό τό χάλασαν οί «φοῦστες»⁴⁷ πού σκλάβωσαν και τούς ανθρώπους

47. Φοῦστες στήν κυριολεξία εἶσαν τά πειρατικά καράβια· ἐδῶ ἡ σημασία περιλαβαίνει και τά πληρώματά τους. Ἀνάλογες παραδόσεις γιά «φοῦστες κουρσάρικες» άπαντοῦν στή Δίδυμα τής Ἀργολίδας, ὅπου οί φοῦστες λέγονται και «κάτεργα». Ὑπάρχει δέ και τοπωνύμιο, στήν παραλιακή περιοχή τῶν Διδύμων Σαλάντι, τό Κάτεργο, κοντά στό παραθαλάσσιο εκκλησάκι τοῦ Ἀη-Γιάννη Καρτέρη, πού τοῦ δόθηκε αὐτή ἡ προσωνυμία ἐπειδή, σύμφωνα μέ τήν τοπική παράδοση, «ἔστησε καρτέρι» στούς κουρσάρους και δέν άφησε τή φύστα τους νά σαλπάρει παρά μόνο σάν άφησαν στήν πόρτα του ὅ,τι εἶχανε κλέψει από τά Δίδυμα. Φαίνεται πώς τό εκκλησάκι χτίστηκε κάποτε πάνω σέ τοῦτο ακριβῶς τό περιγιάλι, ὅπου άραζαν τά πειρατικά καράβια, γιά τήν προστασία τής περιοχῆς και τήν άποτροπή τοῦ κινδύνου. Ἐκτός από τίς παραδόσεις ενδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τόν κίνδυνο τοῦτο πού διέτρεχε ἡ περιοχή τής Ἐρμιονίδας παρέχονται σέ πρόσφατη έκδοση, ὅπου δημοσιεύονται «Ἐγγραφα» και «Κείμενα» Κρανιδιώτικων οικογενειῶν, τοῦ Κρανιδιώτη Μητροπολίτη Κορίνθου Παντελεήμονος Κ. Καρανικόλα μέ τίτλο «Τό Κρανίδι», Ἐκδόσεις «Πνοή», Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κορίνθου, Κορίνθος 1980, άφοροῦν δέ στά μέτρα πού πάρθηκαν κατά τῶν πειρατῶν. Στή σελ. 34 αναφέρεται: «Ἡ Ἰουλιανή εἶχε γιά ασφάλειά της τούς Χριστιανούς Κουρσάρους από τούς ὁποίους κατοικιῶτανε ἡ περιοχή. Οί Κουρσάροι αὐτοί ὅπως και ὄλοι οί μετέπειτα Κρανιδιώτες Κουρσάροι ἤ μέ άλλα λόγια Πειρατές, δέν ἦσαν στήν κυριολεξία πειρατές ἤ ληστές αλλά Ἀντικουρσάροι ἤ Ἀντιπειρατές πού κτυποῦσαν γενικά τούς Ἀλγερινούς φοβερούς πειρατές και τούς Μαλτέζους και τούς ἐξόντωναν και κρατοῦσαν ἐλεύθερη και προστατευτικά ὄλη τήν περιοχή». Τό κείμενο τοῦτο αναφέρεται στήν πλουσιότατη Μοναχή Ἰουλιανή Παλαιολογίνα Κομνηνή, από τό Μυστρά, πού πῆγε στήν Ἐρμιονίδα και ἔχτισε τό μοναστήρι τής Ζωοδόχου Πηγῆς Κορωνίδας, στή σημερινή παραλιακή Κοιλάδα τοῦ Κρανιδιοῦ, τό 1528 (σελ. 35). Ὁ κουρσάρικος κίνδυνος κράτησε αἰῶνες γιά τήν Ἐρμιονίδα και τοῦτο διαπιστώνεται από δύο χαρακτηριστικά ἐπεισόδια πού αναφέρονται στούς «Ἀντικουρσάρους» της. Στή σελ. 179 γράφεται: «Εἰς τό ακρωτήριο Μαλέα ὁ καπετάν Γκίκας Μονοχάρτζης και Ἰ. Βούλγαρης τό 1811 συνέλαβαν ζωντανούς 60 Ἀλιτζερίνους και τούς παρέδωκαν. . . μισοζώντανους διότι τούς ἔβγαλαν τό πετσί από ἐπάνω των λουρίδες γιά εκδίκηση τῶν Μπαρμπαρέζων. . .». Ἐπίσης στήν ἴδια σελίδα διαβάζουμε: «Ἐνα άλλο ἱστορικό τοῦ Καπετάν Γκίκα· τήν Μεγάλη τρίτη τοῦ 1816 περνοῦσε από τή στροφάδα ἕνα νησάκι. . . αντίκρυνα τής Πελοποννήσου. . . ἐκεῖ τοῦ ἔπεσε στά χέρια ἕνα Ἀλγερινό κουρσάρικο μέ 30 βεδουίνους και τούς ἔκαυσε και άλλους τούς ἔσφαξεν σάν πρόβατα, διότι οί ἄλγερινοί ἦσαν οί μεγαλύτεροι ἐχθροί τής φυλῆς μας. . .».

του. Οί Βιλιώτες έμαθαν τό περιστατικό από τούς λίγους Παλιοχωρίτες πού σώθηκαν, γιατί βρέθηκαν μακριά μέ τά κοπάδια τους.

Κατά μιά δεύτερη έκδοχή τούτης τῆς παράδοσης οί λίγοι Παλιοχωρίτες πού γλύτωσαν έχτισαν τά Βίλια. Τούτη όμως ή έκδοχή άναιρεϊ τήν πρώτη.

Ή Άγγελική Χατζημιχάλη σημειώνει: «Πρίν 150 χρόνια, τρία τέταρτα από τά Βίλια, εΐτανε τό Παλιοχώρι, χωριό άλλοτε πού τό έκαψαν οί κουρσάροι, πού έρχονταν μέ φοϋστες και άρπαζαν τούς ανθρώπους του και τούς πήγανε στην Καλάβρια τῆς Ίταλίας. Οί Βιλιώτες τό έμαθαν τήν επόμενη από μιά γριούλα πού σώθηκε»⁴⁸.

Συμπεραίνεται λοιπόν πώς τό Παλιοχώρι καταστράφηκε γύρω στά 1783, στά χρόνια δηλαδή τῆς Τουρκοκρατίας, κατά μιά πειρατική επιδρομή.

Γιά τήν άπαιώνια πειρατεία αναφέρεται πώς βρισκότανε σε μεγάλη δράση κατά τήν Τουρκοκρατία και διεξαγόταν από Τυνήσιους, Άλγερίνους, Βενετσιάνους, Γενοβέζους, Σικελούς. Κορσικάνους, Τούρκους κι ακόμη από Έλληνες νησιώτες. Οί πειρατές δρούσανε σχεδόν άνενόχλητοι, γιατί οί στόλοι τῆς Βενετιᾶς, τῆς Νεάπολης και τῆς Τουρκίας εΐσαν άπασχολημένοι μέ τίς πολεμικές επιχειρήσεις τῆς εποχῆς. Οί πειρατές δέν άρκοϋνταν στις δηώσεις τῶν εμπορικῶν πλοίων, τῶν νησιῶν και τῶν παραλίων, αλλά άρπαζαν και τά πληρώματα και τούς κατοίκους και τούς πουλούσαν στα σκλαβοπάζαρα τῆς Αιγύπτου, τῆς Άφρικῆς και τῆς Τουρκιᾶς⁴⁹.

Στά χαλάσματα τοϋ χωριοϋ εΐναι ή εκκλησιά τοϋ Άη-Γιωργιοϋ και πιό ψηλά μιά πέτρα πού τή λένε gur-i m o t e r b o r e s e = ή πέτρα εκείνης πού έχασε τήν αδερφή⁵⁰. Κατά τήν παράδοση, συμπληρωματική τῆς προηγούμενης, ή ονομασία τῆς πέτρας συνδέεται επίσης μέ τήν καταστροφή τοϋ χωριοϋ.

Ο Βιλιώτης κτηνοτρόφος Γιώργης Χ. Γκιόκας, 55 χρονῶν, μέ γράμματα τῆς τρίτης τάξης τοϋ δημοτικοϋ σχολειοϋ, άφηγεΐται: Τόν καιρό πού ήρθαν οί φοϋστες εΐτανε ή ήμέρα τοϋ Άγιου Καβαλάρη, 23 τοϋ Άπρίλη, και οί ανθρώποι πού εΐχανε τήν εκκλησιά του στό χωριό κάνανε μεγάλο πανηγύρι μέ σφαχτά και κρασιά, τραγούδια και χορούς. Έκεϊ στό γύρο τοϋ χοροϋ εΐχε πιαστεϊ κ' ένας μισόκοπος και χόρευε κι αυτός, τραγούδαγε κ' έλεε: όλη μέρα στό χορό και τό βράδι στό γιαλό. Οί ανθρώποι, όπως εΐσανε και πιωμένοι, δέ βάλανε κακιά ιδέα στό νού τους και τότε φιλέψανε και τότε κερνάγανε. Άλλά αυτός εΐτανε βαλτός και καταδότης από τίς φοϋστες. Μέ τή νύχτα, καθώς εΐντουσαν οί άνθρωποι βαρεμένοι από τό κρασί, επέσανε νά κοιμηθοϋνε, άντρες, γυναΐκες, παιδιά. Έτρεξε τότε εκείνος στις φοϋστες και τούς «δειοποίησε» και πέσανε άπάνου τους, τούς σήκωσαν όλους μαζί και ληστέψανε τά σπίτια και τά κάψανε.

48. Χατζημιχάλη ό.π. σ. 126.

49. Γεώργιος Άσπρέας, Πειρατεία, Έγκυκλ. Έλευθερουδάκη, Τόμ. δέκατος, σ. 553

50. Κατά παραφθορά λέγεται και gur-i matërbörësë.

Μιά κοπέλα, πού είχε μείνει μέ τά πρόβατα στό βουνό, έγύρισε τό πρωί καί τί νά ιδεῖ. "Όλα χαλάσματα καί τό σπίτι της μαζί." Έχασε καί τήν ἀδερφή της καί τότε τῆς ἦρθε σάν τρέλα. "Έτρεχε ἐδῶ κ' ἐκεῖ, πάνου - κάτου, ἔκλαιε καί φώναζε: Mótërëne bora (= τήν ἀδερφή ἔχασα) καί καθώς δέ βρισκότανε στά σωστά της, ἔπεσε ἀπό κείνη τήν πέτρα, χτύπησε καί σκοτώθηκε.

Ἄπό ὅσο μπορούμε νά βασιστοῦμε στήν προφορική παράδοση καί μέ γνώμονα τή χρονολογία πού μᾶς δίνει ἡ Χατζημιχάλη συμπεραίνουμε πώς οἱ τότε ἄνθρωποι στό Παλιοχώρι μιλούσαν ἀρβανίτικα, ὅποτε ἡ ὁ πληθυσμός εἶταν ἀλβανικός ἢ εἶταν μικτός καί ἀφομοιωμένος γλωσσικά. Δέ μπορούμε φυσικά νά παραδεχτοῦμε πώς οἱ Παλιοχωρίτες χτίσανε τά Βίλια, μιά καί οἱ Βιλιώτες «ἔμαθαν τήν ἐπόμενη» γιά τήν καταστροφή. Τά Βίλια ὑπῆρχαν δηλαδή καί ὅσοι Παλιοχωρίτες σώθηκαν καταφύγανε ἐκεῖ, ὅπου ὄντας χωριό ἀπαρατήρητο καί μακριά ἀπό τή θάλασσα, τούς ἐξασφάλιζε ἀπό ἐνδεχόμενο κίνδυνο κι ἀκόμα τούς ἐπέτρεπε νά ἐλέγχουν τήν περιοχή.

Ἡ Χατζημιχάλη μελέτησε τά παλιά βιλιώτικα σπίτια καί τά περιέγραψε μέ κάθε λεπτομέρεια, καθορίζοντας ὅλα τά στοιχεῖά τους καί τή λειτουργικότητά τους⁵¹, συμπεραίνει δέ ὅτι παρουσιάζουν ὁμοιότητες μέ τά σπίτια τῶν ἄλλων χωριῶν τῆς Ἀττικῆς ὅπου κατοικοῦν Ἀρβανίτες. Χαρακτηριστικά γράφει: «Παλιότερα τά σπίτια εἶχανε στή μέση τοῦ χώρου τους τή β ά τ ρ α (= ἐστία, τζάκι), χωρίς καμινάδα, πού θυμίζει τήν ἀρχαιότατη ἐστία πού συναντᾶμε καί στήν ἀρχαία ἀλλά καί στή Βυζαντινή ἐποχή. . . Τό σπίτι ἔχει ἐπίσης τό μπατάρι, ὑπερυψωμένο ἀπό τόν ὑπόλοιπο χῶρο, πού ξεχωρίζει τόν κατοικήσιμο χῶρο»⁵².

Ἄλλά καί ὁ Στίλπων Κυριακίδης δημοσίεψε ἐργασία του σχετική μέ τά σπίτια στίς ἀλβανόφωνες περιοχές τῆς Ἀττικῆς⁵³.

Τά Βίλια, ὅπως καί τά Κούντουρα, Μπίσια, Μάζι (Οἰνόη), Μέγαρα κι ἀκόμα ἡ Περαιχώρα καί τά Ἐξαμίλια τῆς Κορινθίας, κατά τήν Τουρκοκρατία ὀνομάστηκαν δ ε ρ β ε ν ο χ ῶ ρ ι α, ὅπως λέγονταν ἄλλωστε ὅλα τά χωριά

51. Χατζημιχάλη ὁ.π. σ. 126-135 καί 191-203.

52. Στήν ἴδια σ. 130.—Στά Δίδυμα τά παλιά σπίτια εἶσαν ὅμοια μέ τά περιγραφόμενα βιλιώτικα. Ὁ μή κατοικήσιμος χῶρος, ὁ χαμηλότερος δηλαδή ἀπό τό βιλιώτικο μπατάρι, χρησιμοποιοῦταν γιά στάβλος καί ἀχερώνας, τό δέ ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο γιά κρεβάτι ὅλης τῆς οἰκογένειας, ὅπου δέν ἔφταναν οἱ σκόρπιες ζωτροφές καί οἱ κοπριές τῶν ζώων. Ὁ Τάσος Μπόλμπος, 78 χρονῶν, μέ γράμματα τῆς τετάρτης τάξης τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, περιγράφει: Τό σπίτι μου εἶναι ἀπό τόν πατέρα μου. "Όταν ἤμουν μικρός, θυμᾶμαι, δέν εἶχε γωνιά (τζάκι). Τή φωτιά τήν ἀνάβαμε στή μέση τοῦ σπιτιοῦ, κάτου εἶχε χῶμα, καί μᾶς «πίνιγε ὁ φλόμος». Ὁ πατέρας κάθε τόσο μᾶς φώναζε: Σκύψτε ρέ τό κεφάλι νά μή σᾶς ἀρπάξει ὁ φλόμος τά μάτια καί σᾶς στραβώσει.

53. Στίλπων Κυριακίδης, Σπίτια καί καλύβια τῆς Ἀττικῆς, Ἡμερολόγιον Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου, 1926.

πού βρίσκονταν κατά τή διαδρομή κάποιου μπουγαζιού. Τοῦτα τά δερβενοχώρια βρίσκονταν στή διαδρομή τῆς κλεισούρας πού, κατεβαίνοντας ἀπό τίς ἀνατολικές παρυφές τοῦ Κιθαιρώνα, περνάει στή βορεινή μεριά τῶν Γερανείων καί φτάνει στόν Ἴσθμό, ὀδηγώντας ἀπό τή Στερεά στό Μοριά. Τοῦτα τά μπουγάζια, «τά κλειδιά τοῦ Μοριᾶ», πήρανε τό ὄνομα Μεγάλα Δερβένια σέ ἀντιδιαστολή πρός τά πασίγνωστα Δερβενάκια τοῦ Κολοκοτρώνη, πού ἐνώνουν τήν Ἀργολίδα μέ τήν Κορινθία περνώντας ἀνάμεσα ἀπό τά βουνά Ὀνεῖα (Εὐλοκέρεζα) καί Τρητό.

Ἡ λέξη δερβένι ἢ ντερβένι καί τούρκικα *derbent* ἢ *dervent* ἔχει περσική προέλευση καί σημαίνει στενοποριά, κλεισούρα, μπουγάζι καί σέ ἐπέκταση στρατιωτικός σταθμός, ἐξελληνίστηκε δέ καί χρησιμοποιήθηκε πολύ κατά τήν Τουρκοκρατία ἀλλά καί στά δημοτικά τραγούδια μας⁵⁴.

Οἱ κάτοικοι τούτων τῶν χωριῶν σέ ἔγγραφο τῆς Τουρκοκρατίας καί τοῦ Ἀγώνα ἀναφέρονται ὡς Δερβενοχωρίτες, ὅπως ἄλλωστε τοὺς ἀναφέρουν καί μετέπειτα οἱ ἱστορικοί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ὁ Φωτᾶκος μάλιστα τοὺς ξεχωρίζει σέ Δερβενοχωρίτες τῆς περιοχῆς τοῦ Κιθαιρώνα καί σέ Περαχωρίτες τῆς περιοχῆς τῶν Γερανείων⁵⁵ ἢ σέ Δερβενοχωρίτες καί Βιλιῶτες κι ἀκόμη σέ Δερβενοχωρίτες καί Μεγαρίτες⁵⁶. Ὁ δέ Φιλήμονας τοὺς ἀποκαλεῖ Στενοχωρίτες⁵⁷.

Οἱ κάτοικοι τῶν Βιλιῶν ἀναφέρονται ὡς Εἰδυλιεῖς⁵⁸ καί ὡς Ἴσσιεῖς⁵⁹, τά δέ Βίλια ὡς Ἴσσοί⁶⁰ κι ἀκόμη σέ ἔγγραφο τοῦ ἐπίσκοπου τῆς Ἀθήνας Διονύσιου καί τοῦ Παναγοῦ Ζαχαρίτσα, πρόκριτου τότε τῆς ἴδιας πόλης, μέ ἡμερομηνία 17 τοῦ Μαΐη 1821, ὑπάρχει ἡ φράση: Σήμερα ἐμάθομεν ἀπό Τσίαν...⁶¹. «Τσία εἶναι τά ἄλλως καί Ἴσσοί καλούμενα Βίλια»⁶².

Ὁ Μπεναρδῆς ἀναφέρει: «Διά νά προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον τά καί ἄλλας ὀνομασίας φέροντα χωρία τῶν Δερβενοχωριῶν, παραθέτομεν, ὅτι οἱ Βιλιῶται, ὀνομαζόντο καί Ἴσσιεῖς, τά Βίλια Ἴσσοί, ἢ Περαχώρα Πείραιον, τά Μπίσσια Πίσσα...»⁶³.

Ἄν οἱ Ἴσσοί εἶναι μιά ἄλλη γραφή τῆς ἀρχαίας πόλης Ὑσία (ἢ) ἢ

54. Δημήτριος Γ. Καμπούρογλους, Δερβένι, Ἐγκυκλ. Ἐλευθερουδάκη, Τόμ. τέταρτος, σ. 391.

55. Φωτᾶκος, Ἀπομνημονεύματα, Ἐν Ἀθήναις 1899, σ. 256.

56. Στόν ἴδιο σ. 244-245.

57. Ἰωάννης Φιλήμων, Δοκίμιον Ἱστορικόν περί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἐν Ἀθήναις 1861, Τόμ. Δ', σ. 484.

58. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο, Γ', σ. 87.

59. Στόν ἴδιο σ. 52.

60. Στόν ἴδιο σ. 51.

61. Μπεναρδῆς ὅ.π. Β', σ. 47.

62. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο, ὑπόσημ. 1.

63. Στόν ἴδιο σ. 35.

Ἰσσιαί (αἰ) πού εἶταν στούς πρόποδες τοῦ Κιθαιρώνα⁶⁴, ἢ τῆς ἀρχαίας πολίχνης Ἰσος (ἦ)⁶⁵, δέ σημειώνεται πουθενά. Ὁ ἱστορικός Διονύσιος Σουρμελῆς ἀναφερόμενος στά Βίλια γράφει ὅτι «...οἱ κάτοικοι τούτου (τοῦ Παλαιοχωρίου) προχωρήσαντες πρὸς τόν Κιθαιρῶνα ἐκ πολεμικῶν περιστάσεων, κατέστησαν τήν κωμόπολιν Εἰδύλεια μὲν ὑπὸ τοῦ γεωγράφου Μελετίου καλουμένην, χυδαϊκῶς δέ ἢ μᾶλλον Ἀλβανιστί, Βύλια. Αἱ Ἰσσιαί λοιπόν κατὰ τόν μεσαιῶνα παραφθαρεῖσαι μετωνομάσθησαν κατὰ διόρθωσιν ἴσως τῶν τότε ἀρχαιολογούντων Εἰδύλεια· ἐπομένως δέ κατοικηθεῖσαι ὑπὸ Ἀλβανῶν ὠνομάσθη Βύλια, ὅπερ σημαίνει χωρίον (κώμη) καί πρὸς διάκρισιν τῆς παλαιᾶς πόλεως ἀπὸ τῆς νέας διεφυλάχθη τό ἐλληνικόν ὄνομα Παλαιοχωρίον, ὡς κατοικούμενον ὑπὸ μὴ Ἀλβανῶν»⁶⁶.

Τό πῶς οἱ ἀρχαῖες Ἰσιές παραφθάρηκαν σέ Εἰδύλεια, ἀδυνατοῦμε νά καταλάβουμε. Γιά τούτη τήν ἀρχαία πόλη ὁ ἐκπαιδευτικός Γ. Δ. Καψάλης ἀναφέρει μεταγενέστερα, «Ἰσσιαί ἢ Ἰσία, ἀρχαία πόλις, κειμένη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κιθαιρώνος. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πausανίου (Β' μ.Χ. αἰ.) αἱ Ἰσσιαί ὡς καί αἱ Ἐρυθραί εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἐρείπια, μεταξύ τῶν ὁποίων ὄρθουτο «ἡμίεργος» ὁ ναός τοῦ Ἰσίου Ἀπόλλωνος. Λείψανα ἐρειπίων καί τειχῶν τῆς πόλεως σώζονται ἀκόμη μεταξύ τῶν χωρίων Κριεκουκίου καί Κατσούλας»⁶⁷.

Ἐπομένως μέ τήν πληροφορία τοῦ Σουρμελῆ δέ θά ἀσχοληθοῦμε, μιά καί ἀνατρέπεται ἀπὸ τά ἀρχαιολογικά τεκμήρια, πού δέν τοποθετοῦν τήν ἀρχαία πόλη στά Βίλια. Θά σταθοῦμε ὅμως στήν ἀρχαία πολίχνη Ἰσος, ἀπὸ ὅπου πιθανολογοῦμε τήν ὀνομασία Ἰσσοί.

Παρά τήν ἐπίμονη ἔρευνα δέ μπορέσαμε νά ἐξακριβώσουμε ἂν ὁ τύπος Ἰσσοί ἀναφέρεται καί πρὶν ἀπὸ τό Φιλήμονα, ὑποθέτουμε ὅμως πῶς ἀνασύρθηκε ἀπὸ τοὺς λόγιους, ὅταν ἀπὸ τά χρόνια τῆς δουλείας ἀκόμη ξεκίνησαν νά κατασκευάσουν τήν καθαρεύουσα. Ἐπανάφεραν τό τοπωνύμιο ἀβασάνιστα, γιά τοῦτο ἀπαντᾷ σέ ἄλλο γένος καί ἀριθμό καί μέ ἄλλη ὀρθογραφία. Ἐχοντας δέ ὑπόψη τους πῶς κάπου ἐκεῖ γύρω στά Βίλια βρισκόταν κάποτε ἡ Ἰσος, ἔδωσαν τήν ὀνομασία της σέ τοῦτο τό χωριό μέ τόν τύπο Ἰσσοί. Ἐτσι καί οἱ Βιλιῶτες ἔγιναν Ἰσσιεῖς. Κ' ἐπειδὴ βρήκανε δύσκολο τό συνταίριασμα τούτης τῆς ὀνομασίας μέ τή «βάρβαρη» γλώσσα τους, τήν προσάρμοσαν κατάλληλα στό λεκτικό τους. Οἱ Ἰσσοί ἔγιναν Isi-a, ἀνάλογα καί μέ ἄλλα τοπωνύμια πού λήγουν σέ -i (Likuri-a = τό Λυγουριό ἢ καί ἐλληνικῆς προέλευσης Kastri-a

64. Βυζάντιος ὁ.π. σ. 184.

65. Στόν ἴδιο σ. 80.

66. Διονύσιος Σουρμελῆς, Ἀττικά ἤτοι περί δήμων Ἀττικῆς... Ἐκδοσις δευτέρα, Ἐν Ἀθήναις 1862, σ. 25-26.

67. Γερ. Δ. Καψάλης, Ἰσσιαί, Μεγάλη Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια, Τόμ. 23ος, σ. 748.

= τό Καστρί)⁶⁸, μέ τήν προσθήκη τοῦ ἄλβανικοῦ ἐπιτακτικοῦ ἄρθρου στό τέλος τῆς λέξης. Στόν καινούργιο τύπο Isi-a, τό ἀρχικό I, δίνοντας τήν ἐντύπωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἄρθρου ἦ, καταργήθηκε, μέ ἀποτέλεσμα νά προκύψει νέος τύπος Si-a, ἦ Σία.

Στήν ἑλληνική ἀλλά καί στήν ἄλβανική γλώσσα σημειώνεται τροπή τῶν σ, s σέ τσ, c (συρίζω - τσυρίζω⁶⁹, σίτα - τσίτα⁷⁰, sipërë - ciperë = ἀπάνω⁷¹, sokëlimë - cokëlimë = κραυγή)⁷², πού ἀπαντᾷ καί σέ λέξεις ἑλληνικῆς προέλευσης (σακκούλι = cakule). Κατά τόν ἴδιο τρόπο καί οἱ τύποι ἦ Σία, Si-a ἔγιναν Τσία, Ci-a.

Δέ μπορούμε νά εἴμαστε βέβαιοι γιά τήν προφορά τούτου τοῦ τύπου. Εἶναι πολύ πιθανό νά ἀκουγότανε ὡς T c h i a, C i - a, πού αἰτιολογεῖται καί ἀπό τή σημειούμενη στό γειτονικό μεγαρίτικο ἰδίωμα παχιά προφορά τῶν συριστικῶν σ, ξ, ψ, τσ (έχύ, κχένος, πράχα)⁷³ καί ἀπό τήν αὐτή προφορά τῶν ἰδίων συμφώνων πού ἐνέχει καί ἡ ἄλβανική γλώσσα⁷⁴.

Κατά τήν Τουρκοκρατία εἶναι γνωστό πώς οἱ Τοῦρκοι ἀνάθεταν τή φρούρηση τῶν δερβενιῶν γενικά σέ μισθωτούς ἢ ὄχι μέ ἀρχηγό ἕναν δερβέναγα, ἀλλά συνηθέστερα στούς ἀνθρώπους τῶν γύρω χωριῶν, πού ἀπό τά χρόνια τῆς Φραγκοκρατίας εἶσαν Ἀλβανοί καί ζούσαν ἀπομονωμένοι στά ὄρεινά μέ τήν ἀνεξαρτησία πού τούς ἐξασφάλιζε τό περιβάλλον καί πού γιά κανένα λόγο δέν ἤθελαν νά τή στερηθοῦν.

Κι ἀφοῦ οἱ τόποι, ὅπου ζούσαν, ἀποτελούσαν καί τά πιό στρατηγικά σημεῖα, οἱ Τοῦρκοι, μιά καί δέν κατάφεραν νά τούς ὑποτάξουν μέ τή βία, ἀναγκάστηκαν ν' ἀλλάξουν τακτική καί νά ἔρθουν σέ συνεννόηση μαζί τους, ἀναγνωρίζοντας ὅμως ὅλα τά δικαιώματα πού εἶχαν παραχωρήσει οἱ Φράγκοι στούς

68. Ἡ Ἑρμιόνη τῆς Ἀργολίδας ἀπό παλιά λέγεται καί Καστρί, οἱ ντόπιοι ἄλβανόφωνοι ὅμως τή λένε πάντοτε Kastri-a.

69. Ν. Π. Ἀνδριώτης, Ἑτυμολογικό Λεξικό τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Collection de l'Institut Français d'Athènes, Ἀθήνα 1951, στό λῆμμα.

70. Στόν ἴδιο, στό λῆμμα.

71. Χριστοφορίδης ὁ.π., στό λῆμμα.

72. Στόν ἴδιο, στό λῆμμα.

73. Γεώργιος Ν. Χατζιδάκης, Γλωσσολογικά ἔρευνα, Ἐν Ἀθήναις 1934, Τόμ. Α', σ. 82.

74. Ἡ ὑπαρξη τῆς βρύσης τῆς Τσίας μέσα στά Βίλια κατά τά προηγούμενα χρόνια, μᾶς προβλημάτισε σχετικά μέ τήν ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Τσία, ἡ ἐπιτόπια ἔρευνα ὅμως ἐξάκριβωσε πώς πρόκειται γιά ὄνομα Βιλιώτισας πού εἶχε φροντίσει νά φτιαχτεῖ ἡ βρύση καί πού λεγόταν Βασιλική Γκιόκα, στά ἄρβανίτικα δέ Vasiliqi-a = ἡ Βασιλική καί σέ ὑποκοριστικό τύπο Qi-a = ἡ Κία. Μέ τροπή τῆς προφορᾶς τοῦ Q σέ C δημιουργήθηκε ὁ τύπος Ci-a = Τσία. Σημειώνουμε μιά περίπτωση τσιτακισμού τοῦ μεγαρίτικου καί ἀθηναίου ιδιώματος.

Ἄλβανούς, τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν τόπων ποὺ μένανε καὶ τῶν δασῶν ποὺ εἶχαν στὴν κυριότητά τους ἀπὸ πρῶτα καὶ τὸ δικαίωμα τῆς τοπικῆς αὐτονομίας. Ὑποχρέωση ἀναλάβαιναν νὰ διατηροῦν ἓνα τμῆμα ἔνοπλο γιὰ νὰ προστατεύει τὴν περιοχὴ ἀπὸ ληστρικές ἐνέργειες καὶ πειρατικές ἐπιδρομές, γιατί τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἡ πειρατεία ὀργιάζε σ' ὅλη τὴ Μεσόγειο. Κι ἀκόμη νὰ πληρώνουν ἓνα συμβολικὸ ποσὸ κάθε χρόνο γιὰ τὸ Ντοβλέτι στὸ διοικητὴ τῆς περιφέρειάς τους, σὰν σημάδι ὑποταγῆς.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰ. «ἐκλείσαν συμφωνίες «μπέσα γιὰ μπέσα» οἱ Τοῦρκοι μέ τούς Ἄρβανῖτες ὅλων τῶν δερβENOΧωριῶν»⁷⁵. Αὐτό ἐγένε καὶ στή Μεγαρίδα, οἱ δέ συμφωνίες προβλέπανε καὶ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ χαράτσι, τὸν κεφαλικὸ φόρο δηλαδή, καὶ τὸ δικαίωμα, φυσικά, τῆς ὀπλοφορίας τῶν ἀνδρῶν ποὺ εἶσαν σέ κατάλληλη ἡλικία γιὰ νὰ ζώνονται ἄρματα.

Σχετικὰ ἀναφέρεται: «Οἱ δερβεντζῆδες κάτοικοι τῶν δερβENOΧωριῶν μέχρι τῆς ἀνακαταλήψεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῆς Πελοποννήσου τὸ 1715 ὑπήγοντο εἰς τὰς ἐδρευούσας ἐν Θήβαις ὀθωμανικὰς ἀρχάς. Ἀργότερον ὅμως... ὑπήχθησαν εἰς τὸν βοεβόδαν τοῦ καζᾶ Κορίνθου, μετὰ προστασίαν τοῦ ὁποίου διωρίζετο καὶ ὁ Ὀθωμανὸς δερβENOαγας διὰ φερμανίου ἐκδιδομένου ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως. Ὁ δερβENOαγας ἐμισθοδοτεῖτο παρὰ τοῦ δημοσίου ταμείου τοῦ σαντζακίου (πασαλικίου) τοῦ Μορέως... Τοῦτον ἀνεπλήρου εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ ἀντιπρόσωπός του, ὅστις... συνήθως διέμενεν εἰς τὸ δερβENOχάνι κείμενον εἰς τὰς βορείας κλιτύς τῶν Γερανείων... Ἡ συνήθης φρουρὰ τοῦ δερβENOίου... ἠρίθμει 30-40 δερβεντζῆδες. Δεκαπλάσιοι, 300-400, ἐλάμβανον τὰ ὄπλα, ὅτε Ὀθωμανὸς ὑψηλοῦ ἀξιώματος διήρχετο διὰ τοῦ δερβENOίου, ἐνῶ οἱ δυνάμενοι νὰ φέρουσι ὄπλα ἔφθαναν τὰς 2.000... Ἀντὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν τούτων οἱ κάτοικοι τῶν δερβENOχωριῶν Μεγαρίδος ἀπήλαυον οὐχὶ μικρῶν προνομίων. Ἐκτὸς τοῦ δικαιώματος νὰ φέρουσι ὄπλα, κατέβαλλον μόνον τακτικούς καὶ τιμαριωτικούς φόρους καὶ αὐτοὺς περιορισμένους... εὐνοϊκῶς διὰ τούς δερβENOχωρίτας εἶχε ρυθμισθεῖ καὶ ὁ φόρος τῆς δεκάτης... Σχετικῶς μικροὶ ἦσαν καὶ οἱ καταβαλλόμενοι τιμαριωτικοὶ φόροι. Ἄλλη ὑποχρέωσις τῶν δερβENOχωριτῶν ἦτο νὰ παρέχουν δύο γεύματα, ἓν εἰς Κούντουρα καὶ ἕτερον εἰς Μέγαρο, εἰς ὅσους ἐκ τῶν διερχομένων εἶχον ὑπαλληλικὴν ἰδιότητα»⁷⁶.

Τὰ Μεγάλα Δερβένια εἶχαν βασικὴ στρατιωτικὴ σπουδαιότητα τόσο γιὰ τοὺς Ἕλληνας, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς Τούρκους. Ὁ ἱστορικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης Σπυρίδων Τρικούπης ἐπισημαίνει τὸ σφάλμα τῆς προσωρινῆς Κυβέρνησης, ποὺ παράλειψε νὰ τὰ ὀχυρώσει μέ ἀποτέλεσμα νὰ τὰ περάσει ὁ Δράμαλης καὶ νὰ κυριέψει τὸν Ἀκροκόρινθο στίς 5 τοῦ Ἰούλη 1822⁷⁷. Ὅσο δέ γιὰ

75. Μπίρης ὁ.π. σ. 215.

76. Γιαννόπουλος ὁ.π. σ. 143-144.

77. Σπυρίδων Τρικούπης, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, Ἐκδοσις τρίτη, Ἐν Ἀθήναις 1888, Τόμ. Β', σ. 206-208.

τούς Τούρκους, ὁ Φωτᾶκος σημειώνει: «...οἱ Τοῦρκοι ἐμβῆκαν εἰς τὰ Μεγάλα Δερβένια τῆς Κορίνθου. Ἀπό ἐδῶ ὁ Δράμαλης ἔγραψε εἰς τόν Σουλτάνον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτι ἐκυρίευσεν τόν Μωριάν, καί διὰ τοῦτο μετά τήν καλήν ταύτην εἶδησιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔκαμαν ντουβάν (δοξολογίαν)... καί ὄχι μόνον ἐκεῖ, ἀλλά καί καθ' ὅλην τήν ἐπικράτειαν⁷⁸.

Ὁ Τοῦρκος περιηγητής Evliyâ Tchelebi, πού πέρασε ἀπό κεῖ τό 1667, βεβαιώνει πώς οἱ Τοῦρκοι γιά στρατηγικούς λόγους εἶχανε χαρακτηρίσει ὡς στρατιωτικούς δρόμους τὰ δερβένια καί αὐτά χρησιμοποιοῦσαν κατά τίς μεταφορές τῶν πολεμοφοδίων τους⁷⁹.

Ἡ συμβολή τῶν Δερβενοχωριτῶν γενικά στήν Ἐπανάσταση δέν ἐρευνηθήκε, φαίνεται, μέ τήν προσοχή πού ἔπρεπε μέ ἀποτέλεσμα νά ἀναφέρεται στίς Ἑλληνικές Ἐγκυκλοπαίδειες, πώς οἱ Δερβενοχωρίτες ἔμειναν διστακτικοί κατά τήν κήρυξη τοῦ Ἀγώνα καί δέν ξεσηκώθηκαν παρά μόνο κατά τά μέσα του, ἀλλά καί τότε ἀκόμη μέ ἐπιφύλαξη. Ὅσο δέ γιά τήν πλημμελή φρούρηση τῶν Μεγάλων Δερβενιῶν, πού εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά τά περάσει ἀνεμπόδιστα ὁ Δράμαλης τόν Ἰούλη τοῦ 1822, ὁ Φωτᾶκος γράφει: «Ὁ Δράμαλης... ἐπέρασεν ὅλην τήν Ρούμελην ἀμαχητί, ἦλθεν εἰς τὰ Μεγάλα Δερβένια, καί, φυγόντων τῶν εὐρεθέντων ἐκεῖ ὀλίγων Ἑλλήνων, ἔφθασεν εἰς τήν Κόρινθον»⁸⁰. Ἀλλά καί ὁ Τρικούπης ἀναφέρεται στό ἴδιο θέμα⁸¹. Στά κείμενά τους διαφαίνεται ἡ διάθεση τοῦ καθενός νά ὑποστηρίξει τοὺς συντοπίτες του, ρίχνοντας τήν εὐθύνη στοὺς ἄλλους. Ἔτσι ὁ μέν Φωτᾶκος ψέγει τοὺς Ρουμελιῶτες, γιατί ὁ Δράμαλης «ἐπέρασεν ὅλην τήν Ρούμελην ἀμαχητί» κι αὐτό τοῦ ἐπέτρεψε νά φτάσει στά Δερβένια πρὶν προφτάσουν νά ὀργανωθοῦν οἱ φρουροί τους, ὁ δέ Τρικούπης ψέγει τοὺς Μοραῖτες γιατί «πολλοί ἐκλήθησαν εἰς φρούρησιν (τῶν πέραν τοῦ ἰσθμοῦ στενῶν), πλὴν ὀλίγοι ἐπροθυμοποιήθησαν», μέ ἀποτέλεσμα νά περάσει ἀνεμπόδιστα ὁ Δράμαλης.

Ὁ μελετητής τῆς Μεγαρίδας Μ. Α. Μπεναρδῆς, φέρνοντας βαριά τήν ἐκδοχή τῆς ἀπροθυμίας τῶν Δερβενοχωριτῶν στήν ἔναρξη τοῦ Ἀγώνα, ἀποδύθηκε σέ διεξοδική ἐρευνα ἐλληνικῶν καί τούρκικων ἐγγράφων, ἐκδομένων κι ἀνέκδοτων, τῶν τελευταίων προεπαναστατικῶν δεκαετιῶν καί τῶν κατά τή διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης καί ὕστερα. Ἐρεῦνησε ἀκόμη ἐπίσημα διοικητικά ἔγγραφα Δημογεροντιῶν, Ἐπαρχείων, δικαστηρίων ἀλλά καί σπαράγματα πού διασώθηκαν. Ἀπλῶσε τήν ἀναζήτηση σχετικῶν στοιχείων στόν ἔντυπο λόγο, ἐρευνώντας Σπετσιώτικες καί Ὑδραϊκές συλλογές ἐγγράφων καί τοὺς ἱστο-

78. Φωτᾶκος ὅ.π. σ. 321. —Μπίρης ὅ.π.σ. 218.

79. Στόν ἴδιο σ. 216.

80. Φωτᾶκος ὅ.π. σ. 385.

81. Τρικούπης ὅ.π. σ. 206-207.

ρικούς "Έλληνες και ξένους, όπως οί Τρικούπης και Φιλήμονας, οί Γερμανοί G. F. Hertzberg και G. Gervin κ.ά.

Από τό πλήθος τῶν στοιχείων πού προσκόμισε από τούτη τήν προσπάθειά του καταφαίνεται και αναδείχεται ἡ δράση τῶν Δερβανοχωριτῶν, πού ὄχι μόνο δέ δίστασαν, ἀλλά στάθηκαν ἀπό τούς πρώτους παρόντες στήν πολιορκία τῆς Κορίνθου.

«1821 Μαρτίου 25 πρῶτον εἰς τόν πολιορκισμόν τῆς Κορίνθου, μέχρι τέλους τοῦ προσκυλισμοῦ τοῦ φρουρίου τοῦ ἰδίου ἔτους εἰς τήν Κόρινθον ἐπολεμήσαμεν μέ τόν Κιαχαγιᾶν-μπέην, εἰς τάς 23 Ἀπριλίου. Καί εἰς τόν Πλόκον τῆς Ναυπλίας εἰς Ναύπλιον μέ τόν ὄπλαρχηγόν Κ. Διονύσιον, ὅπου ἔγινε τό ρεσάλτο εἰς τό Παλαμίδη τήν Ἀρβανίτικην Τάμπια. 20 Ἰουλίου τοῦ ἰδίου ἔτους εἰς Λεβαδεία μέ τόν Ὁμέρ Πασσᾶν Βεργιώνην· τοῦ ἰδίου ἔτους 24 Ἰουλίου εἰς τόν πόλεμον Κριεκουῖκι τῆς Βίλλας. 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός ἐφυλάξαμε τήν θέσιν Κερατόπυργον διά τόν Ὁμέρ Πασσᾶ Βεργιώνην. 17 Ἰουλίου 1822 εἰς τό Μεγάλο Δερβένι μέ τόν Δράμαλην, ὅπου ἐπήραμε τά κανόνια μαζί μέ τούς Βιλλιῶται. Εἰς τά 182... Μαΐου καί 5 Ἰουνίου δύο πολέμοι εἰς τό Χρυσό τοῦ Σαλώνου. 5 Ἰουλίου εἰς τούς αὐτοῦ ἔτους εἰς τόν Κιάχραν εἰς τόν Μαραθῶνα, τόν Πλόκον τοῦ ἀρχηγοῦ Ἰω. Γοῦρα. 17 Ἰουλίου τὸν ἰδιον μῆνα. 6 - 10 Αὐγούστου εἰς τό Χαϊτάρι μέ τόν ἀρχηγόν Ν. Κριεζάτην καί Β. Μαυροβουνιώτην καί Γρ. Καραϊσκον, εἰς τά 182... Εἰς τά 1827 Ἀπριλίου 10 μέχρι 10 Μαΐου εἰς Τζερατζίνη καί Πειραιᾶ, μέ τόν ἀρχηγόν Γρ. Καραϊσκον, ὡς ἀρχοντόπουλον. 1827 Ἰανουαρίου 17 εἰς τό Καματερό Ἀττικῆς μέ τόν Βάσσον Μαυροβουνιώτην μεταξύ (;) Κιταγῆ Πασσᾶ. 1825 Αὐγούστου 28 εἰς τά Τρίκορφα, στίς Μπούλους μέ τόν Ἰμπραήμ πασᾶ μέ τόν ἀρχηγόν Ἰωάννην Νοταρᾶν. Καί μετὰ ταῦτα, εὑρέθημεν εἰς τήν Ἰδραν διά τόν φόβον τῆς ἀρμάδας»⁸².

Τοῦτο τό ἔγγραφο πού περιλαμβάνεται στό σύγγραμμα τοῦ Μπεναρδῆ, ἄν και ἀνυπόγραφο, βεβαιώνεται ἀπό τό συγγραφέα ὅτι εἶναι αὐτόγραφο τοῦ ἀντιπρόσωπου τῶν Μεγαριτῶν, μαζί μέ τούς Σταυράκη καί Λοῦκο, Γιάννη Λιόγρη, ὕστερα ἀπό παραβολή του μέ αὐτόγραφη καί ἐνυπόγραφη ὁμολογία τοῦ ἰδίου καί ἐπιβεβαίωση τοῦ ἐγγονοῦ του⁸³.

Ὅσο γιά τό περιστατικό τῆς ἀρπαγῆς τῶν κανονιῶν τοῦ Δράμαλη, ὁ μέν Φωτᾶκος ἀναφέρει ὅτι «... ἔφερε δέ καί ἕξ κανόνια... ἄφησε καί κάμποσα εἰς τά Μεγάλα Δερβένια καί τά ἐπήραν οἱ Δερβανοχωριῖται μέ τόν Νικήταν σκοτώσαντες καί 500 στρατιώτας...»⁸⁴, καί ὁ Τρικούπης ὅτι «... ὤδευσε παν-

82. Μπεναρδῆς ὁ.π. Β', σ. 68.

83. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο σ. 68-69.

84. Φωτᾶκος ὁ.π. σ. 323.

στρατιᾶ καί ἐν βία πρὸς τὸ Ἄργος ἀφήσας ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ, ὑπὸ φύλαξιν ὀλίγων, τὰ πέντε ἐκ τῶν ἕξ κανονίων»⁸⁵, καί συμπληρώνει. «Παραφυλάξαντες τὴν εὐκαιρίαν οἱ Δερβενοχωριῖται ἤρπασαν τὰ κανόνια ταῦτα»⁸⁶.

Ὁ Μπεναρδῆς παραθέτει ἐπίσης ἀνέκδοτο κατάστιχο⁸⁷ τοῦ χανιτζῆ στό Δερβένι Χάνι τῶν Μεγάρων⁸⁸ σημειώνοντας: «Τὸ ἄνω ἔγγραφο ἀρχίζει τὴν καταγραφὴν τῶν γευμάτων ἀπὸ 4ης Φεβρουαρίου καί διακόπτεται — ὄχι τελειώνει — τὴν 25ην Μαρτίου 1821 ἡμέραν πού πάψανε τὰ βάσανα, τὰ κλάματα, τὰ μοιρολόγια τοῦ Ραγιᾶ καί ἀρχίζει τὸ μερολόγι τῆς Σουλτάνας τῆς Κιαμιλμπέενας πού μοιρολογεῖ. . . »⁸⁹. Τὴν 25ην Μαρτίου λοιπὸν τοῦ 1821 ἐκλείσει τὸ Ντερβένι Χάνι, μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο σ' ἓνα ἡμισυ μῆνα περάσανε ὄλο καί πρόσωπα πρωτοστατήσαντα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν»⁹⁰.

Οἱ Ἄλβανοί τῆς Ἀττικοβοιωτίας καί τοῦ Μοριᾶ, ὅταν ἀναπτύχθηκε ἡ κλεφτουριά, συμμετέχουν σ' αὐτὴ τόσοι πολλοὶ καί μέ τέτοια γενναϊότητα, ὥστε δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση πὼς ὅλη ἡ κλεφτουριά καί στὰ δύο τοῦτα μέρη ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ Ἄλβανούς. Ὁ Jean Giraud, πρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθήνα, γράφει τὸ 1674. «Οἱ κλέφτες τῆς ὑπαίθρου, τόσο ἐδῶ ὅσο καί στὸν Μοριᾶ, εἶναι ὄλοι Ἀρβανῖτες»⁹¹. Ἐπίσης ὁ Γάλλος περιηγητὴς Georges de la Guilletière, πού ἐπισκέφτηκε τὴν Ἑλλάδα τὸ 1675, ἀναφέρει. «Εἶναι γενναῖοι, ἀποφασιστικοὶ καί ἀκατάβλητοι κλέφτες. . . Σέ πενήντα κλέφτες πού παλουκῶνουν στὴν Τουρκία, οἱ σαράντα ἐννέα θὰ εἶναι Ἀρβανῖτες»⁹².

Εἰδικότερα γιὰ τοὺς Βιλιῶτες καί τὰ Βίλια ἀναφέρεται: «Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦταν τὸ κέντρο τῶν Δερβενοχωριτῶν, οἱ ὁποῖοι φύλαγαν τὰ Μεγάλα Δερβένια μέ τὰ ὁποῖα ἐπικοινωνοῦσε ἡ Στερεὰ μέ τὸν Ἰσθμό. Κατὰ τὸ 1821 ἔλαβαν ἐνεργὸ μέρος μέ σῶμα ἀπὸ 600 Βιλιῶτες μέ ὄπλαρχηγούς τοὺς (Ἀναγνώστη) Στέφα καί Σταμάτη (Λοῦκο). Πῆραν μέρος στὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀθήνας, τῆς Κορίνθου. Ἐπίσης στὴ μάχη τῶν Δερβενακιῶν ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντη καί ἄλλοι»⁹³.

Τὴν ἐπαναστατικὴ δράση τῶν Βιλιωτῶν, ὅπως καί τῶν Δερβενοχωριτῶν γενικᾶ, ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνον τοῦ Ἀγώνα, βεβαιώνουν δύο ἐπιστολές πού γρά-

85. Τρικούπης ὁ.π. σ. 208.

86. Στὸν ἴδιο σ. 295, Σημ. γ.

87. Μπεναρδῆς ὁ.π. Β', σ. 59-61.

88. Τούρκικος κρατικὸς σταθμὸς στὰ Γεράνεια· λεγόταν καί Βεζύρη Χάνι.

89. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ παράθεση τριῶν ταυτόσημων τύπων τῆς λέξης μοιρολόγι.

90. Μπεναρδῆς ὁ.π. Β', σ. 61.

91. Μπίρης ὁ.π. σ. 214.

92. Στὸν ἴδιο καί στό ἴδιο.

93. Κωνσταντῖνος Σίδερης, Βίλια, Ἐγκυκλ. Ἐλευθερουδάκη, Τόμ. τρίτος, Συμπλήρωμα σ. 488.

φτηκαν μέ τήν προτροπή τοῦ Κιοσέ Μεχμέτ ἀγᾶ, πού εἶχε συνοδέψει τόν Ὁμέρ Βρυώνη στήν ἐκστρατεία του μέ σκοπό τό προσκύνημα τοῦ ἐπαναστατημένου Μοριᾶ, ὅπου ὅμως δέν πέρασαν ποτέ.

Τή μιά ἐπιστολή ὑπογράφει ὁ πρόην δερβέναγας τῆς περιοχῆς Μουσταφά ἀγᾶς, ἀποτείνεται δέ κυρίως στούς Βιλιῶτες. «Ἀπό μένα τόν Μουσταφᾶ ἀγᾶ εἰς σελόγου σας Νικολό Σωτήρη καί Ἀναγνώστη Στέφα, Παναγιώτη Τζαβάρα, Γεωργάκη Οἰκονόμο καί ἐπίλοιποι Βιλλιῶται καί Δερβενοχωρῖται σᾶς χαιρετῶ καί σᾶς φανερώνω... διά τό καλόν σας, ὅπου ἔχουμε ψωμί καί ἀλάτι μαζύ φαγωμένα, καί δέν θέλω νά χαλασθῆτε... σηκωθῆτε δίχως φόβο δυό τρεῖς νομάτοι νά ἴθῆτε νά προσκυνήσετε χωρίς ἄλλο. Καθώς σᾶς γράφω διά τό καλόν σας νά ἴθῆτε νά προσκυνήσετε. Ταῦτα, 1821 Ὀκτωβρίου 11 Φῆβα»⁹⁴.

Τήν ἄλλη ἐπιστολή ὑπογράφει ὁ Μαχμούτ ἐφέντης, καδῆς⁹⁵ τῆς Θήβας. «...εἰς σέ λόγου σου Χ. Μελέτη καί Κωνσταντῆ Κουντούρη καί κύρ Γιάννη καί Κονόμε καί Βιλλιῶτες Νικολό Σωτήρη, Νῖκα Κώστα, καί Στέφο καί ἡγούμενε τοῦ Ἀγίου Μελετίου... Μέ τόν χαιρετισμόν μας σᾶς φανερώνουμε, ὅτι καί τίς ἄλλες πάλιν σᾶς ἐγράψαμε δύο καί τρία γράμματά μας. Καμμία σας ἀπόκριση δέν ἐλάβαμεν... Τό ἤξεύρομεν ὅπου καί ἐσᾶς σᾶς ἐσήκωσαν τά μυαλά σας... Σᾶς λέγουμε, ὡς μεγαλύτεροι τοῦ χωριοῦ καί ὡς γνωστικοί πού εἴσθε, νά κράξετε τά χωρία καί νά τούς παρακινήσετε... νά προσκυνήσουνε... ὅποιος ραγιαῖς προσκυνήσῃ νά μή λαβαίνει καμμία ζημία... Καί μήν ἔχετε καμμία ὑπόψια. Στεῖλτε μας ἕνα ἄνθρωπο δικό σας νά κουβεδιάσωμε... Στεῖλτε μας χαμπέρι... 1821 Ὀκτωβρίου 11 Θήβα»⁹⁶.

Σχετικά ἀναφέρει ὁ Τρικούπης. «Μετά δέ τήν παράδοσιν τοῦ φρουρίου Λεβαδείας, οἱ Τοῦρκοὶ βουλήν ἔβαλαν νά προσελκύσωσι τούς Ἕλληνας φερόμενοι φιλανθρώπους... Τήν αὐτήν πολιτικήν ἐπολιτεύθησαν καί πρός τούς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας Θηβῶν... Ἐπί τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐνεκρίθη ὁ μέν Μεχμέτπασας νά μείνῃ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Λεβαδείας καί Θηβῶν...»⁹⁷

Γιά τήν ἄρνησή τους νά προσκυνήσουν οἱ Βιλιῶτες ὑποστήκανε τίς συνέπειες: «Μετά δέ ταῦτα ὁ ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἀναδρομήσας Ὁμέρ Βρυώνης ἐκινήθη τῇ 30ῃ Ὀκτωβρίου κατά τῆς Ἰσσοῦ (Βίλλια) κωμοπόλεως παρά τῇ Κάζη μεγάλης καί μετά μικρόν ἀκροβολισμόν εἰσελθών, μέρος αὐτῆς ἐπυρπόλησε. Ἐντεῦθεν διηυθύνθη μετά ἕξ ὥρας κατά τοῦ Ἀγίου Μελετίου φέρων καί τηλεβόλα μικρά, καί νικήσας, ἀπετέφρωσε τήν Μονήν»⁹⁸.

94. Φιλῆμων ὁ.π. Τόμ. Δ', σ. 484.—Μπεναρδῆς ὁ.π. Β', σ. 50-51.—Φῆβα προφέρεται ἢ Θήβα καί σήμερα στά Βίλλια ἀλλά καί γενικότερα ἀπό τούς ἀλβανόφωνους, ὅπως καί θηκάρι - φηκάρι κ.ἄ.

95. Γνωστό ἀξίωμα Τούρκου ἱεροδυναστῆ πού ἔκρινε σύμφωνα μέ τό Κοράνι.

96. Φιλῆμων ὁ.π. Τόμ. Δ', σ. 484-485.—Μπεναρδῆς ὁ.π. Β', σ. 51-52.

97. Τρικούπης ὁ.π. σ. 4.

98. Μπεναρδῆς ὁ.π. Β', σ. 53-54.—Στά Βίλλια ἔχει γίνει παραδεχτό ἀπό τούς κατοί-

Ὁ Τρικούπης γράφει. «Οἱ Τοῦρκοι ἐκτύπησαν τό μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἑλίου . . . ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν· ἔκαυσαν ἔπειτα τήν Βίλιαν . . . ἐκίνησαν μετὰ ταῦτα κατά τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Μελετίου . . . ὁ Ἑλίας Μαυρομιχάλης . . . ἔτρεξε διά μέσου τῶν ἐχθρῶν ξιφήρης, εἰσεπήδησεν εἰς τόν προμαχῶνα, καί οὕτω καί ὁ προμαχῶν διετηρήθη, καί οἱ Τοῦρκοι, πῦρ βαλόντες εἰς τό μοναστήριον, ἔφυγαν»⁹⁹.

Οἱ Βιλιῶτες, ὅπως καί σήμερα ἀκόμη ἀναφέρεται στό χωριό, διατηρούσαν ἀπό παλιά στενές καί ἀπευθείας ἐπαφές μέ τούς Νυδριῶτες. Σέ γράμμα τους ἀπό τά Βίλια μέ ἡμερομηνία 23 τοῦ Μάη 1821, ζητώντας μπαρούτι γράφουν, «. . . προστρέχομεν εἰς τήν καλοκαγαθίαν σας καί εὐσπλαχνίαν σας νά μᾶς προφθάσετε . . .» καί ὑπογράφουν Παπαδημήτρης Γκιαβέρας, Νικόλαος Σωτήρης, Γιωργάκης Κονόμος, Ἀναγνώστης Στέφας¹⁰⁰.

Ἄν καί δέν ἀναφέρονται στό γράμμα αὐτό οἱ παραλήπτες, εὐκόλα συμπεραίνεται πῶς ἀπευθύνονται στούς Νυδριῶτες, ἀφοῦ στίς 5 τοῦ Ἰουνίου 1821 ἀπό τά Μέγαρα, προκειμένου νά φύγουν γιά τά ἔξω Δερβένια οἱ Ἑλίας Μαυρομιχάλης, Νικηταράς καί Νικόλας Δεληγιάννης, σ' αὐτούς καί ἀπευθύνονται ζητώντας μπαρούτι «ὄντες ἐστερημένοι ἀπό αὐτό τό εἶδος»¹⁰¹.

Λίγες μέρες ἀργότερα δεύτερο γράμμα ἀπό Θήβα Β τοῦ Ἰουνίου 1821 στέλνουν στούς «Φιλογενέστατους προεστῶτες Ὑδραίους» οἱ Κουντουροβιλιῶτες προεστοί Ἰωάννης Χαμαλίτης καί Νικολῆς Βότιζας, συνυπογράφουν δέ προύχοντες τῶν Μεγάρων, προεστοί Θήβας καί ὁ Θηβῶν Παῖσιος¹⁰².

Ὁ δεσμός τῶν Κουντουροβιλιῶτῶν μέ τούς Νυδριῶτες ἀνάγεται σέ χρόνια πολύ πρῖν ἀπό τήν Ἐπανάσταση τοῦ '21. Ἐπίσης σημειώνεται μιά ἀλληλουχία ἀνάμεσα στά Βίλια - Κούντουρα, τήν Ὑδρα καί τό Κρανίδι. Ἀναφέρεται ὅτι «οἱ Κρανιδιῶτες ἦσαν πιστοί πρὸς τούς σχεδόν συμπολίτας των Ὑδραίους»¹⁰³.

Δέν καθορίζεται τί εἶδους δεσμός εἶταν ἀκριβῶς. Χαρακτηρίζεται ὡς «οἰκογενειακή φιλία», ἤ ἀλλά αὐτό μπορεῖ νά προϋποθέτει πολλά πράγματα καί πρῶτα συμπεθεριό ἢ κουμπαριά ἀπό βάφτιση ἢ γάμο ἢ καί τά δύο, πού στά χρόνια ἐκεῖνα ἐπεῖχε θέση ἰσχυρότατου καί πολύ σεβαστοῦ δεσμοῦ ἀνάμεσα στούς Ἀρβανίτες, ὥστε σέ περιπτώσεις σπουδαίων οἰκογενειακῶν περιστατικῶν νά ζητιέται καί νά βαραίνει ἀποφασιστικά ἡ γνώμη τοῦ νονοῦ ἢ τοῦ παρά-

κους πῶς τό χωριό τους κάηκε στίς 3 τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1821 καί ὄχι στίς 30. Ὅμως οἱ προειδοποιητικὲς ἐπιστολὲς γράφτηκαν στίς 11 τοῦ ἴδιου μήνα 1821. Ἐπομένως πρέπει ν' δεχτοῦμε πῶς ὡς αὐτὴ τὴν ἡμερομηνία τά Βίλια δέν εἶχαν καεῖ.

99. Τρικούπης ὁ.π. σ. 5.

100. Μπεναρδῆς ὁ.π. Β', σ. 53-54.

101. Στόν ἴδιο σ. 56.

102. Στόν ἴδιο σ. 54-56.

103. Μητροπολίτης Κορίνθου ὁ.π. σελ. 196, ὑπόσημ. 60.

νυφου, πού κατά παράδοση εΐτανε καί νονός τοῦ συζύγου καί νονός τοῦ πρώτου παιδιοῦ ἑνός ζευγαριοῦ¹⁰⁴. Πολύ περισσότερο ἀκόμα μπορεῖ νά προϋποθέτει τόν καθιερωμένο δεσμό¹⁰⁵ τῆς «βλαμιᾶς» ἢ ἀδελφοποιΐας¹⁰⁶ ἢ καί τῆς «μπέσας». Ἀλλά καί τοῦτα ἀποτελοῦσαν ὅ,τι πιό ἱερό καί ἀπαραβίαστο ἀνάμεσα σέ δύο πρόσωπα, σέ δύο οἰκογένειες, σέ δύο ομάδες. Μιά ἄλλη ἀκόμη προϋπόθεση εἶναι ἡ κοινή καταγωγή, πού σήμαινε στενή συγγένεια μεταφραζόμενη σέ ἀμοιβαία συμπαράσταση, ἐμπιστοσύνη, συνέπεια, σιγουριά, ὡς καί προτίμηση κατά τίς κολληγιές καί τίς κάθε εἴδους συναλλαγές. Καί οἱ Βιλιῶτες ἐφοδιάζαν μέ σφαχτά τήν Ὑδρα, γυρεύοντας ὅμως πίσω τά γιδοτόμαρα γιατί τά χρειάζονταν.

Γιά τήν ἀρβανίτικη συγγένεια ὁ Ἄμαντος δέν κρύβει τήν ἐντύπωσή του: «Εἰς τό Μαυροβούνιον ὑπάρχουν πατριαί σλαβικαί, αἱ ὁποῖαι διατηροῦν τήν παράδοσιν ὅτι εἶναι συγγενεῖς μέ ἀλβανικάς πατριάς. Πρέπει νά ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ πρόγονοι τῶν πατριῶν τούτων πρό πεντακοσίων ἐτῶν περίπου θά ἦσαν συγγενεῖς καί θά ὠμίλουν τήν ἀλβανικήν ἢ τήν σερβικήν. Μετά τούς αἰῶνας καί μετά τήν γλωσσικήν διαίρεσιν διατηρεῖται ἡ παράδοσις τῆς συγγενείας»¹⁰⁷.

Εἶναι γνωστό πώς ὁ Χατζη-Γιώργης Κουντουριώτης, παππούς τῶν ἀδελφῶν Λάζαρου καί Γιώργη Κουντουριώτη, ἀρχικά εἶχε τό ἐπίθετο Ζέρβας. Γιά τοῦτο τόν παππού ἀναφέρεται ὅτι ἔζησε πολύ καιρό στά Κούντουρα «παρ' οἰκογενειακῶ φίλῳ»¹⁰⁸ κι ὅταν κάποτε γύρισε στό νησί του, φοροῦσε κουντουριώτικα ροῦχα, γιά τοῦτο καί οἱ Νυδριῶτες τόν εἶπανε Κουντουριώτη¹⁰⁹ κ' ἔτσι οἱ ἀπόγονοί του ὀνομάστηκαν Κουντουριῶτες κι ὄχι Ζερβαῖοι.

Προγενέστερη ὅμως πληροφορία, τοῦ Σουρμελῆ, εἶναι καθοριστική: «Ἡ πρόνοια τοῦ Ὑψίστου ἐκ τῶν πλευρῶν τῶν Ἐλευθερῶν ἐκ γῆς Ἀττικῆς ἐζωγόνησε τήν ἐνδοξον ἀδελφότητα, τούς ἱστορικούς Κουντουριώτας Λάζαρον καί Γεώργιον· τούτων γάρ ὁ πάππος, ἐλθὼν ἐκ Κουντούρων εἰς Ὑδραν, ἐναπέθηκεν ὡς εἰς ἀγαθήν γῆν, τόν σπόρον τόν καλόν, τόν βλαστήσαντα τόν καρπὸν τῆς δόξης»¹¹⁰.

104. Χαλιορῆς ὅ.π. σ. 52, 55, 69, 70, 71.— Στά Δίδυμα ἡ παράδοση τούτη εἶναι ἀπόλυτα σεβαστή ὡς τά σήμερα. Τό νέο ζευγάρι θά τό στεφανώσει ὁ νονός τοῦ γαμπροῦ. Στήν περίπτωση πού δέν ὑπάρχει ὁ νονός, θά τόν ἀντικαταστήσει ἡ γυναίκα του ἢ ἕνα ἀπό τά παιδιά του. Καί μόνο ὅταν δέν ὑπάρχει κανεὶς ἀπ' αὐτούς, ἔχει σειρά ὁ νονός τῆς νύφης. Μετά δέ τῆ στέψη καί τό τραπέζι τοῦ γάμου, τό χορό θά τόν ἀνοίξει ὁ νονός κ' ὕστερα θ' ἀκολουθήσουν οἱ γονεῖς. Καί τό πρῶτο παιδί τοῦ ζευγαριοῦ θά βαφτιστεῖ πάλι ἀπό τό ἴδιο πρόσωπο, θά πάρει δέ ὅπωςδήποτε τό ὄνομα τοῦ ἀπό τόν πατέρα του παπποῦ ἢ τῆς γιαγιάς.

105. Ἄμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 185.

106. Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καί Ἀθανασίου Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καί Ἡπείρου, Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1964, σ. 36.

107. Ἄμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 184 - 185.

108. Δ. Φωκάς, Κουντουριώτης, Ἐγκυκλ. Ἐλευθερουδάκη, Τόμ. ὄγδοος, σ. 112.

109. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο.

110. Σουρμελῆς ὅ.π. σ. 111.

Ἡ ἀρχαία πόλις Ἐλευθεραί, στά νότια τοῦ Κιθαιρώνα, πού φέρεται καί ὡς ἡ πρώτη πού καθιέρωσε τή λατρεία τοῦ Διόνυσου τοῦ Ἐλευθερέως, τοποθετεῖται στήν περιοχή τῶν Κουντούρων. Ἀπ' ἐδῶ ξεκίνησε ὁ Χατζη-Γιώργης κ' ἐγκαταστάθηκε στήν Ὑδρα.

Ὅσο γιά τό ἐπίθετο Κουντουριώτης ἔχουμε νά παρατηρήσουμε πώς, σύμφωνα μέ τά σέ -ώτης ἐθνικά, εἶναι δηλωτικό κατά πρῶτο λόγο τοῦ τόπου καταγωγῆς καί ὄχι τοῦ εἴδους τῆς φορεσιᾶς καί κατά δεύτερο λόγο τοῦ τόπου διαμονῆς. Δίνεται στους ἀνθρώπους ἐνός τόπου, ἀλλά χαρακτηρίζει κι ὅποιον ἐγκαταστάθηκε σ' ἕναν τόπο ἐρχόμενος ἀπό ἄλλοῦ. Ὑποστηρίζουμε δηλαδή πώς ὁ Ζέρβας δέν ἔγινε Κουντουριώτης, ἐπειδή πῆγε κ' ἔμεινε κάμποσο στά Κούντουρα καί φόρεσε κουντουριώτικη στολή, ἀλλά ὅτι κατάγεται ἀπ' τά Κούντουρα. Σέ ἐνίσχυση τῆς γνώμης μας παραθέτουμε τά στοιχεῖα, ὅπου βασιστήκαμε.

Ἐκτός ἀπό τήν πληροφορία τοῦ Σουρμελῆ, ὁ Μπίρης ἀναφέρει: «Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1694, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἀκόμη στρατοπεδευμένοι στά Μέγαρα, οἱ δερβENOχωρῖτες τοῦ Κιθαιρώνα ἔκαναν καρτέρι στό πέρασμα τῶν Κουντούρων καί ἐκτύπησαν τήν ἐφοδιοπομπή τους πού ἐρχόταν ἀπό τās Θήβας... Οἱ Τοῦρκοι μαθαίνοντας τό κακό πού τοῦς ἔγινε, στέλνουν ἀπό τά Μέγαρα στρατό γιά νά τιμωρήσουν τοῦς τολμηροῦς Ἀρβανῖτες. Ἐκεῖνοι ὅμως ὀχυρώνονται στό ἀπρόσιτο δερβENO τους, πολεμοῦν ἥρωικά καί κατορθώνουν νά τοῦς ἀποκρούσουν. Μόνον τά Κούντουρα, πού ἐκτύπησαν πρῶτα - πρῶτα, κατῶρθωσαν νά κυριεύσουν οἱ ἐχθροί καί τά ἔκαψαν. Οἱ κάτοικοί τους ὅμως ἐπρόλαβαν νά τραβηχτοῦν ψηλότερα στά ἄλλα δερβENOχώρια, καί μερικοί ξαναέφυγαν στήν Πελοπόννησο ἢ στά ἀρβανιτονησία. Ἀνάμεσα στους τελευταίους αὐτούς εἶναι ὁ Χατζη-Γιώργης Ζέρβας, ὁ ὁποῖος κατέφυγε στήν Ὑδρα καί ἔμεινε ἀπό τότε γνωστός ἐκεῖ μέ τό ὄνομα Κουντουριώτης πού τοῦ ἔδωσαν οἱ νέοι του συμπατριῶτες»¹¹¹.

Εἶναι γνωστό πώς τό 1456 καταλύθηκε τό δουκάτο τῆς Ἀθήνας τοῦ Ἀτζαγιόλη ἀπό τόν Τοῦρκο στρατηγό Ὀμάρ. Τότε πολλοί Ἀρβανῖτες ἀπό τήν Ἀττική πέρασαν στήν Πελοπόννησο καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἀρκαδία. Μαζί μ' αὐτούς εἶσαν καί Ζερβαῖοι¹¹². Ὁ Κ. Σάθας σημειώνει ὅτι οἱ Ἀλβανοί ναυτικοί τοῦ Κρανιδιοῦ, τῆς Ὑδρας καί τῆς Πέτσας εἶναι μέρος τῶν κατοίκων τῆς Τσακωνιάς¹¹³. Ἐπομένως ἔτσι πέρασαν καί οἱ Ζερβαῖοι στήν Ὑδρα, ἀλλά ἕνας κλάδος τους ἔμεινε στό Κρανίδι.

111. Μπίρης ὁ.π. σ. 254-255.

112. Στόν ἴδιο σ. 255.

113. C. N. Sathas, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge. Venise 1884, Τόμ. IV, σ. LXXIV. — Τρύφων Εὐαγγελίδης, Ἱστορία τοῦ Ἐποικισμού τῆς Ὑδρας, Ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 17 κ.π.—Μιχαήλ Γ. Λαμπруνίδης, Οἱ Ἀλβανοί κατά τήν κυρίως Ἑλλάδα καί τήν Πελοπόννησον, Ἐν Ἀθήναις 1907, σ. 2 κ.π.

Ὁ Κ. Μπίρης παρατηρεῖ: «Ὅπως συνέβη καί μέ ἄλλους Ἄρβανῖτες πού διετήρησαν σχέσεις μέ τούς τόπους τῆς προελεύσεώς τους. . . οἱ Ζερβαῖοι δέν ἐλησμόνησαν τά Κούντουρα. Κατά τήν ἐκστρατεία τοῦ Μοροζίνη στήν Ἀττική, ὁ Χατζη-Γιώργης Ζέρβας πηγαίνει ἐκεῖ ὡς ἀγωνιστής καί, τό 1694, ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν τό χωριό, ξαναγυρίζει στήν Ὑδρα»¹¹⁴.

Συμπεραίνεται δηλαδή, πώς ὅταν κινδύνευαν τά Κούντουρα, ὁ Χατζη-Γιώργης Ζέρβας θεώρησε χρέος του νά πάει καί ν' ἀγωνιστεῖ γιά τό χωριό τῶν προγόνων του, σεβόμενος τήν ἰσχυρή παράδοση τῆς συγγένειας. Ἐφυγε καί γύρισε στήν Ὑδρα, ὅταν πιά τά Κούντουρα ἐξαφανίστηκαν ἀπό τή φωτιά τῶν Τούρκων.

Γιά τήν παλιά Κρανιδιώτικη οἰκογένεια Ζέρβα ἀναφέρεται: «Ἀπό τās ἀρίστας καί διαπρεψάσας οἰκογενείας τοῦ Κρανιδίου ἦτο καί ἡ οἰκογένεια Ζέρβα. Πολύκλαδος καί καλλίκλαδος. . . Ἄρχηγός της ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος Ι. Ζέρβας διατελέσας προύχων καί δημογέρων κατά τά πρῶτα μετά τήν ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα ἔτη. . . ὑπηρετήσεν εἰς τόν περί Ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος του ἀγῶνα. Ἐχρημάτισε κατ' ἀρχάς ὡς γραμματεὺς καί ὑπασπιστής τοῦ θείου του Ἀρσενίου Κρέστα, ὄπλαρχηγοῦ Κρανιδίου καί Κάτω Ναχαγιέ. Παρευρέθη μετ' αὐτοῦ εἰς τās κατά τοῦ Κεχαγιάμπεη μάχας, εἰς Ἐλευσίνα κατά τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ καί εἰς διαφόρους κατά τοῦ Δράμαλη εἰς Ἀργολίδα καί Κόρινθον. Φονευθέντος τοῦ θείου του Κρέστα εἰς Δερβενάκι, ἐτέθη ἐπί κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν συμπατριωτῶν του καί ἔλαβε μέρος εἰς διαφόρους μάχας κατά τῶν Ἀράβων μέχρι τοῦ 1827»¹¹⁵.

Στή συνέχεια ἀναφέρεται ἐπίσης: «Διεκρίθη μετ' αὐτόν ὁ Ἀνδρέας ἡ Ἀναγνώστης Ζέρβας. . . ἐκλεγείς δῖς πληρεξούσιος καί βουλευτής εἰς τās δύο Ἐθνοσυνελεύσεις»¹¹⁶ καί ἄλλοῦ: «Ἀπό τῆς 4 Ἀπριλίου 1821 ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀρσένιος Κρέστας μέ τούς Κρανιδιώτας Ἀναγνώστην Ζέρβαν. . . ἐπολιόρκησαν τό Ναύπλιον»¹¹⁷.

Στό σύγγραμμα τοῦ Μητροπολίτη Κορίνθου γίνεται ἐπανειλημμένα μνεῖα γιά τόν Ἀναγνώστη Κ. Ζέρβα, χαρακτηρίζεται δέ ὡς «πολύ καλός καί πολιτισμένος ἄνθρωπος, τῶν γραμμάτων»¹¹⁸ καί ἀναφέρεται ὅτι «ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος βουλευτής Κρανιδίου. Ἀπό τό 1822 καί εἰς τά τότε πρῶτα Νομοσχέδια ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τοῦ ἀπέδωσε συγχαρητήρια διά τήν θριαμβευτικήν καί ἀξιόμιμητον ἐπιτυχίαν ἐν Ἐπιδαύρῳ 1822»¹¹⁹.

114. Μπίρης ὁ.π. σ. 255-256.

115. Γεώργιος Π. Παρασκευόπουλος, Ταξείδια ἀνά τήν Ἑλλάδα, Ἐν Ἀθήναις 1895, σ. 48-49.

116. Στόν ἴδιο σ. 49.

117. Μιχαήλ Γ. Λαμπρινίδης, Ναυπλία, Ἐκδοσις Β', Ἀθήνα 1950, σελ. 197.

118. Μητροπολίτης Κορίνθου ὁ.π. σ. 133.

119. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο.

Κατά τό διορισμό τοῦ Φιλικοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἀρσένιου Κρέστα —τοῦ θρυλικοῦ παπ-Ἀρσένη τῆς Ἑρμιονίδας— ὡς «Ἀρχηγοῦ τῶν Στρατιωτικῶν δυνάμεων Ἀργολίδος» πού ἔγινε ἀπό τούς πληρεξούσιους τῆς περιοχῆς στό Κρανίδι, στίς 25 τοῦ Μάρτη 1821, ὁ Ἀναγνώστης διορίστηκε ἔφορος στό πλευρό τοῦ ἀρχηγοῦ¹²⁰.

Τό 1837 τοῦ ἀπονεμήθηκε «Χρυσοῦν Παράσημον»¹²¹.

Στά κατοπινά χρόνια ἡ Κρανιδιώτικη οἰκογένεια Ζέρβα ἀνάδειξε ἐπιστήμονες, βουλευτές καί δήμαρχο. Κι ἀκόμη κατά τή Φασιστική Κατοχή ἀντιπροσωπεύτηκε στόν ἀντιστασιακό ἀγῶνα ἀπό ἕναν ἄξιο ἀπόγονο, τόν Παντελή Ζέρβα, πού ἐκτελέστηκε ἀπό τούς Γερμανούς στίς Σπέτσες, τόν Ἰούνιο τοῦ 1944, γιά τήν πατριωτική δράση του, ἀφοῦ προηγούμενα ὑποβλήθηκε σέ βασανιστήρια.

Κοντά στά ὅσα ἱστορικά στοιχεῖα παραθέσαμε, ἔχουμε νά προσθέσουμε καί μερικά ἄλλα πού προκύψανε κατά τήν ἔρευνά μας ἀπό τήν τωρινή πραγματικότητα.

Καί πρῶτα - πρῶτα ἐκτός ἀπό τό οἰκογενειακό Ζέρβας, πού ἀπαντᾷ καί στά Δίδυμα ὡς Ζερβός, καί ἄλλα κοινά οἰκογενειακά σημειώνονται ἀνάμεσα στά Κούντουρα - Βίλια καί στήν Ἀργολίδα καί τήν Ἠλιόνησά της, ὅπως Βόγκλης - Βόγλης, Γκίκας - Γκίκιζας, Γκιόκας, Δέδες - Ντέντες, Μεϊντάνης, Μπαλαμπάνης, Μπότσης - Βότσης, Πέππας κ.ά.

Ἐπίσης στά Δίδυμα ὑπάρχει παλιά οἰκογένεια Θεοδοσίου γνωστή μέ τό παρωνύμιο Βίλας κι ἄλλη μέ τό οἰκογενειακό Προσήλης. Τό παλιό ἀλλά καί τό τωρινό ἐπάγγελμά τους ἦ κτηνοτροφία. Παράλληλα μέ τό χωριό Vilë-a σημειώνουμε καί τήν τοπωνυμία του Προσήλιο - Προσήλι, πού χαρακτηρίζει τή θέση πρὸς τόν ἥλιο, ἀνταποκρίνεται δέ σ' ὅλη τή δεξιά πλαγιά τοῦ Γερμενοῦ πού τή βλέπει ὁ ἥλιος μόλις ἀνατείλει. Εἶναι χειμαδιό κατάλληλο γιά τό ξεχειμάσμα τῶν κοπαδιῶν ἀπό τά παλιά χρόνια ὡς τά σημερινά.

Κι ἀκόμη ἄλλη παλιά οἰκογένεια στά Δίδυμα μέ τό ἐπίθετο Θηβαῖοι ἀπό οἰκογενειακή παράδοση ξέρεي πῶς κρατᾷ ἀπό τή Θήβα, τό δέ προηγούμενο ἐπίθετό της ἀγνοεῖται. Τήν ἴδια καταγωγή ὁμολογεῖ καί ἡ οἰκογένεια Μπάρδη, συνώνυμή της δέ ὑπάρχει καί σήμερα στή Θήβα.

Οἱ περιπτώσεις τοπωνυμιῶν πού προέρχονται ἀπό οἰκογενειακά ὀνόματα εἶναι συνηθέστατες, ἰδιαίτερα δέ στούς Ἀρβανίτες¹²², ἐξαιτίας τῶν συνθηκῶν πού διαμορφώθηκαν ἀπό τήν ἐποχή πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἑλλάδα μέ τίς διάφορες κατά καιρούς μετακινήσεις των. Ἀνάλογα παρατηροῦνται καί περι-

120. Μητροπολίτης Κορίνθου ὁ.π. σ. 134.

121. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο.

122. Μπίρης ὁ.π. σ. 101.

πτώσεις οικογενειακῶν ὀνομάτων, πού προέρχονται ἀπό τοπωνύμια, ὅπως ἀναφέραμε προηγουμένα.

Ἄλλά καί κοινές τοπωνυμίες σημειώνονται ἐπίσης ἀνάμεσα στίς δύο περιοχές. Ἡ σημαντικότερη γιά τήν περίπτωσή μας παρέχεται ἀπό τόν Μηλιαράκη καί ἀναφέρεται στό Κρανίδι: «Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τῆς πόλεως ὑπῆρχον, κατά τάς παραδόσεις τῶν κατοίκων, χωρίδια ἢ συνοικίαι κεχωρισμένοι, μή ὄραταί ἀπό θαλάσσης, ὁ "Αἰ Γιάννης, ἡ Μιλίνδρα, αἱ Μπίαις καί τά Βίλια, διαχωριζόμενα ὑπό τοῦ ρεύματος, τοῦ διαχωρίζοντος νῦν τήν πόλιν, καλουμένου Γραμματικοῦ. Ὅλα δέ ταῦτα σὺν τῷ χρόνῳ ἠνώθησαν καί ἀπετέλεσαν τό σημερινόν Κρανίδι, οὔτινος τό ὄνομα ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀπό τοῦ ἔτους 1530 κατά τάς γνωστάς πηγάς»¹²³.

Οἱ ἀναφερόμενες γνωστές πηγές εἶναι ὁ Κ. Σάθας πού καθορίζει μάλιστα τοὺς πρώτους κατοίκους τοῦ Κρανιδιοῦ ὡς Ἄλβανούς¹²⁴. Τά στοιχεῖα αὐτά ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα πὼς οἱ ἄνθρωποι πού πέρασαν ἀπό τόν τόπο τους στήν Τσακωνιά κι ἀπό κεῖ πήγανε στήν Ἀργολίδα καί τά νησιά της, βάλανε τά θεμέλια τοῦ Κρανιδιοῦ. Καί πὼς οἱ Κουντουροβιλιῶτες ἔδωσαν τήν ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Βίλια καί στόν Κρανιδιώτικο συνοικισμό, ἴσως τήν τωρινή τοποθεσία Βίλια.

Στή συνέχεια παραθέτουμε κι ἄλλες τοπωνυμίες πού εἶναι κοινές στίς δύο περιοχές, ὅπως ἡ ψηλή θέση Ἀέρας τῶν Γερανείων καί τό βουνό Erë = Ἀέρας τῆς Ὑδρας. Ἄλλες ἀργολικές τοπωνυμίες ἀνταποκρίνονται στήν εὐρύτερη περιοχή τῆς ἀλβανόφωνης Ἀττικῆς, ὅπως Zoeré στά Δίδυμα, Ζογεριά στίς Σπέτσες καί Μαζογεριά πρὸς τό Μαρκόπουλο, προέρχονται δέ ἀπό τό θάμνο ἀνάγυρος ἢ ἀναγυρίς μέ τήν κοινή ὀνομασία ἀζόγυρος καί τόν ἀρβανίτικο τύπο azógher-zógher καί δηλώνουν τόν τόπο ὅπου ἀφθονεῖ τοῦτος ὁ θάμνος¹²⁵.

Ἐπίσης τό χωριό Baf-i = τό Μπάφι στήν Ἀργολίδα καί θέση συνώνυμη στήν Ἀττική. Ὁ Φουρίκης ἀναφέρει: «Ἐν Μενιδίῳ ἐσώζετο πρό μικροῦ καί οἰκογενειακόν ὄνομα Μπάφης, ἀλβανιστί Baf-i, ἐξ οὗ καί τό τοπωνύμιον ndë vga të Bafit = εἰς τοῦ Μπάφη τό πεῦκο»¹²⁶. Θέση Ἀδάμες παρά τόν Κηφισό¹²⁷ καί χωριό Ἀδάμι στήν Ἀργολίδα. Στό Ποικίλο ὄρος, στήν Πάρνηθα καί στή Διάκρια κι ἀκόμη στή Σαλαμίνα ἀπαντᾷ ἡ θέση Ζαστάνι¹²⁸ καί στήν περιοχή Διδύμων Zâstan¹²⁹.

123. Μηλιαράκης ὁ.π. σ. 241.—Τό οἰκογενειακό ὄνομα Μπίας ὑπῆρχε στά Δίδυμα ὡς τά τελευταῖα χρόνια.

124. Σάθας ὁ.π. Τόμ. VI, σ. 253. 20.

125. Φουρίκης ὁ.π. σ. 90.— Σαρρῆς ὁ.π. σ. 145.

126. Φουρίκης ὁ.π. σ. 140, ὑποσημ. 4.

127. Σαρρῆς ὁ.π. σ. 154.

128. Φουρίκης ὁ.π. σ. 107.

129. Στά Δίδυμα συνηθίζεται ἡ φράση: zu zastanë = ἔπιασε τίς κλάψες, παράσταινε τόν πιεζόμενο ἀπό κάποια ἀνάγκη, τόν βρισκόμενο σέ ἀδιέξοδο.

Ὁ Φουρίκης τῆ λέξη Zastan, Zëstan, Zestan ἐρμηνεύει ὡς προσηγορικό πού «δηλοῖ μέρος ἀπότομον, κρημνώδες καί δύσβατον, ἔχον μίαν μόνην διέξοδον»¹³⁰, ὁ δέ Σαρρῆς πιθανολογεῖ ὡς βλάχικη τὴν προέλευσὴ τῆς καί τὴν ἐρμηνεύει ὡς «κλεισώρειαν»¹³¹.

Περιορίζουμε τὴν παράθεση τῶν τοπωνυμιῶν στὶς πιό χαρακτηριστικῆς. Οἱ τοπωνυμίες πού χαρακτηρίζουν διάφορες θέσεις καί ἀνταποκρίνονται στὴ γεωφυσική εἰκόνα τους εἶναι πάμπολλες καί ταυτόσημες σ' ὅλες τὶς ἄλβανόφωνες περιοχές.

Σέ τοῦτα τὰ στοιχεῖα ἔχουμε νά προσθέσουμε τὰ μυτερά κεραμίδια στὶς στέγες τῶν σπιτιῶν πού παρατηροῦνται καί στὰ δύο μέρη, τὴν ἀνάλογη κατασκευὴ καί χρῆση τῶν σπιτιῶν κι ἀκόμη κοινές ἀλλοιώσεις στὴν προφορὰ ἄλβανικῶν λέξεων, ὅπως ἡ τροπὴ τοῦ Ij σέ I¹³² κ.ἄ.

Ἐπιπέτουμε ἐπίσης πὼς ἓνα τραγούδι, πού λεγότανε στὴν "Ἰδρα καί καταγράφηκε πρὶν ἀπὸ 130 χρόνια, πρέπει νά εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὰ Κούντουρα. Μᾶς τό παραδίδει ὁ Reinhold καί τό παραθέτουμε μέ τὴ γραφὴ του¹³³. Ἡ μορφὴ του εἶναι διαλογικὴ.

— <i>Mire mbrömma, Konduriote!</i>	— <i>Καλό βράδι, Κοντουριώτισα!</i>
<i>Jste vent, te flömmе sonte?</i>	<i>εἶναι τόπος, νά κοιμηθοῦμε ἀπόψε;</i>
— <i>Jste, po s'gutso' ñ gka mömma,</i>	— <i>Εἶναι, μά δέν κοτάω ἀπ' τὴ μάνα,</i>
<i>se me dže e vien gka mbrömma.</i>	<i>ματί μέ μαθαίνεις κ' ἔρχεσαι κάθε βράδι.</i>

Μέ βάση τὶς παρατηρήσεις μας στὰ κείμενα τοῦ Reinhold, ὑποστηρίζουμε πὼς τό τραγούδι τοῦτο δέ μπορεῖ ν' ἀφορᾷ σέ γυναίκα τῆς οἰκογένειας Κοντουριώτη, ἀλλὰ ἀναφέρεται ἀόριστα σέ κάποια πού διαμένει ἢ πού κατάγεται ἀπὸ τὰ Κούντουρα. Ὁ Reinhold, καταγράφοντας στίχους ὅπου κατονομάζονται γυναίκες κι ὅπου δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἀπλοϊκές καί ἀνώδυνες σάτιρες, ἀποφεύγει συστηματικὰ τὴν ἀναγραφὴ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος καί ἀρκεῖται μόνο στὸ ἀρχικό γράμμα. Ὅταν ὅμως πρόκειται γιὰ στίχους ὅπου γίνεται εὐρύτερη καί ἀόριστη ἀναφορὰ σέ γυναίκες, τότε παραθέτει καί τό δηλωτικὸ καταγωγῆς. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι πρόδηλη στὴν ἀναγραφὴ ποριώτικων σατιρικῶν στίχων¹³⁴. Στὴν περίπτωσή μας μάλιστα, ὅπου οἱ στίχοι ἐνέχουν πονηρὰ ὑπονοούμενα, ἀποκλείεται κατηγορηματικὰ νά ἀφοροῦν σέ γυναίκα τῆς οἰκογένειας Κοντουριώτη. Τοῦτος ὁ συλλογισμὸς ὀδηγεῖ στὴν ὑπόθεση πού

130. Φουρίκης ὅ.π. σ. 107.

131. Σαρρῆς ὅ.π. σ. 138.

132. Πέτρος Φουρίκης. Ἡ ἐν Ἀττικῇ Ἑλληνοαλβανικὴ διάλεκτος, Περ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. 45 (1933) σ. 152.

133. Dr C.H.Th. Reinhold, Noctes Pelasgicae, Athenis 1855, Λύρα, σ. 19.

134. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο σ. 11.

προαναφέραμε, πώς οί στίχοι ἤρθαν ἀπό τά Κούντουρα καί ἀφοροῦν σέ μίαν ὁποιαδήποτε Κουντουριώτισα.

Δέν ἰσχυριζόμαστε βέβαια πώς ὅλα τά στοιχεῖα πού ἀναφέρουμε παραπάνω ἀποτελοῦν ὅπωςδήποτε ἐπαρκή ἀπόδειξη κοινῆς καταγωγῆς τῶν Ἀρβανιτῶν Βιλιῶν - Κουντούρων καί Ἀργολίδας, ἀλλά καί κατά κανένα τρόπο δέν ἐπιτρέπεται νά τά ἀγνοήσουμε.

Τελειώνοντας θεωροῦμε χρέος μας νά τιμήσουμε τίς Ἀρβανίτισες τῶν Βιλιῶν γιά τό παγκόσμιο ἔπαθλο πού κατέχουν καί πού τό τονίζουμε ιδιαίτερα: «Οἱ Βιλιώτισες πρῶτες ἤσκησαν τό ἐκλογικό δικαίωμα τό 1841. Πῆγαν στό ἐκλογικό τμήμα 57 γυναῖκες καί ἀξίωσαν νά ψηφίσουν στή θέση τῶν ἐστρατευμένων συζύγων τους καί ἐψήφισαν»¹³⁵.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

135. Κωνσταντῖνος Σίδερης, Ἐγκυκλ. Ἐλευθερουδάκη, Τόμ. τρίτος, Συμπλήρωμα, σ. 488.

ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ ΚΑΙ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Μέ τήν εισαγωγή τή σχετική μέ τήν ιστορία τοῦ χωριοῦ καί τῶν ἀνθρώπων τῶν Βιλιῶν ἐπιδιώξαμε τήν ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη, ὥστε περνώντας στά βιλιώτικα τραγούδια νά εἶναι προετοιμασμένος γιά τήν εὐκολότερη ἐπαφή μέ τό περιεχόμενό τους καί τήν ἀνετότερη κατανόηση. Δέ θά παραλείψουμε στή συνέχεια, παραθέτοντας τά τραγούδια ἀνάλογα μέ τό εἶδος τους, τήν προσπάθεια νά τά καταστήσουμε ἀκόμη πιό προσιτά.

Μά πρὶν ἀπ' αὐτό, θεωρήσαμε σκόπιμο ν' ἀσχοληθοῦμε, ὅσο γίνεται πιό σύντομα, μέ τή γλώσσα πού σ' αὐτή φτιάχτηκαν τά τραγούδια καί πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τήν ἀρβανίτικη, τό τόσκικο δηλαδή ἰδίωμα ὅπως διαμορφώθηκε στήν Ἀττική, ὕστερα ἀπό τήν ἐλληνική ἐπίδραση.

Μέ τό ἰδίωμα τοῦτο ἀσχολήθηκε ὁ Γερμανός Gustav Weigand¹, πού ἔκανε πολλές παρατηρήσεις πάνω στό γλωσσικό ὄργανό του καί ιδιαίτερα στό σηματισμό τοῦ ρήματος, χωρίς ὅμως ν' ἀποφύγει τά σφάλματα, πού ἀποδίδονται στή λαθεμένη καταγραφή τῶν λέξεων καί τοῦτο ἐρμηνεύεται ἀπό τήν ἀδυναμία πού ἀντιμετώπισε σάν ξένος νά καταχτήσει ὅσο χρειαζόταν τό γλωσσικό αἶσθημα γιά νά καταγράψει σωστά καί τίς λέξεις.

Ἀργότερα ὁ Π. Φουρίκης ἔδωσε ἕνα εὐρύτερο συμπλήρωμα στήν ἐργασία τοῦ Weigand, προβαίνοντας καί σέ μιάν ἐπιμελημένη ἀποκατάσταση τῶν λαθῶν τῆς². Παρατηρεῖ δέ: «Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων πείθεται πᾶς τις πόσον δύσκολοι εἶναι ἡ ἐρευνα γλωσσικῶν θεμάτων ἀναγομένων εἰς γλῶσσαν ξένην. . . μεθ' ἧς δέν συνδέεται ὁ ἐρευνητής. . . προσέτι δέ πόσον δυσκολωτέρα καθίσταται ἡ ἐπίσημη ἀναλόγων θεμάτων εἰς ἰδιώματα. . . διά μεταναστεύσεως ἀπό τῆς πατρίας γλώσσης ἀποσπασθέντα καί ἰσχυράν ὑποστάντα ἐκ τοῦ νέου περιβάλλοντος ἐπίδρασιν»³.

Ὁ Χρ. Πέτρου - Μεσογείτης ὕστερότερα ἐπεξεργάστηκε ἕνα πλούσιο κατάλογο ἀπό ἐλληνικές λέξεις στό ἰδίωμα τῶν ἀλβανόφωνων τῆς Ἀττικῆς⁴.

1. Gustav Weigand, Das Albanische in Attika, Balkan Archiv, Τόμ. II (1926) σ. 167 κ.π.

2. Πέτρος Φουρίκης, Ἡ ἐν Ἀττικῇ Ἑλληνοαλβανική διάλεκτος, Περ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. 44 (1932) σ. 28-76 καί 45 (1933) σ. 49-180.

3. Στόν ἴδιο ὁ.π. 44, σ. 76.

4. Μεσογείτης ὁ.π. σ. 221-252.

Κοινή διαπίστωση τῶν μελετητῶν εἶναι πῶς ἡ ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στήν ἀλβανική εἶναι πολύ παλιά.

Ὁ Φουρίκης ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἐπίδραση πού σημειώνεται στό ἰδίωμα τῶν Ἀρβανιτῶν τῆς Ἀττικῆς εἶχε ἀρχίσει ἀπό τήν ἐποχή πού οἱ ἄνθρωποι τοῦτοι ζούσανε ἀκόμη στήν κοιτίδα τους, ἀναφέρεται δέ διεξοδικά στούς νόμους καί στούς κανόνες πού ἀκολούθησαν ὅσες ἐλληνικές λέξεις ἔγιναν δεχτές στήν ἀλβανική γλώσσα⁵: «Ὅτι δέ ἡ Ἀλβανική εἶχε εἰσδεχθῆ πλῆθος λέξεων ἐλληνικῶν πρό τῆς μεταναστεύσεως καί τῆς διασπορᾶς τῶν Ἀρβανιτῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, τῇ Κάτω Ἰταλία καί τῇ Σικελία, δηλαδή πρό τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος καί ἐξῆς, ἀπόδειξις τά ἀφθονα ἐλληνικά στοιχεῖα, τά ὅποια διεσώθησαν ἐν τῷ Ἀλβανικῷ ἰδίωματι τῷ λαλουμένῳ ἐν τῇ Κάτω Ἰταλία πρό ἐνός περίπου αἰῶνος»⁶. Προσκομίζει ἀδιάσειστη ἀπόδειξη τῆς ἀποψῆς του, παραθέτοντας μακρῦ κατάλογο ἀπό ἐλληνικές λέξεις ἐρανισμένες ἀπό τά ποιήματα τοῦ Girolamo de Rada, ὅπου γίνεται φανερό καί ἡ ἀναλογία καί ἡ ὁμοιότητα τῶν λέξεων πού ἀπαντοῦν στό ἀλβανικό ἰδίωμα τῆς Κάτω Ἰταλίας καί σ' αὐτό τῆς Ἀττικῆς⁷.

Ἀλλά καί ὁ Μεσογείτης, πού δέχεται τήν ἀπόψη τοῦ Φουρίκη, προσθέτει πῶς ἡ ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, στή νότια Ἀλβανία ιδιαίτερα, ἀπό ὅπου ξεκίνησαν τά ἀλβανικά μεταναστευτικά ρεύματα, εἶχε ἀρχίσει ἀπό τή βυζαντινή ἐποχή. Αὐτό δέ μαρτυρεῖται καί ἀπό ἄλλα στοιχεῖα ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλά καί ἀπό παλαιές λέξεις πού ἀπαντοῦν στή σημερινή ἀλβανική γλώσσα καί στά ἀλβανικά ἰδιώματα πού μιλοῦνται στήν Ἑλλάδα, ἐνῶ δέν ἔχουν διασωθεῖ στή νεοελληνική⁸.

Ἀλλά ἂν ἀπό τά στοιχεῖα αὐτά συμπεραίνεται πῶς ἡ ἐλληνική ἐπίδραση στήν ἀλβανική γλώσσα εἶχε σημειωθεῖ πρὶν ἀκόμη ἀπομακρυνθοῦν ἀπό τόν τόπο τους οἱ Ἀλβανοί τῆς νότιας Ἀλβανίας, λογικότατο ἔρχεται καί τό συμπέρασμα τῆς γνώσης τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας ἀπό τοὺς Ἕλληνες τῆς ἴδιας περιόδου.

Τά τελευταῖα χρόνια ὁ ἀλβανολόγος Τίτος Γιοχάλας προσφέρει τήν πολύτιμη συμβολή του στίς ἀλβανολογικές μελέτες βασισμένη σέ αὐστηρά ἐπιστημονικά καί εἰδικά ἐπίπεδα. Στίς παράλληλες ἐργασίες του συγκαταλέγεται δημοσίευμα πού ἀφορᾷ στούς βυζαντινοὺς καί νεοελληνικοὺς δανεισμούς τῆς ἰταλοαλβανικῆς διαλέκτου⁹ καί ἄλλο σχετικό μέ ἐλληνικά τοπωνύμια καί ἐπώνυμα

5. Φουρίκης ὁ.π. 45, σ. 138 κ.π.

6. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο σ. 170.

7. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο σ. 169-180.

8. Μεσογείτης ὁ.π. σ. 245-246.

9. Titos Jochalas, Sulla problematica dei prestiti bizantini e neo-greci nei dialetti italo-albanesi, *Balkan Studies* 16₁, Thessaloniki 1975.

πού άπαντοῦν στίς ἰταλοαλβανικές κοινότητες τῆς Σικελίας¹⁰. Καί τά δύο δημοσιεύματα συνοδεύονται ἀπό ἐκτενέστατη βιβλιογραφία.

Σημειώνουμε ἀκόμη πώς ὁ Ἰταλοαλβανός Papas Antonio Bellusei, ἐφημέριος στόν "Άγιο Κωσταντίνο τῆς ὁμώνυμης ἰταλοαλβανικῆς κοινότητας καί διευθυντής τῆς ἐκεῖ περιοδικῆς ἔκδοσης «Vatra jonë» = "Ἡ Ἑστία μας, σέ ἡμερολόγιό του ἀπό τήν περιοδεία του στήν Ἑλλάδα ἀναφέρει ἐπώνυμα καί τοπωνύμια ἀπό τήν Κορώνη, γιά δέ τό ἐπώνυμό του γράφει ὅτι ἀπαντᾷ ἀκόμη καί σήμερα, ἐκτός ἀπό τήν Κορώνη, στό Σοφικό τῆς Κορινθίας καί στό Μαραθώνα¹¹.

Ἐναφέρουμε πώς ἀπαντᾷ καί στή Ζάκυνθο, ἀπό προσωπική διαπίστωση.

Ὁ Κουλουριώτης φιλόλογος Πέτρος Φουρίκης (1877-1936), πού διατέλεσε συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καί Διευθυντής τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἶταν «μητροθεν κάτοχος» τῆς ἀρβανίτικης γλώσσας. Ἐπιδόθηκε στή μελέτη τῆς προβαίνοντας σέ ἐπιτόπια συγκέντρωση γλωσσικοῦ ὕλικου καί ἄμεση καταγραφή του στά ἀλβανόφωνα χωριά τῆς Ἀττικῆς. Προτίμησε δέ τά παραμῦθια «διότι δι' αὐτῶν δύναται τις νά ἔχη συνεχῆ λόγον καί διότι ἐν αὐτοῖς χροσταλλοῦνται λέξεις καί φράσεις παλαιότεραι, αἵτινες ἐξηφανίσθησαν ἐν τῷ μεταξύ ἀπό τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου».

Κατά τήν ἐπεξεργασία τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου του ξεχώρισε ἰδιώματα καί στή συνέχεια ἔκανε σύγκριση μεταξύ τους, κατάληξε δέ στό συμπέρασμα, πώς ἡ ἀρβανίτικη γλώσσα ἢ ἡ ἑλληνοαλβανική πού μιλιέται στήν Ἀττική χωρίζεται σέ δύο κύριες ομάδες: στή βοριοδυτική πού περιλαμβάνει τά χωριά ἀπό τό Κριεκούκι ὡς τό Μαραθώνα καί στή νοτιοανατολική πού ἀπαντᾷ στά ἀπό τά ἀνατολικά τοῦ Ἰμῆρου χωριά ὡς τό Λαύριο.

Γιά τή σύγκριση μεταξύ τῶν ἰδιωμάτων καί γιά τόν καθορισμό τῶν δύο κύριων ομάδων βασίστηκε στίς διαφορές ἢ στίς ὁμοιότητες πού παρατήρησε σ' αὐτά καί πού ἀφοροῦν στό λεξιλογικό πλοῦτο, στήν ἰσχυρή ἢ μειωμένη ἐπίδραση πού εἶχαν ὑποστειῖ ἀπό τή συχνή ἢ ἀραιή ἐπαφή μέ τήν Ἀθήνα καί ἀκόμη στά φωνητικά, στά γραμματικά καί στά συντακτικά φαινόμενα πού παρουσίασαν κατά τή μελέτη τους. Τό χαρακτηριστικότερο εἶναι ἡ διατήρηση ἢ ἡ ἔκπτωση ἢ καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ κωφοῦ φθόγγου *ë*, πού ἀνταποκρίνεται περίπου πρός τό *e* muet τῆς γαλλικῆς γλώσσας. Ὁ φθόγγος αὐτός ἔχει ἰδιαίτερο γραμ-

10. Titos Jochalas, Innsbrucker beiträge zur kulturwissenschaft, Sonderheft 41, Akten des Internationalen Albanologischen Kolloquiums. Innsbruck 1972, Zum gedächtnis an Norbert Jokl. Herausgegeben von Hermann M. Ölberg, 1977 σ. 85-95.

11. Antonio Bellusci, Pellegrinaggio di un arbresh a Corone (Pagine di Diario), Risveglio — Zgjimi, Rivista italo-albanese di cultura e di informazione, Anno VII, n. 3, 1969 (estratto).

ματικό βάρος γιατί μετέχει απαραίτητα στο σχηματισμό τῶν γενῶν καί τῶν πτώσεων, τῶν χρόνων καί τῶν ἐγκλίσεων τῶν ρημάτων, τῶν ἐπιθέτων πού προέρχονται ἀπό οὐσιαστικά κ.ἄ. Αυτόνομητο εἶναι πῶς ἡ προσθήκη ἢ ἡ παράλειψή του ἀλλάζει ριζικά καί τή μορφή τῆς λέξης καί τή σημασία της. Τό αὐτό ἀποτέλεσμα ἔχει καί ἡ μή ὀρθή χρήση του.

Αὐτό ἐπαληθεύεται σέ πρόσφατες ἐκδόσεις ἀρβανίτικων τραγουδιῶν γραμμένων μέ ἑλληνικά στοιχεῖα, ὅπου ὁ φθόγγος *ë*, μὴν ἔχοντας ἰσοδύναμο ἑλληνικό φθόγγο, ἀναγράφεται ὡς *e*, *é*, *è*, ἄσχετο βέβαια πρὸς τό συμβατικό *ε* τοῦ Χριστοφορίδη πού χρησιμοποιήθηκε κι ἀπὸ ἄλλους. Γιά παράδειγμα οἱ λέξεις πού ἀναγράφονται ὡς *ντόρ* = χέρι, *μπόρ* = χιόνι¹² δέν ὑπάρχουν στήν ἀρβανίτικη γλῶσσα, ὅπου χέρι = *dorë*, χιόνι = *borë*, ἢ ἡ λέξη *μπέρι* = ἔκανε¹³ ὅπου *berì* ἢ *ber-i* = τό βέλος, ἢ *σαῖτα* καί *bëri* = ἔκανε.

Τό αὐτό λάθος καί στήν ἴδια λέξη γίνεται σέ ἄλλη ἐκδοσὴ¹⁴ ὅπου ἀναγράφεται καί ἡ λέξη *βέρέ* = *βάλε*¹⁵, ἀλλὰ *verë-a* = τό κρασί, ἢ *ἀνοιξή*, *vërë-a* = ἡ τρύπα καί *vërë* = *βάλε*.

Γενικότερο ἀποτέλεσμα τῆς ὅλης ἐργασίας τοῦ Φουρίκη εἶναι ὁ καθορισμός τῶν κανόνων πού διέπουν τό σχηματισμό τῶν ἀρβανίτικων γενικά λέξεων καί ἰδιαίτερα τῶν ρημάτων, πού προέρχονται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, καί ἡ ἀναγνώριση τῆς τροπῆς καί χρήσης ὀρισμένων στοιχείων τοῦ ἀλβανικοῦ ἀλφάβητου.

Ὁ Φουρίκης διαπιστώνει ἀκόμη πῶς οἱ λέξεις πού ἐνσωματώθηκαν καί λειτουργοῦν στήν ἀρβανίτικη προέρχονται ἀπὸ τὴ μέση καί νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ὅσο γιὰ τό ἰδίωμα τῶν ἀλβανόφωνων τῆς Ἀττικῆς ὑποστηρίζει πῶς δέν ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν τσιτακισμό πού εἶταν ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικά στοῦ ἰδίωμα τῆς Ἀθήνας καί τῶν Μεγάρων στὰ χρόνια πού ἔγινε ἡ ἐγκατάσταση τῶν Ἀλβανῶν σέ τοῦτο τὸν τόπο, ἢ πῶς ἂν σημειώθηκε κάποια ἐπίδραση εἶναι περιορισμένη σέ ἐλάχιστο βαθμό. Αὐτό δέ ὀφείλεται στοῦ ὅτι τό ἑλληνικό γλωσσικό ὕλικό εἶχε εἰσρεύσει στήν ἀλβανικὴ γλῶσσα πολὺ πρὶν κατέβουν στήν Ελλάδα οἱ Ἀλβανοί¹⁶.

Ὁ Μεσογείτης ὅμως ἀντικρούει τούτη τὴν ἀποψη παραθέτοντας σειρά ἀπὸ λέξεις μέ ἐπίδραση τσιτακισμοῦ, τροπὴ τῆς προφορᾶς τῶν *υ* καί *οι* σέ *υ*¹⁷ κι ἀκόμη περιπτώσεις ἀσυνίζητου¹⁸. Πρόκειται γιὰ τὰ οὐσιαστικά τῆς νεοελλη-

12. Γιάννης Π. Γκίκας, Οἱ Ἀρβανίτες καί τό ἀρβανίτικο τραγούδι στή νότια Εὐβοία, Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, Τόμ. ΚΑ', Ἀθήνα 1977, σ. 220.

13. Στόν ὅ.π. ἴδιο σ. 236.

14. Μαρία Μιχαήλ - Δέδε, Ἀρβανίτικα τραγούδια, Σειρά Α', Ἀθήνα 1978, σ. 65.

15. Στήν ἴδια ὅ.π. σ. 68.

16. Φουρίκης ὅ.π. 45, σ. 169-170.

17. Μεσογείτης ὅ.π. σ. 247.—Φουρίκης ὅ.π. σ. 170.

18. Μεσογείτης ὅ.π. σ. 248.

νικῆς πού λήγουν σέ -ιά καί πού σχηματίζονται στήν ἀρβανίτικη σέ -έα καί -ία (ἀγριλιά -aghrilé-a, ἐρημιά -erimí-a).

Γιά τό φαινόμενο τοῦ ἀσυνίζητου καί ὁ Π. Φουρίκης ὑποστηρίζει ὅτι: «Ὁ εἰς -ea τύπος προδίδει διάσωσιν παλαιοαθηναϊκοῦ τοπωνυμίου (στερέα -steré-a)¹⁹.

Στό σημεῖο αὐτό θά μᾶς ἐπιτραπεῖ νά διατυπώσουμε τήν ἐπιφύλαξή μας, ἄν δηλαδή πρόκειται πράγματι γιά ἐφαρμογή τοῦ ἀσυνίζητου ἢ γιά προσαρμογή τῶν νεοελληνικῶν λέξεων στήν ἀρβανίτικη γλώσσα, ὅποτε τό προστιθέμενο στό τέλος κάθε λέξης a δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τό χαρακτηριστικό ἀλβανικό ἐπιτακτικό ἄρθρο, γιά τό ὅποιο ὁ Κ. Ἄμαντος γράφει: «... δέν δύνανται νά θεωρηθοῦν οἱ σημερινοί Ἄλβανοί ὡς γνήσιοι ἀπόγονοι μόνον τῶν Ἰλλυριῶν. Μερικά γλωσσικά φαινόμενα εἶναι Θρακικά, ὅπως ἡ προσθήκη τοῦ ἄρθρου ἐν τέλει τῆς λέξεως»²⁰, ὁ δέ Φουρίκης ὑποσημειώνει: «... τό ἄρθρον ἐν τῇ Ἀλβανικῇ γλώσσῃ ἐπιτίθεται, ὡς καί ἐν τῇ Ρουμανικῇ καί ταῖς Σκανδιναυικαῖς γλώσσαις (Δανιμαρρικῇ, Νορβηγικῇ, Σουηδικῇ)²¹.

Κατά τήν παρατήρησή μας ὁ ἀλβανόφωνος ὅταν λέει *steré-a* ἐννοεῖ ἡ στεριά, ἔναρθρα δηλαδή καί ὀριστικά (*utund steré-a* = σείστηκε ἡ στεριά), ὄχι ἀόριστα, ὅποτε θά πεῖ *steré* = στεριά (*det-i ubè steré* = ἡ θάλασσα ἔγινε στεριά).

Συμπληρωματικά ἀναφέρουμε ὅτι στήν Ἀργολίδα, ὅπου ἡ ἐπίδραση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ παλιοῦ ἀθηναϊκοῦ ἢ μεγαρίτικου ἢ αἰγινήτικου ιδιώματος δέν παρατηρεῖται, τά ἀναφερόμενα ἀπό τό Μεσογείτη οὐσιαστικά σχηματίζονται κατὰ τόν ἴδιο τρόπο (ποδιά - *rodhé-a*, παρηγοριά - *parighorí-a*). Προσθέτουμε δέ ὅτι ὁ σχηματισμός αὐτός δέν περιορίζεται στά θηλυκά οὐσιαστικά, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μεσογείτης, ἀλλά περιλαμβάνει καί ἀρσενικά, πού ἄλλωστε παραθέτει καί ὁ ἴδιος (βασιλιάς - *vasilé-a*, βοριάς - *voré-a*)²². Τό ἀνάλογο σημειώνεται στήν Ἀργολίδα (χιονιάς - *hjoné-a*, νοτιάς - *noté-a*). Κι ἀκόμη περιλαμβάνει θηλυκά ἐπίθετα πού λήγουν σέ -ή (στρογγυλή - *strogjilé-a*, ἱκανή - *ika-né-a*), ἀλλά καί ξενόφερτες ἐξελληνισμένες λέξεις μέ καταλήξεις -ές καί -ιές (*kanaré* - καναπές - *kanaré-a*, *kurabiyé* - κουραμπιές - *kurabjé-a*).

Ἄν παραδεχτοῦμε πώς πρόκειται γενικά γιά τό φαινόμενο τοῦ ἀσυνίζητου, αὐτό γιά τήν ἀλβανόφωνη Ἀττική ἐξηγεῖται, ἀφοῦ «συχνάκις ἐγίνοντο ἐν τῇ περιοχῇ μετοικήσεις καί ἀσφαλῶς πολλοί τῶν ἀλβανοφώνων κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν ἢ καί τῶν Μεγάρων, εἰς τά ὅποια ἦσαν ἐπίσης ἐγκατεστημένοι Ἄλβανοί, ὡς καί εἰς τήν Αἴγινα, θά ἐγκαθίσταντο εἰς τήν ὑπαιθρον χώραν γινόμενοι οὕτω

19. Φουρίκης ὁ.π. 44, σ. 91.

20. Ἄμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 177.

21. Φουρίκης ὁ.π. 45, σ. 138, ὑποσημ. 3.

22. Μεσογείτης ὁ.π. 248.

φορεῖς παλαιῶν ἀθηναϊκῶν ἢ μεγαρικῶν λέξεων»²³ καί ἀφοῦ «κατά τούς δυσκόλους καί ἀνωμάλους χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως πολλάκις οἱ Ἀθηναῖοι κατέφευγον χάριν μείζονος ἀσφαλείας ἀπό τοῦ κινδύνου τῶν Τούρκων εἰς τὰς γειτονικάς νήσους, τήν Σαλαμίνα, τήν Αἴγινα καί τόν Πόρον, εἰς τὰς ὁποίας κατέφευγον ἐπίσης διά τόν αὐτόν λόγον καί οἱ ἀλβανόφωνοι. Κατά τὰς μετακινήσεις δέ ταύτας ἦτο φυσικόν νά συμβαίνει μεταξύ τῶν δύο στοιχείων γλωσσική ἐπίδρασις καί ἐξοικείωσις»²⁴.

Γιά τήν Ἀργολίδα ὅμως πῶς μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ τό φαινόμενο τοῦ ἀσυνιζήτου, ἀφοῦ δέν ἀπαντᾷ κανένα ἀπό τά ἄλλα χαρακτηριστικά τοῦ παλιοῦ ιδιώματος τῆς Ἀθήνας, τῶν Μεγάρων ἢ τῆς Αἴγινας, δηλαδή οὔτε τσιτακισμός οὔτε τροπή τῆς προφορᾶς τῶν υ καί οι σέ ι (ου);

Εἶναι ἱστορικά ἐξακριβωμένο καί ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει, πῶς μετά τήν κατάληψη τοῦ δουκάτου τῆς Ἀθήνας ἀπό τούς Τούρκους (1456) πολλοί Ἀλβανοί, κυρίως ἀπό τήν περιοχή τῶν Κουντούρων²⁵, πέρασαν στό Μοριά καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Τσακωνιά ἀπό ὅπου, κατά τόν Σάθα, πέρασαν ὕστερα στά ἀντικρινά νησιά Ὑδρα καί Σπέτσα καί στήν κοντινή στεριά τῆς Ἐρμιονίδας στήν περιοχή δηλαδή τοῦ Κρανιδιοῦ. Ἀλλά ἔχοντας ὑπόψη πῶς τοῦτοι οἱ Ἀλβανοί εἶχανε ζήσει στά ὄρεινά τῆς Ἀττικῆς μόλις γύρω στά ἐβδομήντα χρόνια, ἀπομονωμένοι καί ἐνταγμένοι στήν ὑπηρεσία τοῦ δούκα τῆς Ἀθήνας ὡς φύλακες τῶν βορινῶν συνόρων τοῦ δουκάτου του, καί ἀκόμη πῶς συνάντησαν μεγάλη δυσκολία στήν ἐκμάθηση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ὅπως θά ἀναφέρουμε διεξοδικά στίς ἐπόμενες σελίδες, δέ γίνεται παρά νά δεχτοῦμε πῶς δέν εἶχαν οὔτε τόν ἀπαιτούμενο χρόνο, οὔτε τήν ἀναγκαῖα ἐπαφή μέ τό ντόπιο στοιχεῖο, γιά νά μπορέσουν ἔτσι νά δεχτοῦν τή γλωσσική ἐπίδρασή του, ὥστε περνώντας στό Μοριά νά κατέχουν ιδιωματικά χαρακτηριστικά καί νά τά μεταφέρουν στόν τόπο τῆς καινούργιας ἐγκατάστασής των.

Μιά ὕστερότερη μετακίνηση σημειώθηκε μετά ἀπό δύομισυ σχεδόν αἰῶνες, κατά τήν ἐκστρατεία τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη στήν Ἀττική (1687), μά τότε οἱ πολλοί δερβENOχωρίτες προτίμησαν νά πιάσουν τά βουνά πρὸς τόν Ἰσθμό²⁶. Ἐλάχιστοι πέρασαν στήν Ἀργολίδα. Τοῦτοι βέβαια εἶχαν τόν ἀπαιτούμενο χρόνο γιά νά ὑποστοῦν γλωσσική ἐπίδραση. Ἀλλά ὅταν ὁ Κ. Ἀμαντος γράφει ὅτι: «Αἱ μετακινήσεις... συνεπάγονται καί νέας μεταβολάς εἰς τὰς διαλέκτους»²⁷, δέν ἀναφέρεται βέβαια σέ μονωμένες μετακινήσεις ἀλλά σέ ὁμαδικές. Καί ἐκτός ἀπ' αὐτό, τοῦτοι οἱ δερβENOχωρίτες, μέ τό τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μοροζίνη

23. Μεσογείτης ὁ.π. σ. 249.

24. Στόν ἴδιο ὁ.π. σ. 249-250.

25. Μπίρης ὁ.π. σ. 255.

26. Στόν ἴδιο ὁ.π. σ. 251.

27. Κωνσταντῖνος Ἀμαντος, Γλωσσικά μελετήματα, Ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 342.

(1694), ξαναγύρισαν στὸν τόπο τους καὶ μαζί μὲ ὅσους εἶχαν καταφύγει στὰ βουνά ξανάφτιαξαν τὰ καινούργια Κούντουρα κοντὰ στὰ χαλασμένα²⁸.

Γιὰ ὅλους τούτους τούς λόγους φρονοῦμε ὅτι τὸ φαινόμενο τοῦ ἀσυνίζητου δέν εἶταν δυνατὸ νὰ μεταφερθεῖ στὴν Ἀργολίδα, χωριστὸ μάλιστα ἀπὸ τὰ ἄλλα ιδιωματικά χαρακτηριστικά, καὶ γι' αὐτὸ δέν ἀπαντᾷ στὶς ἀλβανόφωνες περιοχές της.

Ὅσο γιὰ τίς παράλληλες περιοχές τῆς Ἀττικῆς, ὅπου σημειώνεται, θὰ πρέπει νὰ ἐπανεξεταστεῖ σέ σχέση καὶ μὲ τὰ ἄλλα φαινόμενα τῆς ἐπίδρασης τοῦ παλαιοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Ἀθήνας, Μεγάρων καὶ Αἴγινας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ ἀλβανικὸ ἐπιτακτικὸ ἄρθρο a.

Ἀλλὰ προχωροῦμε στὸ θέμα μας, ἐξετάζοντας τὸ φαινόμενο τῆς ἐξαλβάνισης τοῦ ντόπιου στοιχείου, πού σημειώθηκε στὴν Ἀττικὴ ὅπως καὶ στὶς ἄλλες περιοχές, ὅπου προνοιάστηκαν Ἀλβανοί.

Ὡς συνέπεια τῆς μετακίνησης τῶν πληθυσμῶν, πού στὴν περιοχή τῆς Ἀττικῆς ἐπαναλήφθηκε συχνά, ἀκολούθησε ἡ ἀλληλοεπίδραση ἀνάμεσα στὸ ντόπιο καὶ στὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο, παράλληλα δὲ καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐξαλβάνιση τοῦ πρώτου.

Συνεπέστερο πρὸς τὴν πολιτισμικὴ ἀνωτερότητα τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου θὰ εἶταν τὸ ἀντίθετο. Νὰ σημειωθεῖ δηλαδὴ ἐξελλήνιση τῶν Ἀλβανῶν ἐποίκων, πού τὴν ὑπαγόρευαν ἄλλωστε καὶ οἱ συνθήκες, πού κάτω ἀπ' αὐτές ἤρθανε καὶ ζούσαν σέ τοῦτο τὸν τόπο, καὶ ἡ ὀλιγαριθμότερη παρουσία τους σέ σχέση μὲ τὸ ντόπιο πληθυσμό.

Ὁ Κ. Ἀμαντος σημειώνει: «Ἐκ τῶν σπουδαίων ἱστορικῶν προβλημάτων τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ μετακίνησης τῶν πληθυσμῶν, ἡ ἱστορία τῶν συνοικισμῶν, ἡ ἐξελλήνιση τῶν Ἀλβανῶν ἢ ἡ γλωσσικὴ ἐξαλβάνιση τῶν Ἑλλήνων»²⁹.

Γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τὸ φαινόμενο στὴν περίπτωσή μας, παραθέτουμε μιὰ παρατήρηση τοῦ ἴδιου συγγραφέα, ὅπου διαπιστώνει «... μὲ πόσας δυσκολίας μανθάνουν ἐλληνικά οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ἀττικῆς οἱ ἐπικοινωνοῦντες καθ' ἐκάστην μὲ τὰς Ἀθήνας»³⁰. Καὶ ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἀφορᾷ στὶς τελευταῖες δεκαετίες. Εὐκόλα συμπεραίνουμε τίς μεγάλες καὶ ἀξεπέραστες δυσκολίες στὴν προσαρμογὴ καὶ στὴν ἐκμάθηση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας πού συνάντησε τὸ ἀλβανικὸ στοιχεῖο, στὰ χρόνια ἐκεῖνα τῆς ἐποίκισής του, κατέχοντας μιὰ γλώσσα στερημένη ἀπὸ φιλολογικὴ παράδοση καὶ καλλιέργεια καὶ διαθέτοντας ἓνα χαρακτήρα τραχύ καὶ μιὰ νοοτροπία παραδοσιακὰ αὐστηρή. Ἀντίθετα τὸ ντόπιο στοιχεῖο, εὐστροφο καὶ ἐπιδεκτικὸ, μὲ εὐκολία προσαρμογῆς σέ καινούργιες συνθήκες καὶ

28. Μπίρης ὅ.π. σ. 255.

29. Ἀμαντος, Γλωσσικά μελετήματα... σ. 341.

30. Στὸν ἴδιο, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 163.

παράλληλες εμπειρίες, κατάκτησε εύκολα τή λιτή αλβανική γλώσσα. Τήν εκμάθησή της τήν επέβαλε ή καθημερινή ανάγκη για συνεννόηση στίς συναλλαγές και τίς εμπορικές σχέσεις, πού προκύψανε από τή συνύπαρξη τῶν δυό αλλόγλωσσων στοιχείων. Οί έποικοι εξάλλου, μή ὄντας έντελῶς ἄμοιροι τῆς ὅποιας ἑλληνικῆς καλλιέργειας³¹, ἀλλά και μή διαθέτοντας ἐπάρκεια γλωσσική, ἀναγκασμένοι ὅμως νά προσαρμοστοῦν ὅπωςδήποτε στίς καινούργιες συνθήκες τῆς ζωῆς τους, ἄρχισαν, μέ ἀργό μέν ρυθμό ἀλλά προοδευτικά, νά κατακτοῦν λέξεις ἑλληνικές και νά τίς προσαρμόζουν στή γλώσσα τους, συμπληρώνοντας τίς ἐλλείψεις. "Ἄλλωστε «... ὀνόματα πραγμάτων μεταδίδονται ἀπό μιά γλώσσα σέ ἄλλη, ὄχι ὅμως και ρήματα. Για νά μεταδοθοῦν αὐτά χρειάζεται ἡ πολιτισμός ἢ μακροχρόνια κατάκτηση»³².

Στήν περίπτωσή μας βέβαια δέν πρόκειται για κατάκτηση, ἀλλά για εὐμενεῖς συνθήκες πού τίς ἐξασφάλιζαν ἡ συνύπαρξη και ἡ ἐξοικείωση, μέ συνέπεια, ἐκτός ἀπό τή γλωσσική επίδραση, τήν πολιτισμική εξέλιξη τοῦ αλβανικοῦ στοιχείου. Στίς ἐπόμενες ὅμως σελίδες μας και κατά τή μελέτη τοῦ κάθε τραγουδιοῦ θά διαπιστώσουμε, πώς, συγκριτικά μέ τά ἑλληνικά οὐσιαστικά και ἐπίθετα, τά ἐνταγμένα στήν αλβανική γλώσσα, τό ἑλληνικό ρῆμα ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νά ἀπαντᾷ σέ μικρότερη συχνότητα.

"Όταν διαβάζουμε ξένους συγγραφείς ὅπως τόν Giraud, τόν Guilletiere κ.ἄ., πού ἔγραψαν για τήν 'Αττική τοῦ 13' αἰ., ἔχουμε τήν ἐντύπωση πώς τοῦτοι οἱ ἄνθρωποι δέ συναντήσανε σ' αὐτή τήν περιοχή παρά μόνο αλβανικά χωριά και 'Αλβανούς κατοίκους. Αὐτό ὅμως δέ σημαίνει πώς τό ντόπιο στοιχεῖο δέν ὑπῆρχε ἀπό τά πρὶν ἢ ὅτι χάθηκε κατά τό διάστημα τῆς ἐποίκισης τῶν 'Αλβανῶν στήν 'Αττική. Στήν πραγματικότητα και προὑπῆρχε και ἐξακολουθοῦσε νά ὑπάρχει, ἀλλά ἀπλούστατα εἶχε πολύ πρῶιμα ἐξαλβανιστεῖ, για τούς λόγους πού προαναφέραμε, ἡ δέ ἐπικράτηση τῆς αλβανικῆς γλώσσας ἔδινε τήν ἐντύπωση στούς ξένους, πώς πρόκειται μόνο για αλβανικό πληθυσμό. 'Αλλά ἂν πραγματι δέν προὑπῆρχε ντόπιο στοιχεῖο στίς διάφορες περιοχές ὅπου ἐποίκιστηκαν 'Αλβανοί, ἢ ἂν ὑπῆρχε και ἐξαφανίστηκε, τότε θά πρέπει νά εἶχαν ἐξαφανιστεῖ μαζί του και οἱ ἑλληνικές τοπωνυμίες τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἀρχαῖες και βυζαντινές, πού σημειώνονται σήμερα παράλληλα μέ τίς αλβανικές. Και για τή διάσωσή τους ἀπαραίτητη προὑπόθεση εἶναι ἡ συνεχῆς παράδοσή τους ἀπό τή μιά γενιά στήν ἄλλη. "Ἄλλωστε οἱ συγγραφείς πού ἀσχολήθηκαν μέ τίς τοπωνυμίες και τή μεγάλη σημασία τους για τήν ἱστορία τοῦ τόπου τονίζουν πώς εἶναι «ἐπιγραφαί γεγλυμμένοι ἐπί τοῦ ἐδάφους»³³.

31. "Αμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 179-180.

32. Στόν ἴδιο, Γλωσσικά μελετήματα... σ. 453.

33. 'Αντώνιος Μηλιαράκης, Δελτίον τῆς 'Ιστορικῆς και 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας, Τόμ. 4ος, 'Αθήναι 1892, σ. 423.

Πρόσφατα ο Γιοχάλας δημοσίεψε μελέτη σχετική με άλβανικά επώνυμα και τοπωνύμια στην Ελλάδα ως και την ετυμολογία τους³⁴.

Επομένως επισυνέβηκε πρόωμη εξαλβάνιση του έλληνικού πληθυσμού, όφειλόμενη στον άργό ρυθμό τής εξέλληνισης του άλβανικού και για τούς λόγους πού προαναφέραμε.

Στό σημείο αυτό τονίζουμε ότι, άν τό άλβανικό στοιχείο δυσκολεύτηκε και άργοπόρησε στό γλωσσικό εξέλληνισμό του και χρειάστηκε για τοῦτο νά περάσουν αιώνες, όμως άμεσα και συνειδητά έγκολπώθηκε τήν πίστη και τήν άφοσίωση στην καινούργια πατρίδα και άκολούθησε μέ συνέπεια και άυταπάρνηση τά πεπρωμένα της. Τά ιστορικά δεδομένα άποτελοῦν τήν άδιάσειστη άπόδειξη τής έλληνικής δράσης του, όπου όδηγήθηκε άπό τήν έντονη έθνική συνείδησή του. Ο "Αμαντος αναφερόμενος στό άλβανικό τοῦτο στοιχείο γράφει: «Περί τῶν παλαιῶν Άλβανῶν τής Άττικῆς και τής Πελοποννήσου μόνον ιστορικῶς δύναται νά γίνεται λόγος»³⁵, ο δε Φουρίκης τονίζει ότι δέν «δύναται νά ολοκληρωθῆ ή επί του μεσαιωνικού Έλληνισμού έρευνα, εάν δέν μελετηθῆ έπιμελῶς και λεπτομερῶς πᾶν τό άφορῶν εις τούς γείτονες λαούς και ιδία τόν Άλβανικόν, μεθ' οὔ ο έλληνικός επί μακρούς αιώνας συνέζησε, συνηγωνίσθη, συνεδουλώθη και συνηλευθερώθη, έτι δε συζῆ και θα συζήση»³⁶.

Οί παλαιοί λοιπόν Άλβανοί, πού ως έποικιοι άρχισαν νά φτάνουν στον τόπο μας άπό τόν όμορο δικό τους και άπό τόν 10 αϊ., είσαν πεισμένοι πώς οὔτε σε ξένο τόπο πήγαιναν οὔτε και σ' άγνωστους ανθρώπους. Τοῦτοι οί Άλβανοί είσαν τμήματα του νότιου άλβανικού λαού, Τόσκηδες, Χριστιανοί Όρθόδοξοι και συνδεμένοι μέ τό γειτονικό έλληνικό λαό άπό τή μακραίωνη συναναστροφή και τούς κοινούς άγῶνες ενάντια σε κοινό κίνδυνο.

Η Άννα Κομνηνή, θυγατέρα του αυτοκράτορα Άλέξιου Α' Κομνηνού, εξιστορώντας τούς άγῶνες του πατέρα της, αναφέρει: «... τήν δε γε επίλοιπον πᾶσαν πόλιν τῶν εἰς Άρβάνων όρμωμένῳ Κομισκόρτη τά συνοίσοντα διά γραμμάτων προθέμενος...»³⁷.

Οί πρόγονοι τούτων τῶν έποικων Άλβανῶν είχαν σταθεῖ στό πλευρό του αυτοκράτορα και είχαν άγωνιστεῖ κάτω άπό τίς προσταγές του στρατηγοῦ Κομισκόρτη, τό 1081 στό Δυρράχι —τήν άρχαία έλληνική Επίδαμνο— όταν οί Νορμανδοί εισβάλανε στό έδαφος τής Βυζαντινῆς επικράτειας και άποχώρησαν ύστερα άπό σκληρές μάχες.

34. Titos Jochalas, Considerazioni sull'onomastica e toponomastica albanese in Grecia, Offprint from Balkan Studies 17₂, Thessaloniki 1977.

35. "Αμαντος, Οί βόρειοι γείτονες... σ. 181.

36. Φουρίκης ό.π. 45, σ. 180.

37. Annae Comnenae Porphyrogenitae, Alexias, Έκδοση Α. Reifferscheid, Λιψία 1884, Τόμ. Ι, σ. 153, IV, 8. Έρα Λ. Βρανούση, Κομισκόρτης ο εἰς Άρβάνων, Σχόλια εις χωρίον τής Άννης Κομνηνῆς, Ίωαάννινα 1962, Έκδ. Έταιρ. Ήπειρωτικῶν Μελετῶν.

Ὁ Ἀμαντος σημειώνοντας τίς διαφορές ἀνάμεσα στούς πάνω ἀπό τό Γενοῦσο - Σκούμπη ποταμό Γκέγκηδες καί στούς κάτω ἀπ' αὐτόν Τόσκηδες, καταλήγει: «Οἱ τελευταῖοι ἀνεμίχθησαν πολύ μέ τούς Ἑλληνας, ὑπέστησαν πολύ τήν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ»³⁸, παραθέτει δέ καί τή γνώμη τοῦ Σέρβου ἐθνολόγου καί γεωγράφου J. Cνίις, πού σύμφωνα μ' αὐτή «πολλάκις δέν διακρίνονται οἱ Τόσκηδες τῶν Ἑλλήνων, τόσο πολύ ὁμοιάζουν. Οἱ Τόσκηδες μεταναστεύουν ἐνῶ οἱ βόρειοι Ἀλβανοί εἶναι δυσκίνητοι καί δέν ἐγκαταλείπουν εὐκόλως τό πάτριον ἔδαφος...»³⁹. Ἐπανερχόμενος στούς Τόσκηδες σημειώνει ὅτι «ὑπέστησαν πολύ τήν ἐπίδρασιν τῆς γειτονίας τῆς ἐλληνικῆς καί ἐγκατέλειψαν πολλά φυλετικά ἔθιμα καί προήχθησαν ταχύτερον πρός τόν πολιτισμόν καί ἀνεμίχθησαν πολύ μετά τῶν Ἑλλήνων»⁴⁰.

Ὁ Κοσμᾶς Θεσπρωτός παρατηρεῖ χαρακτηριστικά. «Ὁ Τόσκακ εἶναι φιλόκαλος καί εἰς τούς πολέμους ἄφοβος καί καρτερικός· ἀφ' οὗ πιάσει μίαν θέσιν ἤ πύργον ἤ περιτείχισμα ἤ φρούριον, δύσκολα τόν ἀποκρούεις· ἐκεῖ ἀποθνήσκει. Ὁ Ἰλλυριός (Γκέγκας) εἰς τόν πόλεμον κατά πρῶτον εἶναι ὀρμητικός μέ ἀλλαγμόν καί ἀπροφύλακτος, πλήν ὅτε εὖρη ἀνθίστασιν γενναίαν, κλονεῖται, ἀτακτεῖ, καί στρέφει τά νῶτα πρός τόν πόλεμον, καί φεύγει»⁴¹.

Γιά τούς παλαιούς Ἀλβανούς ἀναφέρεται ἀκόμη: «Ὅπως δὴποτε ἐκ τῶν πηγῶν τῶν χρόνων ἐκείνων διδασκόμεθα ὅτι οἱ Ἀλβανοί οὗτοι ἤ Ἀλβανῖται ἤ Ἀρβανῖται, ἤ καί Ἰλλυριοί, ὡς ἐν αὐταῖς ἀναφέρονται, κατοικοῦσιν ἐν ἰδίᾳ χώρᾳ, ἣτις ὀνομάζεται Ἀλβανόν ἢ Ἀρβανον, Ἀλβανία ἢ Ἀλβανιτία ἢ καί Ἰλλυρία, ἀπαρτίζοντες ἴδιον ἐθνικόν σύνολον ἐντός τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, λαόν σύμμαχον καί ὁμόθησκον καί τῆς ἰσοπολιτείας μετέχοντα, παρέχοντα δέ τῷ Βυζαντίῳ στρατιώτας...»⁴².

Τοῦτοι λοιπόν οἱ παλαιοί Ἀλβανοί, οἱ Τόσκηδες καί ἀπό αἰῶνες ἀλβανόφωνοι Ἑλληνες, εἶναι οἱ σημερινοί Ἀρβανίτες. Τό γλωσσικό ἰδίωμά τους, πού διαμορφώθηκε ἐδῶ, εἶναι ἡ ἀρβανίτικη γλῶσσα ἢ ἡ ἐλληνοαλβανική καί οἱ τόποι πού ἐζησαν καί ζοῦν εἶναι τά ἀρβανιτοχώρια ἢ οἱ ἀλβανόφωνες περιοχές ὅπου τῆς Ἑλλάδας.

Ὅσο γιά τούς τύπους Ἀρβανίτης, Ἀρβανιτία ὁ Φουρίκης δημοσίευσε διεξοδική μελέτη⁴³, φρονεῖ δέ ὅτι οἱ τύποι Ἀλβανός, Ἀλβανία εἶναι «πλάσματα λογίων καί ἀρχαϊζόντων χρονογράφων» καί καταλήγει: «Ἐκ τῆς γενικωτέρας

38. Ἀμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 179.

39. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο.—Ἀντώνιος Κεραμόπουλος, Οἱ Ἑλληνες καί οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθήναι 1945, σ. 197.

40. Ἀμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 180.

41. Θεσπρωτοῦ καί Ψαλίδα ὅ.π. σ. 40.

42. Ποῦλος ὅ.π. σ. 7-8.

43. Πέτρος Φουρίκης, Πόθεν τό ἐθνικόν Ἀρβανίτης, Περ. Ἀθηνᾶ, Τόμ. 43 (1931) σ. 3-37.—Ἐρα Λ. Βρανούση, Οἱ ὄροι «Ἀλβανοί» καί «Ἀρβανῖται» καί ἡ πρώτη μνεῖα τοῦ ὁμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τάς πηγάς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, Ἀνάτυπον, Σύμμεικτα (Ε.Ι.Ε.—Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν), Τόμ. Β', 1970, σ. 207-254.

ταύτης χρήσεως τοῦ arbërist (sic) καί παρά τοῖς ἀλβανοφώνοις τῆς Ἑλλάδος διασώσεως αὐτοῦ, προάγεται τις εἰς τήν σκέψιν, ὅτι τό ὄνομα τῶν κατοίκων τῶν Arbëna ('Αρβάνων) τῶν Arbër... διεδόθη εὐρύτερον μεταξύ τῶν ὁμογλώσσων φυλῶν, ὅπως τό 'Αρβανίτης μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, καταστάν ἄν μή ἔθνικόν, ἀλλά τοῦλάχιστον τοπικόν ἐκτεινόμενον πολύ πέραν τῆς περιοχῆς τῶν 'Αρβάνων ὁρέων. Βραδύτερον δέ ἐπιδόσαντος τοῦ νέου ἔθνικοῦ Schkipëtar (resic) τό Arbër ἤρχισε νά ὑποχωρῆ καί νά λησμονῆται ὑπό τῶν ὁμιλούντων arbërist, ἐνῶ τό Arvanit καί 'Αρβανίτης διετηρήθη ὑπό τῶν Ἑλληνοαλβανῶν τῆς Νέας καί Παλαιᾶς Ἡπείρου, ὡς καί ὑπό τῶν πρώτων ὀνοματοθετῶν, τῶν Ἑλλήνων»⁴⁴.

Τελευταῖα διατυπώθηκε μιά, τό λιγότερο περίεργη, ἄποψη, πού σύμφωνα μ' αὐτή οἱ Ἄλβανοί ἔποικοι καθορίζονται ὡς «Ἡπειρώτες»⁴⁵ ἢ «βόρειοι Ἡπειρώτες»⁴⁶. Ὁ Δημ. Ε. Εὐαγγελίδης ἀναφέρει ὅτι «...τό ὄνομα αὐτό, Ἡπειρώτες, ἐπικράτησε ἤδη στούς ἀρχαίους, πού καθορίζουν κάθε φορά, ἄν ἓνα φῦλο πού κατοικεῖ στήν περιοχή αὐτή ἢ ἔξω ἀπ' αὐτή εἶναι ἠπειρωτικό. Ἡ συμβατική, ἄς τήν ποῦμε, ὀνομασία αὐτή, γιά νά πάρει οὐσιαστικό περιεχόμενο, εἶναι ἀνάγκη νά ὀρισθεῖ καί πραγματικά, νά ἐξακριβωθεῖ δηλαδή σέ ποιά φυλή ἀνήκουν οἱ λαοί πού ἀποτελοῦν τήν τοπική καί ἐθνολογική (ἄν ὑπάρχει) αὐτή ἐνότητα»⁴⁷.

Στήν περίπτωσή μας δέν προσκομίζεται κανένα ἀπολύτως ἱστορικό στοιχεῖο γιά νά στηρίξει ἢ ἔστω νά ἐνισχύσει τήν προβαλλόμενη ἄποψη καί ἐπομένως, ὡς ἀνερμάτιστη, δέν ἀντέχει νά ἐξουδετερώσει τόσες προηγούμενες ἀπόψεις ἱστορικά ἐδραιωμένες. Πραβδίζεται μόνο ὁ ἰσχυρισμός ὅτι «δέ χρειάζεται παρά λίγη προσοχή γιά νά διαπιστώσεις πῶς (ἢ γλώσσας τους) εἶναι δίδυμη ἀδελφή μέ τήν ἐλληνική»⁴⁸.

'Αλλά ἡ γλώσσα δέ μπορεῖ κατά κανένα τρόπο νά θεωρηθεῖ αὐτοδύναμο καί ἐπαρκές στοιχεῖο, πού μέ βάση αὐτό καί μόνο μπορεῖ νά κριθεῖ ἐθνολογικά ἓνας πληθυσμός. Ὁ Κ. Ἄμαντος διατυπώνει τήν ἀποδοκιμασία του κατά τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς πού ἔστειλαν οἱ Δυνάμεις, τόν Αὐγούστο τοῦ 1913, γιά νά καθορίσει τά σύνορα τῆς Ἄλβανίας, γιατί ἔκανε τοῦτο τό καθορισμό «ἐπί τῆς βάσει τῆς γλώσσας κυρίως, ὄχι τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως»⁴⁹. Στήν ἴδια ἐπιτροπή ἀναφέρεται καί ὁ Ἄρβανιτόπουλος: «Τό ἔργον τῆς ἐπιτροπῆς ἐνεφανίζετο... πολύ περιορισμένον. Προσετίθετο μάλιστα διάταξις καθ' ἣν διά τήν πιστοποίησιν τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων θά ἐλαμ-

44. Φουρίκης ὁ.π., 43, σ. 37.

45. Δέδε ὁ.π., σ. 9 καί ἄλλοῦ.

46. Στήν ἴδια καί στό ἴδιο.

47. Δημ. Ε. Εὐαγγελίδης, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου, Ἀθήνα 1947, σ. 10.

48. Δέδε ὁ.π. σ. 9-10.

49. Ἄμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 170.

βάνετο ὑπ' ὄψιν ἀποκλειστικῶς καί μόνον ἢ εἰς τὰς οἰκογενείας (ἐν τῷ οἴκῳ) ὁμιλουμένη γλῶσσα»⁵⁰.

Ὅσο γιά τή «δίδυμη» ἀδελφική συγγένεια, ἄν πρόκειται γιά τήν ἐδῶ ἀρβανίτικη γλῶσσα, τότε δέν εἶναι ἄλλη παρά ἡ ἑλληνοαλβανική⁵¹. Γιά τούτη τή γλῶσσα ὁ Γιοχάλας ἀναφέρει ὅτι δέν ἐξελίχτηκε ὡς μιά ἰδιαίτερη γλῶσσα καί ἐνωρίς ὑπέστη ἑλληνική ἐπίδραση ὄχι μόνο στό λεξιλόγιο ἀλλά ἐπίσης καί στή φωνητική⁵². Ἐπομένως μέ βάση τούτη τή γλῶσσα δέ μπορούμε νά μιλάμε γιά τούς Ἄλβανούς τοῦ ἰδ' αἰῶνα. Ἄν πάλι πρόκειται γιά τή συγγένεια τῆς ἑλληνικῆς καί τῆς ἀλβανικῆς, τότε θίγουμε ἕνα θέμα τεράστιο πού ἀνάγεται στή συγκριτική γλωσσολογία κ' ἐπομένως δέν ἐπιδέχεται αὐθαίρετους καί ἀνερμάτιστους μονολεκτικούς χαρακτηρισμούς.

Εἶναι γνωστό πῶς πολλοί φιλόλογοι, ἱστορικοί, γλωσσολόγοι, Ἕλληνες καί ξένοι, ἐπιδόθηκαν σέ πολύχρονες μελέτες τῆς ἀλβανικῆς γλῶσσας χρησιμοποιοῦντας τή συγκριτική μέθοδο, μιά καί τούτη ἡ γλῶσσα δέν τοῦς παρεῖχε γραφτά μνημεῖα, ἡ δέ ἀρχαιολογική ἔρευνα δέν εἶχε ἀκόμη συστηματοποιηθεῖ γιά νά προσκομίσει ἀνάλογα στοιχεῖα, ὅπως γίνεται τά τελευταῖα χρόνια⁵³. Ὅλοι οἱ μελετητές βασίστηκαν κυρίως στούς ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς καί στούς Ρωμαίους. Τά συμπεράσματα ὅμως ἀπό τήν ἀρχή εἶσαν ἀμφιλεγόμενα. Γιατί τά στοιχεῖα πού παρεῖχαν τά ἀρχαῖα συγγράμματα ἀξιολογήθηκαν καί ἐρμηνεύτηκαν ἀνάλογα μέ τοῦς ἀπώτερους σκοπούς πού ἐπιδιώκανε οἱ ἐκάστοτε μελετητές, καί μέ τρόπο πού δέν τοῦς ἄφησε ἀνεπηρέαστους, ἀλλά ἀντίθετα ἀνταποκρινότανε στίς ἐπικρατοῦσες κάθε φορά πολιτικές συνθήκες καί βλέψεις μέ στόχο τήν Ἄλβανία. Ἐκτός ἀπό τοῦς διάφορους λόγους πού ἀνακλύσανε ἀνάμεσα σέ διάφορα εὐρωπαϊκά κράτη πρὶν ἀκόμη ἡ Ἄλβανία γίνει ἀνεξάρτητο κράτος στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, τά χρυσορυχεῖα καί τά ἀργυρωρυχεῖα τῆς εἶσαν γνωστά ἀπό τήν ἀρχαιότητα στούς Ἕλληνες, ὕστερα στούς Ρωμαίους, στούς Βυζαντινούς καί στούς Ἐνετούς, πού τά εἶχαν ἤδη ὅλοι ἐκμεταλλεῦται.

Μέ τή συγκριτική γλωσσολογία ἐπιδιώξανε οἱ κατά καιρούς μελετητές νά βροῦνε μέσα στήν ἀλβανική γλῶσσα κατάλληλα στοιχεῖα, πού μ' αὐτά θά ἐνί-

50. Ἀρβανιτόπουλος, (Ἄλβανία) Ἄλβανικά κρατίδια, Ἐγκυκλ. Ἐλευθερουδάκη, Τόμ. πρῶτος, σ. 708.

51. Φουρίκης ὁ.π. Τόμ. 44, σ. 28 -76.

52. Titos Jochalas, Testi Greco - albanesi editi ed inediti, Centro Internazionale di Studi Albanesi presso l'Università di Palermo, (Estratto dall'Annuario 1966-67 del Centro Internazionale di Studi Albanesi). Palermo 1967, σ. 12.

53. Léon Rey, Fouilles de la mission Française à Apollonie d' Illyrie et à Durazzo (1923 - 1924), στό Albania, Τόμ. 1ος (1925).— Ljuba Ognenova, Nouvelle Interprétation de l'inscription «illyrienne» d'Albanie¹, Ecole Française d'Athènes, Extrait du Bulletin de Correspondance Hellénique. LXXXIII (1959) II.

σχυαν ἢ θά ἀποδυνάμωναν ὑποστηριζόμενες ἀπόψεις σχετικά μέ τήν καταγωγή τῶν Ἀλβανῶν καί τήν ἀναγωγή τους σέ κοινή ἢ μή προέλευση μέ τούς Ἕλλη- νες ἢ μέ ἄλλους λαούς.

Στίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19^{ου} αἰ. ἡ διαμάχη εἶχε κορυφωθεῖ, ὅταν Αὐ- στρία, Ἰταλία, Σερβία, Βουλγαρία διεκδικούσαν ὅμορες ἢ μή περιοχές τῆς Ἀλβανίας, ἡ δέ Τουρκία ἀντιδρούσε σθεναρά στίς προσπάθειες καί συνεννοή- σεις Ἀλβανίας καί Ἑλλάδας γιά ἔνωση ἢ δημιουργία δυαδικοῦ κράτους, λύση πού τήν ἐπιτρέπανε οἱ τότε ἐπικρατούσες συνθήκες⁵⁴.

Ἐπομένως ἡ γλωσσική συγγένεια εἶναι ἓνα θέμα μέ ιδιαίτερη ὑπόσταση, πλατιές προεκτάσεις καί εὐρύτατη βιβλιογραφία, σάν τέτοιο δέ ἀπαιτεῖ διεξο- δική διαπραγμάτευση, πράμα πού θά μᾶς ὀδηγοῦσε μακριά ἀπό τό δικό μας θέμα.

Ὡστόσο θ' ἀναφερθοῦμε σέ μερικούς Ἕλληνες συγγραφεῖς πού ἀσχολή- θηκαν καί μέ τό ζήτημα τοῦτο καί μέ τίς ἀπόψεις τῶν ξένων, παραθέτοντας χαρακτηριστικά ἀποσπάσματα.

Σέ πραγματεία τοῦ Ν. Γ. Νικοκλή⁵⁵ σχολιάζονται καί ἀξιολογοῦνται οἱ ἀπόψεις τῶν Leibnitz, Xylander, Hahn κ.ἄ. σχετικά μέ τήν καταγωγή τῶν Ἀλβανῶν καί τή γλώσσα τους. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρει: «...διά βραχέων ἀπο- φαίνομαι τούς ἐν Ἠπειρῷ, Ἑλλάδι καί Σικελία Ἀλβανούς οὐδένας ἄλλους ἢ τούς ἐν Ἀσία πάλαι οἰκοῦντας εἶναι... ξυγγενεῖς δέ καί ὁμογλώττους τοῖς ἐν Ἰλλυρία νῦν οἰκοῦσι... τούτους δ' αὖ πάλιν ξυγγενεῖς κατά τε φυλήν καί γλῶτ- ταν τοῖς Γήπαισι, Γότθοις, Γέταις καί Μασσαγέταις...»⁵⁶. Διαπραγματευό- μενος δέ τίς διαφορές ἀνάμεσα στούς βορινούς Γκέγκηδες καί στούς νότιους Τόσκηδες, γράφει: «Τούτων δ' εἰσὶ πρῶτον μὲν αἱ διάλεκτοι ἄμφω... τοσοῦτω ἐκατέρωθεν ἀποκλίνουσαι, ὥς μηδέ ἀλλήλων τούς ταύτας λαλοῦντας ξυνιέναι... δεύτερον δέ ἔνδεια τοῦ ἔθνικου ἐθνικῆς ἐνότητος ἢ μᾶλλον μῖσος κατ' ἀλλήλων ἄσπονδον, ὅπερ ἡ τῶν Τόσκων ποτέ εἰσβολή εἰς τὰς τῆς ἄλλης φυλῆς χώρας προήγαγε...»⁵⁷.

Ὁ Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ἀναφέρει: «Ἐγὼ οὐδόλως φρονῶ, ὅτι οἱ Ἀλ- βανοὶ ὑπάρχουσι Ἰλλυρικόν γένος... Μᾶλλον δέ φρονῶ, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ὑπάρ- χουσιν ἐκ τῶν Μακεδονικῶν φυλῶν παρά ἐξ ἄλλης τινός ἐθνικῆς ρίζης, διότι πρὸς τούς Μακεδόνας, μᾶλλον πλησιάζουσι»⁵⁸. Ὁ Π. Ἀραβαντινός γράφει: «Περὶ τῆς καταγωγῆς καί ἀρχαιότητος τοῦ ἔθνους τούτου διαφωνοῦσιν οἱ Ἱστο-

54. Τίτος Γιοχάλας, Ἀνέκδοτα τινὰ κείμενα περὶ Ἀλβανίας, ἀλβανικοῦ ἀλφαβήτου καί Ἑλληνοαλβανικῶν σχέσεων, Περ. Μνημοσύνη, Τόμ. δεύτερος (1969), Ἀνάτυπον σ. 427-452.

55. Νικόλαος Γεωργίου Νικοκλή, Περὶ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀλβανῶν ἢ Σκιπετάρ. Ἐν Γοττίγγη ἔτει σωτηρίῳ 1855.

56. Στόν ἴδιο σ. 72-73.

57. Στόν ἴδιο σ. 75-76.

58. Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, Ἀπόδειξις ἱστορικῶν, Βιβλ. Χ, τόμ. 1-2, ἔκδοσις Ε. Darkó, Βουδαπέστη 1923, σ. 2.

ρικοί και Γεωγράφοι»⁵⁹. Στή συνέχεια αναφέρεται στις απόψεις του Μελέτιου, πού τούς χαρακτηρίζει «ἔθνος Κελτικόν» και του Χαλκοκονδύλη, πού προαναφέραμε.

Ἀργότερα ὁ Λ. Μπέλλος ἀνασκευάζει τίς παραπάνω απόψεις, γράφοντας: «Ὅ,τι δέ συνέβη διά τούς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἰδίως Ἑλλάδος οἰκοῦντας Λάκωνας, τό αὐτό ἐπ' ἐσχάτων ἤρξατο γινόμενον και διά τούς Ἀλβανούς, οὓς ἄλλοι μὲν ἐκήρυξαν Σλαύους, ἄλλοι δέ, συγγέοντες πρὸς τούς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων Ἀλβανούς τοῦ Καυκάσου, περί ὧν ρητῶς μνημονεύεται, ὅτι ἦσαν Μασσαγέται, τουρικῆς τούτέστι και ταταρικῆς φυλῆς, ἐκήρυξαν αὐτούς ξένους και ἐπήλυδας και ἄλλοι τέλος ἄλλως ἐχαρακτήρισαν»⁶⁰. Συμπεραίνει ὅτι «και οἱ Ἀλβανοί ἐκ τε τῆς διαλέκτου και τῆς χώρας, ἦν κατέχουσι, φαίνονται ὄντες οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἰλλυρίας...»⁶¹. Ἀναφερόμενος δέ στό Λαόνικο Χαλκοκονδύλη, πού τίς απόψεις του χρησιμοποιεῖ ὁ Νικηκλῆς, γράφει: «Τήν γνώμην δέ τοῦ ἱστορικοῦ Χαλκοκονδύλη ὅτι εἰσὶ Μακεδονικόν φύλον θεωρῶ ὡς προϊόν λεπτότητος και εὐγενείας τοῦ εὐπατρίδου Ἀθηναίου πρὸς λαόν ὄμαιμον και ὁμόθησκον»⁶². Περαινώντας τή μελέτη του γιά τούς Ἰλλυριοῦς και τήν ἐπιβίωσή τους παρά τίς τόσες περιπέτειες μέσα στοῦς αἰῶνες, παρατηρεῖ ὅτι «τότε δέν εἶχον ἀναφανῆ οἱ πολιτικοί τῆς Βιέννης, οὐδ' οἱ καθολικοί τῆς Ρώμης, οἱ αὐτόκλητοι προστάται τῆς Ἀλβανίας»⁶³. Γιά τούτη τήν αὐτόκλητη προστασία ὁ Γάλλος Albert Dumon, πού ἐπισκέφτηκε τήν Ἀλβανία τό 1871, γράφει: «Τό βιλαέτιον τῆς Ἀλβανίας εἶναι τό μόνον ἐν ᾧ ὑπερτερῶσι κατ' ἀριθμόν οἱ καθολικοί... τά πρὸς συντήρησιν τῶν ναῶν ἀναγκαῖα χρήματα ἀποστέλλονται ἐκ Ρώμης ἐν μέρει δέ και ἐκ Γαλλίας και Αὐστρίας. Ἡ Ἰταλία προσπαθεῖ κατά τά τελευταῖα ἔτη νά ἀναλάβῃ τήν προστασίαν τῶν ἐν Ἀλβανίᾳ καθολικῶν, ἡτίς ἦτον ἐπὶ αἰῶνας ὄλως προνόμιον τῶν Ἀβτσβουργίων... ὁ δέ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, καιπερ διαμαρτυρόμενος... ἀποστέλλει ἐπίσης εἰς Ἀλβανίαν χρηματικά βοηθήματα...»⁶⁴.

Τόν ἴδιο καιρό ὁ Δ. Α. Κονδύλης ἀναφέρει σχετικά: «Γράφουσι μὲν οἱ γλωσσολόγοι περί συγγενείας ἢ καταγωγῆς γλωσσῶν, ἀλλά και αὐτοί οἱ γλωσσολόγοι πρὸς ἀλλήλους διαφωνοῦσιν, οἱ δέ πολιτικοί εἰς οὐδεμίαν τῶν γλωσσο-

59. Παναγιώτης Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου... Ἐν Ἀθήναις 1856, Τόμ. Β, σ. 9 κ.π.

60. Λουκᾶς Γ. Μπέλλος, Ἀλβανικά ἢ αἱ τρεῖς ζῶσαι διάλεκτοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 9.

61. Στόν ἴδιο σ. 67.

62. Στόν ἴδιο και στό ἴδιο.

63. Στόν ἴδιο σ. 70.

64. Albert Dumon, Ὁ χαρακτήρ τῶν Ἑλλήνων, Ἐφημ. Ἡ Ἀμάλθεια, Ἔτος ΛΕ', ἀρ. φ. 1883 (Σμύρνη 1872) σ. 1.

λογικῶν ἀποδείξεων ἐπίστευσαν καί ὅπερ ἐκ τῶν γλωσσολόγων ὡς ἀληθές παρέλαβον, εἶνε πάντων σφαλερώτατον»⁶⁵.

Πολλές φορές τά ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποιήθηκαν γιά ἀντίκρουση ἢ γιά παραδοχή μιᾶς προβαλλόμενης ἄποψης εἶναι ἀβασάνιστα καί ξένα πρὸς τό ἐπιστημονικό πνεῦμα καί κύρος⁶⁶.

Πολύ πρὶν ἀπὸ τοὺς παραπάνω συγγραφεῖς ὁ γυμνασιάρχης Λευκάδας Ἄγγελος Δ. Καππῶτος ἐπικρίνοντας τόν F. von Miklositch, γράφει ὅτι, «ὁ ἐν Βιέννῃ Μικλοσίτσιος... περὶ Ἄλβανῶν καί Ἑλληνοβλάχων αὐτός τε καί ἄλλοι ἄλλα δοξάζοντες συγγέουσιν ἐκείνους μὲν πρὸς τοὺς περὶ τὴν Δυτικὴν Κασπίαν Ἄλβανούς, τούτους δὲ πρὸς τοὺς Μολδοβλάχους ἢ Ρωμούνους λεγομένους, ἀγνοοῦντες ὅλως τὸν βίον τῶν ἀρχαίων καί νεωτέρων Ἑλλήνων»⁶⁷ καί καταλήγει σχετικά μέ τὴν ὀνομασία Ἄλβανοί: «τῶν Πελασγῶν ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κάδμου διακριθέντων εἰς ἀλφιτοφάγους καί βαλανηφάγους, τούτων οἱ ἀπόγονοι ὠνομάσθησαν παρὰ τῶν ἄλλων Πελασγῶν Ἄλβανοί ἢτοι βαλανηφάγοι»⁶⁸.

Πρόσφατο δημοσίευμα τοῦ Γιοχάλα μᾶς παρέχει ἐκτενέστατη βιβλιογραφία γιά ὅσα κατὰ καιροὺς γράφτηκαν γιά τοὺς ἔποικους Ἄλβανούς, τὴ γλῶσσα τους, τὰ ἐπώνυμα, τοπωνύμια κ.ἄ.⁶⁹

Ὁ θόρυβος πού δημιουργήθηκε τὰ χρόνια ἐκεῖνα γύρω ἀπὸ τό Ἄλβανικό ζήτημα εἶχε ἀργότερα ἀντίκτυπο καί στὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευση τοῦ τόπου μας. Καταβάλλονταν προσπάθειες καί γίνονταν συστάσεις, πού συνεχίστηκαν πολλὰ χρόνια μετὰ, νά μὴ μιλοῦν τὴ μητρικὴ γλῶσσα τους τὰ παιδιά τῶν ἀλβανόφωνων περιοχῶν. Ὁ δάσκαλος τῆς Μάντρας Ἀττικῆς Βασίλης Μοίρας σέ μιὰ παιδαγωγικὴ ἐργασία του προτείνει τὴν προσέλευσή τους στό σχολεῖο ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν πέντε χρόνων, ὥστε ὁ «παρείσακτος παῖς»⁷⁰, «ἂν... προσέλθῃ πενταετῆς εἰς τὸ σχολεῖον καί παραμείνῃ ἐν αὐτῷ ἐπὶ τινὰ χρόνον... τότε ἐγκαίρως θά προσαρκειωθῇ πρὸς τὴν νέαν γλῶσσαν, θά ἐθίσῃ τό οὖς εἰς τὴν πιστὴν

65. Δ. Α. Κονδύλης, Διαλέξεις δύο περὶ καταγωγῆς τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης καί τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς, Ἀθήνησι 1908, σ. 1.

66. Ἄγγελος Δ. Καππῶτος, Ἐρευνα γλωσσηματικὴ, Περὶ συγγενείας τῆς ἑλληνικῆς πρὸς τὴν λατινικὴν, γαλλικὴν, ἀλβανικὴν καί τουρκικὴν γλῶσσαν, 8ο, σελίδες 3-32. Δέν ἔχουμε τόπο ἐκδοσης καί χρονολογία ἀπὸ καταστροφή τοῦ ξώφυλλου. Στό τέλος ὑπάρχουν τρία φύλλα μέ σελίδες ἀριθμημένες α -στ. Στὴ σ. α ἀναγράφεται: Γυμνάσιον ἐν Λευκάδι, Ἐκθεσις ἀπαγγελθεῖσα τῇ εἰκοστῇ ἰουνίου 1877.

67. Στόν ἴδιο σ. 14.

68. Στόν ἴδιο σ. 15.

69. Γιοχάλας, Innsbrucker beiträge... σ. 85-95.

70. Βασίλειος Ἀθ. Μοίρας, Τὸ σχολεῖον τῶν ἀλβανοφώνων (καί γενικῶς ξενοφώνων), Ἐν Ἀθήναις 1911, σ. 30.

πρόσληψιν τῶν λέξεων καί τὰ φωνητικά του ὄργανα εἰς τήν ἀκριβῆ καί ὀρθήν ἀπόδοσιν αὐτῶν»⁷¹.

Λίγα χρόνια ὑστερότερα ἢ Ἑλληνική Ἀνθρωπολογική Ἑταιρεία, πού ἰδρύθηκε τό 1924 ἀπό τόν ἀκάματο καθηγητή τῆς Ἀνθρωπολογίας Ἰωάννη Κούμαρη, μέ πρόεδρο τῆς ἰδρυτικῆς συνέλευσης τόν τότε πρωθυπουργό Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου, δέν ἔμεινε ἀδιάφορη πρὸς τό θέμα. Τά ἰδρυτικά μέλη της, πανεπιστημιακοί δάσκαλοι καί ἀπό τό 1926 Ἀκαδημαϊκοί, σέ συνδυασμό μέ τά ἱστορικά δεδομένα, τά ἤθη, τή φορεσιά καί τά διάφορα ἄλλα κοινωνικά στοιχεῖα, ἐφαρμόσανε καί τήν Ἀνθρωπομετρία, ὅπως ἔκαναν ἄλλωστε καί ξένοι ἐρευνητές, γιά νά καταδείξουν ἐθνολογική διαφορά μεταξύ Γκέγκηδων καί Τόσκηδων καί συγγένεια τῶν δεύτερων μέ τούς Ἕλληνες.

Ὁ Κούμαρης, ἔχοντας ὑπόψη τίς σχετικές γνώμες τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας καθηγητῶν, τῆς Γλωσσολογίας Γ. Ἀναγνωστόπουλου, τῆς Λαογραφίας Σ. Κυριακίδη, τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας Κ. Ἀμαντου, τῆς Αρχαιολογίας Α. Κεραμόπουλου καί ἄλλων εἰδικῶν, ἀναπτύσσει τό θέμα σύμφωνα μέ τά ἀνθρωπομετρικά στοιχεῖα⁷² καί κάνει ἰδιαίτερο λόγο γιά τούς Τόσκηδες, γιατί «οὗτοι ἐνδιαφέρουν τήν ἑλληνικήν φυλήν, ἐνῶ οἱ βόρειοι ἔτυχον μείζονος ἀπό βορρᾶ ἐπιδράσεως»⁷³. Ὄντας δέ ὁπαδός τῆς «φυλετικῆς καθαρότητος» καί τῆς «εὐγονικῆς» καταλήγει: «Εἴμεθα ὁπαδοί τοῦ ἀγνοῦ «φυλετισμοῦ» . . . Προπαγανδίζομεν ἀπό πολλοῦ τήν ἀποφυγὴν πάσης μίξεως τῆς φυλῆς μας μέ ξένους οἰουσδῆποτε. . . ἡ μόνη διασταύρωσις δι' ἣν θά ἦτο δυνατόν νά γίνῃ ἐξαίρεσις, θά ἦτο ἡ μεταξύ Ἑλλήνων καί Ἀλβανῶν. . . Στηρίζεται δ' ὡς εἶπομεν ἡ ἐξαίρεσις αὕτη ἐπὶ ἀνθρωπολογικῶν δεδομένων»⁷⁴.

Στό σημεῖο αὐτό πρέπει νά ἀναφέρουμε πὼς ἡ «φυλετική» θέση τοῦ Κούμαρη ὀφειλόταν στήν ἀπό πάντα του ἔντονη ἀντίδραση πρὸς τίς ἀπόψεις τοῦ Fallmerayer. Τοῦτο διαπιστώθηκε ἐπανειλημμένα στίς προσωπικές ἐπαφές μας τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του.

Ὅμως ἡ λεκτικὴ διατύπωσή του προκάλεσε ἀντιδράσεις στοὺς πρώιμους μεταπολεμικούς προοδευτικούς κύκλους, ἐπιστημονικούς καί πολιτικούς, ὥστε νά ἐπικριθεῖ ὁ καθηγητῆς «ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ρατσισμοῦ» στήν Ἑλλάδα⁷⁵. Τό γενικό κλίμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δέν ἀνεχόταν τίποτα πού νά τοῦ θυμίζει, ἔστω καί ἀπό πολύ μακριά, κάτι πού πιθανά νά εἶχε σχέση μέ τή χιτλερική νοοτροπία.

71. Μοίρας ὁ.π. σ. 52.

72. Ἰωάννης Κούμαρης, Ἀλβανοί καί Ἕλληνες, Ἑλληνική Ἀνθρωπολογική Ἑταιρεία = 1924, Πρακτικά Συνεδριῶν τοῦ ἔτους 1943, σ. 36-37.

73. Στόν ἴδιο σ. 40.

74. Στόν ἴδιο σ. 41.

75. Στόν ἴδιο, (Ἀναφορά του γιά τό χαρακτηρισμό ὡς «ἐκπρόσωπος τοῦ ρατσισμοῦ») ὁ.π. 1945, σ. 46.

Ἄλλά ὁ Κούμαρης, μέ τήν ἐπιστημονική εὐρύτητα πού τόν διέκρινε καί μέ τόν προβληματισμό πώς οἱ ὡς τότε ἀνθρωπολογικές μελέτες κάπου χώλαιναν, ὡς μή βασιζόμενες σέ ἀδιάσειστα ἐπιστημονικά στοιχεῖα, ἀπό πολύ νωρίς εἶχε συλλάβει τή σπουδαιότητα τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος στήν Ἀνθρωπολογία: «Τήν διάκρισιν τῶν φυλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἤ, ὅπερ τό αὐτό, τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους, ἐπιχειρεῖ, ὡς γνωστόν, ἡ ἐπιστήμη ἀνέκαθεν ἐπί τῆ βάσει διαφόρων μορφολογικῶν ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου, σχήματος κεφαλῆς καί ἄλλων μερῶν, χρώματος δέρματος, χρώματος ἱριδος, χρώματος καί σχήματος τριχῶν κλπ. . . Ἐνεκα τῶν ἀτελειῶν ὅμως, αἵτινες, ὡς εἶπομεν, χαρακτηρίζουν τήν τοιαύτην ἔρευναν καθορισμοῦ σαφῶν καί ἀναντιρρήτων μορφολογικῶν διακριτικῶν τῶν ἀνθρωπίνων ομάδων, οὐδέποτε ἔπαυσεν ἡ Ἀνθρωπολογία ἀναζητοῦσα νέας μεθόδους»⁷⁶. Καί στή συνέχεια ἀναφέρει: «Ὑπό τόν ἐρευνητικόν φακόν ὅμως τῆς Ἐπιστήμης ἐτέθη ἀπό τινος καί μία ἄλλη βιολογική μέθοδος τήν ὁποῖαν ἐπί μακρόν ἠγνόησεν ἡ Ἀνθρωπολογία καί τῆς ὁποίας μόλις ἀπό τινων ἐτῶν κατενόησεν αὕτη τήν πιθανήν ἀξίαν. Ἐννοοῦμεν τήν μελέτην τῶν «ἰδιοτήτων τοῦ ὀροῦ τοῦ αἵματος» πρὸς ἐπιστημονικωτέραν, εἰ δυνατόν, κατάταξιν τῶν ἀνθρωπίνων ποικιλιῶν»⁷⁷.

Σαράντα χρόνια ἀργότερα ὁ αἱματολόγος Μικὲς Παϊδούσης, ἰδρυτής τῆς Αἰμοδοσίας στήν Ἑλλάδα, τό 1935, ἐπιβεβαιώνει τήν ἀξία τῶν αἱματολογικῶν ἐρευνῶν στήν Ἀνθρωπολογία. Πραγματοποιώντας, ὅπως καί ἄλλοι πρὶν ἀπ' αὐτόν, ἔρευνες στίς ομάδες τοῦ αἵματος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀναφέρει ὅτι «ἡ προσπάθεια κατ' ἀρχάς ἐστράφη πρὸς τόν καθορισμόν τῆς ομάδος τοῦ αἵματος κατὰ τό δυνατόν περισσοτέρων ἀτόμων, ἐνωρίς ὅμως κατεφάνη ὅτι αὕτη δέον νά κατευθυνθῆ πρὸς περιορισμένας τοπικάς ομάδας, ὡς ἔπραξεν ὁ Ι. Κούμαρης καί ὑπέδειξε ἀργότερον ὁ Κ. Ἀμαντος»⁷⁸. Ἀναπτύσσοντας τήν ἀξία τούτης τῆς ἔρευνας διατυπώνει: «Σήμερον, ἡ ἔρευνα τῶν γόνων τῶν διαφόρων συστημάτων τῶν ομάδων τοῦ αἵματος, τά ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἀνέρχονται εἰς ἐννεα, κατέστη ἰδιαίτερος πολύτιμον μέσον πρὸς συναγωγήν Ἀνθρωπολογικῶν καί Ἐθνογραφικῶν συμπερασμάτων. Διὰ τῆς μελέτης τῶν ομάδων τοῦ αἵματος εὐρύνονται αἱ βάσεις τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἐρεύνης, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε ἐστηρίζετο μόνον εἰς σωματικές μετρήσεις, διότι αἱ ομάδες τοῦ αἵματος, αἱ ὁποῖαι μεταβιβάζονται κατὰ τούς νόμους τῆς κληρονομικότητος, παραμένουν ἀναλλοίωτοι κατὰ τήν διάρκειαν τοῦ βίου, ἀντιθέτως πρὸς τά σωματικά χαρακτηριστικά, ἐπηρεάζονται δέ βραδέως ὑπό τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς καί τοῦ περιβάλλοντος. Πα-

76. Κούμαρης, Ὁρολογική διάκρισις τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν, ὅ.π. 1927, σ. 5-6.

77. Στόν ἴδιο σ. 7.

78. Μικὲς Παϊδούσης, Αἱ ομάδες αἵματος, Πορίσματα ἐπί Ἑλλήνων, Ἑλλην. Ἀνθρωπ. Ἐταιρ. Πρακτικά . . . 1967, σ. 22.

ρατηρήσεις επί λαών μέ ιστορικών παρελθόν ενισχύουν τήν υπόθεσιν ότι, ή συχνότης τῶν γόνων τῶν ομάδων τοῦ αἵματος, ἀποτέλεσμα ἰσορροπουμένης πολυμορφίας, παραμένει ἀρκούντως σταθερά ἐπί μίαν ἕως δύο χιλιοετηρίδας, ἐπιτρέπουσα οὕτω τήν σύγκρισιν μεταξύ διαφόρων ἐθνοτήτων»⁷⁹. Καθορίζοντας δέ εἰδικότερα τό βάρος τῶν αἱματολογικῶν ἐρευνῶν γράφει: «Πρέπει ὅμως νά διευκρινισθῇ ὅτι, ή μελέτη τῆς συχνότητος τῶν γόνων τῶν ομάδων προσδιορίζει τήν ἀνθρωπολογικήν δομήν ἑνός λαοῦ, τάς ἐπιμιξίας, τάς ὁποίας οὗτος πιθανῶς ἐδέχθη, δέν δύναται ὅμως νά πιστοποιήσῃ φυλετικήν αὐτοῦ καθαρότητα ἤ ὑπεροχήν»⁸⁰.

Κλείνοντας τούτη τήν ἀναγκαία παρέκβαση παραθέτουμε τήν τελευταία γνώμη τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἐρευνας πού ἀνακοινώθηκε ἀπό τοῦς F. Langenscheidt καί Νίκο Ξηροτύρη, τοῦ Ἀνθρωπολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Mainz: «Ἡ βιολογική προσέγγισις τοῦ προβλήματος τῆς Ἀλβανικῆς μεταναστεύσεως στήν Ἑλλάδα εἶναι πρός τό παρόν ἐξαιρετικά δύσκολη, ὄχι μόνο γιατί δέν κατέχουμε τά ἀπαραίτητα ἀνθρωπολογικά στοιχεῖα, ἀλλά κυρίως γιατί μόνο ἕνα ἐλάχιστο, μή ἀντιπροσωπευτικό, δείγμα τῶν πληθυσμιακῶν ομάδων τῆς Δυτικῆς Βαλκανικῆς ἔχει μέχρι σήμερα ἐρευνηθῆ. Ἀνασταλτικό ρόλο παίζουν ἐπίσης οἱ ἀνομοιογενεῖς μέθοδοι ἐρεύνης, καθῶς καί τό γεγονός ὅτι ή πλειονότητα τῶν σημερινῶν μας γνώσεων γιά τίς ομάδες αὐτές βασίζεται σέ δεδομένα τοῦ περασμένου αἰῶνα. Εἶναι φανερό λοιπόν ὅτι οἱ δυνατότητες ἐρεύνης τῆς βιολογικῆς ἱστορίας τῶν ομάδων αὐτῶν (μετανάστευσις, ἐπιμιξίαις κλπ.) περιορίζονται στό ἐλάχιστο, μέ ἀποτέλεσμα νά μειώνεται καί ή ἀποδεικτική ἀξία τῶν συμπερασμάτων μας.

»Μέ τοῦς περιορισμούς αὐτούς θά ἦταν κάπως παρακινδυνευμένη μιά διερεύνησις τοῦ πιθανοῦ βαθμοῦ βιολογικῆς συγγενείας τῶν διαφόρων πληθυσμιακῶν ομάδων τῆς Δυτικῆς Βαλκανικῆς. Ἐπιτρεπτή θά ἦταν μόνο μιά ἐντελῶς γενική μορφολογική σύγκρισις τῆς κρανιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ἀτόμων τῶν ομάδων αὐτῶν, χωρίς ὅμως αὐτό νά σημαίνει ὅτι οἱ ὁμοιότητες ἤ οἱ διαφορές πού θά ἦταν δυνατόν νά διαπιστωθοῦν, θά μπορούσαν νά χρησιμεύσουν καί σάν στοιχεῖα «φυλετικῆς συγγενείας».

»Γιά τήν ἀνάλυσις αὐτή (Penrose - Abstandanalyse) χρησιμοποιήθηκαν τά ἀνθρωπολογικά δεδομένα ἀπό 150 περίπου πληθυσμιακές ομάδες τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Μέ βάση τά ἀποτελέσματα τῆς ἀναλύσεως κατασκευάστηκε ἕνα δενδρόγραμμα, πού γραφικά ἀναπαριστᾷ τή συγγένεια τῶν διαφόρων ομάδων. Εἰδικότερα γιά τήν Νοτιοδυτική Βαλκανική, διαπιστώνουμε ὅτι οἱ τρεῖς ομάδες τοῦ Μαυροβουνίου, οἱ περισσότερες ομάδες τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας, καθῶς καί οἱ ομάδες τῆς Δυτικῆς καί Βορειοανατολικῆς Πελοπον-

79. Παϊδούσης ὀ.π. σ. 17.

80. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο.

νήσου σχηματίζουν μιά ένότητα. 'Εάν έρευνήσουμε τώρα τούς παράγοντες πού ώδήγησαν στην ταξινόμηση αυτή, αναλύοντας τούς διάφορους μετρικούς χαρακτῆρες τῆς κεφαλῆς, θά διαπιστώσουμε ὅτι ὀφείλεται κατ' ἀποκλειστικότητα μόνο στον κρανιακό δείκτη. Παρατηροῦμε λοιπόν ὅτι ὅλες αὐτές οἱ ομάδες χαρακτηρίζονται ἀπό μιά έντονη βραχυκεφαλία, ἡ ὁποία «ὑπερκαλύπτει» καί «ἀδρανοποιεῖ» ὅλους τούς ὑπόλοιπους μετρικούς χαρακτῆρες. 'Επομένως ἡ ὁμοιότητα πού διαπιστώσαμε εἶναι «ἐπιφανειακή» καί δέν μᾶς ἀποκαλύπτει τίποτε γιά τίς βιολογικές σχέσεις τῶν ομάδων αὐτῶν.

»'Η έντονη αὐτή βραχυκεφαλία εἶναι ένα γνώρισμα πού ἔχει εὐρύτατη ἐξάπλωση ὄχι μόνο στή Δυτική Βαλκανική καί τό γεγονός αὐτό μειώνει ἀναγκαστικά τή σημασία της σάν γενετικοῦ δείκτη»⁸¹.

'Ο "Αμαντος, ἀναφερόμενος στίς παρατηρήσεις τοῦ G. Meyer στό Λεξικό του τῆς 'Αλβανικῆς γλώσσας, ὅτι «ἐκ τῶν 5140 ἀπλῶν λέξεων αὐτῆς 1420 εἶναι ρωμανικά (βλαχικά, ἰταλικά, λατινικά), 540 σλαβικά, 1180 τουρκικά, 840 νεοελληνικά, 400 ἰνδογερμανικά καί 730 ἀγνώστου ἀρχῆς»⁸², στή συνέχεια συμπεραίνει: «Τό Λεξικόν Meyer δέν εἶναι βεβαίως πλήρες... 'Αλλ' ὅσον ἀτελές καί ἂν εἶναι, χαρακτηρίζει ἀρκετά σαφῶς καί τήν ἀνάμειξιν τῶν 'Αλβανῶν καί τήν ἐπίδρασιν ξένων πολιτισμῶν... 'Ο ἀριθμός τῶν «ἰνδογερμανικῶν» καί τῶν ἀγνώστου ἀρχῆς 1130 λέξεων εἶναι βεβαίως ὁ γνήσιος ἄλβανικός θησαυρός, πιθανῶς ἰλλυρικῆς καί θρακικῆς ἀρχῆς»⁸³. Καί καταλήγει: «Τήν μεγάλην, μέχρις ἀπιστεῦτου βαθμοῦ, ἀνάμειξιν τῶν 'Αλβανῶν δεικνύει καί ἡ σημερινή των γλῶσσα»⁸⁴, ἀλλοῦ δέ τονίζει: «'Οπως δηλαδή εἰς τήν σημερινήν Β. 'Ηπειρον ὑπάρχουσιν 'Ελληνες γνησιώτατοι κατοικοῦντες αὐτόθι ἀπό χιλιετηρίδων ἀλλά παρ' αὐτούς καί 'Αλβανοί γνήσιοι, πρὸς δέ καί διασταυρώσεις 'Ελλήνων καί 'Αλβανῶν, οὕτω καί εἰς τούς ἀρχαίους χρόνους βεβαίως ἔγιναν διασταυρώσεις 'Ελλήνων καί 'Ιλλυριῶν εἰς τήν Β. 'Ηπειρον»⁸⁵.

'Αλλά καί ὁ Χ. Πέτρου - Μεσογειῆς στή μελέτη του ἀναφέρει: «Σημειωτέον ὅτι ἀρχαῖα ἑλληνικά στοιχεῖα δέν ἔχουν ἐξακριβωθῆ ἐν τῇ 'Αλβανικῇ. Αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας παραθέτει ὁ G. Meyer ὡς ἀρχαίας ἑλληνικάς ἐν τέλει τοῦ Λεξικοῦ του»⁸⁶, δέν θεωρῶ πιθανόν νά εἶναι τοιαῦτα. Αἱ λέξεις αὗται, ὅπως καί

81. F. Langenscheidt und N. I. Xirotiris, Multivariate statistische Analyse vezenter Bevölkerungsgruppen Süd — Osteuropas, Quatrième Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen, Ankara 1979.

82. "Αμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 178. — Στόν ἴδιο, Εἰσαγωγή εἰς τήν Βυζαντινήν 'Ιστορίαν, 'Αθήναι 1933, σ. 9, ὑπόσημ. 1.

83. Στόν ἴδιο, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 178-179.—Θεσπρωτοῦ καί Ψαλίδα ὀ.π. σ. 42-44 κατάλογος λέξεων τῆς μικτῆς ἄλβανικῆς γλώσσας «περιεργείας ἕνεκα».

84. "Αμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 178.

85. Στόν ἴδιο, ('Ελλάς) 'Ηπειρωτικά φύλα, 'Εγκυκλ. 'Ελευθερ., Τόμ. πέμπτος, σ. 273.

86. Gustav Meyer, Etymogisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg 1891, σ. 505-506.

πολλά άλλα γλωσσικά στοιχεία τῆς σημερινῆς ἀλβανικῆς, ἅτινα εἶναι κοινά καί εἰς ἄλλας ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας, πρέπει νά θεωρηθοῦν μᾶλλον ὡς κατάλοιπα τῆς παλαιστάτης κοινῆς γλώσσης τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν λαῶν, ἅτινα πρὸς τοῖς ἄλλοις μαρτυροῦν ἐπαρκῶς καί περί τῆς φυλετικῆς ρίζης καί τῆς ἐθνολογικῆς ἀρχῆς τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες θεωροῦνται, ὡς γνωστόν, ἀπόγονοι τῶν ἰλλυρικῶν καί θρακικῶν φύλων»⁸⁷.

Ὁ Ν. Χατζιδάκης, ἀναπτύσσοντας τό θέμα τῆς προέλευσης, τῆς κατάταξης καί τῆς συγγένειας τῶν γλωσσῶν, ἀναφέρει: «Εἰς τήν Α' ομάδα, τήν δυτικήν, ἀνήκει ἡ ἑλληνική... εἰς τήν Β' ομάδα, τήν ἀνατολικήν, ἀνήκει ἡ ἀλβανική (ἀνάμεικτος μέ πολλά ξένα στοιχεία: ἑλληνικά, λατινικά, τουρκικά καί σλαβονικά»⁸⁸. Γιά τήν κοινή καταγωγή τῶν φυλῶν πού μιλοῦσαν τίς γλώσσες αὐτές, γράφει: «Ὁ χρόνος καθ' ὃν οἱ προπάτορες τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν φυλῶν ἀπετέλουν ἓν μόνον ἔθνος, ἀνήκει εἰς περίοδον παλαιότεραν καί τῆς μυθολογικῆς τήν κοινήν καταγωγὴν αὐτῶν ἀνεκάλυψεν ἡ συγκριτικὴ γλωσσολογία»⁸⁹.

Στή συνέχεια αὐτοῦ τοῦ περί γλωσσικῆς συγγένειας ἰσχυρισμοῦ ἀναφέρεται ὅτι οἱ «Ἡπειρώτες» αὐτοί πού ἤρθαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴ γλώσσα τους «δέν τήν ὀνόμασαν ποτέ σκιπέ (sic), ὅπως τὴ λένε οἱ Ἀλβανοί. Τοῦτο ἔχει μεγάλη σημασία, γιατί μέ ὅλο πού καί τό σκιπέ ἔχει ρίζα ἑλληνική (γύψ) δείχνει τήν ἑλληνικότητα τῆς συνείδησης πού εἶχαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί καί τὴ θέλησή τους νά ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς σκιπέτάρηδες (resic).»⁹⁰.

Καί στό σημεῖο τοῦτο θά παραθέσουμε λίγες ἐγκυρες γνώμες, μιά καί δέν εἶναι ἐπιτρεπτό ν' ἀντιπαρέλθουμε θέσεις πού ἐλέγχονται ὡς ἀβάσιμες κ' ἐρχονται σέ σύγκρουση μέ τήν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.

Καί πρῶτα γιά τήν ἐτυμολόγησιν τῶν λέξεων shqip, shqipëtar ὁ Παργινός ἱστορικός Παναγιώτης Ἀραβαντινός ἀναφέρει: «Σκιπετάρηδες, (ἐκ τοῦ Σκίπ λέξεως Ἑθνικῆς) ὄνομα ἀποδιδόμενον εἰς τοὺς Ἀλβανούς... γνωματεύει τις ὅτι ἐκ τῆς Ἰταλικῆς λέξεως schioppo (τουφέκι) ὡς οἰοεὶ ἄριστοι τουφεκτσῖδες, ἔλαβον τό τοιοῦτον ὄνομα»⁹¹.

Στίς σημειώσεις τῆς Γεωγραφίας τῶν Θεσπρωτοῦ καί Ψαλίδας ἀναφέρεται ἐπίσης: «Σκιπετάρηδες (τουφεκιοφόρους) ὠνόμασαν τοὺς Ἀλβανούς οἱ Ἕλληνες, τοὺς ἀπὸ αἰῶνων πάντοτε μισθοφοροῦντας καί ὀπλοφοροῦντας, ὅταν τοὺς εἶδαν φέροντας σκιπέτο (τουφέκι...) ἐπὶ τῶν ὤμων των... τό ἔθνικόν ὄνομα λοι-

87. Πέτρου - Μεσογειότης ὁ.π. σ. 246. —J. Cvijic, La péninsule Balkanique, Παρίσι 1918, σ. 159.

88. Νικόλαος Χατζιδάκης, Ἰνδοαριανικαὶ γλώσσαι, Ἐγκυκλ. Ἐλευθερουδάκη, Τόμ. ἕκτος, σ. 734.

89. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο σ. 735.

90. Δέδε ὁ.π. σ. 10.

91. Ἀραβαντινός ὁ.π. σ. 153.

πόν τῶν Ἀλβανῶν, τό ὁποῖον οἱ λόγιοι τῶν σεμνύονται νά συνάπτουν πρός ἄλλας ὁμοήχους ἄλβανικάς λέξεις, skippe (= ἀετός), skemp (= βράχος), ἤ τό λατινικόν accipiter (= γεράκι) εἶναι ἐλληνικῆς κατασκευῆς, μεταγενέστερον τῆς πολεμικῆς χρήσεως τῆς πυρίτιδος»⁹².

Ὁ καθηγητής Α. Χατζῆς ἀσχολήθηκε διεξοδικότερα μέ τούτη τήν ἐτυμολογία σέ ἐπανελημμένα δημοσιεύματα⁹³. Γιά τή γνώμη του, πού ταυτίζεται μέ τίς προηγούμενες, ὁ Ποῦλος ἀναφέρει: «Ἐκ τῶν πολλῶν ὑπαρχουσῶν ἐτυμολογιῶν τοῦ ὀνόματος ὀρθή εἶναι ἡ τοῦ Α. Χατζῆ»⁹⁴.

Ὁ G. Meyer στήν εἰσαγωγή τοῦ Λεξικοῦ του ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἀλβανοί στήν Ἑλλάδα καί στήν Ἰταλία αὐτοκαλοῦνται Arbëg καί Arbëres, γιατί ὁ τύπος shqip - shqipëtar τούς εἶναι ἄγνωστος⁹⁵, ὁ Κ. Μπίρης γράφει ὅτι «ὁ ὄρος Σκιπετάρ, πού χαρακτηρίζει σήμερα τούς Ἀλβανούς, ἦταν ἀνέκαθεν ἀπολύτως ἄγνωστος γιά τούς Ἕλληνες Ἀρβανῆτες»⁹⁶, ὁ δέ Κ. Ἀμαντος ἐπισημαίνει ὅτι «ἐν τῷ συνόλῳ οἱ Ἀλβανοί ὀνομάζουν ἑαυτούς Σκιπετάρ, τό ὁποῖον εἶναι νεώτερον ὄνομα»⁹⁷ καί ἄλλοῦ συμπληρώνει: «Τό ὄνομα τῶν Ἀλβανῶν ἀπαντᾷ τό πρῶτον τόν δεύτερον μ.Χ. αἰῶνα παρά τῷ γεωγράφῳ Πτολεμαίῳ. Ἐκτοτε δέν ἀκούγεται μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου μ.Χ. αἰ., ὅτε πάλιν ἀναφέρεται ἀπό τούς Ἕλληνας συγγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου»⁹⁸.

Δέν ἐπιτρέπεται φυσικά νά ἀμφιβάλλουμε γιά ὅ,τι σχετικό μᾶς παραδόθηκε ἀπό τίς ἱστορικές πηγές γιά τούτους τούς ἐποικούς. Ἀπό τήν Ἄννα Κομνηνή καί ὕστερα ὅλοι οἱ συγγραφεῖς τούς καθορίζουν ὡς Ἀλβανούς, ὅσοι δέ ἔγραψαν γιά τήν ἐδῶ δράση τους κατά τῶν Τούρκων, πού εἶτανε κοινή μέ τοῦ ντόπιου στοιχείου, ἀναφέρονται στή δράση Ἑλλήνων καί Ἀλβανῶν καί ὄχι Ἑλλήνων καί «Ἡπειρωτῶν».

Ὁ Ἀμαντος ἀναφέρει σχετικά: «Εἰς τούς ἀγῶνας κατά τῶν Τούρκων οἱ Ἑλληνοαλβανοί διεκρίθησαν ἰδιαιτέρως καί ὑπηρετήσαν ὡς οἱ καλύτεροι Ἕλληνες τήν ἐλληνικήν ὑπόθεσιν»⁹⁹. Καί ὁ Κούμαρης τονίζει: «Εἰς τούς ἱστορικούς μας δ' ἀπόκειται νά μᾶς ὑπενθυμίζουν ἐκάστοτε πόσαι ἐθνικά μορφαί, στολί-

92. Θεσπρωτοῦ καί Ψαλίδα ὁ.π. σ. 100.

93. Ἀντώνιος Χατζῆς, Πόθεν τό Ἐθνικόν Σκιπετάρ, Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 4 (1929), Ἀθῆναι, σ. 102-108.—Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο, Σκιπετάρεις-Shkipetar, 5 (1930), σ. 35 — Στόν ἴδιο καί στό Περ. Ἑλληνικά Μελέται, Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Ἀλβανῶν, 1 (1940), Ἀθῆναι σ. 23-42.

94. Ποῦλος ὁ.π. σ. 4, ὑποσημ. 1.

95. Meyer ὁ.π. σ. 14.

96. Μπίρης ὁ.π. σ. 20.

97. Ἀμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 136. — Ποῦλος ὁ.π. σ. 4.

98. Ἀμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 135.

99. Ἀμαντος, Ἀλβανοί καί Ἕλληνες, Ἑλληνική Ἀνθρωπολογική Ἐταιρεία, Πρακτικά... 1943, σ. 42.

ζουσαι τό ιερόν Πάνθεον τῆς νεωτέρας μας ἱστορίας, εἶναι καταγωγῆς μικτῆς 'Ελληνο-'Αλβανικῆς»¹⁰⁰.

Οἱ ἔποικοι 'Αλβανοί κράτησαν τήν ἐθνωνυμία τους καί γιά ὅποιοδήποτε λόγο, ἂν ἤθελαν νά τήν ἀλλάξουν, δέ μπορούσαν βέβαια νά χρησιμοποιήσουν μιάν ἄλλη, μεταγενέστερή τους, ἀφοῦ δέν εἶταν δυνατό νά τήν ξέρουν. 'Ὡς 'Αλβανοί ἔποικοι ἤρθαν καί ἔγιναν ἀλβανόφωνοι "Ἕλληνες, 'Αρβανίτες"¹⁰¹, μέ ὅλα τά δικαιώματα καί τίς ὑποχρεώσεις τοῦ "Ἕλληνα πολίτη, πού τίς τίμησαν μέ συνέπεια καί μέ ἠρωισμό καί μέ παραδειγματική αὐτοθυσία. 'Ο ἑλληνικός πολιτισμός πού εἶχε ἀπλωθεῖ ὡς τό Δυρράχι, ὅπως ἀπό κεῖ καί πάνω εἶχε ἐπικρατήσει ἡ σλαβική ἐπίδραση¹⁰², εἶχε καλλιεργήσει κατάλληλα τό ψυχολογικό κλίμα τους. Τό εἰρηνικό πνεῦμα, πού κι αὐτοί διέθεταν κ' ἐδῶ τό συνάντησαν, ἡ κοινή ὀρθόδοξη χριστιανική πίστη, ἡ κοινή μοίρα τους μέ τοῦ ντόπιου στοιχείου κάτω ἀπό τόν τουρκικό ζυγό καί τά κοινά ἐχθρικά αἰσθήματα πρὸς τοὺς Τούρκους¹⁰³ κι ἀκόμη ἡ ἀνώριμη τότε ἐθνική καί πολιτική συνείδησή τους τοὺς ὀδήγησαν στόν ἔτοιμο δρόμο πού ἀκολούθησαν.

"Ἄλλωστε ἡ χριστιανική πίστη καί τό μίσος πρὸς τόν καταχτητή κι ἀκόμη ἡ συνείδηση τῆς ἐθνικότητας, πού λίγα χρόνια ὑστερότερα ἄρχισε νά ὀριμάζει στήν 'Αλβανία, εἶσαν οἱ αἰτίες πού ἔκαναν τοὺς 'Αλβανούς νά συσπειρωθοῦν γύρω ἀπό τό θρυλικό ἡγέτη τους καί ἐθνικό ἥρωά τους Γεώργιο Καστριώτη - Σκεντέρμπεη, πού ἡ προσωπικότητά του δέν ἄφησε ἀσυγκίνητους καί τοὺς "Ἕλληνες"¹⁰⁴. 'Ο 'Αραβαντινός ἀναφέρει: «Συνέτεινε δέ οὐκ ὀλίγον εἰς τό διατηρηθῆναι χριστιανίζον ἓν μέρος τῶν 'Αλβανικῶν λαῶν ἐν τῇ νέᾳ 'Ηπειρῷ, ἡ ἐμφάνις καί ἠρωικότης τοῦ Γεωργίου Καστριώτου...»¹⁰⁵. Κάτω ἀπό τήν ἡγεσία του καί «ἐνῶ τά στίφη τῶν 'Οθωμανῶν κατέκλυζον τάς Χριστιανικάς τοῦ Αἴμου χώρας καί ἡ πάλαι ποτέ κραταιά Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐπιπτεν εἰς χεῖρας αὐτῶν, ἐκεῖνοι, οἵτινες πεισματωδέστερον κατὰ τῶν Τούρκων ἀντέστησαν, ἐνωθέντες ὑπὸ τήν μεγάλην προσωπικότητα τοῦ Καστριώτη, ὑπῆρξαν οἱ 'Αλβανοί.

100. Κούμαρης, 'Ελλην. 'Ανθρωπολ. 'Εταιρεία, Πρακτικά... 1943, ὅ.π. σ. 41. - Α. Thumb, Οἱ Νεοἕλληνες καί ἡ καταγωγή τους, Μετάφραση Φ. Δραγούμη, 'Αθήνα 1945, σ. 16.

101. Οἱ Νυδριῶτες Κουντουριώτηδες, Μιαούληδες - Βῶκοι, ἡ πρώτη ζωγράφος τῆς νεότερης 'Ελλάδας Σπετσιώτισα 'Ελένη Μπούκουρη -'Αλταμούρα δέν ἀποκλήθηκαν ποτέ «'Ηπειρῶτες». 'Ο Κρανιδιώτης Μανώλης Ρέπουλης, ὁ 'Ερμιονίτης Σπῦρος Μερκούρης περφηανέονταν πῶς εἶσαν 'Αρβανίτες. Τό ἴδιο καί ὁ 'Ελευσινιώτης Βασίλης Λάσκος.

102. Μπίρης ὅ.π. σ. 17 - 18. - Ποῦλος ὅ.π. σ. 3.

103. Νίκος Α. Βέης, 'Ελληνικαὶ εἰκόνες ἐκ τῶν ὁδοιπορικῶν τοῦ Λουδοβίκου Ρός, Περ. Φιλολογικὸς Νέος Κόσμος, τ. 4, 'Ιούνιος 1953, σ. 15.

104. Τίτος Γιοχάλας, 'Ο Γεώργιος Καστριώτης - Σκεντέρμπεης εἰς τήν νεοελληνικὴν ἱστοριογραφίαν καί λογοτεχνίαν, Θεσσαλονίκη 1975, ("Ἰδρυμα Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, 151).

105. 'Αραβαντινός ὅ.π. σ. 10.

Τότε οὔτοι περί τῆς ἰδίας αὐτῶν ὑποθέσεως ἠμύνοντο καί διά δόξης ἐκάλυψαν τήν μόλις ἀναφαινομένην ἐθνικότητα αὐτῶν καί ἐν ταυτῷ καί τόν Χριστιανισμόν ὑπερησπίσαντο»¹⁰⁶.

Τελικά παραθέτουμε μιά παρατήρηση. Στόν τόπο μας ἔζησαν καί ζοῦν παλαιότατες ἐλληνικές οἰκογένειες μέ ἐβραϊκά ἐπίθετα καί ἄλλες, χτεσινές ἀκόμη, μέ ἐπίθετα βαυαρικά καί ἀρμενικά. Θά ἀρνηθοῦμε τήν ἐβραϊκή, τή βαυαρική ἢ τήν ἀρμενική καταγωγή τους ἢ, παραβλέποντας τά ἱστορικά δεδομένα, θά ἀμφισβητήσουμε τήν ἐλληνική συνείδησή τους¹⁰⁷;

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

106. Ποῦλος ὀ.π. σ. 7.

107. Στόν τόπο μας εἶχαμε πάντοτε ἀνεξιθρησκία, οἱ δέ φυλετικές διακρίσεις — καταδικασμένες μεταπολεμικά ἐπανειλημμένα ἀπό τόν Ο.Η.Ε.— εἶναι ἀγνωστες. Μόνο ὁ Μεταξάς ἀπαγόρευε τήν ἐνταξη παιδιῶν μέ ἐβραϊκά ἐπίθετα στήν ὀργάνωση τῆς νεολαίας του. "Ὅταν δέ ἔπεσε μαχόμενος στή σὺννορά μας —κατά τόν 'Ελληνοϊταλικό πόλεμο— ὁ πρῶτος 'Ελληνας μόνιμος ἀξιωματικός συνταγματάρχης Μαρδοχαῖος Φριζῆς, ὁ δικτάτορας τίμησε τήν ἀπορφανισμένη οἰκογένειά του μέ . . . τρεῖς στολές τῆς Ε.Ο.Ν. ! ('Ανακοίνωση τοῦ γιοῦ του κ. Δ. Μ. Φριζῆ ἀπό τήν τηλεόραση στίς 28.Χ.1979.—'Εφ. 'Η φωνή τῆς Βορείου 'Ηπείρου, 'Ιωάννινα, Νοέμβρης 1979, 'Αριθ. φ. 227).

ΤΑ ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τά τραγούδια τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ δέν ἀγνοήθηκαν ἐντελῶς ἀπό τούς ἐπαι-
κούς, ἰδιαίτερα δέ οἱ Ἄλβανοί τῆς Ἰταλίας τά πρόσεξαν ἀρκετά. Παραθέτουμε
συνοπτικές πληροφορίες γι' αὐτά καί γιά μιά στοιχειώδη ἐνημέρωση τοῦ ἀνα-
γνώστη.

Τό 1911 ὁ Vincenzo Prennushi στήν ἔκδοσή του μέ τίτλο «Këngë ro-
pullore gegnishte» συγκέντρωσε ὅλα τά ὡς τότε καί ἀπό τό 1870 δημοσιευ-
μένα τραγούδια καί τίς ἰταλικές μεταφράσεις τους: Τοῦ Leonardo Vigo ὅσα
περιέχονταν στά «Σικελικά τραγούδια» του πού ἐκδόθηκαν τό 1870, τοῦ De-
metrio Camarda τά «Ἀλβανικά τραγούδια τῆς Κάτω Ἰταλίας» τῆς ἴδιας χρο-
νιαῆς, τοῦ Geronimo de Rada τή «Rapsodie d'un poema albanese» πάλι
τῆς ἴδιας χρονιάς, τοῦ Gjuseppe Jubany τίς ἰταλικές μεταφράσεις ἀλβανικῶν
τραγουδιῶν τῆς Κάτω Ἰταλίας πού ἐκδόθηκαν τόν ἐπόμενο χρόνο κι ἀκόμη ὅσα
εἶχε περιλάβει ὁ Spiro Risto Dine στήν ποιητική συλλογή του «Valet e detit»,
πού ἐκδόθηκε τό 1908.

Τά τελευταῖα χρόνια ὁ Bellusci καί ἄλλοι παρουσιάζουν παλιά καί σύγ-
χρονα τραγούδια - ποιήματα τοῦ τόπου τους ἀπό τίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ
τους «Vatra jonë». Ἐπίσης ὁ Bellusci σέ συλλογή του ἀλβανικῶν τραγουδιῶν
περιλαμβάνει καί μερικά τραγούδια τοῦ εἴδους ἀπό τίς ἀλβανόφωνες περιοχές
τῆς Ἀργολίδας καί τῆς Ἀττικῆς, ἄλλα δέ ποιήματα - τραγούδια δημοσιεύει
στή νέα περιοδική ἔκδοση «Lidhja-Unione» πού διευθύνει ὁ ἴδιος¹.

Στήν Ἀλεξάντρεια ὁ Εὐθύμης Μῆτκος ἀπό τήν Κορυτσά παρουσίασε τήν
«Ἀλβανική Μέλισσα» τό 1878 καί στίς σελίδες της περιέλαβε ἀλβανοελληνικές
παροιμίες, αἰνίγματα καί ἀλβανικά κύρια ὀνόματα, παραμύθια καί τραγούδια.

Ἄλλά τό πρωταρχικό ἐνδιαφέρον γιά τά ἀρβανίτικα τραγούδια ἐκδηλώθηκε
πολύ νωρίτερα στόν τόπο μας, χωρίς ὅμως νά δοθεῖ συνέχεια γιά μιά συστημα-
τική καταγραφή τους καί εἶναι βέβαιο πώς πολλά χάθηκαν στό μεταξύ μιά καί
δέν ἔτυχαν ἐγκαιρῆς φροντίδας.

Στίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19 αἰῶνα δικοί μας καί ξένοι ἐπιδόθηκαν σέ

1. Antonio Bellusci, Raccolta di canti tradizionali albanesi. Canti Sacri (Raccolti
in San Costantino Albanese, S. Sofia d'Epiro e in alcune comunità albanesi di Grecia)
Raccolta introduzione commento e note di Papas Antonio Bellusci, S. Costantino
Albanese 1971.—Lidhja—Unione, Pasqua 1980, No 1, Cosenza, Eparchia di Lungro.

ιστορικές και γλωσσολογικές μελέτες σχετικές με τούς 'Αλβανούς έποικους, δέν ασχολήθηκαν όμως παράλληλα και με τά τραγούδια τους.

Ό Α. Πυκαΐος, ό Παν. Κουπιτώρης, ό "Αγγ. Κουλουριώτης, ό Τάσος Νεροϋτσος, ό Δημήτρης Καμπούρογλους και άλλοι, αλλά και όσοι τούς διαδέχτηκαν στό έργο τους, πρόσφεραν ένδιαφέρουσες μελέτες για τήν ιστορία, τήν έθνότητα, τή γλώσσα τών έποικων και τή γραμματική της, έπινόησαν άλφάβητο για τή γραφή της, μεταφράσανε κείμενα τής Παλαιάς και τής Καινής Διαθήκης. Τό άρβανίτικο τραγούδι όμως άπουσιάζει από τίς σελίδες τους.

Κατά καλή τύχη ένα ύπολογίσιμο δείγμα του περισώθηκε από τό λόρδο Georges Gordon Byron² και από τό φίλο του J. C. Hobhouse³. Τοϋτα τά τραγούδια τής άλβανόφωνης 'Απτικής δημοσιεύτηκαν πρόσφατα από τό Γιοχάλα⁴, πού τά παρουσιάζει στή μορφή πού καταγράφηκαν από τούς δυό φιλέλληνες, παραθέτοντας τήν άποκατάστασή τους και τή γερμανική μετάφρασή τους από τόν 'Αθηναΐο γιατρό και άρχαιολόγο Τάσο Νεροϋτσο, μελετητή του άρβανίτικου ιδιώματος, και παράλληλα στή μορφή πού τά παρουσίασε άργότερα ό G. Meyer.

'Αρκετά χρόνια άργότερα και όταν πιά ή 'Ελλάδα είχε γίνει έλεύθερο κράτος, ό Γερμανός γιατρός του 'Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού και φιλόλογος Carl Heinrich Theodor Reinhold παρουσίασε τήν έκδοσή του με τίτλο «Noctes Pelasgicae»⁵, άποτελούμενη από τρία μέρη: Γραμματική⁶, Πρόδρομος Συντακτικού⁷, 'Ανθολογία⁸. Σ' αυτό τό τρίτο μέρος και με τίτλο: Λύρα, παραθέτει τραγούδια: Α'. Καλαυρίας⁹, Β'. 'Υδρέας¹⁰, Γ'. 'Αλιούσης¹¹. 'Η ύλη τών κειμένων του όφείλεται στους 'Αρβανίτες ναυτικούς τών νησιών Πόρου, 'Υδρας και Σπέτσας. Για τήν καταγραφή τους χρησιμοποίησε τό λατινικό άλφάβητο ένισχυμένο με μερικά στοιχειά του έλληνικού.

'Αργότερα ό G. Meyer στή σειρά τών άλβανολογικών μελετών του δημοσίεψε μύθους, διηγήσεις, τραγούδια κ.ά. προερχόμενα κατά μεγάλο μέρος από

2. Lord Byron, Childe Harold's Pilgrimage, London 1812.

3. John Cam Hobhouse, A journey through Albania and other provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople during the years 1809 and 1810, London 1813².

4. Titos Jochalas, Albanologische Nachrichten von N. Politis und T. Neroutsos aus dem Nachlass G. Meyers, Περ. Μνημοσύνη, Τόμ. τέταρτος (1973), σ. 215-219.

5. Dr. C. H. Th. Reinhold, Noctes Pelasgicae... Athenis 1855.

6. Στόν ίδιο ό.π. σ. 3-40.

7. Στόν ίδιο σ. 3-80.

8. Στόν ίδιο σ. 3-28.

9. Στόν ίδιο ό.π. σ. 3-17.

10. Στόν ίδιο σ. 18-24.

11. Στόν ίδιο σ. 25-28.

τά κατάλοιπα του γιατροῦ Reinhold, ἀφοῦ προηγουμένα συμβουλευτήκε τους τότε εἰδικούς "Ἕλληνες σχετικά μέ τίς ἀλβανολογικές μελέτες στήν Ἑλλάδα, ὅπως τόν Ν. Πολίτη καί τόν Τ. Νεροῦτσο¹².

Μετά τόν Reinhold ὁ G. Weigand παράθεσε ὡς παράρτημα τῆς Ἀλβανικῆς Γραμματικῆς του, πού ἐξέδωσε τό 1913, μαζί μέ παραμῦθια καί μερικά τραγούδια.

Στόν τόπο μας πάντως ἀκολούθησε ἕνα μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς νά ἐκδηλωθεῖ ἐνδιαφέρον γιά τό ἀρβανίτικο τραγούδι καί μόνο τό 1909-1910 ὁ Μαρκοπουλιώτης ἐκπαιδευτικός Κώστας Σωτηρίου δημοσίεψε ἀρβανίτικα παραμῦθια καί τραγούδια πού προέρχονται ἀπό τό χωριό του¹³. Σ' αὐτά συμπεριλαμβάνονται καί δεκατρία τραγούδια ἀπό τή συλλογή τοῦ Σπετσιώτη ποιητῆ Γιάννη Γιαννούκου - Περγιαλίτη πού τραγουδιούνταν τότε στό νησί του, στήν Ὑδρα καί στό Κρανίδι¹⁴.

Ἐπίσης ὁ ἠθοποιός Νίκος Βέλμος στήν περιοδική ἐκδόσή του «Φραγκέλιο» φιλοξένησε ἕνα λιγόστιχο ἀρβανίτικο κλείδωνα¹⁵, καί ὁ Νυδριώτης Παπαμανώλης κατάγραψε ἕνα λιγόστιχο τραγούδι, ἕνα ἔθροκι καί στίχους γιά τόν Ἅγιο Λάζαρο, ἀναδημοσίεψε δέ καί τό ἕνα ἀπό τά δύο ἀρβανίτικα ποιήματα πού παρουσιάστηκαν ἀπό τίς σελίδες τῆς ἡμετέρας σατιρικής ἐφημερίδας τοῦ Σοφ. Καρύδη «Φῶς»¹⁶.

Στίς πρόσφατες δεκαετίες παρατηρήθηκε ἕνα ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον γιά τό ἀρβανίτικο τραγούδι πού συνοδεύτηκε μέ ἀνάλογες ἐκδόσεις¹⁷. Κι ἀκόμη ἔγινε μιὰ παρουσίαση τραγουδιοῦ συνοδευόμενη μέ τή μελωδία του μεταγραμμένη σέ νότες¹⁸.

12. Γιοχάλας, Περ. Μνημοσύνη, Τόμ. τέταρτος, σ. 220.

13. Κωνστ. Δ. Σωτηρίου, Ἀλβανικά ἀσμάτια καί παραμῦθια, Λαογραφία, Τόμ. Α' (1909) σ. 82-106.

14. Στόν ἴδιο καί στό ἴδιο Τόμ. Β' (1910) σ. 89-120.

15. Περ. Φραγκέλιο, ἀριθ. φ. 18 (1927) σ. 2.

16. Ἰωάννης Θ. Παπαμανώλης, Ἡ οἰκογένεια Βούλγαρη τῆς Ὑδρας, Ἐν Πειραιεῖ 1930.

17. Ἀντώνης Κανακάρης, Περ. Εὐβοϊκός Λόγος, τ. 43-45, Χαλκίδα, Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1961.—Ἀλέξανδρος Χ. Μαμμόπουλος, Ἡπειρος, (Λαογραφικά, Ἠθογραφικά, Ἐθνογραφικά) Τόμ. Β', Ἀθήναι 1964.—Νίκος Ἰω. Σαλτάρης, Οἱ Προξενέτρες, στό Περ. Περιγητική, Ἀπρίλης 1968.—Τάκης Γιαννακόπουλος, Ἀρβανίτικα τραγούδια πού ἀκούγονται στήν ἐπαρχία, στήν ἐφ. Φωνή τῶν Καλαβρύτων, 15.11.1975.—Μαρία Μιχαήλ-Δέδε, Τά ἀρβανίτικα τραγούδια, στό περ. Δωδέκατη ὥρα, Νοέμβρης - Δεκέμβρης, Ἀθήνα 1976 καί Ἀρβανίτικα τραγούδια ὁ.π.—Γιάννης Π. Γκίκας, Ἀρβανίτικα τραγούδια στό Κάβο Ντ'Ορο, Ἀθήνα 1962 καί Οἱ Ἀρβανίτες καί τό ἀρβανίτικο τραγούδι στή νότια Εὐβοία ὁ.π.

18. Μάρκος Φ. Δραγούμης, Μέ τό μαγνητόφωνο στή Σαλαμίνα, Λευκάδα καί Ἡπειρο, Λαογραφία, Τόμ. Α' (1975-1976) σ. 237.

Ἀπό τό 1976 τό ἐλευσινιώτικο περιοδικό «Διάλογοι» ἀνάμεσα σέ ποικίλη λαογραφική καί γλωσσολογική ὕλη φιλοξενεῖ τακτικά καί ἀρβανίτικα τραγούδια παλιά ἀλλά καί σύγχρονων ἀλβανόγλωσσων τῆς περιοχῆς¹⁹.

Τά τραγούδια πού παρουσιάζουμε σέ τούτη τήν ἐργασία μας εἶναι κληρονομημένα ἀπό τούς παπποῦδες ἢ ταιριασμένα ἀπό τούς ἀνθρώπους τῶν Βιλιῶν καί στό γλωσσικό ἰδίωμά τους τό διαμορφωμένο στόν τόπο μας.

Δέν ἰσχυρίζομαστε πώς στήν περίπτωσή μας συγκεντρώθηκαν ὅλα τά βιλιώτικα τραγούδια. Καί τοῦτο γιατί, κατά τό χρονικό διάστημα πού ἀσχοληθήκαμε μέ τήν καταγραφή τους, ἔγινε φανερό πώς ἡ δημιουργία τοῦ ἀρβανίτικου στίχου στά Βίλια δέ σταμάτησε. Οἱ ἀνθρώποι μέ τήν ἰκανότητα αὐτῆς τῆς δημιουργίας ὑπάρχουν ἀκόμη στό χωριό, κυρίως γυναίκες, πού σέ κάθε κατάλληλη εὐκαιρία ἐμπλουτίζουν τό ἀρβανίτικο τραγούδι, ταιριάζοντας τους στίχους των ἀνάλογα μέ τήν περίσταση, προσθέτοντάς τους σέ ὅσους ἄλλους εἶναι φτιαγμένοι ἀπό τά πρῖν, εἴτε ἀπό τά ἴδια πρόσωπα εἴτε ἀπό ἄλλα, καί φυλάγονται στή μνήμη τους. Γιατί τό ἀρβανίτικο τραγούδι εἶχε ἀπό πάντα του τήν ιδιότητα τοῦ ζωντανοῦ τραγουδιοῦ. Δέν παραδόθηκε ποτέ γραφτό. Ἐζησε καί ζεῖ στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων περνώντας ἀπό τή μιά γενιά στήν ἄλλη, μέ συνέπεια νά παθαίνει ἀλλαγές ἀλλά καί νά τελειοποιεῖται σταδιακά περνώντας ἀπό στόμα σέ στόμα.

Τό βιλιώτικο τραγούδι εἶναι ἔκφραση τῶν συναισθημάτων πού βρήκαν ἀπήχηση στή λαϊκή ψυχή. Ἐνα κοινωνικό φαινόμενο δηλαδή βγαλμένο μέσα ἀπό τή ζωή τῶν ἀνθρώπων τοῦ χωριοῦ, καλλιεργημένο μέσα στό κλίμα τῶν θρησκευτικῶν καί λαϊκῶν γιορτῶν τους, θρεμένο μέ τά γλωσσικά στοιχεῖα τους, τά ἦθη καί τά ἔθιμά τους.

Σ' αὐτό δέ σημειώνεται ἡ αἴσθησις τοῦ ἑνός δημιουργοῦ, πού φτιάνοντας τό τραγούδι του τό λογαριάζει δικό του χτῆμα προορισμένο νά τοῦ προσκομίσει κάποιου εἴδους ὠφέλεια. Ἐδῶ οἱ δημιουργοί εἶναι πολλοί, ταιριάζουν τούς στίχους των γιά τούς πολλούς καί τούς προσφέρουν σ' αὐτούς, χωρίς νά γνοιάζονται γιά τήν παραπέρα τύχη τους. Ἄν οἱ στίχοι τους βροῦν ἀπήχηση στήν ὁλότητά, ἄν ἐκφράζουν δηλαδή καί τά δικά της συναισθήματα, τότε αὐτόματα θά γίνουν χτῆμα της ἀποτελώντας στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς καί τῆς καλλιτεχνικῆς ζωῆς της. Ἡ κοινωνία τοῦ χωριοῦ τά υἱοθετεῖ, τά συντηρεῖ καί τά ἐμπλουτίζει. Μέ τόν καιρό ξεχνιοῦνται οἱ διαδοχικοί δημιουργοί, τά τραγούδια ὅμως μένουν ἕνα ἀπρόσωπο χτῆμα καί κοινό ἀγαθό, περνώντας στήν τάξη τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Μέσα στό ἀρβανίτικο τραγούδι δέν ἔχει τόπο καμιᾶ ἀφηρημένη μορφή, ἀλλά μονάχα ἡ αἰσθητή, ἡ ἀπτή, μέ κυρίαρχη τήν ἀνθρώπινη μορφή καί γύρω

19. Περ. Διάλογοι, Νίκαια Πειραιᾶ, ἐκδότης Γιώργος Μαρούγκας, Μεταξάτου 7.

της ὅλη τήν πλάση καί τό κάθε στοιχεῖο της ἔμψυχο ἤ ἄψυχο. Τά τοπία μέ τά δέντρα τους, τίς βρύσες, τά λουλούδια, τά πουλιά καί τά ζῶα τους.

Στούς στίχους του ἀπαντᾷ αἶσθημα γεμάτο αὐθορμητισμό, εἰλικρίνεια, ζωηράδα καί ἀπλότητα, ἀπουσιάζει δέ γενικότερα ἢ ἐπιτήδευση, ὅπως καί ἡ φροντίδα νά μή σημειώνονται ἀτέλειες.

Ὁ Κοσμᾶς Θεσπρωτός σημειώνει: «Τά ἄσματά των (τραγούδια) ὡς ἐπί τό πλεῖστον εἶναι ἠρωϊκά καί ἐρωτικά, μέ ὁμοιοκαταλήκτους στίχους, θαῦμα. Ἐκφράζουν τά νοήματα καί αἰσθήματά των σύντομα, ζωηρά, καί ἀπλᾶ, ὀδηγούμενοι ἀπό τήν φύσιν, τόν ἄριστον τοῦ παντός διδάσκαλον, χωρίς νά ἔχουν ποιητάς καί γράμματα»²⁰.

Οἱ δημιουργοί του προέρχονται μέσα ἀπό τήν κοινότητα. Εἶναι τά μέλη της τά προικισμένα μ' αὐτό τό ἰδιαίτερο χάρισμα τῆς ἰκανότητας τῆς στιχουργίας, πού σέ στιγμές ξεχωριστῆς συγκίνησης τοῦ μέσα κόσμου τους κι ἀπό ἐρεθισμούς πού δέχονται εἴτε ἀπό τό αἰσθητό περιβάλλον τους, εἴτε ἀπό περιστατικά τῆς κοινωνίας τους, εἴτε ἀπό τά δικά τους παθήματα, δίνουν διέξοδο στά συναισθήματά τους μέ τούς στίχους των. Καί οἱ στίχοι τοῦτοι ἔχουν τή σφραγίδα τῆς εἰδικῆς περιστάσης, πού γι' αὐτή φτιάχτηκαν, ὅπως τῆς γιορτῆς, τῆς ἀγάπης, τοῦ γάμου, τοῦ θέρου, τῆς θανῆς, καί συνταιριάζονται σέ μελωδία κατάλληλη γιά τήν κάθε περίπτωση καί παραδομένη ἀπό τά πρῖν. Τοῦτοι οἱ δημιουργοί εἶναι τά προνομιούχα μέλη τῆς κλειστῆς οἰκονομικῆς κοινωνίας, ὅπως εἶναι καί ἡ ὀνομαστή ὑφάντρα, ἡ ξακουσμένη κεντήστρα, ὁ ξεχωριστός χορευτής, τραγουδιστής κ.ἄ.

Ἐντονο χαρακτηριστικό στοιχεῖο τοῦ βιλιώτικου τραγουδιοῦ, αὐτοῦ βέβαια πού ἀπό τή φύση του ἐπιδέχεται σάτιρα καί προσφέρεται σ' αὐτή, εἶναι τό διάχυτο σκιωπικό πνεῦμα²¹, πού μ' αὐτό διατυπώνεται μιᾶ ἀνώδυνη καί παιχνιδιάρικη ἐπιτίμηση προσώπων, συμπεριφορᾶς καί καταστάσεων, ὥστε νά βρίσκει σίγουρα ἀνταπόκριση στό σύνολο. Κι ἀκόμη εἶναι καί μιᾶ ἐπιθυμητή ἐκφόρτωση καί ταυτόχρονη ἀποδοχή, μιᾶ ἀμοιβαία δηλαδή ἐπικοινωνία, συνέπεια τῆς ἀναγκαίας ἀλληλοεξάρτησης τῶν μελῶν τῆς κλειστῆς κοινωνίας. Ἡ γιορταστική ἀτμόσφαιρα ἄλλωστε δημιουργεῖ εὐθυμη διάθεση καί γενικότερα κατάλληλο ψυχολογικό κλίμα, ὅπου μπορεῖ νά εἰπωθεῖ καί ν' ἀκουστεῖ ἡ σάτιρα καί νά γίνει ἀποδεχτή μέ καλή πίστη. Ἀλλά εἶναι κ' ἓνας τρόπος ψυχαγωγίας, πού τόσο στεροῦνται οἱ μικρές κοινωνικές ομάδες καί τούς εἶναι τόσο ἀναγκαία. Ἐτσι τό τοπικό πανηγύρι, ὁ γάμος, οἱ ὀνομαστικές γιορτές κ.ἄ. εἶναι πάντα ἐπιθυμητά καί καλόδεχτα, γιατί δίνουν τήν εὐκαιρία νά βρεθοῦν κάθε τόσο ὅλοι μαζί, νά ἰδωθοῦν, νά ποῦνε τά δικά τους καί νά ξεδόσουν, ξεφεύγοντας ἀπό τό καθημερινό καί τίς ἔγνοιες του, ταυτόχρονα δέ ψέγοντας μέ

20. Θεσπρωτοῦ καί Ψαλίδα ὁ.π. σ. 34.

21. Τό ἴδιο παρατηρεῖται καί στά ἀρβανίτικα τραγούδια τῆς Ἀργολίδας.

παιχνιδιάρικους τρόπους τά στραβά, νά τά βάλουν στό σωστό δρόμο, ἀνακαλώντας στήν τάξη καί τούς δημιουργούς των.

Δέν εἶναι ὅμως χωρίς σημασία τό ὅτι ἡ σάτιρα αὐτή παίρνει τή μορφή τῆς αὐτοσατίρας καί κάποτε σημειώνεται καί σέ περιπτώσεις πού εἶναι κάθε ἄλλο, παρά τέτοιες πού νά τήν ἐπιδέχονται²². Ὅμως ἐδῶ ἡ λαϊκή θυμοσοφία, ὀδηγημένη ἀλάθητα ἀπό λογῆς ἐμπειρίες, θά βρεῖ τρόπο νά παιχνιδίσει καί πάλι, γιά νά λαφρώσει τό βαρύ φορτίο τῆς δοκιμασίας, ἀπό διαίσθηση τῆς συνύπαρξης τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, τῆς χαρᾶς καί τῆς θλίψης, τοῦ τραγικοῦ καί τοῦ κωμικοῦ, καί νά βγάλει ἀπό τό κλάμα γέλιο κι ἀπό τό γέλιο κλάμα.

*Μήδε γάμος δίχως δάκρια*²³
*μήδε ξόδι δίχως γέλια*²⁴.

Στό βιλιώτικο τραγούδι χαρακτηριστικά στοιχεῖα του εἶναι καί τό μέτρο καί ἡ ὁμοιοκαταληξία. Τά στοιχεῖα τοῦτα ἐπισήμανε ὁ Σ. Κυριακίδης πένω στά παλαιότερα ἀλβανικά τραγούδια: «Τό μέτρον τῶν ἀσμάτων εἶναι ὀχτασύλλαβον ἢ ἐπτασύλλαβον, διηρημένον εἰς δύο διποδίας, ἀπαραίτητος δέ εἶναι ἡ ὁμοιοκαταληξία ἡ ὁποία προχωρεῖ καί εἰς τρεῖς καί εἰς τέσσαρας μέχρι καί δέκα στίχων, ἐκτιμᾶται δέ πάρα πολύ»²⁵. Στά τραγούδια πού παραθέτουμε ἀπαντᾷ ἄλλοῦ ὁ ἐφτασύλλαβος στίχος, ἄλλοῦ ὁ ὀχτασύλλαβος καί ἄλλοῦ καί τά δύο εἶδη μαζί, ἡ δέ ὁμοιοκαταληξία κυριαρχεῖ σέ ὅλα.

22. Στά Δίδυμα δέν ξεχάστηκε ὁ Μιχάλης Θεοδοσίου καί τό πάθημά του. Τοῦτος ὁ παλαιός ἄνθρωπος, τόν καιρό τῆς Τουρκοκρατίας κι ὅταν ἄρχισε ἡ κίνηση γιά τόν Ἀγώνα, γύριζε σ' ὅλη τήν Ἀργολίδα μεταφέροντας μηνύματα. Στό Χαϊντάρι τόν πιάσανε οἱ Τοῦρκοι, τοῦ βρήκανε ἕνα μήνυμα κρυμμένο στό «τίρκι», τήν ἀρβανίτικη κάλτσα του, καί τοῦ σπάσανε τά πόδια. Ὑστερα ἀπ' αὐτό δέ μποροῦσε νά περπατήσῃ καί τυραννιότανε ἀπ' τούς πόνους ὅλη τή ζωή του. Διασκεδάζοντας τό βάσανό του, ἀποκρινότανε, ὅταν τόν ρωτούσαν τί ἔπαθε:

*Ἀνέβηκα στή σπαραγγιά
νά κόψω ἕνα σταβάρι
κι' ἡ σπαραγγιά τσακίστηκε
καί πέφτω ὁ ἀντριωμένος.*

23. Θεσπρωτοῦ καί Ψαλίδας ὁ.π. σ. 34 παρατίθενται τέσσερις ἀρχικοί στίχοι ἀρβανίτικου γαμήλιου τραγουδιοῦ σχετικά μέ τό κλάμα τῆς νύφης.

24. Ἐντονη ἐντύπωση στήν παιδική μνήμη ἄφησε τό κλάμα τῶν νυφάδων ἢ τῶν μανάδων τους, πολλές φορές καί τῶν πατεράδων, τήν ἡμέρα τοῦ γάμου, καί ἀντίθετα τό γέλιο πού ξεπηδοῦσε κάθε τόσο στίς «παρηγοριές», τά δείπνα πού ἀκολουθοῦσαν τίς τρεῖς πρῶτες βραδιές στό σπίτι πού τό χτύπησε θανατικό, ὅπου μαζεῦονταν συγγενεῖς, γειτόνοι, φίλοι κρατώντας φροντισμένο φαγητό καί διαλεχτό κρασί. Τό παιδικό μυαλό δέ χωροῦσε τοῦτα τά δύο ἀνάποδα πράγματα κι ἀποτάθηκα στή γιαγιά μου Διαμάντω Ν. Μπέκου, γυναίκα ἀγράμματη, μέ κατασταλαγμένο μυαλό καί πολύ πικραμένη. Ἀκούω ἀκόμη τή φωνή της: «Ἴδιο πράμα, κορίτσι μου, τό γέλιο καί τό κλάμα. Καί τά δύο δάκρια φέρνουνε καί τά δύο τήν καρδιά ξαλαφρώνουν».

25. Στίλπων Κυριακίδης, (Ἀλβανία) Λαογραφία, Μεγ. Ἑλ. Ἐγκυκλ., Τόμ. Γ', σ. 418.

Κατά τόν ἴδιο συγγραφέα στά ἄλβανικά τραγούδια ἀπαντοῦν ὅλα τά εἶδη τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ²⁶. Στά βιλιώτικα σημειώνονται, χορευτικά ἢ ὄχι, πανηγυριώτικα, γαμήλια, ἐρωτικά, τῆς δουλιᾶς, ὅπως τοῦ θέρου ἢ τοῦ ἀργαλιοῦ, ὡς τά νανουρίσματα, τά μοιρολόγια, τά ἔμμετρα λογοπαίγνια. Παράλληλα ὅμως σημειώνεται ἀπουσία ἱστορικῶν τραγουδιῶν, κλέφτικων ἢ ἠρωικῶν καί ἔμμετρης διήγησης. Τά κάλαντα ἐπίσης ἀπουσιάζουν.

Στό σημεῖο αὐτό γεννιέται ἓνα θέμα πού δέ θά μᾶς ἀπασχολήσει βέβαια διεξοδικά, ἀλλά ὅπωςδήποτε κατά ἓνα στοιχειώδη τρόπο.

Ἄν ὑποθέσουμε πώς οἱ ἔποικοι εἶσαν ἄνθρωποι πού δέν τραγουδοῦσαν κ' ἐπομένως καί δέ χόρευαν, θά εἶταν ἄτοπο, ἀφοῦ τό τραγούδι ἔχει τή ρίζα του στό ἀπλό ἐπιφώνημα, ἀπό ὅπου ξεκίνησε ἡ ἀτελέστερη μορφή του, καί ἀφοῦ ὁ χορός, ἀνεξάρτητα ἀπό τό βαθμό πολιτισμοῦ μιᾶς κοινωνίας, δέν εἶναι ἄλλο παρά ἡ ἔκφραση ἰδεῶν, ἐπιθυμιῶν καί συναισθημάτων, ὅπου συνδυάζεται ὁ στίχος, ἡ μελωδία καί ἡ κίνηση. Τά στοιχεῖα αὐτά ἐπιβεβαιώνονται καί σήμερα σέ πρωτόγονους ἀκόμη λαούς, ὅπου καί ἀτέλεια στή μορφή τοῦ τραγουδιοῦ σημειώνεται καί συνδυασμός του μέ τούς τελετουργικούς χορούς των²⁷. Δέ μπορούμε ἐπίσης νά ἀγνοήσουμε πώς οἱ ἔποικοι τοῦ τόπου μᾶς εἶσαν τμήμα ἑνός πολύπαθου λαοῦ πού ἀπό αἰῶνες πρὶν εἶχε δεχτεῖ ἀλλεπάλληλα κύματα κατακτητῶν κ' ἐπομένως εἶχε δεχτεῖ καί ἐρεθισμούς ἀπό ἐντυπωσιακά κατορθώματα καί ἀπό ἀκτινοβολίες ξεχωριστῶν προσώπων, πού δημιουργοῦν ἑναυσμα γιά τό τραγούδι τοῦ εἴδους.

Ἄν ὑποθέσουμε πάλι πῶς ἔφεραν μαζί τους τραγούδια, πού χάθηκαν πρῶτα καί γιατί δέ γράφτηκαν καί γιατί ἔτσι παρασύρθηκαν εὐκόλα ἀπό τή δίνη τῶν περισπασμῶν τῆς καινούργιας ζωῆς τους, καί τοῦτο θά εἶταν ἄτοπο, ἂν σκεφτοῦμε πώς τό τραγούδι μαθαίνεται, διατηρεῖται καί μεταδίδεται ζωντανό μέ μνημοτεχνικό τρόπο, βοηθούμενο σέ τοῦτο καί ἀπό τό ρυθμό του καί ἀπό τήν ὁμοιοκαταληξία του, ἀλλά καί ἀπό τή μελωδία του, ἀφοῦ καί τούτη εἶναι οὐσιαστικό μέρος τοῦ τραγουδιοῦ.

Οἱ λόγοι αὐτοί μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα πώς οἱ ἔποικοι σίγουρα καί τραγουδοῦσαν καί χόρευαν²⁸.

Τό ρῶτημα πού μένει εἶναι, ἂν εἶχαν κ' ἔφεραν μαζί τους, ἱστορικό τραγούδι ἢ ἔμμετρη διήγηση.

Ἐχομε τονίσει πώς οἱ ἄλβανικοί πληθυσμοί ἀπό τό Γενοῦσο ποταμό καί κάτω, καί κυρίως στά παράλια, πού εἶχανε δεχτεῖ ἀπό αἰῶνες πρὶν ἑλληνικές ἀποικίες πού διατηρήθηκαν ὡς τά βυζαντινά χρόνια, εἶχαν ἔντονα ἐπηρεαστεῖ

26. Κυριακίδης ὀ.π. σ. 418.

27. Γεώργιος Σπυριδάκης, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Δημοσιεύματα τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου. Ἀριθμ. 7. Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια (Ἐκλογή), Τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1962, σ. στ'.

28. Ὁ πανελλήνιος παραδοσιακός τσάμικος χορός εἶναι ἓνα δείγμα.

ἀπό τόν ἑλληνικό πολιτισμό. Σ' αὐτό δηλαδή τό χωρο εἶχε ὑπερισχύσει τό στοιχείο πού διέθετε ἀνώτερης βαθμίδας πολιτισμό κ' ἐπομένως εἶχε ἐπιβάλει τούς δικούς του κανόνες καί στήν κοινωνική ζωή: «Οἱ Τόσκηδες μεταναστεύουν... φοροῦν φουστανέλλαν, ἐνῶ οἱ Γκέγκηδες καί οἱ ἄλλοι βόρειοι Ἀλβανοί ἔχουν ἄλλα ἐνδύματα... Οἱ Τόσκηδες δέν διαιροῦνται εἰς φυλάς, ὑπερέβησαν τήν πατριαρχικήν ταύτην κατάστασιν, ἐνῶ οἱ βόρειοι ὀρεινοί μάλιστα Ἀλβανοί ἀντιπροσωπεύουν σήμερον περίοδον πατριαρχικήν, ὁποῖαν γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν καί Κελτῶν»²⁹. Ἡ ἐξέλιξη αὐτή τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν νότιων Ἀλβανῶν προϋποθέτει ἀνάπτυξη ψυχικοῦ δεσμοῦ, συγκερασμό τῶν δυό στοιχείων, ἑλληνικοῦ καί ἀλβανικοῦ, ἐξομοίωση, κοινές ἐπιδιώξεις, κοινή δράση κ.ἄ. Ὡς φυσική συνέπεια, μέσα στά ἄλλα πολιτισμικά στοιχεῖα πού δέχτηκαν οἱ ἀλβανικοί πληθυσμοί, εἶναι νά ἔχει τή θέση του καί τό τραγούδι, ὡς ἔκφραση κοινῶν συναισθημάτων τῆς ἐνοποιημένης κοινωνικῆς ζωῆς, πού ἔγινε δεχτό εἴτε μέ τήν ἑλληνική μορφή του, εἴτε μέ τήν προσαρμογή του στήν ἀλβανική γλώσσα. Ἡ γλωσσική διαφορά δέ μπορούσε νά εἶναι ἰσχυρό ἐμπόδιο, μιά καί τό τραγούδι γενικότερα μαθαίνεται μνημοτεχνικά. Ἄλλωστε ὡς τίς ἡμέρες μας ἔζησαν ἀλβανόφωνοι ἀγράμματοι καί εἰδικά γυναῖκες, ὅπου ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας περιοριζόταν σέ λίγες λέξεις ἢ σέ μικρές φράσεις χαιρετισμοῦ ἢ εὐχῆς σπάνια προφερόμενες σωστά, ἀλλά αὐτό δέν ἐμπόδιζε νά τραγουδοῦν ἑλληνικά, ἄλλοτε μέ κάποια ἐπίγνωση τῆς ἔννοιας τοῦ τραγουδιοῦ κι ἄλλοτε ἐντελῶς μνημοτεχνικά³⁰.

Εἶναι γνωστό πώς στό ἑλληνικό δημοτικό τραγούδι προηγήθηκε τό ἀκριτικό πού σημειώνει τήν ἀρχή του ἀπό τόν 7' αἰ. καί ἐξελίσσεται ὡς τόν 14'³¹. Ὁ Ἅγιος Θέρος παρατηρεῖ: «Ἐχομε ὅμως γιά «ψωμί» τή δημοτική μας ποίηση ἀπ' τόν καιρό τοῦ Διγενῆ, τ' Ἀκρίτη»³². Ἀκολούθησε τό ἱστορικό τραγούδι πού ξεκινῶντας ἀπό τά ὕστερα βυζαντινά χρόνια ἀναπτύχθηκε κυρίως στά χρόνια μετά τήν Ἀλωση³³.

Θά πρέπει ἐπομένως νά δεχτοῦμε, πώς τό πρῶτο βρῆκε ὀπωσδήποτε τούς

29. Ἀμαντος, Οἱ βόρειοι γείτονες... σ. 179.

30. Ὁ Διδυμιώτης ἀγωνιστής τοῦ 1821 καί τοῦ 1843 Γιώργης Μάδης, ἀγράμματος καί μέ μόνη γλώσσα τήν ἀρβανίτικη, τραγουδοῦσε ἀνετα, ἀν καί ἰδιότυπα, τό ἐπίκαιρο τότε τραγούδι τοῦ κινήματος τοῦ Δ. Καλλέργη:

*Εἰς τούς τρεῖς τοῦ Σεπτεβρίου μέρα εἴτουνα λαμπρά
καί στούς Ἕλληνοὺς ἐδόθη μεγαλότατη χαρά*

.....
ἢ τό Σύνταμα θά γένηι ἢ τοῦ πᾶν θε νά χαίθῃ...

31. Σπυριδάκης, ὁ.π. σ. ιγ'-ιδ'.

32. Ἅγιος Θέρος, Τά τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, Βασική Βιβλιοθήκη, Ἐκδοσις Ἐθνική - Ἄετός Α.Ε. Ἀθήνα 1952, Β', Σειρά Α', Τόμ. 47, σ. 19.

33. Σπυριδάκης, ὁ.π. σ. ιε'.

μετέπειτα έποικους στήν κοιτίδα τους, άφοϋ από τόν δ' αϊ. ή βυζαντινή έπικράτεια είχε έδραιωθεί ώς τό Δυρράχι. Καί τό δεύτερο τούς πρόλαβε σίγουρα εκεί κατά τό ιδ' αϊ., όταν ήδη είχαν διαμορφωθεί τά ντόπια κρατίδια, μέ βυζαντινή πάντοτε έπικυριαρχία, πού διατηρήθηκαν ώς τίς άρχές του ιε' αϊ., όποτε είχαν άρχίσει καί οί μετακινήσεις τών πληθυσμών προς τά νότια, πρίν ακόμα έπιβληθεί ή τούρκικη κυριαρχία.

Ό Σ. Κυριακίδης, γράφοντας για τήν άλβανική δημοτική ποίηση, παρατηρεί χαρακτηριστικά: «Άξια δέ ιδιαιτέρας προσοχής είναι τά διηγηματικά (άσματα), τών όποίων πολλά αναμφισβητήτως είναι έλληνικής άρχής, όπως του Νεκρού άδελφού, τής Άρπαγής τής γυναικός του Άκριτου (Κωνσταντή), του γεφυριού τής Άρτας...»³⁴.

Στό σημείο αυτό βέβαια ή γνώμη του Κυριακίδη αντιπροσωπεύει τήν έλληνοκεντρική άποψη, γιατί παραλλαγές τών τραγουδιών αυτών άπαντούν στήν παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα καί άλλων λαών, άκόμη καί έξω άπ' τά Βαλκάνια.

Τά στοιχεΐα τουτα μάς πείθουν, πώς τά νότια τμήματα του άλβανικού λαού, έρχόμενα έδω, δέν μπορεί παρά νά έφεραν μαζί τους έστω καί σπέρματα έμμετρης διήγησης έλληνικής άρχής, είτε άκριτικής είτε ιστορικής, μιά καί δέν είχαν διαμορφώσει γνήσια δική τους ποίηση. Ό Άμαντος έπισημαίνει: «Οί Έλληνες πολύ ένωρίς δημιούργησαν τά πρώτα ευρωπαϊκά πνευματικά δημιουργήματα... Έκτοτε οί Έλληνες ευρον τόν δρόμον των' διά του δημιουργικού των πνεύματος κυρίως υπερτεροϋν τούς γείτονας λαούς από τών αρχαίων χρόνων μέχρι τών νεωτέρων»³⁵. Καί συνεχίζει. «Όλως διόλου τό αντίθετον συνέβη εις τήν Άλλυριαν... Η πνευματική τροφή τών Άλλυριών καί τών απογόνων των Άλβανών υπήρξε πάντοτε πεινχρά. Λαός τόσοσ άκμαΐος φυσικώς υπήρξε τελείως άγονος πνευματικώς»³⁶.

Ό Κυριακίδης βέβαια συμπληρώνει: «Δέν λείπουν όμως καί τά καθαρώς άλβανικά (άσματα) καί τοιαϋτα είναι τά ήρωϊκά, όπως του Σκεντέρμπεη καί άλλων»³⁷.

Όταν όμως οί έποικοι ήρθαν στον τόπο μας, δέν είχε ακόμα αναφανεί στο δικό τους τόπο ό έθνικός ήρώας τους Σκεντέρμπεη, πού τά πάντοτε νικηφόρα κατορθώματά του καί ό πεισματικός άγώνας του κατά τών Τούρκων τραγουδήθηκαν μέν από τόν άλβανικό λαό αλλά ταυτόχρονα δέ γράφτηκαν: «Τά πρώτα γλωσσικά μνημεία τής άλβανικής γλώσσης δέν είναι παλαιότερα του ιστ' αϊ.

34. Κυριακίδης δ.π. σ. 418.

35. Άμαντος, Οί βόρειοι γείτονες... σ. 186-187.

36. Στόν ίδιο σ. 187.

37. Κυριακίδης δ.π. σ. 418.

καί ἀποτελοῦνται κυρίως ἐκ μεταφράσεων διαφόρων βιβλίων θρησκευτικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου»³⁸.

Τελειώνοντας διατυπώνουμε τήν ταπεινή γνώμη, ὅτι οἱ ἔποικοι δέν εἴσαν ἄμοιροι τοῦ ἑλληνικοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ τοῦ εἴδους. "Ἄν στά τραγούδια τῶν Βιβλιῶν δέν ἀπαντᾷ τό ἱστορικό, αὐτό δέ μπορεῖ νά σημαίνει τήν ἀνυπαρξία του καί ἄλλοῦ. Ἐνισχυτικό στοιχεῖο σέ τούτη τήν ἀποψη εἶναι οἱ λίγες μέν ἀλλά αὐτοτελεῖς ἔμμετρες διηγήσεις, πού ἀνάγονται σέ γεγονότα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καί σώθηκαν στά Δίδυμα τῆς Ἀργολίδας, νομίζουμε δέ, πώς εἶναι σωστό νά ἀξιολογηθοῦν ὡς στοιχεῖα πού δηλώνουν ἐξοικείωση μέ τό εἶδος τοῦτο τῆς ποίησης καί πού τά σπέρματά της τουλάχιστο ἐνυπῆρχαν στούς ἔποικους κατά τόν ἐδῶ ἐρχομό τους, μέ τόν καιρό δέ ἐνισχύθηκαν μέσα στόν κοινό ἀγώνα κατά τήν Τουρκοκρατία καί τελειοποιήθηκαν, ἀποτελώντας εὐχρηστο μέσο, πού τό χειρίστηκαν κατάλληλα γιά νά ταιριάσουν στίχους καί μ' αὐτούς νά διηγηθοῦν περιστατικά πού ξέφευγαν ἀπό τά συνηθισμένα, μέ ρυθμό ἀργό, συρτό καί τρόπο μελαγχολικό, ἀλλά καί μέ μιάν ἐπιδεξιότητα, ὅπως ἐπανειλημμένα διαπιστώσαμε προσωπικά.

"Ἄλλωστε ὁ Φουρίκης τονίζει: «Προσεκτική ὅμως ἐξέτασις ὄχι μόνον τοῦ δημοσιευομένου, ἀλλά καί τοῦ ἀνά χειρας ἡμῶν ποιητοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου, πείθει ὅτι τό Ἑλληνικόν ὕλικόν εἶχεν εἰσρεύσει εἰς τήν Ἀλβανικήν πολύ πρό τῆς εἰς τήν κυρίως Ἑλλάδα καθόδου τῶν Ἀρβανιτῶν...»³⁹.

Ἄλλά καί ἡ Μέλπω Μερλιέ, σέ δοκίμιό της μιλώντας γιά τό δημοτικό τραγούδι τῆς Αἴγινας, ἀναφέρει: «Ἀπό τ' ἄλλα τέσσερα νησιά (Σαλαμίνα, Πόρος, Ὑδρα, Σπέτσα) δέν ξέρω νά ὑπάρχουν οὔτε μελωδίες, μά οὔτε καί κείμενα. Τά νησιά αὐτά εἶναι ἀλβανόφωνα, καί θά ἔπρεπε ν' ἀσχοληθοῦμε μ' ἓνα ζήτημα ἐνδιαφέρον τῆς λαογραφίας μας: τή συμβίωση, στήν Ἑλλάδα, μά καί στά ἴδια τ' ἀλβανόφωνα μέρη, τοῦ ἑλληνικοῦ καί τοῦ ἀρβανίτικου τραγουδιοῦ. Οἱ νησιῶτες αὐτοί τραγουδοῦν καί στίς δύο γλώσσες, κι ὅταν οἱ ἀλβανόφωνοι τραγουδοῦν τά ἑλληνικά τραγούδια φαίνεται νά μήν τά λέν διαφορετικά ἀπό τοῦς ἑλληνογλωσσούς»⁴⁰.

Μέ ὁδηγό τήν ὅσο γίνεται πολύπλευρη παρατήρηση ἀπό μέρους μας, μιά καί στερούμαστε ἀνάλογα στοιχεῖα, περνώντας σέ μιά σύγκριση μέ τό ἑλληνικό δημοτικό τραγούδι ὅπου «ἡ φύσις πᾶσα, ἔμψυχος καί ἄψυχος, ὑπάρχει (σ' αὐτό) ζωντανή»⁴¹, σημειώνουμε πώς τό βιβλιώτικο τραγούδι ὑστερεῖ γενικά. Ἐνῶ ἐνυπάρχουν ὅλα τά στοιχεῖα τῆς φύσης, ὅμως δέν προσωποποιοῦνται, δέ ζων-

38. Γεώργιος Π. Ἀναγνωστόπουλος, Γλῶσσα, Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια, Τόμ. Γ', σ. 417.

39. Φουρίκης ὁ.π. Τόμ. 45, σελ. 169.

40. Μέλπω Μερλιέ, Ἡ μουσική λαογραφία στήν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1935, σελ. 44.

41. Σπυριδάκης, ὁ.π. σελ. ε'.

τανεύουν και δέν αποκτοῦν ἀνθρώπινες ιδιότητες. Δέν κουβεντιάζουν μεταξύ τους, οὔτε ἐκφέρουν γνῶμες γιά τούς ἀνθρώπους και τίς πράξεις τους, οὔτε μαντεύουν μελλούμενα. Ὁ ρόλος τους περιορίζεται ἀπλά και λιτά στό συμβολισμό και τήν παρομοίωση τῆς νιότης, τῆς ὀμορφιάς, τῆς λεβεντιάς, χωρίς ὅμως νά ἀποκλείονται και ἐξάρσεις ποιητικῆς διάθεσης.

Ἡ βιλιώτισα μάνα, θωρώντας τό μέτωπο τοῦ νεκροῦ παλληκαριοῦ της πού τῆς ἔδωσε τήν ἐντύπωση πώς εἴταν ἰδρωμένο, μοιρολόγησε μέ τούς στίχους:

*Balētē me djersēzē
si lüle-a me vesēzē*

τό μέτωπο μέ τό ἰδρωτάκι
σάν τό λουλούδι μέ τή δροσούλα.

Ἡ παρατηρούμενη στό βιλιώτικο τραγούδι μειονεκτικότητα μπορεῖ νά ποδοθεῖ στό ὅτι οἱ Ἀρβανίτες, μὴν ἔχοντας ἀκόμη διαμορφώσει κατάλληλο πνευματικό ἐπίπεδο, μιμήθηκαν τό ἑλληνικό τραγούδι και δανείστηκαν τά πηγαῖα στοιχεῖα του χρησιμοποιώντας τα στό βαθμό πού τους επέτρεπαν οἱ δυνατότητές τους.

Γιά τά μουσικά ὄργανα ὁ Θεσπρωτός ἀναφέρει: «Οἱ Ἀλβανοί δέν ἔχουν μουσικήν και πατροπαράδοτως ψάλλουν (τραγουδοῦν) μεταχειριζόμενοι ταμπουῖρα μεγάλα και μικρά»⁴².

Στά Βίλια, κατά τίς σχετικές πληροφορίες, τά πρῶτα μουσικά ὄργανα πού χρησιμοποιήθηκαν εἴσαν τό ἀπαραίτητο νταούλι και ἡ πίπιζα, πού και τά δύο τά ἔφτιαναν μόνοι τους. Δέν ἀποκλείεται στό παλιότερα ἀκόμη χρόνια νά εἴταν σέ χρήση μόνο τό νταούλι. Πιῶ ἀργότερα και κατά τή δεκαετία 1930-1940 οἱ Βιλιῶτες ἀδελφοί Χρῆστος και Δημοσθένης Παπακωνσταντίνου προσθέσανε ὁ πρῶτος τό κλαρίνο και ὁ δεύτερος τό λαούτο και στή συνέχεια τό βιολί πού ἔμαθε στό μεταξύ ὁ Δημοσθένης⁴³.

Στά τραγούδια πού ἀκολουθοῦν οἱ ἑλληνικές λέξεις ἀπαντοῦν σέ μεγάλη συχνότητα. Σπάνια δέ διατηροῦν καθαρό ἑλληνικό τύπο. Γενικότερα ἔχουν μεταπλαστῆ ὑποκύπτοντας στήν ἀνάγκη τῆς ἀπλοποίησης εἴτε μέ σύντμηση, εἴτε μέ ἀναγραμματισμό ἢ και μέ τά δύο μαζί και τοῦτο γιά τήν εὐκολότερη προσαρμογή τους στή συντομότερη και τραχύτερη ἀρβανίτικη προφορά.

Σημειώνονται ἐπίσης περιπτώσεις σκόπιμης μετάπλασης ἢ παραφθορᾶς και τοῦτο ὄχι μόνο στίς ἑλληνικές λέξεις ἀλλά και στίς ἀρβανίτικες, ιδιαίτερα δέ στό ρήματα, ὅταν μ' αὐτό τόν τρόπο ἐξυπηρετεῖται ἡ ἀπαραίτητη ὁμοιοκαταληξία.

Σέ ὄλες τίς παραπάνω περιπτώσεις προβαίνουμε στήν ἀποκατάσταση τῶν λέξεων στή σωστή μορφή τους.

Γιά τήν ἀναγραφή τοῦ ὕλικου μας χρησιμοποιήσαμε τό καθιερωμένο στή

42. Θεσπρωτοῦ και Ψαλίδα ὁ.π. σ. 34.

43. Πληροφορία ἀπό τό Γιώργο Γκιόκα κι ἄλλους Βιλιῶτες.

σύγχρονη αλβανική γλώσσα λατινικό αλφάβητο, όπως τό χρησιμοποίησαν ὅσοι ἀσχολήθηκαν μέ παράλληλα θέματα μελετητές, κρίνοντας πώς ἔτσι καί ἡ ἀνάγνωση εἶναι ἀπλούστερη καί εὐκολότερη καί ἡ ἐκτύπωση πρακτικότερη, χωρίς τίς δυσκολίες πού δημιουργεῖ τό ἐλληνικό αλφάβητο μέ τά διάφορα καί ἀπαραίτητα διακριτικά σημάδια τῶν στοιχείων του γιά τήν ἀπόδοση τῆς προφορᾶς τῶν ἀρβανίτικων πού παρόλα αὐτά δέν ἐπαρκεῖ.

Στήν περίπτωσή μας μάλιστα, μιά καί τό βιλιώτικο ἰδίωμα, κατά τόν καθορισμό τοῦ Φουρίκη, ἀνήκει στή βοριοδυτική ομάδα, ἀκολουθήσαμε τό δικό του σύστημα γραφῆς, προσθέτοντας μόνο τό σύμπλεγμα gh γιά τήν ἀπόδοση τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου γ. Ἐπίσης δέν κάναμε χρήση τῶν στοιχείων y καί ll γιατί δέν παρατηρήθηκαν στή σημερινή προφορά τῶν λέξεων. Καί γιά μεγαλύτερη διευκρίνιση στήν ὀνομαστική παραθέτουμε πάντοτε τό ἄρθρο χωριστά ἀπό τό ὄνομα ἢ τό ἐπίθετό του.

Γιά τή μετάφραση ἀκολουθήσαμε τήν πιστή λέξη μέ λέξη ἀπόδοση προσπαθώντας ταυτόχρονα νά διατηρήσουμε κάποια λογοτεχνική ὄψη. Στά σημεία ὅπου ἡ σύνταξη τοῦ στίχου εἶναι ἀταίριαστη μέ τήν ἐλληνική τῆς μετάφρασης, διατηρήσαμε τή σειρά τῶν λέξεων, ἀλλά ὅπου εἶναι ἀπαραίτητο παρενθέτουμε ἐλληνικές λέξεις.

Σημειώνουμε πώς κατά τή μετάφραση διαπιστώθηκε ὅτι τά ἐλληνικά ρήματα σέ σύγκριση μέ τά οὐσιαστικά καί τά ἐπίθετα, τά ἐνταγμένα στήν ἀρβανίτικη γλώσσα, ἀπαντοῦν σέ μικρότερη συχνότητα.

Γιά τήν εὐχερέστερη ἀνάγνωση καί τήν ὀρθή ἀπόδοση τῶν λέξεων ἐφάρμοσαμε τόν τονισμό τους, ἄν καί γενικά ὁ συνηθισμένος τονισμός περιορίζεται στή λήγουσα καί στήν παραλήγουσα.

Πανηγυριώτικα τραγούδια

Τό Τραγούδι τῆς Παναγιᾶς τῆς Γκούρας

Τοῦτο τό τραγούδι ἀκούγεται μόνο στίς 23 τοῦ κάθε Αὐγούστου πού γιορτάζονται τά «ἐννιάμερα» τῆς Παναγιᾶς. Ἡ γιορτή εἶναι παραδοσιακή, ἀρχίζει δέ μέ τή λειτουργία στήν ἐκκλησιά καί τελειώνει μέ τό χορό στήν πλατεία μπροστά στό σημερινό Νηπιαγωγεῖο.

Ἡ ἐκκλησιά βρίσκεται στήν τοποθεσία Γκούρα⁴⁴ καί λέγεται Shën-Mëri-zë-a e Gurrësë = ἡ Παναγίτσα τῆς Γκούρας. Παλαιότερα εἶχε σήμαντρο, τώρα καμπάνα.

Ἀπό τά παλιά χρόνια οἱ γυναῖκες τῶν Βιλίων ἀνέβαιναν στήν ἐκκλησιά,

44. Τοπωνύμιο τῶν Βιλίων ἀπό τήν ἀλβ. λέξη gurrë-a = ἡ ἀνάβρα μέσα ἀπό πέτρα.

ἄλλες ἀπό βραδὶς κι ἄλλες ἀνήμερα μέ τό χάραμα, ἐνῶ οἱ ἄντρες τους ξεκινούσαν γιά τό «κουρούπι»⁴⁵ τῆς Θήβας, τήν ἐμποροπανήγυρη δηλαδή, πού ἡ ἔναρξή της συμπέφτει μέ τούτη τή γιορτή, γιά νά πουλήσουν ἢ νά ἀγοράσουν ζῶα, νά προμηθευτοῦν «τροκάνια» γιά τό κοπάδι ἢ ὅ,τι ἄλλο χρειαζούμενο στή δουλιά τους καί βέβαια μερικά ψώνια γιά τό σπίτι καί κάποιο δῶρο —συνήθως ὕφασμα— γιά τίς γυναῖκες τους.

Γιά τοῦτες τίς δύο ταυτόχρονες ἐκδηλώσεις φτιάχτηκε καί τό δίστιχο:

*Panighir-i i Vilēsē
si kurúp-i i Fivēsē*

Τό πανηγύρι τῆς Βίλας
σάν τό «κουρούπι» τῆς Φήβας

Στό ζωκλήσι δέν πήγαιναν ἄντρες παρά μόνο ὁ παπάς καί οἱ ἡλικιωμένοι ψαλτάδες. Μετά τή λειτουργιά κι ἀφοῦ οἱ γύρω τσοπάνηδες φίλευαν μέ τά προϊόντα τους τό ἐκκλησίασμα, σχηματιζόταν πομπή μέ κεφαλή τόν παπά. Ἀκολουθοῦσαν οἱ παντρεμένες γυναῖκες πιασμένες ἀλυσιδωτά μέ διασταυρωμένα χέρια ὅπως στό χορό τῆς τράτας καί πίσω τους τό ὑπόλοιπο ἐκκλησίασμα, πού ἀποτελούνταν ἀπό ἡλικιωμένες πιά νοικοκυρές, πού δέν εἶχαν τήν ἀπαιτούμενη παλιά ἀντοχή γιά τοῦτο τό χορό⁴⁶. Ἀμέσως μετά ἀρχίζει τό τραγούδι καί μέ τήν πρώτη στροφή του κίναγε κι ὁ χορός μέ κατεύθυνση πρὸς τό χωριό. Τήν κάθε στροφή τήν τραγουδοῦσαν οἱ κορυφαίες καί τήν ἐπαναλάβαιναν οἱ ἐπόμενες. Γι' αὐτό ἔμπαιναν πάντα κορυφαίες οἱ γυναῖκες πού εἶχαν τήν ἱκανότητα τοῦ αὐτοσχεδιασμοῦ τῶν στίχων κατά τήν ὥρα τοῦ χοροῦ. Τούς πρόσθεταν στούς καθιερωμένους στίχους, πού κι αὐτοί κάποτε εἶχαν φτιαχτεῖ κατά τόν ἴδιο τρόπο. Γιά τοῦτο τό λόγο πολλοί στίχοι εἶναι ἄτεχνοι, χαρακτηρίζονται ἀπό προχειρότητα καί βιασμένη ὁμοιοκαταληξία μέ συνέπεια τήν παραφθορά τῶν λέξεων, εἴτε εἶναι ἀρβανίτικες εἴτε ἐλληνικές.

Οἱ δύο ἀρχικοί στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ, πού ὁ πρῶτος εἶναι γνήσιος ἐλληνικός κι ἐπομένως μεταγενέστερος καί ὁ δεύτερος ἰδιότυπος ἀρβανίτικος, ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος ἐπωδοῦ καί στήν περίπτωση πού σημειώνεται δυσκολία στό σχηματισμό τοῦ στίχου κατά τήν ὥρα τοῦ χοροῦ, πού δέ γίνεται νά μεσολαβήσει κενό, ἐπαναλαμβάνονται.

Οἱ ὑπόλοιποι στίχοι διέπονται ἀπό ἔντονο σκωπτικό πνεῦμα μέ στόχο τούς συζύγους καί τά ψώνια πού περιμένουν οἱ γυναῖκες τους ἀπό τό κουρούπι. Ἡ γενική εὐθυμία τῆς ἀτμόσφαιρας καί ἡ καλή διάθεση ὅλων δίνουν τήν εὐκαιρία στίς γυναῖκες, γενικεύοντας τό θέμα, νά διατυπώσουν τά παράπονά τους, ψέγοντας τήν ἀπροκοπιά καί τήν ἔπαρση τῶν ἀντρῶν.

45. Ἡ λέξη σημαίνει τή βάση σπασμένου πήλινου δοχείου (κορύπη, κουρούπι): δέν ἐξακριβώθηκε ἡ μετάπτωση τῆς σημασίας του σέ ἐμποροπανήγυρη, παζάρι: «ἔτσι τό λέμε ἀπό παλιά».

46. Ὀνομαστή τραγουδίστρα καί χορεύτρα εἶταν ἡ Κυριακούλα Μακρυνόρη πού ἔσπερνε πρώτη τό χορό ὡς τά 80 χρόνια της, αὐτοσχεδιάζοντας κείνη τήν ὥρα τούς στίχους.

Τό τραγούδι είναι πασίγνωστο κι ό καθένας στό χωριό πάντα κάτι έχει νά προσθέσει διαφορετικό από τούς άλλους. Περιορίσαμε όμως τήν καταγραφή σέ στίχους πού παρουσιάζουν μικρότερη έλληνική γλωσσική επίδραση. Τούς παραθέτουμε όπως μάς παραδόθηκαν από τό Γιώργο Γκιόκα, 63 χρονών, δημοτικό υπάλληλο καί απόφοιτο τοῦ Σχολαρχείου, μαζί μέ τίς σχετικές πληροφορίες διασταυρωμένες από πολλά πρόσωπα.

1 "Ελα ψυχή μου χόρευε
2 bo bo toj Μαριγό.
3 Marie jo e vogëlë-o	Μαρία ὦ ἡ μικρή ὦ
4 djalë-i vate në kurúp.	τό παιδί πήγε στό παζάρι.
5 Vate djalë-i në kurúp	Πήγε τό παιδί στό παζάρι
6 sùal një mulár të kuq.	ἔφερ' ἓνα μουλάρι κόκκινο.
7 Në kurúp çë vate djalë-i	Στό παζάρι πού πήγε τό παιδί
8 kriehëkur-i mulár-i.	σιδεροκέφαλο τό μουλάρι.
9 T'ish t'i ngorth djálit mulár-i	Νά'ταν νά ψόφαγε τοῦ παιδιοῦ τό μουλάρι
10 t'i bijë s'ëmësë kamár-i.	νά τῆς ἔπεφτε τῆς μάνας του τό καμάρι.
11 Në kurúp çë vájte ore	Στό παζάρι πού πήγες βρέ
12 si s'më blëve një podhé?	πῶς δέ μ' ἀγόρασες μιά ποδιά;
13 Si s'më blëve një podhé,	Πῶς δέ μ' ἀγόρασες μιά ποδιά,
14 pon kej shumë, një dhrahmé.	μήπως εἶχε πολύ, μιά δραχμή.
15 Pon lipts djalë-i dhrahménë	Μήπως λυπάται τό παιδί τή δραχμή
16 po ish çë s'e njih podhënë.	μά εἶταν πού δέν τή γνώριζε τήν ποδιά.
17 Hájde ore me gjithë cakúle	"Αιντε βρέ μ' ὄλο τό πουγγί
18 pra kam u podhé me lúle.	κι ἀπ' ἔχω ἄγώ ποδιά μέ λουλούδια.
19 Çë rri fshëhurë ndë drtza	Τί κάθεσαι κρυμένος στά κλαριά
20 si ghaidhúr-i ç'e ze mizë-a?	σάν τό γαιδούρι πού τό πιάνει ἡ μίγα;
21 Çë fshike prapa nga prrar-i	Τί κρύβεσαι πίσω ἀπ' τό πουρνάρι
22 si ghaidhúr ç'e ze samár-i?	σάν τό γαιδούρι πού τό πιάνει τό σαμάρι;
23 U të perimën në Gurrë	'Εγώ σέ περιμένω στή Γκούρα
24 të më vijnje me pëlhurë.	νά μου ἔρχοσун μέ πανί.
25 U të perimën nga Lan-i	'Εγώ σέ περιμένω ἀπ' τό Λάνι
26 ti më dóle nga Dërstan-i.	'Εσύ μου βγήκες ἀπ' τό Ντερστάνι.
27 Gjidi kësulë arënuarë	Παλιο-σκούφια μπαλωμένη
28 vëreshtë-a do rëmuarë.	τ' ἀμπέλι θέλει σκάψιμο.
29 Gjidi kësulë pitastë	Παλιο-σκούφια πατικωμένη
30 vëreshtë-a do vënë fitë.	τ' ἀμπέλι θέλει βάλσιμο φυτιά.
31 Çë fandáse, faqezí?	Τί παινεύεσαι, μαυρομάγουλε;
32 mtel kóqe në shtëpi.	ἀλεύρι σπυρί στό σπίτι.
33 Çë më bën tërë me si	Τί μου γνέφεις ὄλο μέ τό μάτι
34 si ghaidhúr çe do tagjí?	σάν τό γαιδούρι πού θέλει ταγή;
35 Çë në Lan njëra në Gurrë	'Απ' τό Λάνι ὡς τή Γκούρα
36 një kopë tërë zighurë.	ἓνα κοπάδι ὄλο ζιγούρια.

στ. 2. bo bo, ἐπιφώνημα θαυμασμοῦ συνηθέστατο στά ἀρβανίτικα τραγούδια.
toj, ἔλλ. ἄρθρο τό μέ ἀνάπτυξη j ἀνάλογο μέ τή λ. moj.

- στ. 3. jo, έπιφ. ο μέ ανάπτυξη εύφων. j ή μέ συνεκφορά του τελικού -e τής λ. Marie και του ο' αυτό δέν σημειώνεται στην έπόμενη λ. vogëlë γιατί τό τελικό -ë είναι «κωφός φθόγγος» (Φουρ. ό.π. 44, σ. 34 κ.π.).
- » 4. djalë-i, djaljë-i = τό άγόρι, ό γιός, ό νιός και ό άνύπαντρος· σημειώνεται τροπή του lj σε l πού άπαντά συχνότατα (Φουρ. 45, σ. 152).
- » 6. mulár-i, mushk-u, θηλ. mushkë-a = ή μούλα, ένω mulár-i = θημωνιά.
- » 12. podhé-a, përpäre-a
- » 15. lipís, përdelj· τό ρ. προήλθε από τό λυπώ. "Όλα τά ρ. τής άρβανίτικης γλώσσας τά προερχόμενα από τά έλληνικά σχηματίστηκαν από τόν άόριστο. 'Από τά σε -άω, -έω προήλθαν ρήματα μέ κατάληξη -is, -es, -as (lipís, ponés, halás)· ό ένεστώς τους τονίζεται πάντοτε στή λήγουσα, ό δέ άόρ. στήν παραλήγουσα (lipísa, ponésa, halása). (Φουρ. 45, σ. 147-148 και 150). 'Ο ένεστώς τής μέσης και παθητικής φωνής λήγει σε -em : lipísem κλπ.
- » 17. cakúle-a, ή σακκούλα, kulétë-a, kuljëtë-a = τό πουγγί, ή σχολική σακκία, τό σακκίδιο.
- » 20. ghajdhúr-i, gomár-i· τούρκ. gomar, άντιδάνειο τής έλλ. λ. γόμος, γομάρι. Οί στίχοι 19-20 αναφέρονται στό σύζυγο πού γύρισε από τό παζάρι χωρίς νά φέρει δώρο στή γυναίκα του και γι' αυτό διστάζει νά παρουσιαστεί και κρύβεται.
- » 22. samár-i, barróre-a στήν άλβ. άπαντούν και τά δυο.
- » 23. perimén, pres, άσχετο προς τό pres = κόβω· τό ρ. σχηματίστηκε από τόν άόρ. περίμενα μέ άφαίρεση του τελικού -a. 'Ο ένεστ. των ρ. αυτών κρατά ως κατάληξη τό σύμφωνο πού άπομένει· ένεστ. perimem, άόρ. periména. (Φουρ. 45, σ. 150-151).
- » 24. pëlhurë-a, pëljhurë-a = κάθε λογής ύφαντό.
- » 25. Lan-i, τοπωνύμιο· πιθανή προέλευση από τήν άλβ. λ. lanë (κατά Χριστοφορίδη ό.π. σ. 192 ώλένη) και εύρύτερα βραχίονας, προέκταση δηλ. του βουνήσιου όγκου.
- » 26. Dërstani και Drëstani, τοπωνύμιο· ή λ. σύνθετη· α' συνθ. dren-i = τό έλάφι, β' συνθ. stan-i (λ. σλάβικη)· έρμηνεύεται ως στάνη έλαφιών, έλαφότοπος· άνάλογο: Ντρερεβοϋνι = Έλαφοβοϋνι (dre-ri = dren-i). (Σαρρής ό.π. σ. 146, Φουρ. 41, σ. 145). Σημειώνουμε πώς drenjë = έλαφίνα, δορκάδα, ζαρκάδα άποκαλείται ή λυγαριά και εύκίνητη κατσίκια.
- » 27. gjidi, τούρκ. gidi, άνταποκρίνεται στήν έπιτιμητική έννοια τής έλλ. λ. παλιο-: gjidi gomár-i = ό παλιογαίδαρος.
- » 29. pitasté· οί πιταστέδες είναι φύλλα ζυμαριού πού φτιάνονται μέ τήν πίεση τής παλάμης και ψήνονται ως είδος πίτας πάνω σε λαμαρίνα ή πλάκα πυρωμένη.
- » 30. fité-a, ή φυτιά, τό νιοφυτεμένο άμπέλι = vëreshtë-a e vjetërë e vënë-a përsëriut.
- » 31. fandásem· ένα από τά ρ. πού προέρχονται από τά σε -άζω έλλ. ρ. και ακολουθοϋν τόν κανόνα των προερχόμενων από τά σε -άω, -έω. 'Ένεστ. fandás, άόρ. fandása και μεσ. ένεστ. fandásem· μετοχή i fandásurë-i = ό φαντασμένος, ό έπηρεμένος (Φουρ. 45, σ. 148).
- » 33. më bën me si, me dorë = μου γνώφεις μέ τό μάτι, μέ τό χέρι.
- » 34. tagji-a, ή ταγή, hâe-ja.
- » 36. kopé-a, ή κοπή - τό κοπάδι, tufë-a.
zighúr-i = τό διχρονίτικο άρνί.

'Η 'Ασήμω Γκιόκα, 55 χρονών, νοικοκυρά, τής Δ' Δημοτικού, προσθέτει στίχους πού τραγουδιούνται έπίσης στό πανηγύρι τής Γκούρας. "Έχουν μορφή

διαλογική ἐκτός ἀπό τά δύο τελευταῖα δίστιχα. Τό πνεῦμα τους εἶναι σκωπτικό καί ἀναφέρεται σέ πρόσωπο πού παινεύεται γιά τά ὑπάρχοντά του.

1 — <i>U jam nikoqir i ri</i>	— Ἐγώ ἔμαι νοικοκύρης καινούργιος
2 <i>bléna një ghaidhúr të zi.</i>	ἀγόρασα ἓνα γαϊδούρι μαῦρο.
3 <i>U jam nikoqir i parë</i>	Ἐγώ ἔμαι νοικοκύρης πρῶτος
4 <i>bléna një ghaidhúr të bardhë.</i>	ἀγόρασα ἓνα γαϊδούρι ἄσπρο.
5 — <i>Ç'e ke tërë këtë kamár</i>	— Τί τό ἔχεις ὅλο τοῦτο τό καμάρι
6 <i>kur ke ghaidhúrë pa samár?</i>	ὅταν ἔχεις τό γαϊδούρι χωρίς σαμάρι;
7 — <i>Ea të na shosh mulárë</i>	— Ἐλα νά μᾶς δεῖς τό μουλάρι
8 <i>ç'e kemi kurúpit marrë.</i>	πού τό ἔχουμε τοῦ παζαριοῦ ἀγοράσει.
9 — <i>U a kam parë edhe mulárë</i>	— Σᾶς τό ἔχω δεῖ καί τό μουλάρι
10 <i>tri këmbë dhe një të çarë.</i>	τρία πόδια κ' ἓνα σπασμένο.
11 <i>Θέ μου të i ngorth mulár-i</i>	Θέ μου, νά τοῦ ψοφοῦσε τό μουλάρι
12 <i>t'i úljej djálit kamár-i.</i>	νά τοῦ χαμήλωνε τοῦ παιδιοῦ τό καμάρι.
13 — <i>Ea të na shosh shtëpinë</i>	— Ἐλα νά μᾶς δεῖς τό σπίτι
14 <i>sa e búkurë, çë rrimë.</i>	πόσο (εἶναι) ὁμορφο, (ἐκεῖ) πού μένουμε.
15 — <i>Dhe shtëpinë u a kam parë</i>	— Καί τό σπίτι σᾶς τό ἔχω δεῖ
16 <i>ishtë étim për të rarë.</i>	εἶναι ἔτοιμο γιά πέσιμο (νά γκρεμιστεῖ).
17 — <i>Ea të na shosh ambárë</i>	— Ἐλα νά μᾶς δεῖς τό ἀμπάρι
18 <i>e kemi plot grurë të larë.</i>	τό ἔχουμε γεμάτο σιτάρι πλυμένο.
19 — <i>U a kam parë dhe ambárë:</i>	— Σᾶς τό ἔχω δεῖ καί τό ἀμπάρι:
20 <i>malimënga dhe skathárë.</i>	ἀράχνες καί σκαθάρια.
21 <i>Váte djalë-i të kungón</i>	Πῆγε τό παιδί νά κοινωνήσει
22 <i>shtiu kandilënë çë shkon.</i>	ἐριξε τό καντήλι (ἐκεῖ) πού περνοῦσε.
23 <i>Váte djalë-i t'anispás</i>	Πῆγε τό παιδί ν' ἀνασπάσει
24 <i>kërisnë shokëtë një gas⁴⁷.</i>	βρόντηξαν οἱ σύντροφοι ἓνα γέλιο.

- στ. 1. nikoqir-i καί njikoqir-i, njikoqlire-a = zot-i, zonjë-a e shtëpisë· ἀπαντᾷ καί στή σύγχρ. ἄλβ.
- » 7. të shosh ἀντί të shohësh ἢ shohës τοῦ ρ. shoh = βλέπω, ἐνῶ τό ρ. shosh = κοσκινίζω.
- » 8. ἡ ἑλληνική μετάφραση: πού τό ἔχουμε ἀπ' τό παζάρι ἀγοράσει.
- » 11. Θε μου - Zot-i im, im Zot, Zot-i jim· σχηματισμός ἀντωνυμικῆς φράσης (Φουρ. 45, σ. 155-156).
- » 16. ishtë ἀντί është· ἀπαντᾷ στίς ἀλβανόφωνες περιοχές. étim = gáti, hazër· τούρκ. hazir.
- » 17. ambár-i, τούρκ. ambár = grunár-i.
- » 20. malimëngë-a, marimángë-a, mirmángë-a· ἡ λ. ἔχει περάσει στή νεοελλ. γλώσσα: τόν ἔφαγε ἢ μαρμάγκα. skathár-i, skánthar-i, ὁ κántharos.
- » 22. kandilë-a καί kandil-i, kandile-ja.
- » 23. anispás· σχηματισμός κατὰ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -άζω ἑλλ. ρ. (Φουρ. 45, σ. 42)· ἐνεστ. anispás καί anaspás = φιλῶ τίς εἰκόνες, προσκυνῶ, ἀόρ. anispása· τό ρ. puth = φιλῶ· puth dorënë, fáqenë = φιλῶ τό χέρι, τό μάγουλο.

47. Δέδε ὁ.π. σ. 69-70 παραλλαγή τῶν στίχων 7-20.

Ἐκ τῆς ἴδια καταγράψαμε καὶ ἐρωτικούς στίχους πού ἐπίσης τραγουδιούνται στό πανηγύρι τῆς Γκούρας.

1	<i>Ndë kurúp të Ljivadhisë</i>	Στό παζάρι τῆς Λιβαδιᾶς
2	<i>shitej bar-i i aghapisë.</i>	πουλιόταν τό βοτάνι τῆς ἀγάπης.
3	<i>Nd' áta máletë e Turqisë</i>	Σ' αὐτά τά βουνά τῆς Τουρκιᾶς
4	<i>shitej bar-i i aghapisë.</i>	πουλιόταν τό βοτάνι τῆς ἀγάπης.
5	<i>Ndë mále të Zagharájt</i>	Στά βουνά τοῦ Ζαγαρά
6	<i>shitej bar-i i sevdájt.</i>	πουλιόταν τό βοτάνι τῆς ἀγάπης.
7	<i>S'keshë pará pra dojë të blerë</i>	Δέν εἶχα παρά κι ἀπέ ἤθελα ν' ἀγόραζα
8	<i>të ngrinjë sevdánë nd' erë.</i>	νά ξεσήκωνα τό σεβντά στὸν ἀέρα.
9	<i>S'keshë pará pra dojë të blerë</i>	Δέν εἶχα παρά κι ἀπέ ἤθελα ν' ἀγόραζα
10	<i>të t'a ngrinjë mentë nd'erë.</i>	νά σ' τά ξεσήκωνα τά μυαλά στὸν ἀέρα.
11	<i>Këngëtë ç'i thom sevdájt</i>	Τά τραγούδια πού τοῦ λέω τοῦ σεβντά
12	<i>s'i ka lúle ditë-a e Majt.</i>	δέν τὰ ἔχει λούλουδα ἢ μέρα τοῦ Μαγιού.
13	<i>Këngëtë çë u thom júve</i>	Τά τραγούδια πού σᾶς λέω ἐσᾶς
14	<i>ditë-a e Majt nuk' i ka lúle.</i>	ἢ μέρα τοῦ Μαγιού δέν τὰ ἔχει λούλουδα.
15	<i>Këngëtë çë thom për ti</i>	Τά τραγούδια πού λέω γιὰ σένα
16	<i>t'i kem ujë, dot s'i pi.</i>	νά τὰ ἔχω νερό, δέν μπορῶ νά τὰ πιῶ.
17	<i>Kam një ἄλλιώτικο sevdá</i>	Ἔχω ἓνα ἄλλιώτικο σεβντά
18	<i>s'e ka njatrë në dunjá.</i>	δέν τὸν ἔχει ἄλλος (ἄλλη) στό ντουניά.

- στ. 2. bar-i i aghapisë, bar-i i dashurisë = τό χορτάρι, τό βοτάνι τῆς ἀγάπης⁴⁸.
- » 5. mal-i i Zagharájt, τό βουνό τοῦ Ζαγαρά τῆς ἐπαρχίας Λιβαδιᾶς καὶ παλιότερο ὄνομα τοῦ χωριοῦ Εὐαγγελιστοῖα Ζαγαρά. Ἡ λ. mal-i στὸν ὀρθό τύπο: malj-i = τό βουνό, ἐνῶ mal-i = ὁ πόθος, ἡ ἐπιθυμία. Στὴν ἀρβανίτικη ἢ σημασία τους διευκρινίζεται μέσα στὴ φράση καὶ ἀπὸ τὴ γενικότερη ἔννοιά της: mal-i i math = τό βουνό τό μεγάλο· më múar mal-i = μέ πῆρε ὁ πόθος, νοσταλγῶ: ἀνάλογο ρ: dë-shëronj.
- » 7. keshë, kishë, kejë ἀντί kishjem.
- » 8. ngrinj- ngrihem = ἀνασηκώνω, ἀνασηκώνομαι· τύπος τοῦ ρ. ngre - ngrihem ἀντίθ. τοῦ ρ. ulj - úljem καὶ ταυτόσημο τοῦ ρoj, ρonj - ρóhem, ρónem. Ἡ μετοχὴ του i ngriturë = ὁ ἀνασηκωμένος, ὁ ξεσηκωμένος καὶ φράση: i ngriturë ka ment = ὁ ξεσηκωμένος ἀπὸ μυαλό, ὁ ἄλλοπαρμένος, ὁ ξεμυαλισμένος.
- » 14. nukë, nëkë, nuk' ἢ nëk' πρὶν ἀπὸ φωνήεντα, ἀρνητικό μόριο· ἡ ἄρνηση ἐκφέρεται παράλληλα καὶ μέ τό ἀρν. μόριο së ἢ s': nukë dua ἢ s' dua = δέ θέλω (Φουρ. 45, σ. 153).
- » 17. ἄλλιώτικο, i udrishëm· sevdá-i i ndrishëm = ἀγάπη ἄλλιώτικη, ἀσυνήθιστη. Ἡ τούρκ. λ. sevdá ἐνέχει δύο παράλληλες ἔννοιες: ἀγάπη = dashurí καὶ πόθος, ἐπιθυμία, νοσταγλία = mal· ἡ εἰδικὴ σημασία της ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴ γενικότερη ἔννοια τῆς φράσης.
- » 18. dunjá-i, τούρκ. dūnya = botë-a = ὁ κόσμος

48. Κωνστ. Δ. Σωτηρίου, Λαογραφία, Τόμ. Β' (1910) σ. 99 δύο ἀνάλογα δίστιχα-παραλλαγές.

Τό τραγούδι τοῦ ἁγ-Γιωργιοῦ

Στά περασμένα χρόνια ἡ γιορτή τούτου τοῦ ἁγίου εἶτανε καί πάγκοινη καί μεγαλόπρεπη, γιατί ἀποτελοῦσε συνέχεια τῆς γιορτῆς τοῦ Πάσχα καί γιατί οἱ Γιώργηδες εἶσαν πολλοί, μά καί γιατί ἡ δύναμη τῆς παράδοσης εἶταν ἀκόμη πολύ ζωντανή.

Ἡ λειτουργία γινότανε στό φερόνυμο ἐκκλησάκι πού σώζεται στό καμένο ἀπό τούς πειρατές Παλιοχώρι καί, καταπώς δείχνουν τά σημάδια στό χῶρο της καί καταπώς λένε στό χωριό, ἔχει χτιστεῖ πάνω στήν παλιότερη ἐκκλησιά, πού καί τούτη εἶτανε χτισμένη στό χῶρο ἀρχαίου ναοῦ.

Οἱ πανηγυριῶτες ξεκίναγαν ἀπό τά Βίλια μέ τό χάραμα, ἄλλοι μέ ζῶα, ἄλλοι μέ κάρα καί τά παλληκάρια καβαλάρηδες στ' ἄλογα. Μετά τή λειτουργία καί τό φίλεμα ἀπό τούς τσοπάνηδες τῆς περιοχῆς, γινότανε χορός μέ δύο κύκλους, χωριστά ἄντρες, χωριστά γυναίκες. Ἡ ἀρχή γινότανε μέ τό τραγούδι τοῦ ἁγίου.

Πρὶν τό μεσημέρι ξεκίναγαν ὅλοι γιά τήν ἐπιστροφή στά Βίλια φορώντας στά κεφάλια καί κρατώντας στήν ἀγκαλιά ἀνοιξιατικά ἀγριολούλουδα. Λίγο ἔξω ἀπ' τό χωριό σχηματιζόταν πομπή ἀπό τά παλληκάρια, πού ὁ καθένας τους εἶτανε καί μιά προσωποποίηση τοῦ ἁγ-Γιώργη, ἔτσι καθὼς φάνταζε μέ τήν ἄσπρη φουστανέλα, μέ λουλούδια στό φέσι καί στό στῆθος, πάνω σέ ἄσπρο σελωμένο ἄλογο, στολισμένο καί τοῦτο μέ λουλούδια. Μέ καλπασμό περνοῦσαν τόν κεντρικό δρόμο τοῦ χωριοῦ καί ἔφταναν στήν πλατεία τῆς ἁγία-Σωτήρας. Ἐκεῖ τούς περίμεναν ὅσοι χωριανοί δέν εἶχαν πάει στό Παλιοχώρι. Καταφτάνανε καί οἱ πανηγυριῶτες καί στήν ὁ χορός σέ χωριστούς κύκλους καί μέ τό τραγούδι τοῦ ἁγίου καί τά χέρια ἀλυσιδωτά διασταυρωμένα.

Μέ τό τέλος τοῦ χοροῦ ξεκινούσαν οἱ καβαλάρηδες γιά νά εὐχηθοῦν στούς Γιώργηδες καί ὅπου τούς βόλευε μπαίνανε μαζί μέ τ' ἄλογο στά σπίτια.

Οἱ πληροφορίες τοῦτες καθὼς καί τό τραγούδι ὀφείλονται στό Γιώργο Γκιόκα, ἀφοῦ καί τά δύο ἐπιβεβαιώθηκαν καί ἀπό ἄλλα πρόσωπα.

- 1 *Lule shëngjerjanjôte*
- 2 *do vinj edhé u me shóqe.*
- 3 *Sot çë ishtë ditë-a jôte*
- 4 *do qirás një tufë shóqe.*
- 5 *Sot çë ishtë ditë-a e djálit*
- 6 *do qirás zóqzitë e málit.*
- 7 *Zoqtë e málit s'pinë verë.*
- 8 *do qirásësh shokë të tjërë.*
- 9 *Ndë njëzet e tri të Prilit*
- 10 *ishtë ditë-a e karjofilít.*
- 11 *Já vëzhdóni maljënë*

Λουλούδι ἁγιωργίτικο
θά ῥθω καί ἐγώ μέ συντρόφισες.
Σήμερα πού ἔναι ἡ μέρα σου
θά κεράσω ἕνα κοπάδι συντρόφισες.
Σήμερα πού ἔναι ἡ μέρα τοῦ παιδιοῦ
θά κεράσω τά πουλάκια τοῦ βουνοῦ.
Τά πουλιά τοῦ βουνοῦ δέν πίνουν κρασί.
θά κεράσεις συντρόφους ἄλλους.
Στίς εἴκοσι καί τρεῖς τ' Ἀπρίλη
εἶναι ἡ μέρα τοῦ καριοφιλιῦ.
Γιά κοιτάξετε τήν κορφή

- 12 nga shën - Gjérgji daljënë. ἀπ' τόν ἁγ-Γιώργη βγαίνουνε.
 13 Já vëzhdóni brinjënë Για κοιτάξτε τήν πλαγιά
 14 nga shën - Gjérgji vijnjënë⁴⁹ ἀπ' τόν ἁγ-Γιώργη ἔρχονται.

- στ. 1. lúle-a, ljúlje-a· lúle-a shëngjerjanjôte = ἡ παπαρούνα, ἡ ἐφήμερη τουλίπα καί lulekúq-i = τό κοκκινολούλουδο, τό χορτάρι πού παράγει τήν παπαρούνα.
 » 3. ditë-a jime = ἡ ἡμέρα μου, ἡ ἡμέρα τῆς ὀνομαστικῆς γιορτῆς· sot kam ditënë = σήμερα γιορτάζω.
 » 4. qirás ρ. σχηματισμένο κατά τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -άω ἑλλ. ρήματα· ἐνεστ. qirás, ἀόρ. qirása.
 » 10. ditë-a e karjofilit· στά παλιότερα χρόνια οἱ καβαλάρηδες πού γύριζαν καλπάζοντας στό χωριό ἀπό τόν ἁγ-Γιώργη «βρόνταγαν καί τά καριοφίλια τους».

Τό τραγούδι τοῦ ἁγ-Κωσταντίνου

Ὁ γιορτασμός τῶν ἁγίων Κωσταντίνου καί Ἑλένης εἶταν ὅπωςδήποτε ιδιαίτερος ἀλλά δέν εἶχε τήν αἴγλη τῶν προηγούμενων πανηγυριῶν. Παραδοσιακά ὅμως γινότανε χορός πού ἄρχιζε πάντοτε μέ τό τραγούδι τῆς ἡμέρας. Προηγεῖτο δηλαδή τό παρατιθέμενο τετράστιχο καί μετά τό τραγούδι συνεχίζόταν μέ τούς στίχους τοῦ ἁγιωργίτικου, ἀφοῦ παραλείπονταν οἱ δύο πρῶτοι στίχοι καί οἱ 9 - 14.

Τίς πληροφορίες πήραμε ἀπό τό Γιώργο Γκιόκα, ὅπως καί τό τετράστιχο, καί τά διασταυρώσαμε καί ἀπό ἄλλους χωριανούς.

1 Ndë njëzet e një të Majt	Στίς εἴκοσι καί μιά τοῦ Μάη
2 ishtë ditë-a e sevdájt.	εἶναι ἡ μέρα τοῦ σεβντᾶ.
3 Ndë njëzet e një të Majt	Στίς εἴκοσι καί μιά τοῦ Μάη
4 ishtë ditë-a e kuvardájt.	εἶναι ἡ μέρα τοῦ κουβαρντᾶ.

στ. 2. Για τήν ἀναφερόμενη λέξη sevdá δόθηκε ἡ ἐξήγηση ὅτι παρατίθεται μέ τήν ἔννοια τοῦ κεφιοῦ, τοῦ ξεφαντώματος, γιατί οἱ ἐρωτευμένοι νέοι μέ τό τραγούδι, τό χορό καί τά κεράσματα δίνανε διέξοδο στούς κρυφούς πόθους των, ἀλλά ἔκαναν καί ἐπίδειξη στίς νέες.

- » 4. kuvardá-i, τούρκ. hovarda = ἀνοιχτοχέρης, σπάταλος, ἄσωτος.

Τά τραγούδια τῆς δουλιᾶς

Οἱ Βιλιῶτες τραγούδησαν καί τίς διάφορες δουλιές καί τούς δουλευτάδες πού ἐπιδόθηκαν σ' αὐτές καί κυρίως τούς ξωμάχους. Τό περιεχόμενο τούτων

49. Δέδε ὅ.π. σ. 85, στ. 1-2 καί 5-6 σέ παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ.

τῶν τραγουδιῶν ἀφορᾷ στό περιβάλλον καί στίς συνθῆκες τῆς κάθε δουλιᾶς, στίς δυσκολίες ἢ στά πλεονεκτήματα πού παρουσιάζει ἡ καθεμιά τους καί στίς εὐχάριστες ἢ δυσάρεστες συνέπειές τους. Μέσα στό εἰδικό κλίμα τούτων τῶν τραγουδιῶν σημειώνει τήν ἔντονη παρουσία του ὁ ἐρωτικός στίχος.

Τό τραγούδι τῆς Ψάθας

Τίς διάφορες κοντινές στό χωριό τους περιοχές τίς ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Βιλιῶτες ἀνάλογα μέ τήν καταλληλότητά τους, εἴτε ὡς καλλιεργήσιμους τόπους εἴτε ὡς βοσκοτόπια. Φυσικό εἶταν νά ἔχουν δεσμό μέ τοῦτες τίς περιοχές πού τούς βοηθούσαν νά ζούνε καί ἐπόμενο νά μή τίς ξεχάσουν στά τραγούδια τους.

Ἡ θέση Ψάθα στά παλιότερα χρόνια εἶταν βαλτότοπος ὅπου φύτρωναν βούρλα, ψάθες κ.ἄ. Μέ τόν καιρό ἔγινε μιά περιοχή κατάλληλη γιά τήν καλλιέργεια τοῦ βαμβακιῦ. Παράλληλα λειτούργησαν εἰδικά καμίνια γιά τήν παραγωγή πίσσας ἀπό τό δαδί τῶν πευκώνων. Καί τά δυό προϊόντα τά ἐμπορεύονταν. Ἀλλά ἀπό τό βαμβάκι κρατούσαν καί γιά δική τους χρήση, πού ὕστερα ἀπό τήν κατάλληλη ἐπεξεργασία του ὕφαιναν *rróbatë të rumbákta*⁵⁰ = τά ροῦχα τά βαμβακερά.

Τόν καιρό τῆς Τουρκοκρατίας οἱ ἄνθρωποι ἔβρισκαν καταφύγιο στίς σπηλιές τῆς Ψάθας.

Τό τραγούδι τῆς ἔγινε γιά τίς κοπέλες πού δούλευαν στό μάζεμα τοῦ βαμβακιῦ. Δέν εἶναι χορευτικό, ἀλλά τραγουδιέται ὁμαδικά. Κάθε δίστιχο τό λένε ἕνας-δυό πρῶτα καί στή συνέχεια τό ἐπαναλαμβάνουν ὅλοι οἱ ἄλλοι. Τό ὀφείλουμε στό Γιώργο Γκιόκα καί στή Σταματίνα Μακρυνόρη, 60 χρονῶν, νοικοκυρά, τῆς Ε' Δημοτικῆς.

1 *Vijnjë vëshazë nga Psathë-a*

2 *naikë i njoha e di sa plasa?*

3 *Vijnjë vëshazë bulúqe*

4 *túti me podhë të kúqe.*

5 *Nd' ata lisetë e podhësë*

6 *të kumbiseshë, të vdesë.*

7 *Eja djalë-o e kumbisu*

8 *e färe mos andirisu*⁵¹.

*Ερχονταν κοριτσάκια ἀπό τήν Ψάθα

δέν τά γνώρισα καί ξέρεις πόσο ἔσκασα;

*Ερχονταν κοριτσάκια μπουλούκια

ὅλα μέ ποδιές κόκκινες.

Σ' αὐτά τά κρόσια τῆς ποδιᾶς

ν' ἀκουμπούσα, νά πέθαινα.

*Ελα ὦ παιδί κι ἀκούμπα

καί καθόλου μὴν ἀντηριέσαι (διστάζεις).

50. Περ. Διάλογοι (1979) τ. 117 τό ποντιακό ἐπώνυμο Παμπούκης ἐτυμολογεῖται ἀπό τίς ἄλβ. λ. *pa bukë* = χωρίς ψωμί, πεινάλας· ἀλλά εἶναι ἐλληνικότερο ὅσο ἐλληνικότερη εἶναι καί ἡ λέξη ἀπ' ὅπου προέρχεται: πάμβαξ, βάμβαξ· τούρκ. *rambuk*, ἄλβ. *rambúk* καί *rumbák*.

51. Δέδε ὁ.π. σ. 55-56 παραλλαγή.

- στ. 1. vashëzë-a ύποκορ. τοῦ vashë-a = ἡ θυγατέρα, ἡ κοπέλα, ἡ ἀνύπαντρη.
 » 2. pëlses, plas καὶ pëljas, pljas σέ χρήση τὰ δύο πρῶτα.
 » 3. bulúq-i καὶ bolëk-u, τούρκ. bölük.
 » 5. lisetë, ἀλλοιωμ. πληθ. τοῦ les-a καὶ ljeshe-a.
 » 4. túti, ἀπαντᾶ σπάνια· συνηθέστατο τό tërë (Φουρ. 45, σ. 168).
 » 6. kumbisem· τό ρ. σχηματίστηκε κατὰ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τὰ σέ -άω ἔλλ. ῥήματα· ἐνεστ. kumbis, ἀόρ. kumbisa, μέσ. kumbisem, λατιν. accumbo· ἀπαντᾶ καὶ μέ τή σημασία: στηρίζομαι, βρίσκω προστασία.
 » 8. andirisem, drúhem, perënditem· ὁ σχηματισμός τοῦ ρ. ἀκολουθεῖ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τὰ σέ -έω ἔλλ. ῥήματα (ἐντηρῶ)· ἐνεστ. andiris, ἀόρ. andirisa, μέσ. ἐνεστ. andirisem.

Τό τραγούδι τοῦ Γερμενοῦ

Ἡ γνωστή παραθαλάσσια περιοχή Γερμενό, κατὰ τίς ντόπιες πληροφορίες, ὀφείλει τήν ὀνομασία της σ' ἓναν καλόγερο πού μόναζε κατὰ τήν Τουρκοκρατία σέ κάποιο ἐρημοκλήσι τῆς περιοχῆς κ' εἶχε τό μοναστικό ὄνομα Γερμανός. Ὁ συνεργάτης μας σέ τούτη τήν ὄλη προσπάθεια Γιώργος Γκιόκας προσθέτει πῶς κοντά στόν καλόγερο μεγάλωσε ἓνας ἀπό τοὺς προγόνους του. "Ὅταν ὁ πατέρας τοῦ μικροῦ ἀγοριοῦ «βγῆκε στό κλαρί», ἐμπιστεύτηκε τό γιό του στόν Γερμανό, γιά νά μή βρίσκεται στό χωριό καί πέσει στά χέρια τῶν Τούρκων. Οἱ Βιλιῶτες ἐκείνης τῆς ἐποχῆς καί οἱ μεταγενέστεροι, ὅταν πήγαιναν πρὸς αὐτή τήν περιοχή, ἔλεγαν: do nëmi në Jermenó = θά πᾶμε στό Γερμενό.

Πρόκειται γιά μιά περιοχή πού προσφέρθηκε στήν καλλιέργεια, στή βοσκή, στό κυνήγι, στό ψάρεμα. Οἱ Βιλιῶτες τή ζούσαν ἀπό τήν πολύ νεαρή ἡλικία τους κατὰ τόν ἓνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο. Κι ὅταν ἐρχόταν ὁ καιρός νά στρατευτοῦν, ἀποχαιρετούσαν τό Γερμενό μέ τό τραγούδι του.

Τοῦτο τό τραγούδι δέν εἶναι χορευτικό. Τραγουδιέται ὁμαδικά ὅπως καί τό προηγούμενο τῆς Ψάθας. Τό ὀφείλουμε στό Γιώργο Γκιόκα καί στή Σταματίνα Μακρυνόρη.

- 1 *Kakomir-i Jermenó*
- 2 *më ka rriturë e më do.*
- 3 *Kakomir-i Jermenúa*
- 4 *më ka rriturë e e dua.*
- 5 *Jermenó me xhumba, réhje,*
- 6 *ku i ke trimatë çë këshe.*
- 7 *Jermenó me mälë shumë*
- 8 *të pashë ëndërra ndë gjumë.*
- 9 *Ndë Jermenó thëlëzatë*
- 10 *vanë e zunë rrëzatë.*
- 11 *Ndë Jermenó thëlëza janë*
- 12 *erdhë qinjìhótë, i vranë.*

Τό κακόμοιρο τό Γερμενό
 μ' ἔχει μεγαλώσει καί μ' ἀγαπᾶ.
 Τό κακόμοιρο τό Γερμενό
 μ' ἔχει μεγαλώσει καί τ' ἀγαπᾶ.
 Γερμενό μέ λόφους, ράχες,
 ποῦ τὰ ἄχεις τὰ παλληκάρια πού ἄχες;
 Γερμενό μέ βουνά πολλά
 σέ εἶδα ὄνειρο στόν ὕπνο.
 Στό Γερμενό οἱ πέρδικες
 πήγαν κ' ἔπιασαν τὰ ριζώματα.
 Στό Γερμενό πέρδικες εἶναι
 ἦρθαν οἱ κυνηγοί, τίς σκότωσαν.

13	<i>Ujë të të Jermenójt</i>	Τό νερό τοῦ Γερμενοῦ
14	<i>sa i hujdis vasilikójt.</i>	πόσο τοῦ ταιριάζει τοῦ βασιλικοῦ.
15	<i>Ujë të e Kamáresë</i>	Τό νερό τῆς Καμάρας
16	<i>sa i hujdis hadhjaresë.</i>	πόσο τῆς ταιριάζει τῆς χαδιάρας.
17	<i>Jermenó, vre Jermenó,</i>	Γερμενό, βρέ Γερμενό,
18	<i>tërë tëndetë këto.</i>	ὅλα δικά σου τοῦτα.
19	<i>Jermenúa, Jermenúa,</i>	Γερμενό, Γερμενό,
20	<i>ti më ke rriturë múa.</i>	ἐσύ μ' ἔχεις μεγαλώσει ἐμένα.

- στ. 1. *kakomír-i*, μέ περιποιητική ἔννοια: τό κακόμοιρο, τό καημένο· τό ἀλβ. ἐπίθ. *fatkéq-i* = ὅποιος ἔχει κακή μοίρα, δέν ἀποδίδει τήν ἔννοια τοῦ στίχου. *Jermenó-i* - *Jermenúa* κατά τό *përro-i* - *përrúa*.
- » 5. *xhumbë-a e dhéut* = ἡ καμπούρα τοῦ ἐδάφους, ὁ λόφος. *rahj-i i málit*, *kurriz-i i málit* = ἡ ράχη τοῦ βουνοῦ.
- » 6. *trim-i* = τό παλληκάρι, ὁ γενναῖος, ὁ δυνατός, ὁ ἀνύπαντρος.
- » 10. *rrëzë-a e málit* = ἡ ρίζα τοῦ βουνοῦ, τό ριζοβούνι, τό ριζωμα, ἀντίθ. *maljë-a*.
- » 12. *qinjigjohó-i* ἀντί *giuetár-i* καί *gjatár-i*.
14. *hujdis*, τό ρ. *ujdis* μέ ἀνάπτυξη ἀρχικοῦ *h*· ἀπαντᾶ καί στό Μάνεσι Λοκρίδας.
- » 15. *Kamáre-a*, τοπωνύμιο μέ πηγὴ στήν περιοχή τῶν Βελιῶν.
- » 16. *hadhjare-a* ἀποζητᾶ χάρδια, ἐνῶ *ljedhatáre-a* χαριδοῦντά, κολακεύει.

Τραγούδι τῶν ρετσινάδων

Ἐνα ἀπό τά παλιά ἐπαγγέλματα τῶν Βιλιωτῶν εἶταν ὁ ρετσινάς πού ἀσχολιόταν μέ τήν παραγωγή τοῦ ρετσινιοῦ τῶν πευκώνων καί τήν ἐκμετάλλευσή του, διοχετεύοντάς το στό ἐμπόριο. Οἱ ρετσινάδες εἶσαν συνήθως νέοι ἄντρες, ἱκανοί νά ἀντιμετωπίσουν ὅλο τόν κύκλο τῆς δουλιᾶς ἀπό τήν προετοιμασία τοῦ κορμού τῶν πεύκων ὡς τό μάζεμα τοῦ ρετσινιοῦ. Ἡ δουλιὰ τούτη διεξαγόταν πάντα κάτω ἀπό τόν ἴσκιό τῶν δέντρων καί ὁ ρετσινάς προστατευόταν ἔτσι ἀπό τό ἥλιοκαίμα, κάτι πού δέν τό ἀπολάβαινε ὁ θεριστής.

Ἡ μελωδία τοῦ τραγουδιοῦ τῶν ρετσινάδων χαρακτηρίζεται ὡς *nihó i málit* = ἡχώ τοῦ βουνοῦ, ἤχος βουνήσιος. Παλιότερα τόν λαλούσαν μέ ξύλινες ἢ καλαμένιες φλογέρες, *dariviratë*, πού τίς ἔφτιαναν οἱ ντόπιοι τσοπάνηδες. Οἱ ξύλινες φτιάνονταν ἀπό ρεῖκι ἢ ἀπό κουμαριά ἡμερη, αὐτή δηλαδή πού κάνει τά μεγάλα κούμαρα.

Στίς μέρες μας τραγουδιέται ἀκόμη ἀπό τίς γυναῖκες ὅταν κατηφορίζουν γιά νά μαζέψουν ἀγριοράδικα.

Τίς πληροφορίες καί τά τραγούδια καταγράψαμε ἀπό τό Γιώργο Γκιόκα, τήν Ἀσήμω Γκιόκα καί τή γιαγιά Φώτω Δρίκου, 78 χρονῶν, νοικοκυρά, ἀγράμματη.

Παραθέτουμε αντίστοιχα τὰ τραγούδια.

1	<i>Recinjār-i hjé me hjé</i>	Ὁ ρετινάς σκιά μέ σκιά
2	<i>s'e ze diel-i ποτέ.</i>	δέν τόν πιάνει ὁ ἥλιος ποτέ.
3	<i>Hjé me hjé vre recinjār</i>	Σκιά μέ σκιά βρέ ρετινά
4	<i>e bëre mësthinë lastár.</i>	ἔκανες τή μεσοῦλα βλαστάρι.
5	<i>Hjé me hjé vre josmalí</i>	Σκιά μέ σκιά βρέ γιοσμαλή
6	<i>e bëre mësthinë kalí.</i>	ἔκανες τή μεσοῦλα στάχι.
7	<i>Në në në dh'aman aman</i>	<i>Në në në</i> κι ἀμάν ἀμάν
8	<i>le më në sevdá çë kam.</i>	ἄσε με στόν καημό πού 'χω.
9	<i>Në në në dh'aman morí</i>	<i>Në në në</i> κι ἀμάν μωρή
10	<i>fol më, mos më mba mëri.</i>	μίλα μου, μή μου κρατᾶς ἀμάχη.
11	<i>Moj e zënëzë-a bëtaljë-a</i>	Μωρή, πού νά σέ πιάσει ἐπιληψία,
12	<i>merr ghaidhürë, éja për málja.</i>	πάρε τό γαϊδούρι, ἔλα γιά κλαριά.
13	<i>Këtej nga ogjénjtë tanë</i>	Δώθε ἀπό τὰ πεῦκα μας
14	<i>di sa málja e dríza janë?</i>	ξέρεις πόσα κλαριά καί θάμνα εἶναι;
15	<i>Do t'a bënj, do t'a ngarkónj</i>	Θά σοῦ τὰ κάνω, θά σ' τὰ φορτώσω
16	<i>ndë avlí do t'a shkarkónj.</i>	στήν αὐλή θά σ' τὰ ξεφορτώσω.
17	<i>Moj e zënëzë-a tarákë-a</i>	Μωρή, πού νά σέ πιάσει ταραχή,
18	<i>merr sojánë, éja për lákëra.</i>	πάρε τό πουρνά, ἔλα γιά χόρτα.
19	<i>Këtej nga ogjénjtë tanë</i>	Δώθε ἀπό τὰ πεῦκα μας
20	<i>di sa farmëkóre janë?</i>	ξέρεις πόσα πικροράδικα εἶναι;
21	<i>Në në në Marie-jo ti,</i>	<i>Në në në</i> Μαρία ὦ ἐσύ,
22	<i>ti je dhémon, s'je njeri</i> ⁵² .	ἐσύ 'σαι δαίμονας, δέν εἶσαι ἄνθρωπος.

- στ. 4. lastár-i, ἡ λ. βλαστός - βλαστάρι μέ σύντμηση τοῦ ἀρχικοῦ β' σέ χρήση καί οἱ λ. filiz καί τούρκ. fidan.
 mësth-i, ὑποκορ. τοῦ mes-i σέ χρήση καί ὡς α' συνθ. στήν ἀρβανίτικη.
 » 5. josmalí-u, τούρκ. yosmalik = ὁμορφιά, κομψότητα, χάρη.
 » 7. në në në ἠχορμητικές κλειστές συλλαβές τῆς μουρμουριστῆς μελωδίας πού ἀπαντοῦν καί σ' ἄλλα τραγούδια· λειτουργοῦν σάν «τσάκισμα» ἢ «γύρισμα» μέσα στό τραγούδι, κάτι ἀνάλογο μέ τό ἔλλην. λά λά λά.
 » 11. zënëzë-a ὑποκορ. τῆς μετοχῆς e zënë-a τοῦ ρ. zë, ἡ πιασμένη· στή φράση ἡ κατά λέξη μετάφραση δέν ἀποδίδει τήν ἔννοια τοῦ στίχου· περιφραστικά e zënëzë-a bëtaljë-a = πού νά σέ πιάσει τρόμος, σπασμός· ὁ στίχος ἐνέχει τήν ἔννοια τῆς κατάρτας, πού ἡ παράθεση τῆς ὑποκορ. μετοχῆς μειώνει τή σκληρότητά της, τρέποντάς την σέ χαϊδευτικό μάλωμα.
 » 12. maljë-a e drizavet = ἡ κορφή τῶν κλαριῶν καί γενικότερα τὰ κλαριά πού χρησιμοποιοῦνται γιά τό φοῦρνο, γιά προσάναμα κ.ἄ.· ἄλλος τύπος majë-a, ἀντίθ. grëzë-a.
 » 16. avlí-a, ἀπαντᾶ καί ὡς β' συνθ. στή λ. deravlí-a = αὐλόπορτα, ἄλβ. oborr-i.
 » 17. tarakë-a, πιθανή προέλευση ἀπό τή λ. ταραχή μέ μεταπλασμό· ἡ ἔννοια εἶναι ἀνάλογη μ' αὐτή τοῦ στ. 11 καί ἡ διατύπωση γίνεται κατά τόν ἴδιο τρόπο.
 » 18. sojá-i, τούρκ. süngü = λόγχη⁵³.

52. Δέδε ὁ.π. σ. 48-50 παραλλαγή. — Σωτηρίου ὁ.π. τόμ. Α' (1909) σ. 84 παραλλαγή στ. 1-2.

53. Ἡ ἔτυμολογία τῆς λ. sojá-i ὀφείλεται στόν τουρκομαθῆ Ἰορδάνη Παμπούκη, φιλόλογο, Διευθυντή τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

- στ. 20. farmëkóre-a, bresë-a farmëkóre, kóre-ja.
» 22. dhémon-i, dreq-i, i përrjashtëm-i.

1 Kur të pashë me karróqe
2 pashë djersë e i bëra lóte.
3 Sa e lipisa mesnë tënt
4 ne aj ogje-ri çë s'arrën.
5 Sa e lipisa mesnë e holë
6 ne aj ogje-ri ç'i oin torrë.
7 Merr më múa kopeláč
8 u t'i mbjeth e ti t'i ngaç.
9 Çë të dua, pirasí,
10 tërë grënjë edhé mbrapësi.
11 Sa e lipisa shóqenë
12 çë s'hlljq dot karróqenë.

Όταν σ' είδα μέ τό καρόκι
είδα ιδρωτες και τούς έκανα δάκρια.
Πόσο τή λυπήθηκα τή μέση σου
σ' αυτό τό πεῦκο πού δέν έφτανε.
Πόσο τή λυπήθηκα τή μέση τή λιγνή
σ' αυτό τό πεῦκο πού του έρχόταν γύρω.
Πάρε με έμένα κοπελάκι
έγώ νά τά μαζεύω και σύ νά τά κεντάς.
Τί σέ θέλω, πειρασμέ,
όλο γκρίνια κι αναποδιά.
Πόσο τή λυπήθηκα τή συντρόφισα
πού δέ μπορούσε νά σύρει τό καρόκι

- στ. 1. karróqe-a· τό καρόκι είναι «τό δοχείον δι' οὔ μαζεύουν τό ρετσίνι» (Σωτ. Β', σ. 98, ὑποσημ. 1).
» 2. ó ὀρθός τύπος lotë· ἡ ἔννοια τοῦ στίχου = νόμισα πώς ἔκλαιγες.
» 6. torrë ἐπίρ. πού κατά Χριστοφορίδη (δ.π. σ. 426) ἀπαντᾷ στους Ἀρβανίτες· ἀντίστοιχα ἄλβ. ἐπίρ. rrótulë, përkjark, rréthas.
» 7. kopeláč-i, τό κοπέλι - τό κοπελάκι (ἐργάτης, ὑπηρετής)· σημειώνεται περίπτωση τσιτακισμού· τροπή τοῦ -κι σέ τσι: κοπελάτσι και στήν ἄλβ. τροπή τοῦ c σέ ç.
» 8. ngaç, ngas· τροπή τοῦ s σέ ç: ngas gomarë = κεντῶ τό γάιδαρο (γιά νά τρέξει).
» 9. pirasí-a· πιθανή προέλευση ἀπό τή λ. πειραξή - πειραξιά - πειρασιά (πειρασμός).
» 10. grënjë-a, ἰταλ. grigna.
mbrapësi-a και prapësi-a.

1 Ata ogjënjtë tërë arádhë,
2 mbóle dhe perikokládhe.
3 Atjë çë ke ogjënjtë ti
4 te stel dat-i dhrosí.
5 Atjë çë ke ogjënjtë, krinë,
6 dat-i stel merodhinë.
7 Vgjënjtë tënt janë lejmona
8 në láka dhe në hjíroma.
9 Atjë çë ka ogjënjtë djalë-i
10 i stel dhrosínë mal-i.
11 Shtíva sitë téndra málit:
12 pa po feks máljë-a e sqepárit.
13 Shtíva sitë téndra ogjënjoet:
14 pa po feks sqepár-i i djélmvoet.
15 Do ta mblonj pithárë botë
16 të vesh i parë në shokë.
17 Do ta mblonj pithárë dríza
18 të vesh i parë në tríma⁵⁴.

Αυτά τά πεῦκα ὅλα ἀράδα,
φύτεψες και περικοκλάδα.
Έκει πού 'χεις τά πεῦκα ἐσῶ
σου φέρνει ἡ θάλασσα δροσιά.
Έκει πού 'χεις τά πεῦκα, κρίνο,
ἡ θάλασσα φέρνει τή μυρωδιά.
Τά πεῦκα σου είναι λεμονιές
στίς λάκες και στά χερώματα.
Έκει πού 'χει τά πεῦκα τό παιδί
τοῦ φέρνει τή δροσιά τό βουνό.
Έριξα τά μάτια ἀντίκρι τοῦ βουνού:
μά ναί λάμπει ἡ κορφή τοῦ σκεπαριουῶ.
Έριξα τά μάτια ἀντίκρι τῶν πεύκων:
μά ναί λάμπει τό σκεπάρι τῶν παιδιῶν.
Θά σ' τό γεμίσω τό πιθάρι χῶμα
νά πᾶς ὁ πρῶτος στους συντρόφους.
Θά σ' τό γεμίσω τό πιθάρι κλαριά
νά πᾶς ὁ πρῶτος στά παλληκάρια.

54. Σωτηρίου δ.π. Β', σ. 98 παραλλαγή στ. 15-16 και Α', σ. 85 παραλλαγή στ. 11-12 και σ. 84 ἀνάλογο δίστιχο.

- στ. 1. arádhë-a, vargán-i
 » 4. dhrosí-a, vesë-a.
 » 6. merodhí-a, arómë-a· erë-a e lúlesë, e détit = ή μυρωδιά του λουλουδιού, τής θάλασσας· erë-a e mirë = εύωδιά, αντίθ. erë-a e kéqe.
 » 8. hjirómë - a· πιθανή προέλευση από τή λ. άχύρωμα - άχέρωμα - χέρωμα = οί πλαγιές, οί τόποι μετά τό θερισμό· άκολουθεϊ τόν κανόνα τών προερχόμενων από τά σέ-μα ούδέτερα τριτόκλιτα (Φουρ. 45, σ. 139).
 » 12. feks, ndris, ndriçónj· σχηματισμός από τόν άόρ. τών σέ -ω έλλ. ρ. μέ άφαίρεση του τελικού α· ένεστ. feks, άόρ. féksa.
 » 15. mblonj, mbush, mbljush
 botë-a· στό στίχο άποκλειστική σημασία : τό χῶμα.

Τό τραγούδι του θερου

Τούτο τό τραγούδι τό λέγανε τήν ὥρα πού θερίζανε τά σπαρτά. Ἐπίσης ἀπό πολλούς στίχους του γίνεται φανερός ὁ μόχθος τῶν θεριστάδων, ἀντρῶν καί γυναικῶν, κάτω ἀπό τό πύρωμα τοῦ ἥλιου, τῆς χωρῆς σταματημῶς δουλιᾶς κάτω ἀπό τήν παρακολούθηση τοῦ ἀφεντικοῦ. Σημειώνονται ἐπίσης στίχοι — ἐπίκληση στόν ἥλιο. Γιατί ἡ δουλιᾶ ἄρχιζε μέ τήν ἀνατολή του καί σταματοῦσε ὅταν εἶχε βασιλέψει. Ἐπίσης δέν ἀπουσιάζουν οὔτε οἱ σατιρικοί οὔτε οἱ ἐρωτικοί στίχοι.

Τό τραγούδι τοῦ θερου δέν ἔχει ἰδιαίτερη μελωδία, ἀλλά προσαρμοζόταν σέ διάφορες ἄλλες κι ἀνάλογα μ' αὐτές μποροῦσε νά εἶναι χορευτικό ἢ ὄχι.

Τό καταγράψαμε ἀπό τό Γιῶργο Γιόκα καί τή Μαρία Μακρυνόρη, 35 χρονῶν, νοικοκυρά, τῆς Ε' Δημοτικοῦ. Κατά τήν ὑπαγόρευσίν της παρατηρήσαμε τή διαφορά τῆς προφορᾶς στή λέξη *díel* πού ἡ Μαρία πρόφερε *díal*. Σημειώνεται τροπή τοῦ *e* σέ *a* πρὶν ἀπό τό *l* (Φουρ. 45, σ. 152). Δεύτερη παρατήρηση εἶναι ἡ ἀπόπειρα προσωποποίησης στοιχείων τοῦ περιβάλλοντος. Οἱ θεριστές ἀποτείνονται στόν ἥλιο, τοῦ λένε τόν πόνο τους, τόν προτρέπουν νά φύγει, γιά νά βραδιάσει καί νά σταματήσει ἡ δουλιᾶ. Ὁ ἥλιος βέβαια δέ συμμετέχει, δέν ἀποκρίνεται.

- 1 *Në në në Marie moj*
- 2 *jah edhé aj vasilikó-i.*
- 3 *Ndë të korrëtë s'kúarta*
- 4 *mesnë e holë rúajta.*
- 5 *Ndë të korrëtë s'kórra fáre*
- 6 *e bënjë mësthinë kamáre.*
- 7 *Ndë të korrëtë me djalënë*
- 8 *nuk'e zërë javënë.*
- 9 *Ndë të korrëtë me mesnë tënt*
- 10 *nja-di orë pra m'arrën.*
- 11 *Mëre ti të kuárësh s'di*

- Në në në Μαρία μωρή*
ἄχ κι αὐτός ὁ βασιλικός.
Στό θερο δέ θέρισα
τή μέση τή λιγνή φύλαξα.
Στό θερο δέ θέρισα καθόλου
ἔκανα τή μεσούλα καμάρα.
Στό θερο μέ τό παλληκάρι
δέν τήν ἔπιανα τή βδομάδα.
Στό θερο μέ τή μέση σου
μιά - δύο ὥρες κι ἀπέ μου φτάνει.
Μωρέ σύ νά θερίζεις δέν ξέρεις

- 12 *po të vesh kavaljisti.*
 13 *Diel-i shtiu këmbëtë,*
 14 *zot-i shtrëngoj dhëmbëtë.*
 15 *Diel-i s'ka bënë arghát*
 16 *pra zu dhromnë me rahát.*
 17 *Diel, ti arghát s'ke bënë*
 18 *të dish zëmërënë tënë.*
 19 *Dial, hájde ku ke punë*
 20 *se zot-i ka ára shumë.*
 21 *Dial-i váte ne jemë-a*
 22 *nan' do vijnjë dhe nga na.*
 23 *Dial-i váte ne jat-i*
 24 *nan' skolásën dhe arghát-i.*
 25 *Më thanë se kúar djalë-i*
 26 *e mirr mal-i nga limár-i.*
 27 *Më thanë se djalë-i kúar*
 28 *me vasilikó ndë dúar.*
 29 *Maljë-a e drápërit u ça,*
 30 *mes-i i vajzësë kóma mba.*
 31 *Maljë-a e drápërit u prúar,*
 32 *mes-i i vajzësë kóma kúar.*
 33 *Ti me ogjenj, u me të kórra,*
 34 *kush o shpëtonjë më njóra.*
 35 *Më thanë se kórrë, kórrë*
 36 *dí-tre filj një hjirovóle.*
 37 *Në në në Marie moj*
 38 *vémo, çë më shkoj qëro-i*
 39 *Pon çë më shkoj qëro-i,*
 40 *Po m' upré eðhë nithó-i⁵⁵.*
- γι' αυτό νά πᾶς κουβαλητής.
 Ὁ ἥλιος ἔριξε τὰ πόδια,
 ὁ ἀφέντης ἔσφιξε τὰ δόντια.
 Ὁ ἥλιος δέν ἔχει κάνει ἀργάτης
 γι' αὐτό ἔπιασε τό δρόμο μέ ραχάτι.
 Ἥλιε, ἐσύ ἀργάτης δέν ἔχεις κάνει
 νά ξέρεις τήν καρδιά τή δική μας.
 Ἥλιε, πήγαινε ὅπου ἔχεις δουλιά
 γιατί ὁ ἀφέντης ἔχει χωράφια πολλά.
 Ὁ ἥλιος πήγε στή μάνα του
 τώρα θά'ρθει κι ἀπό μᾶς.
 Ὁ ἥλιος πήγε στόν πατέρα του
 τώρα σχολάει κι ὁ ἀργάτης.
 Μοῦ'παν πώς θέριζε τό παιδί
 τό'παιρνε ὁ πόθος ἀπ' τό λυμάρι.
 Μοῦ'παν πώς τό παιδί θέριζε
 μέ βασιλικό στά χέρια.
 Ἡ κορφή τοῦ δρεπανιοῦ ἔσπασε,
 ἡ μέση τοῦ κοριτσιοῦ ἀκόμα κρατᾶ.
 Ἡ κορφή τοῦ δρεπανιοῦ λύγισε,
 ἡ μέση τοῦ κοριτσιοῦ ἀκόμα θερίζει.
 Ἐσύ μέ πεῦκα, ἐγώ μέ τό θέρο,
 ποιός θά γλυτώσει πιό γρήγορα.
 Μοῦ'παν πώς θέρισες, θέρισες
 δυό-τρία στάχια ἕνα χερόβολο.
 Në në në Μαρία μωρή
 ἀλί, πού μου πέρασε ὁ καιρός!
 Μήπως πού μου πέρασε ὁ καιρός,
 μά μου κόπηκε καί τό τραγούδι.

στ. 2. jah· ἐπιφ. σχετλ. ah μέ ἀνάπτυξη ἀρχικοῦ j.

» 3. të korrëtë, korrë-a - kórratë

kúarla· ἕνας ἀπ' τοὺς τύπους τοῦ ἀορ. kórra τοῦ ρ. kúarr - korr· διάφοροι τύποι τοῦ ρήμ. ἐπικρατοῦν κατὰ περιοχές· στά Δίδυμα ὁ ἐνεστ. ἀπαντᾶ καί ὡς kuár, kuárënj.

» 7-8. ἡ κοπέλα μέ τή συντροφιά τοῦ νέου θέριζε μέ γρήγορο ρυθμό ἔτσι πού τέλειωνε τό θέρισμα πρὶν κλείσει ἡ ἐβδομάδα.

» 11. mëré, τύπος τοῦ κλητ. ἐπιφ. moré, oré. aré καί θηλ. morí, moj, ἔλλ. ἐπίθ. μωρός.

» 13. ἔκφραση ἀναφερόμενη στή δύση τοῦ ἡλίου· diel-i shtiu këmbëtë ndë mal = ὁ ἥλιος ἔριξε τὰ πόδια στό βουνό, πάτησε τό βουνό, πάει νά δύσει.

» 14. ἔκφραση δηλωτική τῆς ὀργῆς τοῦ ἀφεντικοῦ, γιατί μέ τή δύση τοῦ ἡλίου θά σταματήσουν τή δουλιά οἱ ἐργάτες του· ἡ λ. zot στό στίχο σημαίνει τό ἀφεντικό, τόν ἐργοδότη, τόν ἰδιοκτήτη.

» 15. arghát-i, punëtor-i, shërbëtor-i πού σημαίνουν καί φιλόπονοι.

» 16. dhrom-i, udhë-a, rugë-a.
 rahát-i, τούρκ. rahat.

55. Δέδε ὁ.π. σ. 58 ἀναφορά μερικῶν δίστιχων.

- στ. 17. di zëmërënë = γνωρίζω τήν καρδιά, νιώθω τόν πόνο, καταλαβαίνω τό μόχθο.
- » 19. hájde, haj· τουρκ. haydi, έπιφ. παρότρυνσης.
- » 21. jéma· συνεκφορά του e emë-a, e emë-a (Φουρ. 45, σ. 155).
- » 22. nání, naní, χρονικό έπίρ. που άπαντά και στην Άργολίδα (Χριστοφ. σ. 258)· στό στίχο άναγράφεται μέ έκθλιψη, όπως άλλωστε προφέρεται, και τουτο για τήν οικονομία του μέτρου.
- » 23. játi· συνεκφορά του i at-i (Φουρ. στό προηγούμενο).
- » 24. skolás· σχηματισμός κατά τόν κανόνα των προερχόμενων από τά σέ -άω έλλ. ρ., άόρ. skolása· στην άρβανίτικη είναι συνηθισμένες οι φράσεις: shpëtóna nga punë-a = γλύτωση από τή δουλιά, τέλειωση τή δουλιά, σκόλασα ή e shpëtóna punënë = τή γλύτωση τή δουλιά, τήν τέλειωση.
- » 26. limár-i, demét-i· κατά τόν Πέτρο Βλαστό (Συνώνυμα και συγγενικά, Άθήνα 1934, σ. 243) ή λ. λυμάρι = χεραγκαλιά, ζαλίκι. Η κατά λέξη μετάφραση δέν άποδίδει τήν έννοια του στίχου που σέ παράφραση σημαίνει: ποθοῦσε νά ξεκουραστεί από τό κουβάλημα· άνάλογα: më múar mal-i nga punë-a = μπούχτισα από τή δουλιά ή më múar morte-a = μέ πήρε τό θανατικό, κόντεψα νά πεθάνω (άπό τήν πολλή δουλιά).
- » 28. vasilikó-i, baziljók-u· οι στ. 27 και 28 είναι ειρωνικοί.
- » 30. kóma, akóma, kómane· και οι τρεις τύποι άπαντούν στα Βίλια. mba αντί mban· οι στ. 29-32 δηλώνουν τήν άντοχή τής κόρης.
- » 31. ή κατά λέξη μετάφραση: ή κορφή (ή άκρη) του δρεπανιού γύρισε, άναστράφηκε.
- » 34. ο αντί do = θά· β' και γ' ένικό πρόσ. ένεστ. του βοηθητικού ρ. dúa = θέλω· μέ τόν τύπο do σχηματίζεται ο μέλλον των ρημάτων: do véte = θά πάω, do pi = θά πιω. njóra και njóra - njóra αντί shpejt - shpejt.
- » 36. filj-i = τό νήμα, ή κλωστή και στό στίχο τό λεπτό και ισχνό στάχι· ή έννοια του στίχου είναι περιπαιχτική, ειρωνική.
- » 38. vémo ή vem-o· έπιφ. σχετλ., më shkoj qëro-i. më shkoj kohë-a = πέρασε ο καιρός μου, τά μάτια μου, γέρασα· τό αι τής λ. καιρός παθαίνει κώφωση.
- » 40. nihó-i, zër-i m'upré nihó-i, m'upré zër-i, m'upré këndim-i = μου κόπηκε τό τραγούδι, έχασα τή φωνή, δέν μπορώ πιά νά τραγουδήσω.

Τό τραγούδι του άργαλιού

Ο άργαλιός παλιότερα είταν βασικό έξάρτημα του νοικοκυριού μιά κι άπ' αυτόν έβγαιναν όλα τά ύφάσματα, βαμβακερά και μάλλινα, άπ' όπου, εκτός από τό ρουχισμό του σπιτιού (σκεπάσματα, κιλίμια) και τής δουλιās (ταγάρια, τορβάδες, κάπες) φτιάνονταν και οι φορεσιές τους. Ο άργαλιός λογιζόταν από τις πιο βαριές δουλιές και σέ περίπτωση γιορτινής μέρας, ένω μπορούσαν νά κάνουν άλλες, όπως τό ζύμωμα, είταν μεγάλο άμάρτημα νά μπαίνουν στον άργαλιό ή νά πιάνουν τή ρόκα από όπου άρχιζε ή διαδικασία τής δουλιās του άργαλιού. Οι ύφάντρες είσαν άναγκασμένες νά μένουν ώρες καθιστές και νά κουνούν τά πόδια τους άδιάκοπα αλλάζοντας τά χτένια, γέρνοντας τό κορμί τους ταυτόχρονα μπρός - πίσω για τό πέρασμα τής σαίτας. Οντας προσηλωμένες στην δουλιά τους για νά μή λαθέψουν στις άναλογίες και στά χρώματα και χαλάσουν τά σχέδια, έβγαι-

ναν έξουθενωμένες από τόν άργαλιό. Μόνο σάν ύφαιναν μονόχρωμα ρουχικά, μπορούσαν νά κάνουν κουβεντολόι ή νά τραγουδοῦν ρίχνοντας καί καμιά ματιά στό δρόμο.

Τό τραγούδι τοῦ άργαλιού μᾶς τό παράδοσε ή Μαρία Μακρυνόρη.

1	<i>Si e shkon vajzë-a ditënë?</i>	Πῶς τήν περνᾷ τό κορίτσι τήν ήμέρα;
2	<i>tëk e strëk sajtënë.</i>	τάκ καί στράκ τή σαίτα.
3	<i>Çë hin vajzë-a nd' arghali</i>	Σάν μπαίνει τό κορίτσι στόν άργαλιό
4	<i>sikur hin në filaqi.</i>	σάμπως μπαίνει στή φυλακή.
5	<i>Del moj vajzë-o ng' arghali-a</i>	"Εβγα μωρ' κόρη απ' τόν άργαλιό
6	<i>se t' uhalás prosopí-a.</i>	γιατί σοῦ χάλασε τό πρόσωπο.
7	<i>O bënem gjarpër i zi</i>	Θά γίνω φίδι μαῦρο
8	<i>t' i shkonj vajzësë nd' andi.</i>	νά τοῦ περάσω τοῦ κοριτσιού στ' αντί
9	<i>O bënem gjarpër i bardhë</i>	Θά γίνω φίδι ἄσπρο
10	<i>t' i skkonj vajzësë në mitár.</i>	νά τοῦ περάσω τοῦ κοριτσιού στό μιτάρι.
11	<i>O bënem gjarpër me pikë</i>	Θά γίνω φίδι μέ στίγματα
12	<i>t' i shkonj vajzësë në sajtë</i> ⁵⁶ .	νά τοῦ περάσω τοῦ κοριτσιού στή σαίτα.

- στ. 2. sajtë-a, sovájkë-a· στήν άρβανίτικη πιό εὔχρηστη ή λ. shëgjetë-a, λατιν. sagittula, καί μάλιστα στόν ὑποκοριστικό τύπο shëgjetëzë-a. Στά Δίδυμα ένα είδος τοῦ λοβόλου φιδιού ἄσπιδις λέγεται shëgjetëzë γιατί ἐπιτίθεται μέ ταχύτητα σαίτας, βέλους.
- » 3. arghali-a, avlimënd-i.
- » 4. filaqi-a, burk καί ἑναρθρο burg-u ὅπου σημειώνεται τροπή τοῦ k σέ g.
- » 6. halás, prish· στό ρ. καί στό σχηματισμό του ἀναφερθήκαμε στό πρῶτο τραγούδι. prosopí-a, fitirë-a· ή λ. prosopí-a στά άρβανίτικα ἄπαντᾷ συνήθως σέ φράσεις μέ ἔννοια περιποιητική, ἐνῶ σέ φράσεις μέ αντίθετη ἔννοια χρησιμοποιεῖται ή λ. hundë-a = ή μύτη μέ τή σημασία τοῦ μούτρου: i ranë hundëtë = τοῦ πέσανε τά μουτρα, προσβλήθηκε, s'ka hundë të daljë = δέν ἔχει μούτρο νά βγεῖ, δέν τολμάει νά παρουσιασται.
- » 11. pikë-a, qukë-a· ή ἄλβ. λέξη pikë-a = σταγόνα, ἐλάχιστη ποσότητα ἄλλά καί ἀποπληξία, συμφόρηση.

"Ενα από τά προσόντα τῆς κοπέλας εἶταν ή ὑφαντική ικανότητά της, δείγμα τῆς ἀξιοσύνης της. Για τοῦτο ή καθεμιά, παρόλο τό μόχθο τῆς δουλιᾶς τοῦ άργαλιού, ὕφαινε ή ἴδια τά προικιά της, καμάρωνε δέ γι' αὐτό καί τό πρόβαλε σέ κάθε εὐκαιρία φορώντας τίς φορεσιές καί τίς ποδιές πού ὕφαινε.

Γιά τοῦτες τίς ἀνυφάντρες ὁ Μιχάλης Μακρυνόρης, 63 χρονῶν, κτηνοτρόφος, τῆς Δ' τοῦ Δημοτικοῦ, μᾶς εἶπε ένα χαρακτηριστικό δίστιχο.

1	<i>Di nga tri i mban podhëtë</i>	(Από) δυό από τρεῖς τίς κρατᾷς τίς ποδιές
2	<i>se nd' arghali i ien vetë.</i>	γιατί στόν άργαλιό τίς ὕφαινεις ή ἴδια.

56. Δέδε ὀ.π.σ. 63 παραλλαγή.- Σωτηρίου ὀ.π. Β', σ. 94 παραλλαγή στ. 7-8 καί 11-12

- στ. 1. τό αρχικό nga μέ επιμεριστική σημασία παραλείπεται γιά χάρη τοῦ μέτρου· ὁ πλήρης στίχος εἶναι: nga di, nga tri i mban podhëtë· mbanj podhé = φορῶ ποδιά.
στ. 2. ienj, τό ανάλογο ρ. end δέν ἀπαντᾷ.

Σημειώνουμε ἀκόμη πῶς τά χτυπήματα τοῦ ἀργαλιού εἶσαν ἕνας μυστικός τρόπος γιά μιὰ συνεννόηση τῆς ὑφάντρας καί τοῦ καλοῦ της. Εἶσαν συμβολικά ἀνάλογα μέ τό ρυθμό καί μέ τήν ἔντασή τους. Μέ τά χτυπήματα αὐτά ἡ κοπέλα ἐκδήλωνε τή διάθεσή της. Οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν, μιλοῦν γιά τό αἶσθημα τοῦ νέου πρός τήν ὑφάντρα πού δέν ἀνταποκρίνεται καί ἐκφράζει μ' αὐτούς τό παράπονό του γιά τή θορυβώδη ἀποδοκιμασία της.

1	<i>Do t'a djek atë arghalinë</i>	Θά σοῦ τόν κάψω αὐτό τόν ἀργαλιό
2	<i>si më dógje ti zotnë.</i>	ὅπως μοῦ ἔκαψες ἐσύ τή ζωή.
3	<i>Shkóna djé, shkóna menáte</i>	Πέρασα χτές, πέρασα τό πρωί
4	<i>arghalinë nuk 'e mbájte.</i>	τόν ἀργαλιό δέν τόν κράτησες (σταμάτησες).
5	<i>Shkon, përshton sajtënë</i>	Περνάς, προσπερνάς τή σαῖτα
6	<i>dhe më nxite ditënë.</i>	καί μοῦ μαύρισες τήν ἡμέρα.
7	<i>Mos i bie me inát</i>	Μήν τόν χτυπᾷς μέ ἰνάτι (πίσμα)
8	<i>gjitonisë s'jam lugát.</i>	τῆς γειτονιάς δέν εἶμαι βρυκόλακας.

- στ. 2. zoi-a, jetë-a.
» 7. inát-i, τούρκ. inat.
» 8. gjitoní-a, ἡ λ. ἔχει περάσει καί στήν ἀλβανική· καί gjitón-i, gjitónë-a.
lugát-i, ljugát-i· ἡ ἔννοια τοῦ στίχου: δέν εἶμαι βρυκόλακας γιά νά μέ τρομάξεις μέ τό θόρυβο καί νά φύγω.

Μετά τήν προετοιμασία τοῦ βαμβακιού μέ τό πάστρεμα ἢ τοῦ μαλλιού μέ τό πλύσιμο, ἀκολουθοῦσε τό λανάρισμα ἢ τό χτένισμα, ὅποταν φτιάνονταν shtugëtë (οἱ τουλοῦπες) καί μπαίνανε ndë furkë (στή ρόκα) κι ἄρχιζε të tiërëtë (τό γνέσιμο), καθώς δέ γνεθότανε τό γνέμα, τυλιγότανε ndë bosht⁵⁷ (στό ἀδράχτι) πού στήν κάτω ἄκρη του εἶχε μιὰ rrótulë (σφοντύλι). Ἀπό τ' ἀδράχτια μαζευόταν σέ lëmshe (κουβάρια) καί ἀκολουθοῦσε të drédhuritë (τό στρίψιμο δύο γνεμάτων μαζί γιά μεγαλύτερη ἀντοχή) ndë drugë (μεγάλο ἀδράχτι εἰδικό ἀπ' ὅπου τό γνέμα ἔβγαινε σέ ἔτοιμο κουβάρι). Στή συνέχεια μεταφερόταν ndë tilighádhe (στό τυλιγάδι) ὅπου γινόταν shkúle (σκουλιά, κοῦκλες) καί ἀφοῦ βαφόταν ἔμπαινε ndë drúdhë (στήν ἀνέμη) κι ἀπό κεῖ τυλιγότανε ndë

57. Ὁ Φουρίκης (45, σ. 166) ἀναφέρει ὅτι τά ἀδράχτια λέγονται bështinj, pështinj, pushtinj. Σημειώνουμε πῶς στά Δίδυμα bosht-i = τό ἀδράχτι σκέτο καί pështinj-i = τό ἀδράχτι γεμάτο μέ τό γνέμα του, πού ἀνάλογα μέ τόν ὄγκο καί τό βάρος του ἀποτελεῖ καί μέσο ὑπολογισμοῦ τῆς ποσότητας. Ὑπάρχει καί τό σχετικό ἀνέκδοτο τῆς πεθερᾶς, πού θέλοντας νά μειώσει τή νύφη της μπροστά στήν κόρη της — γνέθανε κ' οἱ δύο — εἶπε πῶς ἡ νύφη γέμισε μέν di bóshte po cinze - minze = δύο ἀδράχτια ἀλλά ἄτσαλα, ἐνῶ ἡ κόρη γέμισε një bosht po vojdhobósht = ἕνα ἀδράχτι ἀλλά βοῖδοαδράχτι.

masurë të kalmtë (στά μασούρια τά καλαμένια). Τά μασούρια έμπαιναν ndë shëgetëzë ή ndë saitë κι άρχιζε τό πηγαινέλα της άνάμεσα στά στημόνια.

Όλη αύτή ή διαδικασία διεξαγόταν μέ συντροφιά και κουβεντολόι αλλά χωρίς μετακίνηση. Τό στρίψιμο επέτρεπε κάποια μετακίνηση, αλλά τό γνέσιμο επέτρεπε και τό σεργιάνι. Οί γνέστρες στερώναν τή ρόκα κάτω από τή μασχάλη τους περνώντας και τήν ουρά της στή ζώνη τους και περπατούσαν γνέθοντας άκόμη και πίσω από τό κοπάδι. Σάν είσαν καθισμένες, τή στερώναν άνάμεσα στά γόνατά τους ή στή μασχάλη, ταυτόχρονα δέ μπορούσαν νά κουνούν τήν κούνια του μωρου μέ τό πόδι.

Ό Γιώργος Γκιόκας μάς παράδωσε τό παρακάτω δίστιχο, πού αναφέρεται στις γνέστρες και τό σεργιάνι τους, ταιριασμένο από ένα συγχωριανό του πού δέ ζει πιά, τό Γιάννη Νάκο, πού είταν ύφαντής κ' ένας από τους στιχογράφους του χωριού.

1 Poshtë e lart ne kjo rëpjellë

2 tóra edhë u gjashtë purtéke.

Κάτω και πάνω σε τούτη τήν άνηφόρα
έγνεσα κ' έγώ έξι βέργες.

στ. 1. róshtë e lart = άνεβοκατεβαίνοντας.
rëpjellë-a, rëpiëtë-a μέ άνάπτυξη 1.

» 2. purtéke-a e arghalisë = ή βέργα του αργαλιού είχε όρισμένο μήκος και τή χρησιμοποιούσαν οί ύφάντρες για νά τακτοποιούν τά στημόνια στά μιτάρια, αλλά και για νά μετρούν τό μήκος του πανιού που ύφαιναν σε όρισμένο χρονικό διάστημα. Όποια ύφαινε περισσότερο είτανε πιο άξια. Οί στίχοι σε παράφραση: Άνεβοκατεβαίνοντας τήν άνηφόρα έγνεσα κ' έγώ γνέμα για νά ύφάνω πανί έξι βέργες μακρύ.

Τσοπάνικα τραγούδια

Από τίς πιο παλιές άσχολίες των Βιλιωτών είναι ή κτηνοτροφία, μιά δουλειά που διαμόρφωνε ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης, τό χειμώνα στά χειμαδιά, τό καλοκαίρι στά βουνά. Τούτη ή δουλειά, οί έποχιακές άσχολίες της και τό περιβάλλον της μαζί μέ τήν άναγκαστική άπουσία του τσοπάνη από τό χωριό έδωσαν άνάλογα στοιχειά για νά τραγουδηθούν οί τσοπάνηδες και νά τραγουδήσουν και οί ίδιοι.

Ό νοσταλγία του τσοπάνη για τήν καλή του, αλλά και τής καλής του για αυτόν σημειώνεται άμοιβαία μέσα στους στίχους τούτων των τραγουδιών μέ τήν έντονη βουκολική χροιά.

Τά τραγούδια που παρουσιάζουμε τά όφείλουμε πρώτα-πρώτα στους τσοπάνηδες Θωμά Μόρφα, 66 χρονών, τής Α' του Σχολαρχείου, και Μιχάλη Μακρυνόρη, αλλά μάς βόηθησε και ή γυναίκα του Σταματίνα όπως και ή Μαρία Μακρυνόρη και ή Άσήμω Γκιόκα.

Τό πρώτο μᾶς τό παράδοσαν ὁ Μιχάλης, ἡ Σταματίνα καί ἡ Μαρία Μακρυνόρη.

1	<i>Në tri málja, në Laté</i>	Στίς τρεῖς κορφές, στὸν Ἐλατιά
2	<i>ishtë djalë-i me kopé.</i>	εἶναι τό παιδί μέ τό κοπάδι.
3	<i>Në tri málja, në tri çúka</i>	Στίς τρεῖς κορφές, στίς τρεῖς κορφοῦλες
4	<i>ngjítej djalë-i me dhi túfa.</i>	ἀνέβαινε τό παιδί μέ γίδια κοπάδια.
5	<i>Do bënem një fluturák</i>	Θά γίνω ἓνα πετούμενο
6	<i>t'i vëte djálit në kondokáp.</i>	νά τοῦ πάω τοῦ παιδιοῦ στό κοντοκάπι.
7	<i>Të mos vesh me dhi të pëla</i>	Νά μήν πᾶς μέ γίδια γαλάρια
8	<i>se kanë shumë belá,</i>	γιατ' ἔχουνε πολὺ μπελά,
9	<i>po të vesh me shterpëri</i>	μά νά πᾶς μέ στερφουριά
10	<i>çë kanë huzúr e rri.</i>	πού ἔχουνε χουζούρι καί κάθουσαι.
11	<i>Aj çorán-i m'áto dhentë</i>	Ἐκεῖνος ὁ τσοπάνος μ' αὐτά τὰ πρόβατα
12	<i>do grápurë e nxerrë mentë.</i>	θέλει πιάσιμο καί βγάλσιμο τὰ μυαλά.
13	<i>Aj çorán-i m'áto dhitë</i>	Ἐκεῖνος ὁ τσοπάνος μ' αὐτά τὰ γίδια
14	<i>do grápurë e nxerrë sitë.</i>	θέλει πιάσιμο καί βγάλσιμο τὰ μάτια.

- στ. 1. Laté-a = ὁ Ἐλατιάς, κορφή τοῦ Κιθαιρώνα· ὁ τύπος προῆλθε ἀπὸ τὴν κατάργηση τοῦ ἀρχικοῦ E τῆς λ. Elaté-a.
- » 6. kondokáp-i· τό α' συνθ. κοντο- ἀπαντᾶ σὲ πολλές ἑλληνοαλβανικὲς σύνθετες λέξεις· τό β' συνθ. λατιν. cappa.
- » 8. belá-i, τούρκ. belâ.
- » 10. huzúr-i, τούρκ. huzur.
- » 11. çorán-i, τούρκ. çoban, ἀλβ. barí-u.

Τό δεύτερο τραγούδι εἶναι ἀπὸ τό Μιχάλη Μακρυνόρη.

1	<i>Më çë trop t'e ulj Latënë</i>	Μέ τί τρόπο νά τόν χαμηλώσω τόν Ἐλατιά
2	<i>për të shoh gharufalënë.</i>	γιά νά ἰδῶ τή γαρουφαλιά.
3	<i>Ulju mal e bënu përrúa</i>	Χαμήλωσε βουνό καί γίνου ρέμα
4	<i>te shoh lúlenë çë dúa.</i>	νά ἰδῶ τό λουλούδι π' ἀγαπῶ.
5	<i>Pon do rrúshë u nga mal-i,</i>	Μήπως θά κατέβαινα ἐγὼ ἀπ' τό βουνό,
6	<i>u rrushë se më múar mal-i.</i>	κατέβηκα γιατί μέ πῆρε ἡ πεθυμιά.
7	<i>Pon do rrúshë u nga brinjë-a,</i>	Μήπως θά κατέβαινα ἐγὼ ἀπ' τὴν πλαγιά,
8	<i>u rrushë nga lúle-krinë-a.</i>	κατέβηκα ἀπὸ τό λουλουδόκρino.
9	<i>Hájde vájzë-o e prapë éa</i>	*Αἰντε ὦ κορίτσι καί πίσω ἔλα
10	<i>priru ti në kijo hjé-a.</i>	γύρνα ἐσύ σέ τοῦτο τόν ἴσκιο.

- στ. 1. trop-i καί τρόπο-a, mjet-i.
- » 3. σημειώνεται ἐπίκληση πρὸς τό βουνό, ἓνα στοιχεῖο προσωποποίησης. τό ρ. dúa λειτουργεῖ στό στίχο ὡς ταυτόσημο τοῦ ρ. dashurónj = ἀγαπῶ.
- » 5-6. οἱ λέξεις malj-i = βουνό καί mal-i = ἐπιθυμιά, νοσταλγία, ἀναγράφονται κατὰ τόν αὐτό τρόπο γιατί καί κατὰ τόν αὐτό τρόπο προφέρονται· σχετικὰ στό τρίτο τραγούδι.

Τό τραγούδι τοῦ Θωμᾶ Μόρφας.

1	<i>Do t'a thom dále nga dále</i>	Θά στό πῶ ἀγάλια ἀπ' ἀγάλια
2	<i>si birbil mále mbë mále.</i>	σάν ἀηδόνι βουνά σέ βουνά.
3	<i>Do t'a thom qet o nga qet</i>	Θά στό πῶ σιγά ὦ ἀπό σιγά
4	<i>si birbil nd'ato thraqëtë.</i>	σάν ἀηδόνι σ' αὐτές τίς θρακιές.
5	<i>Do t'a thom dále dh' arghá</i>	Θά στό πῶ ἀγάλια κι ἀργά
6	<i>si birbil ndë voriná.</i>	σάν ἀηδόνι στά βορινά.

- στ. 1. thom καί them· καί οἱ δύο τύποι σέ χρήση.
- » 2. birbil, τούρκ. bülbül = γενικά τό πουλί· οἱ Βιλιῶτες τσοπάνηδες birbil λένε τό πουλί τσοπανοσφυριχτής, πού τό λάλημά του μοιάζει μέ σφύριγμα τσοπάνικο· στήν ἀλβανική σημαίνει ἀηδόνι· στό Κρανίδι ἀπαντᾷ ἐπίθετο Βιρβίλης.
- » 4. ἡ λ. thraqë εἶναι ἄσχετη πρὸς τή λ. θρακιάς = Β. ἄνεμος, μεταγν. Θρακίας < Θράκη ('Ανδριώτης σ. 78), πού ἀναφέρεται καί ἀπό τόν Κρυστάλλη στό «Μέθυσο» του: Φύσηξε ἕνας κακός θρακιάς, φύσηξε τραμουντάνα, συγγεν. μέ τή λ. θρακιά = ἀναμμένα κάρβουνα ('Ανδρ. σ. 78) καί ταυτόσημη μέ τή λ. καψάλα = μέρος καμένο, μάλιστα σέ δάσος (Βλαστός σ. 239)· μέ τή λ. thraqë χαρακτηρίζεται ὁ βουνήσιος τόπος πού ἡ χλωρίδα του καταστράφηκε ἀπό φωτιά· ἐπίσης μέ τή λ. kapsalë = ὁ καψαλισμένος τόπος.
- » 6. voriná, veri-u = ὁ βοριάς, veriór-i = ὁ βορινός.

Τό τραγούδι τῆς Ἀσήμως Γκιόκα.

1	<i>Njihe ti çë je çorán</i>	Γνωρίζεσαι σύ πού'σαι τσοπάνος
2	<i>çë në levendí çë mban.</i>	ἀπ' τή λεβεντιά πού κρατᾷς.
3	<i>Njihetë kopé-a jôte</i>	Γνωρίζεται τό κοπάδι σου
4	<i>se ka oghdhondárë çóqe.</i>	γιατ' ἔχει ὀγδοντάρια κουδούνια.
5	<i>Njihetë kopé-a e djálit</i>	Γνωρίζεται τό κοπάδι τοῦ παιδιοῦ
6	<i>çë plakósë rrëzënë e málit.</i>	πού σκεπάζει τή ρίζα τοῦ βουνοῦ.

- στ. 2. levendí-a, τούρκ. levent = γενναῖος, παλληκάρι· ἀπό τή λατιν. λ. levante = δυτικός κ' εὐρύτερα εὐπαρουσίαστος, ὅποιος ἐπιβάλλεται μέ τήν παρουσία του.
- » 4. çok-u στήν κυριολεξία τό σφυρί καί στό στίχο τό μικρό κουδούνι γιά μικρά ζῶα, çokáne-ja· oghdhondárë καί evdhomindárë, eksindárë, sarandárë χαρακτηρίζονται τά κουδούνια ἀνάλογα μέ τό μέγεθος, τό βάρος καί τόν ἦχο τους.
- » 6. τό ρ. plakós ἀκολουθεῖ τόν κανόνα σχηματισμοῦ τῶν ἀπό τά σέ -ώνω προερχόμενων ρημάτων· στό στ. ἔχει τή σημασία τοῦ σκεπάζω: re-a plakósi malë = τό σύγνεφο σκέπασε τό βουνό, ἀλλά plakós tufë-a = καταφτάνει τό κοπάδι.

Τό τραγούδι τοῦ χτίστη

Ὁ Θωμάς Μόρφας ἀναφέρει πῶς τοῦτο τό τραγούδι τό θυμᾶται ἀπό τήν παιδική ἡλικία του καί πῶς τό 'μαθε ἀκούγοντάς το ἀπό τούς γέροντες βοσκούς

πού τό τραγουδούσαν ακολουθώντας τά κοπάδια τους. "Όταν μάς τό τραγούδησε, ἔγινε φανερό πώς πρόκειται γιά χαρακτηριστικό ἠπειρώτικο τραγούδι χορωδιακό. Ἡ μελωδία του συρτή, μελαγχολική, γεμάτη νοσταλγία, ἀγάπη καί παράπονο. Ὁ ρυθμός του ἀνάλογος μέ τόν ἀργό ρυθμό τοῦ κοπαδιοῦ πού προχωράει βόσκοντας.

Τά δύο τοῦτα χαρακτηριστικά εἶναι ἐντελῶς ἰδιαίτερα. Δέν παρουσιάζουν ὁμοιότητα ἢ ἀναλογία σέ σύγκριση μέ τά ἄλλα τραγούδια πού παραθέτουμε.

Ἀπό τά στοιχεῖα αὐτά ὀδηγούμαστε στό συμπέρασμα πώς πρόκειται γιά ἓνα παλιό γνήσιο τραγούδι πού ἦρθε κ' ἔζησε στά βουνά τῶν Βιλιῶν. Τό συμπέρασμα μας ἐνισχύεται κι ἀπό ἄλλους δύο λόγους. Πρῶτα ὅτι μέσα στούς στίχους δέν ὑπάρχει καμιὰ λέξη ἐλληνική. Ὑστερα ὅτι τά Βίλια δέν εἶναι τόπος ἀπ' ὅπου βγήκανε τέτοιοι μαστόροι, ὥστε μέσα στά τραγούδια τοῦ εἴδους νά ἔχει θέση καί τό τραγούδι τῆς τέχνης τους.

Οἱ συνθῆκες τῆς δουλιᾶς τῶν χτιστάδων εἶναι γνωστές καί ἀπό τοὺς Λαγαδινούς καί ἀπό τοὺς Ἡπειρώτες μαστόρους μας. Φεύγουν ὀργανωμένοι ἀπ' τόν τόπο τους νωρίς τήν ἀνοιξη, γιά νά γυρίσουν στίς ἀρχές τοῦ χειμῶνα. Πίσω τους στό χωριό μένουν οἱ γυναῖκες μέ τά μικρότερα ἀγόρια, πού ἀκόμη δέν μποροῦν ν' ἀκολουθήσουν τόν πατέρα ἢ ἄλλον μαστορά. Ἡ θέση τους δέν εἶναι ἄνετη. Ἀντιμετωπίζουν μόνες τά καθημερινά προβλήματα καί ἡ ἀπουσία τοῦ σύζυγου καί πατέρα γίνεται αἰσθητή κάθε στιγμή. Ἡ προσδοκία τῆς ἐπιστροφῆς του ἀλλά καί ἡ ταυτόχρονη γνώση τῆς ἐπαναναχώρησης κλείνονται στούς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ.

Κι ἀκόμη οἱ συνθῆκες τῆς δουλιᾶς καμιὰ φορά κρατοῦν γιά χρόνια μακριά ἀπό τό σπίτι του τό μαστορά, ὅποτε καί ἡ ἀπουσία του ἢ διαρκεῖ ἀνάλογα ἢ διακόπτεται ἀπό μιὰ σύντομη παρουσία στό σπιτικό του.

1 *Tërë qushtë venë e vijnjënë*

2 *qush-i jim harrój shtëpinë.*

3 *Tërë qushetë me djépe*

4 *u e zezë-a ka të vëte.*

5 *Kur erth burrë-i nga kurbët-i*

6 *mos një mbrëmë-a nukë fjëti.*

7 *Sa të çelnjë furrënë*

8 *s'e gëzóna burrënë.*

"Όλοι οἱ χτιστάδες πάνε κ' ἔρχονται

ὁ χτίστης μου ξέχασε τό σπίτι.

"Όλες οἱ χτίσταινες ἔχουνε κοίτη

ἐγώ ἢ μαύρη ποῦθε νά πάω.

Σάν ἦρθε ὁ ἄντρας ἀπ' τήν ξενιτιά

οὔτε μιὰ βραδιά δέν κοιμήθηκε.

"Όσο ν' ἀναβα τό φούρνο

δέν ἔδοσα χαρά στόν ἄντρα μου.

στ. 1. qush-i, ἡ προέλευση τῆς λ. παραμένει ἀγνωστή· πάντως στά Βίλια ὅπως καί στήν Ἀργολίδα qush-i = ὁ χτίστης καί μ' αὐτή τήν ὀνομασία ξεχωρίζει ἀπό τόν τεχνίτη ἄλλης εἰδικότητας· μέ τή λ. mjeshtëri = μαστοράς, δάσκαλος τῆς τέχνης ἀποκαλεῖται κάθε τεχνίτης ἀπό τοὺς παραγιούς του καί ἀπό τό κοινό.

στ. 3. djep-i, djépe-a = ἡ κοίτη, ἡ κούνια· στό στίχο παρατίθεται μέ εὐρύτερη ἔννοια: καταφύγιο, σπιτικό, προστασία.

» 5. erth, érdhi· ἀνώμαλο ἀλβ. ρ. vinj, ἀόρ. érdha.

kurbët-i, τούρκ. gurbet.

Οἱ στίχοι 7-8 συμπληρώνουν ἐννοιακά τούς δύο προηγούμενους· ἡ παραμονή τοῦ ἄντρα στό σπίτι εἶτανε τόσο σύντομη ὥστε δέν ἔμεινε οὔτε μιά βραδιά ἐκεῖ. Ἡ γυναίκα μαζί μέ τ' ἄλλα ἐφόδια — τίς ἀλλαξιές του— φρόντισε νά τοῦ δώσει καί φρεσκοζυμωμένο ψωμί. Μά ὥσπου νά ζυμώσει, ν' ἀνάψει τό φούρνο καί νά ψήσει τό ψωμί, εἶτανε ὥρα πιά ν' ἀναχωρήσει ὁ μάστορας.

Τά τραγούδια τοῦ γάμου

Σήμερα ἡ διαδικασία τοῦ γάμου ἔχει ἐκσυγχρονιστεῖ ἀκολουθώντας τίς ἄλλες ἐκδηλώσεις, πού ἐγκαταλείποντας τήν παραδοσιακή τακτική προσαρμόζονται στά σημερινά δεδομένα. Ὡστόσο μερικά χαρακτηριστικά στοιχεῖα τῆς περασμένης ἐποχῆς διατηροῦνται ἀκόμη ἔστω καί ἀπλοποιημένα. Ἐνα ἀπ' αὐτά εἶναι καί τά τραγούδια τά ταιριασμένα ἀνάλογα μέ τά διάφορα στάδια τῆς γαμήλιας διαδικασίας πού ἀρχίζε ἀρκετές μέρες πρὶν ἀπό τήν τελετή τοῦ γάμου.

Συνήθως ἡμέρα τοῦ γάμου ὀριζόταν ἡ Κυριακή, ὁπότε ἀπό τήν προηγούμενη Τρίτη ξαδερφάδες καί φιλενάδες τῆς νύφης μαζεύονταν στό σπίτι της νά βοηθήσουν στήν προετοιμασία.

Τό ξεκίνημα γινόταν μέ τό «πιάσιμο τοῦ προζυμιού». Μερικές ἀπό τίς κοπέλες, πού ἔπρεπε νά ἔχουν στή ζωή τούς γονεῖς τους, ἀφοῦ ἐτοίμαζαν τό ἀλεύρι, ἀνασκουμπώνονταν κ' «ἔπιαναν τό προζύμι», ἐτοίμαζαν δηλαδή τήν προζύμη πού θά τή χρησιμοποιούσαν τήν ἐπόμενη γιά τό ζύμωμα τῶν ψωμιῶν τοῦ γάμου. Ὄταν ἡ προζύμη εἶταν ἐτοιμη, προσέρχονταν ὅσοι εἶσαν προσκαλεσμένοι στό γάμο γιά νά τή «ράνουν», εὐχόμενοι «ἡ ὥρα ἡ καλή» καί «καλά στέφανα». Στά παλιότερα χρόνια ἔριχναν ἀσημένια νομίσματα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ γιαγιά Φώτω Δρίκου.

Ὅσο διακοῦσε τό ζύμωμα οἱ ὑπόλοιπες κοπέλες τραγουδούσαν τίς ζυμῶτρες:

1 *Çë janë ato çë ngúqñjënë?*

Τί ναι αὐτές πού κοκκινίζουν;

2 *janë thëlëza e sbrúnjënë.*

Εἶναι πέρδικες καί πιάνουν ζυμάρι.

στ. 2. *sbrunj*, τό ρ. *brunj* μέ ἀνάπτυξη ἀρχικοῦ *s*: σημαίνει: ἐτοιμάζω προζύμη, χρησιμοποιώντας τή μαγιά πού ἔχει διατηρηθεῖ κατάλληλα ἀπό τό προηγούμενο ζύμωμα· ἀνάλογο: *zë brumë* = πιάνω προζύμη· σέ χρήση καί τό ρ. *gjesh* = ζυμώνω, πλάθω.

Οἱ στίχοι μᾶς δίνουν τήν εἰκόνα τῶν κοριτσιῶν τήν ὥρα πού ζυμώνουν. Τά πρόσωπά τους ἀναβοκοκκινίζουν ἀπό τό σκύψιμο πάνω ἀπό τή σκάφη κι ἀπό τήν προσπάθεια.

Ἡ Σταματίνα Μακρυνόρη μᾶς εἶπε ἀκόμη δύο δίστιχα πού τραγουδούσαν τήν ὥρα τῆς προζύμης.

1	<i>Tërë zâhar-i i Athinësë</i>	"Ολη ή ζάχαρη τῆς Ἀθήνας
2	<i>në kulác të krinësë.</i>	στήν κουλούρα τοῦ κρίνου.
3	<i>Tërë zâhar-i i Perésë</i>	"Ολη ή ζάχαρη τοῦ Πειραιᾶ
4	<i>në brumë të gharifalësë⁵⁸.</i>	στό προζύμι τῆς γαρυφαλιᾶς.

στ. 2. *kulác-i, kuljác-i* = ή κουλούρα, ἐνῶ *karavéle-a, karvéle-a* = τό συμπαγές ψωμί πού εἶναι στρογγυλό ἀλλά δέν ἔχει κενό κύκλο στό κέντρο.

Ἡ πληροφορία καί οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν μᾶς παραδόθηκαν ἀπό τή γιαγιά Βασίλω Μίντζολη, 78 χρονῶν, νοικοκυρά, τῆς Δ' Δημοτικοῦ.

Τήν ὥρα πού ἔραιναν τήν προζύμη τραγουδοῦσαν παινέματα τοῦ γαμπροῦ.

1	<i>Qiparis prápa shtëpisë</i>	Κυπαρίσσι πίσω ἀπ' τό σπίτι
2	<i>shtie hjé në mes t'avlisë.</i>	ρίχνει ἴσκιό στή μέση τῆς αὐλῆς.
3	<i>Djalë-i me tatë dhe me mëmë</i>	Τό παιδί μέ πατέρα καί μέ μάνα
4	<i>si purtékëzë-a e rgjëndë.</i>	σάν βεργούλα ἀσημένια.
5	<i>Djalë-i me mëmë dhe me tatë</i>	Τό παιδί μέ μάνα καί μέ πατέρα
6	<i>si purtékëzë-a e mamtë.</i>	σάν βεργούλα χρυσαφένια.

στ. 1. Ἡ κατά λέξη μετάφραση τοῦ στίχου: κυπαρίσσι πίσω τοῦ σπιτιοῦ· χαρακτηριστική σύνταξη τοῦ ἐπιρ. *prápa* πάντα μέ γενική. Ὁ γαμπρός παρομοιάζεται μέ κυπαρίσσι πού, ὅπως συμπληρώνει ὁ στ. 2, ρίχνει τή σκιά του στή μέση τῆς αὐλῆς, προστατεύει δηλ. τό σπίτι· *hjé-a e búrrit* = ή σκιά τοῦ ἀντρα, ή προστασία τῆς γυναίκας, τῆς οἰκογένειας.

» 4. *e rgjëndë-a, e argjëndë-a, e ergjëndë-a.*

» 6. *e mamtë-a, e malámtë-a* μέ σύντμηση τῆς συλλαβῆς *la· përarime-a.*

Τήν ἡμέρα τοῦ γάμου οἱ καλεσμένοι τοῦ γαμπροῦ πήγαιναν νά παραλάβουν τή νύφη ἀπό τό σπίτι τῆς καί νά τή συνοδέψουν στήν ἐκκλησιά γιά τό στεφάνωμα. Φτάνοντας στήν πόρτα τῆς τραγουδοῦσαν ἀποτεινόμενοι στή μάνα τῆς:

1	<i>Krushkë, moj krushkë,</i>	Συμπεθέρα, μωρ' συμπεθέρα,
2	<i>pulë-a çë tákse ku'shtë</i>	ή κότα πού ἔταξες πού εἶναι;

στ. 2. *taks*, σχηματισμός κατά τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -άζω ἑλλ. ρ. μέ ἐνεστ. *taks*, ἀόρ. *táksa*.

Κατά τήν ἀναχώρηση τῆς νύφης ἀπό τό πατρικό τῆς τραγουδοῦσαν:

1	<i>Kur bën vajzë-a parë avlisë</i>	Σάν κάνει τό κορίτσι πέρα τῆς αὐλῆς
2	<i>kljânjënë shúletë e shtëpisë.</i>	κλαίνε οἱ στύλοι τοῦ σπιτιοῦ.
3	<i>Kur bën vajzë-a parë dhrómit</i>	Σάν κάνει τό κορίτσι πέρα τοῦ δρόμου
4	<i>kljânjënë shúletë e gjitónit.</i>	κλαίνε οἱ στύλοι τοῦ γείτονα.
5	<i>Çë pramë ishtë edhe sevda-i :</i>	Τί πράμα εἶναι κι ὁ σεβντάς :

58. Δέδε ὁ.π. σ. 93 παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ.

6 <i>ndáhetë motërë-a nga vëla-i.</i>	χωρίζεται ή αδερφή απ' τόν αδερφό.
7 <i>Çë pramë ishtë dhe aghapë-a :</i>	Τί πράμα είναι κ' ή αγάπη :
8 <i>ikën vajzë-a nga shtëpi-a</i> ⁵⁹ .	φεύγει τό κορίτσι απ' τό σπίτι.

στ. 2,4 Οί στύλοι του σπιτιού, τά θεμέλια, τ' άγκωνάρια πού τό στηρίζουν κλαίνε γιά τό μισεμό τής κόρης. Σημειώνεται περίπτωση όπου τά στοιχεΐα του περιβάλλοντος δέ μένουν άδιάφορα, όπως ό ήλιος στό τραγούδι του θέρου, αλλά ενεργοποιούνται μετέχοντας στή γενική συγκίνηση γιά τό μισεμό τής νύφης από τό πατρικό της κι από τή γειτονιά κ' έκδηλώνονται μέ κλάμα.

Μετά τό στεφάνωμα ή νύφη ακολουθοῦσε τό γαμπρό στό σπίτι του. Οί καλεσμένοι της τή συνόδευαν ως εκεί και μετά τά κεράσματα πού τούς προσφέρονταν, γύριζαν στό σπίτι τής νύφης τραγουδώντας:

1 <i>Vajzënë jemë-a e rriti</i>	Τό κορίτσι ή μάνα του τό μεγάλωσε
2 <i>dúau stravajtó-i e e priti.</i>	βγήκε ό σταυραετός και τό προάμεινε.
3 <i>Vajzënë e rriti jat-i</i>	Τό κορίτσι τό μεγάλωσε ό πατέρας του.
4 <i>dúau shqipe-a e e mbájt</i> ⁶⁰ .	βγήκε ό άητός και τό μπόδισε.

στ. 2. *dúau* αντί *dúal*: τροπή I ή άρχικου II (*dúall*) σέ II (Φουρ. 45, σ. 153). *stravajtó-i*, αναγραμματισμός συνηθισμένος στό άρβανίτικα.

Επίσης τραγουδούσαν γιά τό γαμπρό:

1 <i>Trandafîle heronóle,</i>	Τριαντάφυλλο (ίσο μ' ένα) χερόβολο,
2 <i>çë dóje vajzësë ç'i fóle?</i>	τί' θελες του κοριτσιου και του μίλησες;

στ. 1. *heronóle, demét-i* τό τριαντάφυλλο είναι διαλεχτό και γεμίζει τή φούχτα.
 » 2. ή φυσική σειρά των λέξεων: *çë dóje ç' i fóle vajzësë* = τί' θελες και του μίλησες του κοριτσιου με άποτέλεσμα νά μάς τό πάρεις, άφου τό πλάνεψες μέ τά λόγια σου).

Τελειώνοντας τά τραγούδια του γάμου παραθέτουμε τό τελευταίο πού τό καταγράψαμε από τή γιαγιά Φώτω Δρίκου. Η ίδια μάς εξήγησε πώς τουτο τό τραγούδι τό έλεγαν οί καλεσμένοι τής νύφης φτάνοντας στό σπίτι της χωρίς αυτή. Μέ τούς στίχους του γίνεται μιά προσπάθεια από μέρους των καλεσμένων νά πληροφορήσουν μέ τρόπο κι όχι άπότομα τή μάνα της, πώς τό κορίτσι της δέ θά γυρίσει στό πατρικό σπίτι.

Παρά τήν επιθυμία των γονιων νά παντρέψουν τίς κόρες και παρά τόν άγώνα γιά νά έτοιμάσουν τίς προίκες τους, όταν ζύγωνε ή ώρα νά φύγει ή νύφη από τό σπίτι της, ή συναίσθηση του χωρισμου και τής ριζικής αλλαγής στή ζωή

59. Δέδε δ.π.σ. 102 παραλλαγή των στ. 1-4. - Σωτηρίου δ.π. Β' σ. 114 και 117 παραλλαγές στίχων.

60. Δέδε σ. 101 μικρή παραλλαγή.

τῆς κόρης καί στή ζωή τῆς οἰκογένειας δημιουργοῦσε ψυχολογικό κλίμα εὐά-
λωτο στή συγκίνηση καί κάποιες στιγμές παραμέριζε τή χαρά τῆς ἡμέρας.
Οἱ πατεράδες εἶσαν πιό συγκρατημένοι κ' ἔδειχναν ψυχραίμοι, οἱ μανάδες ὅμως
ἄφηναν ἐλεύθερα τά δάκριά τους. "Ὅσο γιά τίς κόρες, σπάνιες εἶσαν οἱ περιπτώ-
σεις πού ἡ νύφη ἔφευγε ἀπό τό πατρικό της χωρίς νά κλάψει.

1	<i>Në në, vajzë-o, në në</i>	<i>Në në, κορίτσι ὦ, në në</i>
2	<i>do vëmi në jot' ëmë.</i>	<i>θά πάμε στή μάνα σου.</i>
3	<i>Në jot' ëmë çe do vëmi</i>	<i>Στή μάνα σου πού θά πάμε</i>
4	<i>do thetë: vajzënë ku e këni?</i>	<i>θά πεῖ: τό κορίτσι ποῦ τό 'χετε;</i>
5	<i>Vajzë-a vate ndë kuvënt</i>	<i>Τό κορίτσι πῆγε στό κουβέντι</i>
6	<i>nani me një çikë viën.</i>	<i>τόρα μέ λίγο ἔρχεται.</i>
7	<i>Në në, vajzë-o, në në</i>	<i>Në në, κορίτσι ὦ, në në</i>
8	<i>do vëmi në jot' ëmë.</i>	<i>θά πάμε στή μάνα σου.</i>
9	<i>Në jot' ëmë prapë shkúam.</i>	<i>Στή μάνα σου πίσω περάσαμε</i>
10	<i>vajzënë, i tham, s'e çúam.</i>	<i>τό κορίτσι, τῆς εἶπαμε, δέν τό βρήκαμε.</i>
11	<i>Vajzënë na e múor djalë-i,</i>	<i>Τό κορίτσι μᾶς τό πήρε τό παλληκάρι,</i>
12	<i>vajzënë e mbájti hadhjár-i⁶¹.</i>	<i>τό κορίτσι τό κράτησε ὁ χαδιάρης.</i>

στ. 5. kuvënt, kuvënd-i, kuvëndë-a ἀπό τή λατιν. λέξη conventus⁶².

» 11. múor ἀντί múar· τροπή τοῦ α σέ ο μεταξύ τοῦ u καί τοῦ ὑγροῦ r· φαινόμενο πού
ἀπαντᾷ στά Βίλια (Φουρ. 45, σ. 153).

» 12. hadhjár-i, përkëdhelës-i, ταυτόσ. hjedhatár-i = χαϊδευτικός, τρυφερός, πλάνος.

Τραγούδια τοῦ ἄρραβώνα

Πρὶν ἀπό τό γάμο εἶχε μεσολαβήσει φυσικά ὁ ἄρραβώνας πού εἶχε τήν
ἀρχή του ἢ σέ ἀμοιβαῖο αἴσθημα ἢ σέ προξενιό. Στά περασμένα χρόνια ὅταν
στήνονταν οἱ χοροί στό «αντιβάνι»⁶³, στήν πλατεία δηλαδή τοῦ χωριοῦ, οἱ νέοι
καί οἱ μανάδες τους ἔβρισκαν τήν εὐκαιρία νά διακρίνουν καί νά ἀποτιμῆσουν
τά προτερήματα ἢ τά ἐλαττώματα τῆς κάθε κοπέλας. Στοιχεῖο βασικό σέ τούτη
τήν κρίση εἶτανε stolí-a ἢ sqimë-a = τό στόλισμα, τό λούσο τῆς κοπέλας καί
ὁ τρόπος πού τό φοροῦσε. Ἡ φορεσιά, τό ὕφασμά της καί τό κέντημά του ἔδει-

61. Δέδε ὀ.π.σ. 108 παραλλαγή.

62. Κ. Ρόδης: Ἄρβανίτες. Ἀθήνα 1978, σ. 105 ἀναφέρει: Κού - βέ ντ (sic) = (ποῦ
θέση) = τοποθέτηση τοῦ λόγου, ἀλλά ὁ Ν.Π. Ἀνδριώτης σ. 110 γράφει: κουβέντα ἢ,
ὀμιλία· μεσν. κομβέντος(λατ. conventus (G. Meyer, N.S. 3,33. Ἰ. Καλιτσουνάκης στό
Βυζάντ. 470 κ.έξ.). —Petit Larousse σ. 233: convent (du lat. conventus).

63. Ἡ ὀνομασία πρέπει νά σχετίζεται μέ τήν τούρκ. λέξη divan = συμβούλιο, συν-
εδρίαση· στά παλιότερα χρόνια οἱ γέροντες κάθονταν κάτω ἀπό τά δέντρα τῆς πλατείας καί
κουβέντιαζαν, σέ ὀρισμένες δέ περιπτώσεις ἔπαιρναν ἀποφάσεις γιά κοινά ἢ καί ἰδιωτικά
ζητήματα.

χναν τήν ἀξιοσύνη καί τήν ἐπιδεξιότητά της, μιά καί εἶσαν καμωμένα ἀπό τά χέρια της. Οἱ κορδέλες, τά φλουριά πού συμπλήρωναν τόν ὅλο στολισμό, εἶσαν δείγματα τοῦ γούστου της καί τῆς προκοπῆς της. Κι ἀκόμη ὁ τρόπος πού χόρευε καί τραγουδοῦσε καί ἡ γενικότερη συμπεριφορά της βάραιναν ἀποφασιστικά σέ τούτη τήν κρίση.

Ἄλλά κατὰ τήν παράδοση καί κατὰ τή διάρκεια τοῦ χοροῦ εἶταν ἐπιτρεπτή καί ἡ φανερό πρόταση γάμου ἀπό μέρος ἑνός νέου πρὸς τήν κοπέλα τῆς προτίμησής του. Ὁ νέος μπορούσε νά ρίξει ἕνα μαντήλι στόν ὦμο της, σημάδι τῆς ἀγάπης του, κι αὐτή, ἂν συμφωνοῦσε, ἄφηνε τό μαντήλι στόν ὦμο της καί συνέχιζε τό χορό. Ἄν εἶχε ἀντίρρηση, ἔφερνε ἕνα χορευτικό γύρο κρατώντας το σέ ἔνδειξη εὐχαριστίας κ' ὕστερα τό ἄφηνε νά πέσει. Συνήθως ὅμως αὐτό γινότανε ὕστερα ἀπό μυστική συνεννόηση τῶν δυό ἐνδιαφερόμενων. Καί ὁ μὲν νέος εἶταν σίγουρος πὼς ἡ χειρονομία του θά ἔβρισκε ἀνταπόκριση, ἡ δέ κοπέλα, στήν περίπτωση κάποιας ἐπιφύλαξης ἀπό τήν πλευρά τῶν δικῶν της, τήν ἐξουδετέρωνε, ἔχοντας πιά τή συγκατάθεση ὅλου τοῦ χωριοῦ.

Παραθέτουμε ἕνα παραινετικό γιά ἀρραβώνιασμα τραγούδι τῆς Ἀσήμως Γκιόκα. Ἄν καί ἡ παρουσία πολλῶν ἐλληνικῶν λέξεων τό φέρνουν ὡς σύγχρονο, ὅμως μιά παραλλαγή ἑνός δίστιχου σημειώνεται πρὶν ἐνάμισο σχεδόν αἰώνα.

- 1 *Revonjásuni, ore djelmë,*
- 2 *revoní-a ishtë ghjent.*
- 3 *Djelmhtë e revonjásurë*
- 4 *rrinë të ksenjásurë.*
- 5 *Revonjásuni mor' shtrika*
- 6 *náni ç'ulirúa rrëkë-a.*
- 7 *Jëmi vâshazë të mira*
- 8 *vetëmë që s'këmi ljtira*⁶⁴.

- Ρεβωνιαστεῖτε, βρέ παιδιά,
ἡ ρεβώνα εἶναι γλέντι.
Τά παιδιά τ' ἀρρεβωνιασμένα
κάθονται ξεγνοιασμένα.
Ρεβωνιαστεῖτε μωρ' στρίγκλες
τώρα πού φτήνηνε ἡ προίκα.
Εἶμαστε κοριτσάκια καλά
μόνο πού δέν ἔχουμε λίρες.

- στ. 1. *revonjás*, ρῆμα πού ἀκολουθεῖ τόν κανόνα σχηματισμοῦ τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -ιάζω ἑλλ. ρήματα· ἄορ. *revonjása*, μεσ. *revonjássem* (Φουρ. 45, σ. 140). Τό ρ. *dhëndëronj* = γίνομαι γαμπρός, δέν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς στήν ἔννοια τοῦ ἑλλ. ρήματος· σέ ἀνάλογη χρήση τό ρ. *mbulónj*.
- » 2. *revoní-a*, *dhëndëri-a*· τό χρονικό διάστημα πού μεσολαβεῖ ἀπό τόν ἀρραβώνα ὡς τό γάμο, ἐνῶ *revonë-a* ἢ *arevonë-a* = ἡ τελετή τοῦ ἀρραβώνα, τ' ἀρραβωνιάσματα καί τό δαχτυλίδι τους· ἡ λέξη σχηματίζεται κατὰ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τήν αἰτιατική -ώνα τῶν σέ -ών ὀξύτονων τῆς τρίτης κλίσης (Φουρ. 45, σ. 140). *ghjent*, *ghlend-i*, τούρκ. *eglenti*· τό διάστημα τῶν ἀρραβώνων εἶναι πράγματι μιά περίοδος ξεγνοιασιάς γιά τοὺς ἀρραβωνιασμένους πρὶν ἀναλάβουν τίς εὐθύνες καί τίς φροντίδες τοῦ ἔγγαμου βίου. Τά πεθερικά τοὺς περιποιοῦνται, τό κοινό τοὺς ὑποδέχεται ἐγκάρδια καί μέ ἀνάλογες εὐχές. Εἶναι πάντα συγυρισμένοι καί μέ κάθε εὐκαιρία ἐμφανίζονται στήν πλατεία, στίς γιορταστικές ἐκδηλώσεις, σέ ἐπισκέψεις συγγενῶν καί φίλων. Ὄταν μάλιστα τό ἐπιτρέπουν οἱ οἰκονομικές συνθήκες τους,

64. Δέδε ὁ.π. σ. 88 παραλλαγή. — Reinhold ὁ.π. Λύρα σ. 23 παραλ. στ. 3-4.

- ἀπέχουν από τις βαριές δουλιές, κυρίως τις υπαίθριες, και ιδιαίτερα η νύφη που τώρα έχει αποδεσμευτεί από τους περιορισμούς και εκδηλώνεται πιο άνετα.
- » 4. ksenjás σχηματίζεται όπως και τό προηγούμενο revonjás· άόρ. ksenjása, μεσ. ksenjásēm· ανάλογο άλβανικό ρήμα δέν υπάρχει, αντικαθίσταται δέ μέ τό στερητικό μόριο pa και τό ουσιαστικό kujdés· pa kujdés = χωρίς έγνοια.
- » 5. shtrik-a τύπος άλλοιωμένος για έξυπηρέτηση τής όμοιοκαταληξίας· shtrigë-a και άρσ. shtrik και μέ άρθρο shtrig-u όπου τό k τρέπεται σε g (Φουρ. 44, σ. 65).
- » 6. lirónj, ljiironj = έλευθερώνω, χαλαρώνω, αντίθ. shtrëngónj = σφίγγω· στό στίχο έχει τήν έννοια του ρ. φθηνάινω, αντίθ. shtrëjtónj = άκριβαίνω. prikë-a, pajë-a, paljë-a· σχηματισμός από τά έλλ. πρωτόκλιτα.
- » 8. ljirë-a, διάφορο του lirë-a = ή λύρα (Φουρ. 45, σ. 162).

Στίς περιπτώσεις που αντί ανταπόκρισης σημειωνόταν άκαταδεξιά και περιφρόνηση από τήν κοπέλα προς τό νέο, τότε σημειωνόταν και άμεση μετάστροφή τής διάθεσης του περιφρονημένου. Οι στίχοι που άκολουθούν και που όφείλονται στή Μαρία Μακρυνόρη είναι αντιπροσωπευτικοί τής περίπτωσης και διέπονται από πνεύμα ιδιαίτερα τσουχτερό και μειωτικό.

1	<i>Vromë-a, çë fandásetë?</i>	‘Η βρόμα, τί καμαρώνει (καμώνεται);
2	<i>S’çon, pra s’revonjásëte.</i>	δέ βροίσκει για αυτό δέ ρεβωνιάζεται.
3	<i>Çë fandáse, palionromë?</i>	Τί νομίζεις, παλιοβρόμα;
4	<i>U në ti s’e kam skorónë.</i>	Έγω σε σένα δέν τόν έχω τό σκοπό.

- στ. 1. στό ρ. fandás - fandásēm άναφερόμαστε στό πρώτο τραγούδι.
- » 2. ή έννοια του στίχου: δέ βροίσκει γιαμπρό, κανένας δέν τή θέλει.
- » 3. τό ρ. fandásēm έδώ παρατίθεται μέ τή σημασία του νομίζω, ύποθέτω. palionromë-a· τό α’ συνθ. παλαιο- μέ συνίζηση palió ή rálío είναι σε χρήση μόνο μέ κακή σημασία· palionájzë = παλιοκόριτσο, ένω στον άσυνίζητο τύπο paleo = παλιό, άρχαίο· njeri paleó = άνθρωπος παλαιός.
- » 4. skoro-i, shorjë-a· ό στίχος έχει τήν έννοια: δέν άποβλέπω σε σένα.

Μέ έξίσου ταπεινωτικούς στίχους αντιμετωπίζονταν και οι άκατάδεχτοι νέοι.

1	<i>Gjidi kalamé ka grurë</i>	Παλιοκαλαμιά από στάρι
2	<i>mbáhe edhé ti se je burrë.</i>	κρατιέσαι και σύ πώς είσαι άντρας.
3	<i>Gjidi kalamé ka gljim</i>	Παλιοκαλαμιά άπ’ άγκάθι
4	<i>mbáhe edhé ti se je trim.</i>	κρατιέσαι και σύ πώς είσαι παλληκάρι.

- στ. 1. kalamé-a μέ τήν έννοια: άπομεινάρι, χωρίς καμιάν άξία.
- » 2. τό ρ. mbáhem μέ τήν έννοια: ψηλοκρατιέμαι, καυχιέμαι, καμώνομαι.

Τραγούδι των προξενητάδων

Τά προξενιά στέλνονταν από τήν οικογένεια του ενός από τους μελλονύφους στήν οικογένεια του άλλου και συχνότερα στίς περιπτώσεις που κάποιος άπ’

αυτούς εΐταν από άλλο χωριό, όποτε δέν τοῦ εΐχε δοθεΐ ή ευκαιρία νά συναντηθεΐ μέ τό ύποψήφιο πρόσωπο και νά αναπτύξει κάποιαν έπαφή μαζί του, πού κι αυτή όπωσδήποτε περιοριζόταν σ' ένα φευγαλέο νεῦμα, ένα συνηθισμένο χαιρετισμό, ό,τι δηλαδή μπορούσε νά γίνει ανώδυνα και χωρίς συνέπειες κάτω από τίς αυστηρές αρχές τής κοινωνίας και μέ τρόπο πού νά μή προκαλεΐ τήν προσοχή και τά σχόλια.

Τά προξενιά τά αναλάβαιναν πρόσωπα έχέμυθα πού διέθεταν πειθώ κ' είχαν τόν τρόπο νά τά διαχειριστοῦν κατάλληλα, ώστε «ή δουλιά νά βγεΐ πέρα». Πολλά από τά πρόσωπα αυτά εΐχαν τή φήμη πώς κανένα από τά προξενιά πού αναλάβαιναν δέν αποτύχαινε, συνήθως δέ εΐσαν γυναΐκες.

Έκτός από τά άτομικά προσόντα τῶν μελλονυφων και τήν κοινωνική θέση τους, μεγάλο ρόλο στά προξενιά έπαιζε ή προΐκα. Πολλά παζαρέματα γίνονταν γύρω απ' αυτή. Ανάλογα δέ μέ τά «ύπέρ» και τά «κατά» τά προξενιά άλλοτε εΐσαν έπιθυμητά και καλοδεχούμενα κι άλλοτε όχι.

Ή ΄Ασήμω Γκιόκα αναφέρει χαρακτηριστικούς στίχους για τοῦτα τά προξενιά.

1 Proksenét nga Jermenó-i?	Προξενητής απ' τό Γερμενό;
2 Ka váte, moj, pse mënoj?	Πούθε πήγε, μωρ' γιατί άργησε;
3 Proksenét nga Kriemádh-i;	Προξενητής απ' τό Κριεμάδι;
4 ka váte bëtaljëmadh-i?	Πούθε πήγε ό μεγαλοτρεμουλιάρης;
5 Proksenét nga Psathë-a nën?	Προξενητής απ' τήν Ψάθα έρχεται;
6 Thóni të rrijë mbë vent	Πείτε νά καθήσει στόν τόπο.

- στ. 1. proksenét-i, krushkán-i = ό προξενητής, ό συμπέθερος και ό καλεσμένος στό γάμο.
- » 2. ka, káha, ngáha άπαντοῦν και οι τρεις τύποι.
pse, përse.
- » 3. Kriemádh-i: οι άλβ. σύνθετες λέξεις ακολουθοῦν κανόνα αντίθετο πρós τίς ελληνικές: α' συνθ. τό ουσιαστικό και β' τό επίθετο· ή λέξη kriemádh-i σέ πιστή μετάφραση = κεφαλομέγανος, ανάλογη μέ τή λ. kriekúq-i=κεφαλοκόκκινος (κοκκινοκέφαλος).
- » 4. bëtaljëmádh-i: σύνθετη λέξη ανάλογη μέ τήν προηγούμενη· για τό α' συνθ. bëtaljë αναφερθήκαμε στό τραγούδι τῶν ρετσινάδων· ό στίχος ενέχει τήν έννοια τής κατάρας και δηλώνει τήν ανησυχία πού προκαλεΐ ή καθυστέρηση τοῦ προξενητή και τήν ανυπομονησία για έπιθυμητό προξενió.
- » 6. rri mbë vent ή mbëtem mbë vent = σταματώ, παραιτοῦμαι· ό στίχος δηλώνει πώς πρόκειται για προξενió ανεπιθύμητο.

Πολλές φορές σημειωνόταν άρνηση σέ πολλά προξενιά από μέρους τῶν νέων για διάφορους λόγους, όπως ή κρυφή προτίμησή τους σέ άλλο πρόσωπο, πού λογιζότανε ανώτερό τους ή παρακατιανό, ή ή έρωτική απογοήτευση από έναν άσυνεπτή δεσμό κι άλλοτε ή επιδίωξη μιās όλο και καλύτερης τύχης ή μιās άλλαγής τῶν συνθηκῶν τής ζωής και τοῦ περιβάλλοντος. Τοῦτοι οι λόγοι εΐχαν ως συνέπεια τό πέρασμα τῶν χρόνων και βάραινε ιδιαίτερα στίς περιπτώσεις

τῶν κοριτσιῶν, πού ἔτσι ἀντιμετώπιζαν τό ἐνδεχόμενο νά μείνουν ἀνύπαντρες.

Πάντως εἴτε ὁ νέος εἴτε ἡ κοπέλα, πού βρίσκονταν πιά κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες, ἀναγκάζονταν τελικά νά κάνουν ὑποχωρήσεις.

Οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν ἀναφέρονται σ' αὐτές τίς περιπτώσεις καί καταγράφηκαν ἀπό τό Μιχάλη Μακρυνόρη.

- 1 Çëkur jeshë njëzet vjet
- 2 vejnë e vijnë proksenët.
- 3 Nani çë vājta tredhjetë
- 4 uhāpshë me trastë vetë.

Ἐφ' ὅτου εἶμουν εἴκοσι χρονῶν
πῆγαιναν κ' ἔρχονταν οἱ προξενητάδες.
Τώρα πού πῆγα τριάντα
ἀνοιχτήκα μέ ταγάρι ἢ ἴδια (ὁ ἴδιος).

στ. 4. hāpem me trastë, ἔκφραση ἀναφερόμενη στοὺς ζητιάνους πού πάνε πόρτα σέ πόρτα μέ τό σακκούλι τους καί παίρνουν ὅ,τι τοὺς δίνουν, χωρίς προτίμηση ἢ διάλεγμα.

Τό τραγούδι τῆς πεθερᾶς

Ἡ γνώμη τῆς μάνας βάραινε πάντα στήν ἐκλογή τῆς νύφης, ἡ δέ παρεμβολή της στήν ὀργάνωση τῆς ζωῆς τοῦ γιοῦ δημιουργοῦσε καταστάσεις γνωστές καί γνωστά ἐπακόλουθα.

Ἄν ἐπρόκειτο γιά αἰσθηματικό θέαμα, διατύπωνε διάφορες ἀντιρήσεις μέ μόνιμη ἀφετηρία τόν ἰσχυρισμό πῶς οἱ σοβαρές κοπέλες δέ βρίσκουν οἱ ἴδιες τό γαμπρό, ἀλλά παντρεύονται ὅποιον θά κρίνουν κατάλληλο οἱ γονεῖς τους. Ἡ ἀντίδραση ὅμως σημειωνόταν κι ὅταν ἐπρόκειτο γιά προξενιό, οἱ δέ ἰσχυρισμοί της ἀπλώνονταν καί στό σόι τῆς κόρης, στήν προίκα της κ.ἄ. Μόνο στήν περίπτωση πού διάλεγε αὐτή τή νύφη κι ὁ γιός συμφωνοῦσε, ἔδειχνε ἰκανοποιημένη.

Οἱ οἰκογένειες, πού εἶχανε κόρες τῆς παντριᾶς καί ἀπόβλεπαν στό γάμο τους μέ κάποιους νέους, εἶσαν ὑποχρεωμένες νά φέρονται μέ ιδιαίτερη προσοχή πρὸς τίς ὑποψήφιες πεθερές, ἐπιδιώκοντας τήν ἐξουδετέρωση τῆς δυστροπίας των. Κι αὐτό ὥσπου νά πετύχουν τό σκοπό τους. Ὑστερα θά ἔβρισκαν τρόπους νά τίς «βάλουν στή θέση τους».

Ὁ Μιχάλης καί ἡ Μαρία Μακρυνόρη μᾶς παράδοσαν τούτους τοὺς στίχους πού ἐρμηνεύουν τίς παραπάνω διαθέσεις.

- 1 Mbāhetë thajkë-a me trima
- 2 çë t'i a vrasë shkepëtimë-a.
- 3 Thjakësë t'i bënjmë nderë
- 4 sa t'i marrmë peljistërë.
- 5 Më pastāj këmi kuvënt
- 6 çë kej thënë në një vent.
- 7 Sa të jetë djalë-i atjë
- 8 riqni thjakësë kafë.

Καμαρώνει ἡ θειά μέ παλληκάρια
πού νά τῆς τά σκοτώσει ἡ ἀστραπή.
Τῆς θειάς νά τῆς κάνουμε τιμή
ὥσπου νά τῆς πάρουμε τό περιστέρι.
Πιό ὕστερα ἔχουμε συζήτηση,
τί εἶχε πεῖ σ' ἓνα μέρος.
Ὅσο νά 'ναι τό παιδί ἐκεῖ
ψῆστε τῆς θειάς καφέ.

9	<i>Çë të daljë djalë-i jashtë</i>	Μόλις νά 'βγει τό παιδί έξω
10	<i>zëmë thjakënë me mashë.</i>	πιάνουμε τή θειά μέ τή μασιά.
11	<i>Çë të ve djalë-i në vëreshtë</i>	Μόλις νά πάει τό παιδί στ' ἀμπέλι
12	<i>zëmë thjakënë ka leshtë⁶⁵.</i>	πιάνουμε τή θειά απ' τά μαλλιά.

- στ. 1. thjakë-a· ύποκορ. τοῦ thjaje-ja - thjajë-a = ἀδελφή τοῦ πατέρα ἢ τῆς μάνας καί τιμητική προσφώνηση ἡλικιωμένης γυναίκας· ἀνάλογη καί babë-a.
- » 2. shkepëtimë-a, shkrepëtimë-a μέ σύντμηση τοῦ r.
- » 3. ὁ στ. ἔχει τήν παραλλαγή, πού εἶναι καί πιό ἀντιπροσωπευτική, thjakësë t'i mbajmë (mbánjmë) nderë = τῆς θειᾶς νά τῆς χαρίζομαστε, νά τῆς κάνουμε τή χάρη νά δείξουμε μέ τή συμπεριφορά μας πώς τήν τιμάμε.
- » 4. peljistër-i, pëlumb-i, pulumb-i.
- » 5. ὁ στίχος μαζί μέ τόν προηγούμενο ἐννοεῖ : ἀφοῦ πρῶτα πάrouμε τό γαμπρό, τότε θά τά ποῦμε μέ τή μάνα του γιά ὅ,τι εἶχε σχολιάσει κάπου γιά μᾶς, σέ βάρος μας.
- » 10. mashë-a, τούρκ. masa.

Συχνά ἡ μή ἔγκριση τῆς νύφης καί ἡ ἄρνηση συγκατάθεσης στή θέληση τοῦ νέου νά πάρει τήν κοπέλα τῆς ἐκλογῆς του προέρχονται ὄχι μόνο ἀπό τή μάνα του ἀλλά καί ἀπό ὅλη τήν οἰκογένειά του, ἐκδηλώνονταν δέ μέ διάφορους τρόπους ἀπ' ὅλα τά μέλη της.

Στήν Ἀσήμω Γκιόκα ὀφείλεται τό ἀνάλογο τραγούδι πού ἐκφράζει τό παράπονο τῆς κοπέλας πρὸς τό νέο γιά τή συμπεριφορά τῶν δικῶν του ἀπέναντί της.

1	<i>Ç' i kam bënë asaj s'at' emë</i>	Τί τῆς ἔχω κάνει αὐτῆς τῆς μάνας σου
2	<i>çë s'e do sevđanë tene?</i>	πού δέν τή θέλει τήν ἀγάπη μας;
3	<i>Ç' i kam bënë atij t'it et</i>	Τί τοῦ 'χω κάνει αὐτοῦ τοῦ πατέρα σου
4	<i>çë më sheh edhe ja jep?</i>	πού μέ βλέπει καί τοῦ δίνει;
5	<i>Jit vëla më i math ka ti</i>	Ὁ ἀδερφός σου ὁ πιό μέγανος ἀπό σένα
6	<i>shumë kaloghnómë njeri.</i>	πολύ καλόγνωμος ἄνθρωπος.
7	<i>Jot' motërë e vogëlë-a,</i>	Ἡ ἀδερφή σου ἡ μικρή,
8	<i>ajó lúle - lodrëljë-a,</i>	αὐτή ἡ λουλουδοπαιχνιδάρα,
9	<i>Jot' motërë, pse s'më do?</i>	Ἡ ἀδερφή σου, γιατί δέ μέ θέλει;
10	<i>sa më e mirë ishtë ajó?</i>	πόσο πιό καλή εἶναι αὐτή;
11	<i>Ἴσως dhe më e mirë të jetë</i>	Ἴσως καί πιό καλή νά εἶναι
12	<i>po për mua të mos thetë⁶⁶.</i>	μά γιά μένα νά μὴν πεῖ.

- στ. 4. ἡ ἐννοια τοῦ στίχου: δέ θέλει οὔτε νά μέ βλέπει.
- » 6. Kaloghnóm-i, zëmër-butë-i, zëmër-mirë-i = ἡμερόκαρδος, καλόκαρδος.
- » 8. ἡ λ. lodrë-a, ljođrë-a = τό παιχνίδι (τῶν παιδιῶν) καί τό τύμπανο, πληθ. lodrëtë = τά μουσικά ὄργανα· ἡ λ. τοῦ στίχου lodrëljë ἐτυμολογεῖται μέν ἀπό τό lodrë ἀλλά ὁ σχηματισμός εἶναι αὐθαίρετος, προϋποθέτει δέ ἄρσ. lodrës-i ἀντί τοῦ lodrëtár-i, lodrëtáre-a = ὁ παιχνιδιάρης, ἡ παιχνιδιάρα καί ὁ τυμπανιστής καί γενικότερα ὁ

65. Σωτηρίου ὁ.π. Α', σ. 86, 88 καί Β', σ. 82 παραλλαγές.

66. Στόν ἴδιο ὁ.π. Α', σ. 86 παραλλαγή στ. 5-6.

παίχτης μουσικοῦ ὄργανου· ἡ λ. lodrēljē ἀκολούθησε τὸν κανόνα σχηματισμοῦ τῶν προερχόμενων ἀπὸ τὰ σέ -αινα, ὅπου ὁ φθόγγος e (αι) παθαίνει κώφωση καὶ ἡ κατάληξη σχηματίζεται σέ -ēljē (γιάτραινα - jatrēljē)· ἀνάλογα σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ vent = τόπος, vendēljē = ντόπια· κατὰ τὸν αὐτὸ τρόπο προέρχονται καὶ τὰ ἀνδρῶνυμικά (Pétro - Petrēljē, Kostē - Kostēljē). (Φουρ. 45, σ. 141-142).

» 11. Ἰσως, mbāse.

Τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης

Τὰ βιλιώτικα ἐρωτοτράγουδα εἶναι πάμπολλα. Ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ὡς τὰ σημερινὰ ταιριάζονται, τραγουδιοῦνται καὶ χορεύονται. Ἡ πηγή τους εἶταν οἱ Κυριακάτικοι χοροὶ τῆς πλατείας, πού μόνον ἂν συνέπεφτε γάμος παραχωρούσαν σ' αὐτόν τὴ θέση τους. Ἐκεῖ ἄλλωστε διακρίνονταν οἱ κοπέλες μὲ τὴν ἰκανότητα τῆς στιχουργίας κι ὅσο αὐτές κρατούσαν τὸ τραγούδι, τόσο κρατοῦσε κι ὁ χορός.

Στὰ πανηγύρια, κ' ὕστερα πάντοτε ἀπὸ τὸ τραγούδι τῆς γιορτινῆς ἡμέρας, ἀκολουθοῦσε ὁ ἐρωτικός στίχος, ὅπως τὸν ἔφερε ἡ μνήμη κι ὅπως τὸν ταίριαζε χορεύοντας μὲ τὴ σειρά της ἡ κάθε κοπέλα. Κι ἀκόμη στίς ὀνομαστικές γιορτές, στίς οἰκογενειακές διασκεδάσεις, στίς γάμους, ἀρραβῶνες, βαφτίσια ἀκουγότανε τὸ ἐρωτικό τραγούδι.

Κατὰ τὴν καταγραφή τους διακρίναμε δυὸ εἶδη. Τὸ πρῶτο καὶ πλουσιότερο ἀναφέρεται στίς κοπέλες. Τὸ δεύτερο στὰ παλληκάρια. Ἔτσι τὰ παραθέτουμε χωριστά. Ἐνα τρίτο εἶδος μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ καὶ στὰ δυὸ φύλα.

Α. Τραγούδια τῶν κοριτσιῶν

Τὰ χαρίσματα τῶν κοριτσιῶν ἐπισημαίνονταν στό χωριό καὶ γίνονταν ἀντιχείμενο θαυμασμοῦ καὶ ἐπαίνου ἰδίως ἀπὸ μέρους τῶν παλληκαριῶν. Τὸ φυσικό στολίδι τοῦ κεφαλιοῦ τους, οἱ μακριές καὶ χοντρές πλεξοῦδες, οἱ κοτσίδες ἢ τὰ κοτσίδα, λογιζόταν ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ὀμορφιάς τους. Καὶ στὰ παλιότερα χρόνια οἱ νιές γυναῖκες πού ἔπαιρναν μέρος στό χορό, συνήθιζαν νά προσθέτουν πλεξοῦδες καμωμένες ἀπὸ γυναίκια μαλλιά στό χρῶμα τῶν δικῶν τους, πλέκοντάς τες στίς πλεξοῦδες τους. Ἔτσι τοὺς ἔδιναν τὸ μῆκος πού χρειάζονταν νά ἔχουν γιὰ νά φαίνονται, ὡς εἶσαν ριγμένες στήν πλάτη καὶ στολισμένες μὲ ἄσπρους μεταξωτοὺς φιόγκους, κάτω ἀπὸ τὸ τριγωνικό κεφαλομάντηλο, πού ἔφτανε χαμηλά πίσω στή μέση τους, καθὼς βάραιναν τὰ φλουριά τῆς γωνιάς του καὶ τὸ τραβοῦσαν πρὸς τὰ κάτω.

Χαρακτηριστικὸ τῆς ἰδιαίτερης σημασίας τῶν μαλλιῶν εἶναι καὶ τὸ κόψιμό τους σάν βαριά τιμωρία, πού προϋπόθετε ὁμως καὶ βαρὺ παράπτωμα, γιὰ

νά «τῆς κόψουν τά μαλλιά, τῆς κεφαλῆς στολίδια». Δέν εἶναι δέ ἀπίθανο, συνέπεια τούτης τῆς τιμωρίας νά εἶναι ἡ ἐπινόηση τῆς πρόσθετης πλεξούδας, πού μέ τόν καιρό καθιερώθηκε ὡς συμπλήρωμα τῆς κοκεταρίας τῶν γυναικῶν.

Μά καί τά μάτια, τά φρύδια, τά χεῖλη τῶν κοριτσιῶν, τό καμαρωτό περπάτημα, ἡ ὄλη ἐμφάνιση καί ἡ συμπεριφορά τους ἀποτελέσανε στοιχεῖα γιά νά φτιαχτοῦν ἐγκωμιαστικοί στίχοι μέ χαρακτηριστικές παρομοιώσεις.

Παραθέτουμε τρία τραγούδια γιά τίς κοτσίδες. Τό πρῶτο ὀφείλεται στή Σταματίνα Μακρυνόρη καί τ' ἄλλα δύο στήν Ἀσήμω Γκιόκα.

1	<i>O t' a pres koçidhetë</i>	Θά σοῦ τίς κόψω τίς κοτσίδες
2	<i>të t' a rrëvinj ka skindetë.</i>	νά σοῦ τίς σφεντονίσω ἀπ' τά (στά) σκίνα.
3	<i>O t' a pres koçidhëzi</i>	Θά σοῦ τό κόψω τό μαυροκότσιδο
4	<i>e do hinj në filaqi.</i>	καί θά μπῶ στή φυλακή.
5	<i>O t' a pres koçidhërrús</i>	Θά σοῦ τό κόψω τό ρουσκοκότσιδο
6	<i>t'e rrëvinj bërda në pus⁶⁷.</i>	νά τό σφεντονίσω μέσα στό πηγάδι.

- στ. 1. ο, do· ἀναφερθήκαμε σχετικά στό τραγούδι τοῦ θέρου.
 koçidhe-a, gërshet-i, kërshet-i, këshetë-a.
 » 2. rrëvinj, nërvinj· ἡ σύνταξη τοῦ στίχου εἶναι ἀπαίσιαστη μέ τῆς μετάφρασης·
 » 6. bërda· ὁ αὐτός τύπος τοῦ ἐπιρ. ἀπαντᾶ στήν Ἀργολίδα ἀντί brënda.

Τό ἐπόμενο τραγούδι ἔχει διαλογική μορφή ἀλλά οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι, πού ἀποτελοῦν ἀπάντηση στούς προηγούμενους, εἶναι ὅπωςδήποτε πολύ μεταγενέστεροι, ὅπως φανερώνει ἡ παρουσία τοῦ γαλλικοῦ ἐπιθέτου permanente.

1	<i>— Moj koçidhe-dhrangolë</i>	— Μωρ' κοτσιδοδραγκολιά
2	<i>do t' a pres atjé që fle.</i>	θά σ' τά κόψω ἐκεῖ πού κοιμᾶσαι.
3	<i>Do t' a pres koçidhegljätë</i>	Θά σ' τά κόψω, μακροπλέξουδη,
4	<i>po anëtitsem ka it atë.</i>	μά διστάζω ἀπό τόν πατέρα σου.
5	<i>— U nukë të kam nd' anagj</i>	— Ἐγώ δέ σ' ἔχω στήν ἀνάγκη
6	<i>se i kam leshtë permanan⁶⁸.</i>	γιατί τά 'χω τά μαλλιά περμανάν.

- στ. 1. dhrangolë-a· ὁ Reinhold μᾶς παραδίδει ἕναν ἄλλο τύπο τῆς λ. σ' ἕνα παραστατικό δίστιχο⁶⁹, πού τό παραθέτουμε μέ τή γραφή του: Breç'i kukj nde (a) my-(γ) dale, varreet' si trangule = Ζωνάρι κόκκινο στήν ἀμυγδαλιά, κρέμεται σάν δραγκολιά· παρομοίωση τοῦ ζωναριοῦ, καί στό στίχο τῆς πλεξούδας, μέ τό φίδι δενδρογαλῆ-δεντρογαλιά, πού στά Βίλια, στήν Ἀργολίδα καί στά νησιά της λέγεται dhrangolë.

- » 5. anágj-i, nevójë-a, δέν ἀπαντᾶ.

Οἱ γυναῖκες, ἔχοντας ἐπίγνωση τοῦ ρόλου τῶν μαλλιῶν τους στήν ὄλη ἐμφάνισή τους, συνήθιζαν μετά τό λούσιμο νά τά ξεπλένουν μέ ἀρωματισμένο

67. Σωτηρίου δ.π. Α', σ. 82 ἀνάλογο δίστιχο.—Δέδε δ.π. σ. 75 στ. 1-2.—Γκίκας δ.π. σ. 223 στ. 1-4.

68. Δέδε δ.π. σ. 75 οἱ στ. 1-4.

69. Reinhold δ.π. Λύρα, σ. 23.

νερό, όπου είχαν βράσει φύλλα καρδιάς ή λεβάντας ή κλωνιά δεντρολίβανου. Έτσι ζωήρευαν τό μαῦρο χρώμα τῶν μαλλιῶν τους πού ἔπαιρνε καί μιάν ιδιαίτερη στιλπνότητα. Τό διαλογικό τραγουδάκι πού ἀκολουθεῖ μᾶς πληροφορεῖ πῶς γιά τόν ἴδιο σκοπό χρησιμοποιούσαν καί κλωνάρια ἀγριοφιστικιάς. Τό πιθανότερο εἶναι πῶς ὁ θάμνος τοῦτος χρησιμοποιήθηκε μόνο γιά τήν κάποια ὁμοιοκαταληξία.

1 — <i>Moj Parasqevi ka vete?</i>	— Μωρ' Παρασκευή ποῦθε πᾶς;
2 — <i>Andej lart nga kokorece.</i>	— Κεῖθε πάνω ἀπ' (τίς) ἀγριοφιστικές.
3 — <i>Ç'i do kokorecetë?</i>	— Τί τίς θές τίς ἀγριοφιστικές;
4 — <i>Për të lánj këshetetë.</i>	— Γιά νά λούσω τίς πλεξοῦδες.

στ. 2. ἡ σύνταξη τοῦ στίχου εἶναι ἀντικανονική· ἡ πρόθεση nga, ka (= ἀπό) συντάσσεται μέ ἑναρθρη ὀνομαστική, nga kokorece-a· τούτη ἡ σύνταξη εἶναι ἀταίριαστη πρὸς τήν ἑλληνική ὅπου ἡ φράση: κεῖθε πάνω στίς ἀγριοφιστικές = andej lart ndë kokorece.

Ἄλλά καί τό γυναικεῖο πόδι, «τό λεπτό κι ἀβρό τῆς Ἀρβανίτισας» ὅπως τό χαρακτήρισε ὁ Rouqueville, μέ τή φόρμα του καί τήν ἀσπράδα του ἀποτελέσει ἕνα μυστικό θέλγητρο, κρυμένο κάτω ἀπό τή μακριά φούστα. Ἡ ποθητή ἀποκάλυψη τῆς κνήμης μόνο τυχαῖα μπορούσε νά γίνει ἢ στή θάλασσα καί στή βρῦση κατά τό πλύσιμο τῶν ρούχων ἢ στήν αὐλή τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου οἱ γυναῖκες, ἐπιστρέφοντας ἀπό τίς ἔξω δουλιές, συνήθιζαν νά πλένουν τά πόδια τους ἀνασηκώνοντας λίγο τή φούστα καί τραβώντας τό tirk, τήν κάλτσα πού σέ ἄντρες καί γυναῖκες τύλιγε τήν κνήμη ἀπό τά σφυρά ὡς τό γότανο. Δέν εἶχε πέλμα καί κούμπωνε στό πίσω μέρος μέ πυκνές κόπιτσες, σκέπαζε δέ καί τή ράχη τοῦ ποδιοῦ, ὅπως ἡ «γκέτα» τῶν δανδήδων.

Τό τετράστιχο πού παραθέτουμε θά πρέπει νά ἀνάγεται στούς χρόνους πού οἱ γυναῖκες δέν εἶχαν ἀκόμη φορέσει çogëre, τίς συνηθισμένες κάλτσες.

1 <i>Láe këmbënë láe,</i>	Πλύνε τό πόδι πλύνε,
2 <i>përvíshe tirtinë,</i>	ἀνασκούμπωσε τήν κάλτσα,
3 <i>te shoh këmbënë e bardhë</i>	νά ἰδῶ τό πόδι τ' ἄσπρο
4 <i>pra merr më shpirtinë.</i>	κι ἀπέ πάρε μου τήν ψυχή.

στ. 2. tirt-i, tirk-u· πρόκειται γιά σκόπιμη ἀλλοίωση τῆς λέξης γιά χάρη τῆς ὁμοιοκαταληξίας της μέ τό στίχο 4.

Στίς ἴδιες Βιλιώτισες ὀφείλεται τό τραγούδι γιά τά ματόφρυδα πού μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ στά κορίτσια ἀλλά καί στά παλληκάρια ἂν ἀφαιρεθεῖ ἡ λ. moj τοῦ στ. 1.

1 <i>Moj vétulë-përzierë</i>	Μωρή σμιχτοφρύδα
2 <i>fáre s'të kam pierë</i>	καθόλου δέ σ' ἔχω ρωτήσει.
3 <i>Vétulë ghajtán, sirít</i>	Φρύδι γαιτάνι, σιρίτι

4	<i>më pathjose në ki vit.</i>	μέ πάθιασες σέ τοῦτο τό χρόνο.
5	<i>Ato vétulatë e zëshka</i>	Αὐτά τά φρύδια τά μαυράκια
6	<i>sa i vëzhdonj, aqë rrjeth vesë-a.</i>	ὅσο τά κοιτάζω, τόσο κυλάει ἡ δροσιά.
7	<i>Vétulatë e sitë tënt</i>	Τά φρύδια καί τά μάτια σου
8	<i>do i hjús, t'i bënj të rgjënt.</i>	θά τά χύσω, νά τά κάνω ἀσημένα.
9	<i>Sitë e zes çë zënë zjarm</i>	Τά μάτια τά μαῦρα πού πιάνουν φωτιά
10	<i>dojë t'i keshë, po s'i kam.</i>	ἤθελα νά τά 'χα, μά δέν τά 'χω.
11	<i>Sitë e malamósurë</i>	Τά μάτια τά μαλαμωμένα
12	<i>më kanë pathjósurë.</i>	μ' ἔχουνε παθιασμένο.
13	<i>Sizitë çë nxinjënë</i>	Τά ματάκια πού μαυρίζουνε
14	<i>janë alárgha e s'vinjënë.</i>	εἶναι μακριά καί δέν ἔρχονται.

- στ. 4. τό ρ. pathjós ἄν καί ἔρχεται ἀπό τά σέ -ιάζω δέν ἀκολουθεῖ τόν ἀνάλογο κανόνα, ὅπου ἐνεστ. pathjás, ἄορ. pathjása, μεσ. pathjássem, ἀλλά σχηματίζεται κατὰ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -ώνω.
- » 6. παρομοίωση τῶν σταγόνων τοῦ ἰδρώτα πού κυλάνε στό μέτωπο ἢ τοῦ δάκρυου πού στάζει ἀπ' τά ματόφυλλα ὅπως οἱ σταγόνες τῆς δροσιᾶς ἀπό τά φύλλα.
- » 8. *hjús, derth*: τό *hjús* σχηματίστηκε ἀπό τό χύνω μέ τροπή τοῦ *u* σέ *u* (ου) συνηθισμένη στό ἰδίωμα τῆς Ἀθήνας καί τῶν Μεγάρων (Φουρ. 45, σ. 170): οἱ λέξεις μ' αὐτή τήν τροπή εἶναι ἐλάχιστες καί στήν περίπτωσή μας ἡ μόνη. Οἱ στίχοι 7-8 ἔχουν τήν ἔννοια: τά φρύδια καί τά μάτια σου θά τά χύσω σέ καλούπι μέ ἀσήμι (ὅπως φτιάνουν μέ τό καλούπι τ' ἀσημένα τάματα τῶν ματιῶν στήν ἅγια Παρασκευή).
- » 11. *i malamósurë-i, i përarúem-i*.

Ἀπό τή Σταματίνα Μακρυγόρη καταγράψαμε καί τό τραγουδάκι γιά τά χεῖλη, πού καί τοῦτο μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ στούς νέους τῶν δύο φύλων.

*Tërë vërëshkatë i shkóna,
rrush si buzë-a jôte s'çóna.
Ndë një vërëshhtë lepsinjôte
çóna rrush si buzë-a jôte⁷⁰.*

Ἔλα τ' ἀμπέλια τά πέρασα,
σταφύλι σάν τό χεῖλι σου δέ βροῖκα.
Σ' ἓνα ἀμπέλι λεψινιώτικο
βροῖκα σταφύλι σάν τό χεῖλι σου.

Στή Σταματίνα ὀφείλονται καί οἱ ἀκόλουθοι στίχοι γιά τίς ξανθές καί τίς μελαχρινές. Οἱ ξανθές λογίζονταν ὑπόδειγμα ὀμορφιάς. Ἡ λαμπερή ἐπίδερμίδα τους, τά ρόδινα μάγουλα, τά γαλάζια μάτια καί τά χρυσαφένια μαλλιά ἐντυπωσίαζαν, ἐνῶ τά μουντά χρώματα τῶν μελαχρινῶν ἐπικρατούσαν καί ἐπισκιάζανε τά ὠραῖα χαρακτηριστικά τους. Τίς παρομοίαζαν μάλιστα μέ *kuth* = γουδί, πού ἡ σημασία του ἔχει μεταπέσει σέ τσουκάλι, τήν πήλινη χύτρα πού μουντζουρώνεται στή φωτιά ἀπό τούς καπνούς.

- 1 *Zëshkatë kanë bukurinë,*
2 *rrúsatë kanë zillnë.*

Οἱ μελαχρινές ἔχουν τήν ὀμορφιά,
οἱ ξανθές ἔχουν τή ζήλια.

70. Σωτηρίου ὀ.π. Β', σ. 103 οἱ στ. 1-2.—Γκίκας ὀ.π. σ. 228 παραλλαγή στ. 1-2.

- 3 *Rrúsatë zilinë e kanë,* Οί ξανθές τή ζήλια τήν ἔχουν,
4 *po usosnë e nukë janë*⁷¹. ἀλλά σώθηκαν καί δέν ὑπάρχουν.

- στ. 2. *zili-a, zel-i*· ἡ ἔννοια τῶν στ. 1-2 εἶναι: ἂν καί οἱ μελαχρινές ἔχουν τήν ὁμορφιά, ὅμως τίς ξανθές ἐπιθυμοῦν, λιμπίζονται οἱ νέοι· ἡ λ. *zili-a* ἀντιπροσωπεύεται ἔννοιακά περισσότερο μέ τίς λ. *dëshërim-i* ἢ *malëngim-i* = ἡ ἐπιθυμία ἢ ὁ πόθος, παρά μέ τή λ. *smirr-i* = ὁ φθόνος· ἀνάλογη λ. καί *ndezë-a* = ἡ ζήλια (χωρίς κακία).
» 4. Τό ρ. *sos* ἀκολούθησε στό σχηματισμό του τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ-ώνω (σώνω, σώζω) ἑλλ. ρήματα· ἀόρ. *sósa*, μεσ. *sósem*· κατά τή χρήση του ἡ σημασία του εἶναι ἀνάλογη μέ τή φράση ὅπου βρῖσκεται: *usós bukë-a* = τέλειωσε τό ψωμί, *usós kandilë-a* = ἔσβησε τό καντήλι, *usós njeri-u* = πέθανε ὁ ἄνθρωπος. Ὁ στίχος ἐπισημαίνει τή σπανιότητα τῶν ξανθῶν κοριτσιῶν σέ σύγκριση μέ τίς μελαχρινές.

Μοναχοκόρες χαρακτηρίζονται οἱ κοπέλες πού εἶναι τό μοναδικό παιδί τοῦ ἀντρόγυνου, ἀλλά καί ὅσες δέν ἔχουν ἀδερφή παρά μόνο ἀδερροῦ. Γιά τοῦτες τίς μοναχοκόρες ὁ Μιχάλης Μακρυνόρης μᾶς εἶπε τό ἀκόλουθο τραγούδι:

- 1 *Çë ka rugë-a çë gjëmon?* Τ' ἔχει ἡ ρούγα πού βροντάει;
2 *vajzë-a monobiljë shkon.* ἡ κόρη μοναχοκόρη περνάει.
3 *Çë ka rugë-a çë kërsët?* Τ' ἔχει ἡ ρούγα π' ἀντηχάει;
4 *vajzë-a monobiljë flet.* ἡ κόρη μοναχοκόρη μιλάει.
5 *Ato monobiljatë* Αὐτές οἱ μοναχοκόρες
6 *janë sa të miratë*⁷². εἶναι τόσο οἱ καλές.

- στ. 2. *monobiljë-a*· τό ἀ' σφύρ. *μονο-* εἶναι πολύ συνηθισμένο στίς σύνθετες ἀρβανίτικες λέξεις: *monobir-i* = ὁ μοναχογιός, *monoditë* = μονομερίς, *monohërë* = μονοφορά, μέ μιᾶς· στήν ἴδια χρήση καί τό *μοναχο-* *monahobir*, *monahobiljë* = μοναχογιός, μοναχοκόρη.
» 6. ὁ στ. ἔχει ἀντικανονική σύνταξη· ὁμαλός εἶναι: *janë sa të mira* = εἶναι πόσο καλές, ὁμαλότερος δέ μέ ἀντικατάσταση τοῦ ἐπίρ. *sa* μέ τό ἐπίρ. *kaqë*: *janë kaqë të mira* = εἶναι τόσο καλές.

Στόν ἴδιο καί στή Μαρία Μακρυνόρη ὀφείλονται καί οἱ παρακάτω στίχοι, πάλι γιά τή μοναχοκόρη, ὅπου σημειώνεται καί μιᾶ ἀντίστροφη παρομοίωση. Ἄντί νά καμαρώνει τό κορίτσι σάν τή λυγαριά, καμαρώνει ἡ λυγαριά σάν τό κορίτσι.

- 1 *Konoricëzë-a në lumë* Ἡ λυγαρίτσα στό ποτάμι
2 *si vajzë-a me vëlezër shumë.* σάν τήν κόρη μ' ἀδέρφια πολλά.
3 *Konoricëzë-a në vî* Ἡ λυγαρίτσα στ' ἀλλάκι
4 *si vajzë-a me vëlezër di.* σάν τήν κόρη μ' ἀδέρφια δύο.

- στ. 1. *konoricëzë-a*, ὑποκορ. τύπος τῆς λ. *konoricë-a* ἢ *kanaricë-a*.

71. Σωτηρίου ὁ.π. Α', σ. 90 τετράστιχο ὅπου ἡ μελαχρινή χαρακτηρίζεται *e bardhë si katram* = ἄσπρη σάν κατράμι.

72. Στόν ἴδιο Β', σ. 117 παραλλαγή στ. 3-4 σέ μοιρολόγι. Δέδε ὁ.π. σ. 76 παραλ. στ. 1-2.

Στήν κάθε γειτονιά ή οίκειότητα ανάμεσα στους γειτόνους εΐταν ὅπως ανάμεσα καί στους συγγενεῖς. Οἱ κοπέλες τῆς γειτονιάς ὅμως εἶσαν πάντα συκρατημένες στή συμπεριφορά τους, γιατί δέν εἶταν δύσκολο ή κάποια ζωηράδα τους νά δημιουργοῦσε δυσάρεστα σχόλια καί νά τούς βγεῖ τό «κακό ὄνομα». Γι' αὐτό εἶσαν ἐπιφυλαχτικές καί στό χαιρετισμό ἀκόμη. Ἀλλά δέν ἔλειπαν καί οἱ ἀπό χαρακτήρα ἀκατάδεχτες, οἱ «φαντασμένες καί ψηλομύτες» πού ἀπαξίωναν νά χαιρετήσουν τούς γειτόνους.

Ἀνάλογοι αὐτῶν τῶν περιπτώσεων εἶναι οἱ στίχοι πού μᾶς εἶπε ὁ Μιχάλης Μακρυνόρης.

1	<i>Gjtoné derë-a për derë-a</i>	Γειτονιά πόρτα γιά πόρτα
2	<i>shkon e s'thúa kaljiméra.</i>	περνᾶς καί δέ λές καλημέρα.
3	<i>Kaljimérë-a s'ka pará</i>	Ἡ καλημέρα δέν ἔχει παρά
4	<i>çë shkoj vajzë-a e s'na i tha.</i>	πού πέρασε τό κορίτσι καί δέ μᾶς τήν εἶπε.

- στ. 1. Ἡ σύνταξη τοῦ στίχου εἶναι ἀντικανονική γιά οἰκονομία τῆς ὁμοιοκαταληξίας· ἡ πρόθ. *për* συντάσσεται μέ αἰτιατική: *derë për derë* = πόρτα γιά πόρτα· *përderës-i* = ὁ πορτογύρης, ὁ ζητιάνος.
- » 2. *kaljimérë-a*, *mirë - mëngjes-i* πού ἀπαντᾶ σπάνια.
- » 3. *pará-i*, τούρκ. *para* = τό 1/40 τοῦ γροσιοῦ, ἀλλά καί ὁ πλοῦτος· ἀπαντᾶ καί στή σ. 78.

Ἡ γιαιγιά Φώτω Δρίκου μᾶς παράδωσε ἕνα ἀκόμη τραγούδι γιά τά κορίτσια.

1	<i>Vajzë-a vin nga vález-a</i>	Τό κορίτσι ἐρχόταν ἀπ' τό χορῶ
2	<i>si ajo portokále-a.</i>	σάν αὐτό τό πορτοκάλι.
3	<i>Fudhë-a e portokálesë</i>	Ἡ φλούδα τοῦ πορτοκαλιοῦ
4	<i>në krie të válezë.</i>	στήν κεφαλή τοῦ χοροῦ.
5	<i>Vajzë-a çë na vin nga Lan-i</i>	Τό κορίτσι πού μᾶς ἐρχότανε ἀπ' τό Λάνι
6	<i>sa i bukur ç'ish fustan-i.</i>	πόσο ὀμορφο πού εἶταν τό φουστάνι.
7	<i>Misofór me mërezë</i>	Μεσοφόρι μέ δαντελίτσες
8	<i>ngjitej në kojdhélezë.</i>	ἀνέβαινε στίς κορδελίτσες.
9	<i>Aqë e búkurë-a çë je</i>	Τόσο ἡ ὀμορφη πού εἶσαι
10	<i>si të ze gjum-i e fle?</i>	πῶς σέ πιάνει ὁ ὕπνος καί κοιμᾶσαι;
11	<i>Lúle je, lúle t'a thonë</i>	Λουλούδι εἶσαι, λουλούδι σ' τό λένε
12	<i>lúle do e shkosh qëronë⁷³.</i>	λουλούδι θά τόν περάσεις τόν καιρό.

- στ. 7. ἡ Σταματίνα Μακρυνόρη ἐξήγησε πῶς ἡ λ. *mërezë* σημαίνει τό στολίδι τοῦ μεσοφοριοῦ πού μπορεῖ νά εἶναι κέντημα ἢ δαντέλα τοῦ ποδόγυρου.
- » 8. *kojdhélezë-a*, ὑποκορ. τύπος τῆς λ. *kojdhéle-a* κατά μεταπλασμό μέ τροπή τοῦ *r* σέ *j* τῆς λ. *kordhéle-a*, ἀλβ. *oviskë-a*· *kojdhélezëtë dhrómit* = οἱ κορδελίτσες δρόμου, οἱ ἐλιγμοί· οἱ στ. 7-8 δίνουν τήν εἰκόνα τῆς κοπέλας πού ἀνηφορίζει κι ἀπό χαμηλότερα φαίνεται ὁ ποδόγυρος μέ τά στολίσματα.

73. Reinhold ὁ.π. Λύρα, σ. 18 παραλ. στ. 11-12.—Σωτηρίου ὁ.π. Α', σ. 35, παραλ. στ. 3-4 καί σ. 87 οἱ στ. 9-10.

Τήν εὐθύνη γιά τήν ἀγωγή τῶν κοριτσιῶν τήν εἶχαν κυρίως οἱ μανάδες. Καί ὁ ἔλεγχος τῆς συμπεριφορᾶς τους μεγάλωνε, ὅσο μεγάλωναν καί τά κορίτσια, γιά νά φτάσει στήν αὐστηρότητα καί στή χειροδικία ἀκόμη, ἄν οἱ συνθηκες τό ἀπαιτούσαν. Στά Δίδυμα χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἔκφραση: *vajzësë edhë vend-i çë rri do rráhurë* = τοῦ κοριτσιοῦ κι ὁ τόπος πού κάθεται θέλει δάρσιμο (ἔχι μόνο τό κορίτσι).

Κάποτε ἡ κόρη ἄρχιζε νά ὠριμάζει, ν' ἀποκτᾶ συνείδηση τῆς θέσης της καί τῆς ἀποστολῆς της. Σημάδι σέ τοῦτο εἶταν ἡ προσοχή καί ἡ φροντίδα της γιά τήν ἐμφάνισή της, τό φόρεμα, τό χτένισμα, τό στήσιμο μπροστά στόν καθρέφτη. Τούτη τήν ἀλλαγὴ δέν τήν ἔβλεπαν μέ καλό μάτι οἱ μανάδες. "Ἦξεραν πώς τό κορίτσι τώρα πιά ἀντιμετώπιζε σά γυναίκα τ' ἀγόρια καί πώς ἡ κοχενταρία του δέν εἶταν ἄλλο παρά πρόκληση καί κάλεσμα τοῦ ἀρσενικοῦ. Κι ὅταν τό ἔβλεπαν νά συγυρίζεται μ' ἐπιμέλεια μπροστά στόν καθρέφτη, ἀντιδρούσαν μέ εἰρωνεία ἢ μέ μάλωμα ἢ καί μέ βίαιη ἐπέμβαση πού τήν δοκίμαζαν τά μάγουλα τοῦ κοριτσιοῦ, τά μαλλιά, τό φουστάνι. Εἶταν ἕνας τρόπος γιά νά ἐπιβάλουν κάποια ἀνάσχεση στήν πορεία του, εἴτε γιά νά προλάβουν πρῶιμα κ' ἐπιπόλαια ξεπετάγματα τοῦ κοριτσιοῦ, εἴτε καί γιατί ὑπῆρχε μεγαλύτερη ἀδερφή, ὅποτε ἡ μικρότερη, κατά τήν τάξη πού ἐπικρατοῦσε, ἔπρεπε νά παραμένει στό περιθώριο ὥσπου νά παντρευτεῖ ἡ μεγάλη.

Γιά τούτους τούς λόγους οἱ προστριβές μάνας καί κόρης εἶσαν συχνές.

Ἀπό τό Γιῶργο Γκιόκα καταγράψαμε καί τό ἀντιπροσωπευτικό τῆς περίπτωσης τραγούδι.

- 1 *Shkóna një menáte atjé*
- 2 *láheshe në pergulé.*
- 3 *Láheshe dhe kriheshe*
- 4 *me të 't' ëmë ziheshe.*
- 5 *Láheshe, limóneshe,*
- 6 *dóje të martóneshe.*
- 7 *Me të 't' ëmë qërtóneshe*
- 8 *dóje të martóneshe*⁷⁴.

- Πέρασα ἕνα πρωινό ἐκεῖ
ἐπλυνόσουν στήν περγουλιά.
Ἐπλυνόσουν κ' ἐχτενιζόσουν
μέ τή μάνα σου ἐπιανόσουν.
Ἐπλυνόσουν, χαϊδεύόσουν
ἤθελες νά παντρευτεῖς.
Μέ τή μάνα σου λογόφερνες
ἤθελες νά παντρευτεῖς.

- στ. 2. *pergulé-a*, ἰταλ. *pergola*· ἡ κληματαριά, τό κλῆμα ριγμένο πάνω σέ ὑποστήριγμα κατά τρόπο πού σκιάζει μέρος τῆς αὐλῆς συνήθως μπροστά στήν πόρτα.
» 5. τό ρ. *limónem* στό στίχο ἔχει τήν ἔννοια: ἰσιώνω, κάνω λειᾶ τά μαλλιά περνώντας τήν παλάμη ἀπαλά πάνω τους, χαϊδεύοντάς τα.

Ἡ συγκλονιστική γιαγιά Φώτω μᾶς εἶπε καί τό τραγούδι γιά τό καμάρωμα καί μᾶς ἔδωσε πληροφορίες, πού σύμφωνα μ' αὐτές ἡ καμαρωτή περπατησιὰ προϋπόθετε κορμί λιγνό καί καλοκάμωτο, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ὕψος του,

74. Σωτηρίου ὁ.π. Α', σ. 87-88 παραλλαγή.—Γκίκας ὁ.π. σ. 224 παραλ. στ. 1-4 καί 7-8.

καί ἐλαφρό βῆμα. Τό ὀρθόστητο κεφάλι πάνω σέ καλοζυγιασμένους ὦμους, τό ρυθμικό σάλεμα τοῦ κορμιοῦ καί τῆς μέσης τά κοντολυγίσματα, πού ἀνάδειχναν καί τήν πλούσια φούστα, πού καί τούτη κυμάτιζε ἀκολουθώντας τό ρυθμό τοῦ κορμιοῦ, παρουσίαζαν χαριτωμένο καί συναρπαστικό θέαμα.

Ἡ περπατησιά τούτη δέν εἶταν προνόμιο τῶν κοριτσιῶν μονάχα. Γιατί καί τά παλληκάρια μέ τίς μακριές καί πολύφυλλες φουστάνες τους ἐντυπωσίαζαν ἐξίσου. Καί τό τραγούδι τοῦ καμαριοῦ ἀναφέρεται καί στά δύο φύλα, ἐκτός ἀπό τούς στ. 5-6 πού ἀναφέρονται σέ κόρη.

Τῆ γιαγιά τήν ἐπισκεφτήκαμε ὕστερα ἀπό ὑπόδειξη πώς ἀπ' αὐτή θά μπορούσαμε νά καταγράψουμε παλιά μοιρολόγια. Γιατί μένει ἀκόμη ζωηρή ἡ ἐντύπωση τοῦ μοιρολογιοῦ τῆς γιά τόν ἄντρα τῆς, ἓνα παλληκάρι 25 μόλις χρονῶν, πού τῆς τό πήγαν ἀδικοσκοτωμένο πάνω σ' ἓναν καβγά, ὅπου ρίχτηκε γιά νά χωρίσει τούς συγχωριάνους του. Αὐτή εἶταν 23 χρονῶν, χορεύτρα καί τραγουδίστρα ἀπό τίς πρῶτες καί κρατοῦσε στήν ἀγκαλιά τῆς τό νιογέννητο πρῶτο παιδί τους. Τό μοιρολόγι τῆς Φώτως κράτησε ὥσπου τήν ξαναπάντρεψαν ὕστερα ἀπό 7 χρόνια. Ἐζῆσε καλά μέ τό δεύτερο ἄντρα τῆς, ἀπόχτησε ἄλλα δύο παιδιά, τά μεγάλωσε καί τά πάντρεψε, ξαναχῆρεψε, χέρασε πάντα μέ τόν καημό τοῦ ἀδικοχαμένου καί τή λατρεία τῆς μνήμης του.

Ὅταν τῆς ζητήσαμε μοιρολόγια, ἡ γιαγιά ταραχτήκε. Τά χέρια καί τά γόνατα ἔτρεμαν, τά μάτια βούρκωσαν, ἡ γλώσσα δέθηκε. Ὁ ἀντίχτυπος τῆς ταραχῆς εἶταν μέγανος καί γιά μᾶς. Ἀλλάξαμε γρήγορα θέμα. Εἶπαμε πολλά ἄλλα, ἀλλά ἐγκαταλείψαμε τήν ἐπιδίωξή μας.

Λέγοντάς μας τούς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ σίγουρα εἶχε τό νού τῆς στόν ἀδικοχαμένο. Μιά στιγμή εἶπε: *ish i shkëlqierë në bukurí e në levendí* = εἶταν λαμπερός στήν ὀμορφιά καί στή λεβεντιά. Καί πώς αὐτή τόν ἤθελε νά ξεχωρίζει καί στή φορεσιά, γι' αὐτό τοῦ κεντοῦσε *tirqtë* = τίς κάλτσες καί τίς «χειρόρτες», τά μανικέτια τοῦ πουκάμισου.

Παραθέτουμε τό τραγούδι μέ τή διευκρίνιση πώς τό καμάρι πού ἀφορᾷ στήν κορμιοστασιά καί στήν περπατησιά δέ σχετίζεται μέ τό καμάρωμα τῆς συμπεριφορᾶς δηλαδή τήν ἀκαταδεξιά καί τήν ὑπεροψία.

1 <i>Ka kamár-i i krinësë</i>	Ἐπί τὸ καμάρι τοῦ κρίνου
2 <i>det-i uthá i Lepsinësë.</i>	ἡ θάλασσα ξεράθηκε τῆς Λεψίνης.
3 <i>Ka kamár-i i levendisë</i>	Ἐπί τὸ καμάρι τῆς λεβεντιᾶς
4 <i>uthá lum-i i Ljivadhísë.</i>	ξεράθηκε τὸ ποτάμι τῆς Λιβανιᾶς.
5 <i>Shkon, përrshkon kamarotë</i>	Περνάς, προσπερνᾷ καμαρωτῆ
6 <i>Si ajo drënjë-a ndë Latë.</i>	ὡς αὐτή τῆ ζαρκάδα στὸν Ἐλατιά.
7 <i>Ç' e ke tërë këtë kamar?</i>	Τί τὸ ἔχεις ὅλο τοῦτο τὸ καμάρι;
8 <i>më mëre mentë e jam i marrë.</i>	μοῦ σήκωσες τὰ μυαλά κ' εἶμαι παρμένος
9 <i>Aj kamár-i jít më vret</i>	Αὐτὸ τὸ καμάρι σου μέ σκοτώνει
10 <i>do të sial proksenët.</i>	θὰ σοῦ στείλω προξενητῆ.

στ. 5-6. ποιητικότετη παρομοίωση πού θυμίζει τούς στίχους «... καί ὁμοιώθητι τῇ δορκάδι ἢ τῷ νεβρῷ τῶν ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν ἀρωμάτων» ἀπὸ τὸ «Ἄσμα ἀσμάτων».

- στ. 8. marr mentë = ξεσηκώνω τά μυαλά, ξετρελαίνω jam i marrë (ka ment) = είμαι άλλοπαρμένος, ξετρελαμένος.
 » 10. sial, τό ρ. siel μέ τροπή τοῦ e σέ a πρίν ἀπό τό l (Φουρ. 45, σ. 152).

B. Τραγούδια τῶν παλληκαριῶν

Τοῦτα τά τραγούδια, ὅπως ἀναφέραμε, εἶναι λιγότερα ἀπό ὅσα φτιάχτηκαν γιά τίς κοπέλες. Ὅμως τά τραγούδια τῶν κοριτσιῶν, σέ μιά δοσμένη περίπτωση, μποροῦν εὐκόλα νά προσαρμοστοῦν στούς νέους, μιά καί δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό παινέματα τῶν στοιχείων τῆς ὁμορφιάς τους. Ἡ προσαρμογή γίνεται μέ τήν παράλειψη τῶν χαρακτηριστικῶν γυναικείων στίχων πού μιλάνε γιά πλεξοῦδες, φουστάνια κλπ. στό δέ τραγούδι γιά τά ματόφρυδα, πού προ- παραθέσαμε, μέ τήν προσθήκη τῶν ἀρχικῶν στίχων:

*Sitë e vëtulatë djalit
kanë hromënë e melanit.*

Τά μάτια καί τά φρυδιά τοῦ παιδιοῦ
ἔχουν τό χρώμα τοῦ μελανιοῦ.

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ παλληκαριοῦ δέν εἶταν ἄρτια ἀν δέν συνοδευόταν ἀπό ἀνδροπρέπεια καί ἐπιβλητικότητα. Δέν παραβλέπονταν βέβαια ὅλα τ' ἄλλα στοιχεῖα πού συντελοῦσαν στό ξεχωριστό «παραρρησιαστικό» του, ἀλλά αὐτά ἔρχονταν σέ δεύτερη μοίρα μπροστά στα δύο βασικότερα καί τά πιό πολυτραγουδημένα: τό μουστάκι καί τή μέση.

Τό πρῶτο συμβολίζει ἀνδρισμό, σθένος, ὑπευθυνότητα, ὑψηλό φρόνημα καί χαρακτηρίζεται ἀπό τό μέγεθος, τό σχῆμα καί τό χρώμα του. Ὁ Rouquerville προσθέτει ἀκόμη καί τό «βάρος τῶν μουστακιῶν».

Ἡ βιολογική ὑπόστασή του, ὡς δευτερεύοντα γενετήριου χαρακτήρα, πού ἡ ἀνάπτυξή του ἐξαρτιέται ἀπό τήν κανονική ἢ μή λειτουργία βασικότερων ἀδένων, ἐξηγεῖ καί τό συμβολισμό του καί τό ὅτι ἡ ἔλλειψη ἢ ἡ ἀτελής ἀνάπτυξή του θεωρήθηκαν μειονέκτημα.

Χαρακτηριστικότερες εἶναι οἱ κινήσεις τῶν δακτύλων τοῦ ἀντρικοῦ χεριοῦ πάνω στό μουστάκι καί ἀντικαθρεφτίζουν τό ψυχολογικό κλίμα πού τίς ὑποβάλλει. Κινήσεις ρυθμικές, γεμάτες ἀβρότητα συνοδεύονται ἀπό ἔκφραση ἡρεμίας καί ἱκανοποίησης τοῦ προσώπου. Ἀλλά ὁ γιά κάποιον λόγο δυσσαρεστημένος ἢ ἀναστατωμένος ἄντρας «τρώει τά μουστάκια του», ἐνῶ τοῦ χαρούμενου κ' εὐχαριστημένου «γελοῦν καί τά μουστάκια». Ὁ συγκρατημένος ἀλλά καί ὁ πονηρός «γελάει κάτω ἀπ' τά μουστάκια του». Κι ἀκόμη ὅταν δύο ἄντρες θά «φάνε τά μουστάκια τους», δέ μπορεῖ ν' ἀποκλειστεῖ οὔτε τό ἀνεπανόρθωτο στήν ἀναμέτρησή τους.

Σέ ὥρα προβληματισμοῦ, περίσκεψης ἢ ἀμηχανίας ὁ ἄντρας στρίβει καί ξαναστρίβει ἐπίμονα τό μουστάκι του, «τρώγεται μέ τά μουστάκια του». Μά ὅταν εἶναι προκλητικός καί «πάει γυρεύοντας» τό στρίψιμο γίνεται μ' ἄργό

ρυθμό, διακοπτόμενο από ένα πέρασμα τῆς ἀνάστροφης παλάμης πάνω στό μουστάκι καί «κάτω ἀπό τή μύτη» τοῦ ἀντίπαλου.

Ὁ ἄντρας πού πενθεῖ δέν ἐπιτρέπει στόν ἑαυτό του μουστάκι μέ ἀνασηκωμένες ἄκρες. Γενικά κάτω ἀπό καταπιεστικές συνθήκες οἱ ἄντρες εἶχαν «τό μουστάκι ἄστριφτο» λέει ὁ Φ. Κόντογλου. Ὁ «ἄντρας μέ μουστάκι» εἶναι ὁ ὀλοκληρωμένος σωματικά καί ψυχικά, ὁ ἄρτιος ἄντρας.

Δέν εἶναι χωρίς σημασία τό ὅτι τό μουστάκι, ἀπό αἰσθητική πλευρά, ἀποτελέσει στοιχεῖο ιδιαίτερης φροντίδας ἀπό μέρους τῶν ἀνδρῶν, ἀπ' ὅπου δέν ἔλειψαν οἱ βαφές, ὁ «μουστακοδέτης» γιά νά πετυχαίνεται τό ἐπιθυμητό σχῆμα του καί οἱ οὐσίες πού σταθεροποιούσαν τό σχῆμα.

Κι ἀκόμη περισσότερο δέν εἶναι χωρίς σημασία τό ὅτι στά παλιότερα χρόνια οἱ ἄντρες, παράλληλα μέ τόν ὄρκο τῆς «μπέσας» πού ἔδιναν, ἔπαιρναν ὄρκο καί στό μουστάκι τους καί τό ὅτι ἡ προσβολή τοῦ μουστακιοῦ, ὡς στοιχείου τῆς ἀντρικῆς εὐθιξίας, ἰσοδυναμοῦσε μέ ἀτίμωση καί μποροῦσε νά ὀδηγήσει καί στό φονικό.

Οὔτε εἶναι τυχαῖο τό ὅτι ὡς σήμερα δέν ξεχάστηκαν ἐκφράσεις προκλητικές, ὑβριστικές ἢ ἀπειλητικές μέ ἀντικείμενο τό μουστάκι, ὅπου μάλιστα ἀντί τοῦ ἀνάλογου ρήματος *grúanj* = ξυρίζω, χρησιμοποιοῦνται τά ρήματα *pres* = κόβω μέ μαχαίρι, *nduk* = μαδῶ, *shkul* = ξερίζωνω, δηλωτικά τῆς βαρύτητας τῆς πράξης καί τῆς ἀγριάδας τῆς τιμωρίας ἢ τῆς βιαιότητας τῆς ἐκδίκησης. Ἀλλά καί ρήματα «οὐ φωνητά» εἶναι σέ χρήση, ἐνδεικτικά τοῦ ὕψιστου ἐξευτελισμοῦ ἑνός ἄντρα πού ἀποδείχτηκε ἐπίορκος, προδότης καί γενικότερα ὑπαίτιος ἐνέργειας ἀντίθετης πρὸς τοὺς ἄγραφους κανόνες καί ὅπωςδήποτε ἀνάξιος νά θρέψει ἕνα ἀξιοπρεπές μουστάκι.

Παράλληλα ὅμως ὑπάρχουν καί ἐκφράσεις παρότρυνσης ἢ ἐνθάρρυνσης, ἐπιβράβευσης, ἐπαίνου ἢ θαυμασμοῦ, πού εἶναι δελεαστικές γιά τοὺς νιομούστακους ἰδίως καί πού ἐπιδιώκεται ἀπό μέρους των ἢ ἀπόλαυσή τους, ἢ δέ ἱκανοποίηση πού προκαλεῖται ἀπ' αὐτές ἐπενεργεῖ αὐτόματα στό ψυχολογικό κλίμα τους.

Ποιός νιός δέ θά κολακευόταν καί δέ θά 'βαζε φτερά στά πόδια του κατα-
νικώντας κάθε ἀντίρρηση σάν ἄκουγε:

*Mustaq-zí, mustaq-korrák,
hájde ně katúnt njě vrrap.*

*Μαυρομούστακε, κορακομούστακε,
πετάξου στό χωριό μιά τρεχάλα.*

Τό δεύτερο στοιχεῖο, ἡ μέση, χαρακτηριστικό τῆς ἀντρικῆς κορμοστασιᾶς, συμβολίζει λυγεράδα, ἀξιοσύνη, δύναμη καί ἀντοχή. Τοῦ παλληκαριοῦ ἡ μέση δέ λυγίζει οὔτε κάτω ἀπ' τό βάρος δοκιμασίας ψυχικῆς, οὔτε κάτω ἀπό ὑπέρβαρο φόρτωμα. Στήν μέση ἔζωναν τίς βαριές πάλες. Τή στόλιζαν μέ ζωνάρια μετάξινα, μακριά καί πολύχρωμα ἢ μέ τά πτυχωτά σελάχια. Ἐκεῖ τοποθετοῦνταν τ' ἄρματα, πιστόλες καί μαχαίρια καί σέ τρόπο πού νά φαντάζουνε οἱ ἀργυρές

λαβές και τά μαλαμοκαπνισμένα θηκάρια μέ τά περίτεχνα σκαλίσματα, τά πετράδια και τή μάρκα τοῦ κατόχου τους, τά ἀρχικά του. Κι ἀκόμη σέ τρόπο πού νά μποροῦν ν' ἀνασυρθοῦν εὐκολα και γρήγορα. Ἡ λαϊκή μούσα στόλιζε τά λεπίδια τῶν μαχαιριῶν μέ στίχους - ὄρκους τιμωρίας και ἐκδίκησης, πίστης και ἀγάπης: Κεφάλια Τούρκων ἔπαρε και νιότη μή λυπᾶσαι/κάλλιο στόν τάφο λεύτερος παρά ραγιάς τους νά 'σαι: "Ἄν τύχει και δέ σ' ἀγαπῶ και σ' ἀρνηστῶ, κυρά μου/μά τό μαχαίρι πού κρατῶ νά μπεῖ μέσ τήν καρδιά μου.

"Ὑστερα ἀπ' ὅλα τοῦτα ποιός νιός δέ θά κολακευόταν σάν τόν ρωτούσαν:

*Trim me atë mes lastar
ka jot' emë njatrë djalë?*

*Παλληκάρι μ' αὐτή τή μέση βλαστάρι
ἔχει ἢ μάνα σου ἄλλο γιό σάν ἐσένα;*

Τό μουστάκι και ἡ μέση στάθηκαν σύμβολα τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν και τῶν σωματικῶν προσόντων. Ὁ Reinhold περιέσωσε ἕνα τραγούδι ὅπου ἡ κοπέλα ἀπαριθμεῖ τά χαρίσματα τοῦ καλοῦ της και ὅπου σέ δύο χαρακτηριστικούς στίχους ἐκθειάζονται ταυτόχρονα τά δύο τοῦτα στοιχεῖα πού κάνουν ἕναν ἄντρα νά ξεχωρίζει ἀπό τούς ἄλλους⁷⁵. Τό παραθέτουμε μέ τή γραφή του:

*Jste trim me mes te hohle
grop mustaq'jne e bon gka ore.*

*Εἶναι παλληκάρι μέ μέση λιγνή
ἀγκίστρι τό μουστάκι τό κάνει κάθε ὥρα.*

Ἡ γιαγιά Φώτω μᾶς εἶπε στίχους ἀποκλειστικά γιά νέους, πού χορεύοντας στήν πλατεία τούς τραγουδοῦσε γιά τόν νέο πού «εἶχε βάλει στό μάτι», τόν κατοπινό ἄτυχο ἄντρα της.

- 1 *Kur te shoh e vjen nga parë*
- 2 *më duke ἄλλιῶς τρομάρα.*
- 3 *Kur të shoh nga parë e vjen*
- 4 *me duke një ἄλλιῶς λεβέντης.*
- 5 *S'të zilëpsa gjë moj krinë*
- 6 *po mustaqnë e levendinë.*
- 7 *S'të zilëpsa njatrë gjë*
- 8 *mustaq-zinë vetëmë.*
- 9 *Sa edhë fotoghráf-i tha:*
- 10 *mësnë tënt njatrë s'e ka.*
- 11 *Sa edhë fotoghráf-i thotë:*
- 12 *je i vetëm-i ndë botë.*
- 13 *Levendinë çë ke ti*
- 14 *nuk' e ka ndonjë njeri.*
- 15 *Shejt-i i zoghräftsurë.*
- 16 *dhe ndë leth kumbisurë⁷⁶.*

"Όταν σέ βλέπω κ' ἔρχεσαι ἀπό πέρα μου φαίνεσαι ἄλλιῶς τρομάρα.
"Όταν σέ βλέπω ἀπό πέρα κ' ἔρχεσαι μου φαίνεσαι ἕνας ἄλλιῶς λεβέντης.
Δέ σου ζήλεψα τίποτα μωρ' κρίνο παρά τό μουστάκι και τή λεβεντιά.
Δέ σου ζήλεψα ἄλλο τίποτα τό μαυρομούστακο μονάχα.
"Όσο και ὁ φωτογράφος εἶπε: τή μέση σου ἄλλος δέν τήν ἔχει.
"Όσο και ὁ φωτογράφος λέει: εἶσαι ὁ μοναδικός στόν κόσμο.
Τή λεβεντιά πού 'χεις ἐσύ δέν τήν ἔχει κανένας ἄνθρωπος.
Ὁ ἄγιος ὁ ζωγραφισμένος και στόν τοῖχο ἀκουμπισμένος.

75. Reinhold ὁ.π. Λύρα, σ. 10.

76. Στόν ἴδιο ὁ.π. Λύρα, σ. 3. παραλ. στ. 15-16 και σ. 7 ἄλλη παραλ.—Σωτηρίου ὁ.π. Β', σ. 104 οἱ στ. 9-10.—Φουρίκης ὁ.π. 45, σ. 112 παραλ. στ. 15-16.

- στ. 2. ἀλλιῶς, ndrishe· οἱ στ. 1-2 δηλώνουν τὴν ἔνταση τῆς ταραχῆς πού προκαλεῖ στή νέα ἢ ἰδιαίτερη ἐμφάνιση τοῦ παλληκαριοῦ.
- » 5. ziléps· τό ρ. σχηματίστηκε κατὰ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -εῦω ἑλλ. ῥήματα· ἀόρ. zilépsa, ἀλβ. ρ. zilis. (Φουρ. 45, σ. 149).
- » 12. botë-a = ὁ κόσμος, ἡ ἀνθρωπότητα, ἀποδίδεται μέ τίς λ. kosm-i, dunjá-i, ἐνῶ botë-a = τό χῶμα, συνών. the-u = ἡ γῆς.
- » 15-16 ἡ παρομοίωση ἐδῶ εἶναι μιὰ ἀναγωγή σέ τοιχογραφία ἐκκλησιᾶς προερχόμενη ἀπό ἐνυπάρχουσες προσλαμβάνουσες παραστάσεις.

Οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ εἶσαν ὑποχρεωμένοι κάποτε ν' ἀφήσουν τίς δουλιές, τίς ἀγάπες, τίς οἰκογένειες καί νά φύγουν γιά νά ὑπηρετήσουν τή στρατιωτική θητεία τους. Γιά τοῦτο τό χωρισμό καί τὴν ἀναμονή τοῦ γυρισμοῦ φτιάχτηκε τό τραγούδι πού ὀφείλεται στή Σταματίνα Μακρυνόρη. Τό συμπλήρωσε μέ τά τρία τελευταῖα δίστιχα ἡ Ἀσήμω Γκιόκα.

1	<i>Hápu moj stratónë e gjerë</i>	Ἄνοιξε μωρ' στρατόνα φαροδαί
2	<i>se do mblónesh peljistërë.</i>	γιατί θά γεμίσεις περιστέρια.
3	<i>Hápu moj stratónë e mádhe</i>	Ἄνοιξε μωρ' στρατόνα μεγάλη
4	<i>se do mblónesh portokále.</i>	γιατί θά γεμίσεις πορτοκάλια.
5	<i>Ajo Athinë-a pre notinë</i>	Αὐτή ἡ Ἀθήνα κατὰ τή νοτιά
6	<i>çë ghimnásën merodhinë.</i>	πού γυμνάζει τή μυρωδιά.
7	<i>Ajo Athinë-a pre vorënë</i>	Αὐτή ἡ Ἀθήνα κατὰ τό βοριά
8	<i>çë ghimnás gharifalënë.</i>	πού γυμνάζει τή γαρυφαλιά.
9	<i>Ata leshtë kacará...</i>	Αὐτό τό μαλλί τό κατσαρό...
10	<i>në çë plëhë váte e ra?</i>	σέ τί σκουπίδια πῆγε κ' ἔπεσε;
11	<i>Hájde, éja, kur do vish,</i>	Ἄιντε, ἔλα, πότε θά ῥθεις,
12	<i>koma në strató do rrih?</i>	ἀκόμα στό στρατό θά κάτσεις;
13	<i>Pikrënë e stratjotikójt</i>	Τὴν πίκρα τοῦ στρατιωτικοῦ
14	<i>si t'e shkonj djalë-i dot?</i>	πῶς νά τὴν περάσει τό παιδί μπορεῖ;
15	<i>Ulju mal i Athinësë</i>	Χαμήλωσε βουνό τῆς Ἀθήνας
16	<i>të shoh mesnë e krinësë.</i>	νά ἰδῶ τή μέση τοῦ κρίνου.
17	<i>Ulju mal e bënu përrúa</i>	Χαμήλωσε καί γίνου ρυάκι
18	<i>të shoh djalënë çë dúa⁷⁷.</i>	νά ἰδῶ τό παιδί π' ἀγαπῶ.

- στ. 1. hapu stratónë = ἀνοίξου στρατόνα· kazérmë-a, ἰταλ. caserma.
- » 6. τό ρ. ghimnás, ἀόρ. ghimnása προερχόμενο ἀπό τόν ἀόρ. τῶν σέ -άζω ἑλλ. ῥημάτων παρουσιάζει στό στίχο ἓνα δεύτερο τύπο στόν ἐνεστώτα ghimnásënj, ἀλβ. ushtëronj, stervít.
- » 8. τό ρ. ghimnás ἐδῶ ἔχει τόν κανονικό τύπο.
- » 9. lesh kacará, γιά τὴν ὁμοιοκαταληξία ἀντί lesh kacará· lesh të drédhurë.
- » 13. pikrë-a e stratjotikójt = pikëlim-i shërbimit ushtarák.
- » 14. ἡ σύνταξη τοῦ στίχου εἶναι ἀταίριαστη πρὸς τὴν ἑλληνική· τό μόριο dot (= ἀδύνατο, ἀκατόρθωτο) μπαίνει πάντα μετὰ ἀπό τό ῥῆμα· s'ha dot = δέν μπορῶ, δέν τά καταφέρνω νά φάω· κανονική ἑλλ. μετάφρ.: πῶς μπορεῖ νά τὴν περάσει τό παιδί;

77. Δέδε ὀ.π.σ. 112 παραλλαγή.

Γ. Τραγούδια τῆς κρυφῆς ἀγάπης

Οἱ συνθῆκες τοῦ δεσμοῦ δυό νέων εἶσαν πάντα δύσκολες κι ἀνάλογες μέ τίς ἐπικρατοῦσες παλιότερα σ' ὅλο τόν τόπο μας. Ἔτσι ἡ ἀμοιβαία συμπάθεια ἐκδηλωνόταν δισταχτικά, περιορισμένα καί μέ διάφορους τρόπους πού ἐπινοοῦσαν οἱ ἐρωτευμένοι. Ἐκτός ἀπό τίς φευγαλέες ματιές καί τά νεύματα μέ ὑπονοούμενη σημασία, κάποτε ἔφτανε καί μιά μικρή προσφορά σταλμένη μέ πρόσωπο ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης, σημάδι ἀφοσίωσης καί ἐμμονῆς στό αἶσθημα.

Ἐνα λουλούδι ἀφημένο κάπου στό πέρασμα τῆς κοπέλας ἢ ριγμένο ἀπό τό παράθυρό της ἢ σταλμένο μυστικά ἀπό τόν καλό της ἀναπλήρωνε τήν ἔλλειψη ἄλλης ἐπαφῆς κ' εἶτανε πάντα συμβολικό.

Ὁ Γιώργος Γκιόκας μᾶς εἶπε ἕνα τραγούδι γιά τούτη τήν περίπτωση σέ μορφή διαλόγου. Τραγουδιέται καί χορεύεται στό πανηγύρι τοῦ ἁγίου Γιωργίου.

1 — Ndë do lule dërgo më	— Ἄν θές λουλούδια στείλε μου
2 të shkonj edhé u qëronë.	νά περῶ κ' ἐγώ τόν καιρό.
3 — Lule të kam dërguarë	— Λουλούδια σοῦ ἔχω στείλει
4 po vetë s'të kam çuarë.	μά τήν ἴδια δέ σ' ἔχω βρεῖ.
5 — Luletë çë më dërgove	— Γά λουλούδια πού μου ἔστειλες
6 më tha mëmë-a: ku i çove?	μου ἔπε ἡ μάνα: πού τά βροῖκες;
7 Ndë sënduq do ljosënë	Στό σεντούκι θά λιώσουνε
8 sa të fanerösenë.	ὡσπου νά φανερωθοῦν.

- στ. 4. vetë s'të kam çuarë = ἐμένα τήν ἴδια, προσωπικά, δέ σ' ἔχω βρεῖ.
 » 7. τό ρ. ljiós σχηματίστηκε κατὰ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ +ώνω ἔλλ. ρήματα, ἀόρ. ljiósa, μεσ. ljiósem.
 » 8. fanerós, përfaq' ὁ σχηματισμός του ἀνάλογος μέ τοῦ προηγούμενου.

Ἄναλογο τραγούδι καταγράψαμε καί ἀπό τόν Ξενοφώντα Οἰκονόμου, 72 χρονῶν, ἐργάτη, τῆς Δ' Δημοτικοῦ.

1 Midhalëtë e çajtura	Τ' ἀμύγδαλα τά σπασμένα
2 t'a dërgonj të fältura.	σοῦ τά στέλνω χαιρετισμούς.
3 Ato midhalëtë afráta	Αὐτά τ' ἀμύγδαλα τ' ἀφράτα
4 t'a dërgon mëmë-a dhe tatë-a.	σοῦ τά στέλνει ἡ μάνα κι ὁ πατέρας.

- στ. 1. midhalé-a, bajáme-ja δέν ἀπαντᾷ.
 » 3. midhalé afráta, midhalé të búta, ἀντίθ. midhalé të gúrta = πετραμύγδαλα.

Ἐνα πετραδάκι πού πετιόταν στή σκεπή ἢ στό παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ τῆς κοπέλας ἀποτελοῦσε κι αὐτό εἶδηση καί μέσο συνεννόησης.

Ὁ Θωμάς Μόρφας κι ὁ Μιχάλης Μακρυνόρης μᾶς εἶπαν τό σχετικό τετράστιχο:

1	<i>Ra një gur në qiramidhe</i>	᾽Επεσε μιά πέτρα στά κεραμίδια
2	<i>mos, kush di, shkóve, e shtive?</i>	μήπως, ποιός ξέρει, πέρασε, τήν ἔριξες;
3	<i>Krismënë gjegjshë e dóva jashtë</i>	Τόν κρότο ἄκουσα καί βγήκα ἔξω
4	<i>po njerinë nukë e pashë.</i>	μά τόν ἄνθρωπο δέν τόν εἶδα.

στ. 1. qiramidhe-a, tjégulë-a δέν ἀπαντᾶ.

Ἡ συχνή καί μέ διάφορες πάντα προφάσεις παρουσία τοῦ νέου στή γειτονιά τῆς κοπέλας ἢ τό διαβατάριο σιγανοτραγουδο γιά κάποια μέ τ' ὄνομα Μαρία ἢ ὅποιο ἄλλο, διαφορετικό ὅπωςδήποτε ἀπό τό ὄνομα τῆς ὀρισμένης κοπέλας, εἴταν ἀκόμη ἕνας τρόπος ἐπαφῆς καί ἐκδήλωσης.

1	<i>Moj Marie, moj Marie</i>	Μωρ' Μαρία, μωρ' Μαρία
2	<i>ti s'më lāshe ment në krie.</i>	ἐσύ δέ μου ἄφησες μυαλό στό κεφάλι.

Στήν περίπτωση πού ἡ κοπέλα ἔπαιρνε τό ὅποιο μήνυμα καί δέν ἀνταποκρινόταν ἔγκαιρα στήν προσμονή τοῦ νέου, τοῦτος τή μάλωνε τρυφερά:

<i>Në në nëzë moj Marie</i>	<i>Në në nëzë μωρ' Μαρία</i>
<i>me unázë do të bie.</i>	<i>μέ δαχτυλίδι θά σε χτυπήσω.</i>

στ. 1. nëzë = ὑποκορ. τοῦ ἠχομιμητικοῦ në ἀνάλογα μέ rak-rákëzë = λίγο - λιγάκι.
στ. 2. τό ρ. bie στό στίχο λειτουργεῖ ταυτόσημα μέ τό ρ. rrah = χτυπῶ, δέρνω.

Στήν ἀναπάντεχη συνάντηση τῶν ἐρωτευμένων πού εἶχαν πολύ καιρό ν' ἀνταμώσουν, εἴτε γιατί οἱ συνθήκες δέν τό ἐπιτρέψανε, εἴτε γιατί ἡ κόρη ἔλειψε ἀπό τό χωριό, στό ἀντίκρισμα τοῦ καλοῦ της πέφτει στήν ἀγκαλιά του κλαίγοντας ἀπό συγκίνηση καί χαρά. Κι αὐτός ἀναστατωμένος ἀπό τά ἴδια συναισθήματα, ἐκδηλώνεται μ' ἕνα τάχα μάλωμα γεμάτο τρυφερότητα, πού δέν εἶναι ἄλλο παρά ἡ ἐκφράση παράπονου γιά τήν ἐπί τόσο καιρό στέρησή της.

1	<i>Uj moj e ngrënë-a det-i</i>	Ἄχ μωρ' ἡ θαλασσοφαγωμένη
2	<i>ku jēshe kaqë mot,</i>	πού ἦσον τόσον καιρό,
3	<i>m' ërdhe të Shtunë mbrëma,</i>	μου ῥθες Σαββάτο βράδι,
4	<i>më mblóve gjinë lot⁷⁸.</i>	μου γέμισες τόν κόρφο δάκρι.

στ. 1. ἡ μετοχή τοῦ ρ. ha = τρώγω, i ngrënë-i, e ngrënë-a = ὁ φαγωμένος, ἡ φαγωμένη (ἀπό κάποιον κι ὄχι ὁ χορτάτος) εἶναι σέ χρήση σέ ἀνάλογες ἐκφράσεις κατάρας: i ngrënë-i uljk-u = ὁ φαγωμένος ἀπό τό λύκο καί σέ παράφραση: πού νά σε φάει ὁ λύκος, πού νά γίνεις λυκοφάγωμα (γιά ἐνοχλητικά ζῶα). Μέ τήν αὐτή σύνταξη ἀπαντοῦν μετοχές ἀνάλογων ρ. σέ ἐκφράσεις εὐχῆς: i bekúarë-i Hristó-i = πού νά σ' εὐλογήσει ὁ Χριστός, εὐλογημένος. Ἡ μετοχή e ngrënë-a, ἀβασάνιστα ἴσως, (Δέδε ὅ.π. σ. 71) σχολιάζεται λαθεμένα ὡς παραφθορά τῆς μετοχῆς e ngritë-a τοῦ

78. Reinhold ὅ.π. Λύρα, σ. 20 παραλλαγή. - Σωτηρίου ὅ.π. Α', σ. 89. — Γκίλιας ὅ.π. σ. 243 παραλλαγή.

ρ. ngrinj = ανασηκώνω, ύψώνω, με αποτέλεσμα να μεταφράζεται ως: αυτή που σηκώθηκε από τή θάλασσα, ή 'Αφροδίτη (αναδυομένη!...).

Ἡ αντίρρηση τῶν γονιῶν τοῦ νέου στό δεσμό του μέ μιά κοπέλα καί στόν διαγραφόμενο γάμο τους καί ἡ προσπάθεια νά τόν ἀπομακρύνουν ἀπ' αὐτή ἔφταναν στό σημεῖο τῆς ἀποξένωσης τοῦ γιοῦ ἀπό τήν οἰκογένεια καί τῆς ἀπομάκρυνσῆς του ἀπό τό πατρικό σπίτι. Οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν, μιλοῦν γιά μιάν ἀνάλογη κατάσταση πού ἀντιμετωπίζει ὁ νέος.

*Më gjúajtinë printë
e s'vëte në shtëpi.
Thúaj më, çë do bënem
moj lule u me ti?*

*Μέ κυνήγησαν οἱ γονιοί
καί δέν πάω στό σπίτι.
Πές μου, τί θ' ἀπογίνω
μωρ' λουλούδι ἐγώ μέ σένα;*

Παράλληλα μέ τήν αὐστηρότητα τῶν ἡθῶν εἴταν ἀποδεχτή μιά κάποια ἰδιότυπη ἐλευθερία πού παραδοσιακά παρεχόταν στά κορίτσια κατά τή διάρκεια τοῦ χοροῦ τῆς πλατείας, ὅπου χορεύοντας ταίριαζαν τοὺς στίχους, ὅσες βέβαια εἶχαν αὐτή τήν ἱκανότητα. Λίγο-πολύ ὅμως ὅλες ἐκμεταλλεύονταν τούτη τήν εὐκαιρία γιά νά κατατοπίσουν τόν καλό τους σχετικά μέ κάποιο θέμα ἀμοιβαίου ἐνδιαφέροντος ἢ κατάστασης. Καί τραγουδώντας διάφορους στίχους οὐδέτερους ἢ γενικότερους, ἀστείους ἢ πειραχτικούς, παρεμβάλανε κι αὐτόν τόν ἰδιαίτερο στίχο - εἶδηση καί πετύχαιναν τό σκοπό τους.

Πολλές φορές σημειώνονταν ἀναποδιές καί κάποια μάνα τύχαινε νά πάρει εἶδηση γιά τά κρυφά καμώματα τῆς κόρης, ὅποτε καί τήν καταχέριζε ἀνελέητα. Σέ μιά τέτοια περίπτωση ἡ κόρη εἰδοποίησε τόν καλό της τραγουδώντας:

*Më ra mëmë-a me purtëkë
dhe m'uçá vrahjónë-a e shkretë.*

*Μ' ἔδειρε ἡ μάνα μέ βέργα
καί μοῦ 'σπασε τό βραχιόλι τό ἔρμιο.*

Ἄλλοτε πάλι παρεμβαλλόταν κάποιο προξενιό καί διαγραφόταν κίνδυνος ἀνεπιθύμητου γάμου. Σέ ἀνάλογη περίπτωση οἰκογένεια εἶχε δεχτεῖ προξενιά ἀπό φίλο τοῦ νέου πού κρυφαγαποῦσε ἡ κόρη της. Μαθαίνοντάς το ἡ κόρη καί βλέποντας τήν ἡμέρα τοῦ χοροῦ νά κάθονται οἱ δύο νέοι πλάι-πλάι καί νά τόν παρακολουθοῦν, εἰδοποίησε τόν δικό της τραγουδώντας:

*Aj mik-u çë të rri nd'anë
të t'a marrë do sevdanë.*

*Αὐτός ὁ φίλος πού σου κάθεται πλάι
νά σου τόν πάρει θέλει τό σεβντά.*

Γιά τήν ἀποφυγή τοῦ ἀνεπιθύμητου γάμου τοῦ ἑνός ἀπό τοὺς δύο ἐνδιαφερόμενους ἀποφασίζόταν μιά μυστική συνάντηση ἔξω ἀπό τό χωριό πού μποροῦσε ν' ἀπολήξει καί σέ ἀλληλοαπαγωγή.

1 *Hájde ti edhé u vijnj*
 2 *të përzihemi në linj.*
 3 *Hájde ti edhé u arrúra*
 4 *të përzihemi në krúa.*

Ἔλθε σύ κ' ἐγὼ ἔρχομαι
 ν' ἀνταμωθοῦμε στίς ἐλιές.
 Ἔλθε σύ κ' ἐγὼ ἔφτασα
 ν' ἀνταμωθοῦμε στή βρούση.

στ. 3. *arrúra* ἀντί *arríta*: ὁ αὐτός τύπος ἀναφέρεται ἀπό τόν Byron (Γιοχάλας, Μνημοσύνη, 4, 215).

Eja të vldhemi një mbrëma
ti nga it atë edhé u nga mëmë-a.
Eja të vldhemi një natë
u nga mëmë-a e ti nga it atë.

Ἔλα νά κλεφτοῦμε μιά βραδιά
 ἐσύ ἀπ' τόν πατέρα σου κ' ἐγὼ ἀπ' τή μάνα.
 Ἔλα νά κλεφτοῦμε μιά νύχτα
 ἐγὼ ἀπ' τή μάνα καί σύ ἀπ' τόν πατέρα σου.

Στή διάρκεια τοῦ μυστικοῦ δεσμοῦ ὑπῆρχε πάντα ἡ πιθανότητα παρεμβολῆς ἑνός προξενιοῦ τοῦ ἑνός ἢ τῆς ἄλλης, πού μέ τήν ἀσκηση πίεσης ἀπό τό μέρος τῆς οἰκογένειας μποροῦσε νά ὀδηγήσει στή διάλυση τοῦ δεσμοῦ καί στό γάμο μέ ἀνεπιθύμητο πρόσωπο. Γιά τήν ἀντιμετώπιση μιᾶς τέτοιας πιθανότητας καί γιά τή σιγουριά τῆς σταθερότητας τοῦ δεσμοῦ τοὺς οἱ ἐρωτευμένοι ριψοκινδύνευαν μιά κρυφή συνάντηση σέ κάποια ἐγκαλεῖσα γιά νά δώσουν τόν «ὄρκο τῆς ἀγάπης». Ἐκεῖ ἡ κοπέλα ἀπίθωνε πάνω στήν εἰκόνα τό μαντηλάκι της κι ὁ νέος τό ζωνάρι του. Ὑστερα ἐκείνη ἀπάγγελλε τόν ὄρκο:

Ti breznë edhé u mandilájne.
Vetëmë Háro-a do ndanjë sevdánë.

Ἐσύ τό ζωνάρι κ' ἐγὼ τό μαντηλάκι.
 Μονάχα ὁ Χάρος θά χωρίσει τήν ἀγάπη.

Δέν ἔλειπαν καί οἱ συστάσεις γιά τήν ἐμμονή καί τή διατήρηση τῆς μυστικότητας:

Moj mikró gharëfulë
mba sevdánë [shéhurë.
Si gharëfulë-a të tháhesh
po ka múa të mos ndáhesh.

Μωρ' μικρό γαρύφαλο
 κράτα τό σεβντά κρυμένο.
 Σάν τό γαρύφαλο νά ξεραθεῖς
 μά ἀπό μέ νά μή χωριστεῖς.

Στή διάρκεια τοῦ χοροῦ τά κορίτσια βρῖσκανε ἀκόμη τήν εὐκαιρία νά ἐκδηλώσουν τήν προτίμησή τους σέ ἀνύποπτα πρόσωπα πού τά εἶχαν «βάσει στό μάτι», ταιριάζοντας στίχους σκόπιμους ἀλλά φαινομενικά οὐδέτερους. Μέ τό στίχο τους ἔκαναν νύξη σημαδιακή, σχετική μέ κάποιο χαρακτηριστικό τοῦ νέου, πού ἀφοροῦσε στήν ἐμφάνισή του ἢ στή δουλιά του, τή συνόδευαν δέ μέ μιά ματιά, μιά χορευτική κίνηση, ὅπως μιά στροφή μπροστά του, πράγματα δηλαδή πού περνούσαν ἀπαρατήρητα ἢ τυχαῖα ἀπό τοὺς ἄλλους.

1 *Në trezët karoxhi*
 2 *të njóha në kamuçi.*

Στούς ἐξήντα καροτζήδες
 σέ γνώρισα στό καμουτσί.

στ. 2. *kamuçi-a*, τούρκ. *kamçi* = μαστίγιο.

- 1 *Do të blë një pasiqirë*
2 *për t' e ndash karënë mirë.*

Θά σοῦ ἀγοράσω ἕναν καθρέφτη
γιά νά χωρίζεις τό καρέ καλά.

στ. 1. *pasqirë-a, pasqirë-a, pasëqirë-a.*

» 2. Ἡ ἔννοια τοῦ στίχου: γιά νά φτιάνεις καλά τή χωρίστρα.

Μέσα σ' αὐτούς τούς συμβολικούς στίχους τά λουλούδια ἀντιπροσώπευαν τά ὑπονοούμενα πρόσωπα καί τούς οἰκείους των. Τόν ἴδιο ρόλο ἔπαιζαν καί τά δέντρα.

*Krinë dhe gharifalë,
pemë e bukurë, çë je
për të ndinjurë në hjë.*

Κρίνο καί γαρυφαλιά,
φροντόδεντρο ὁμορφο, πού εἶσαι
γιά κάθισμα στὸν ἴσκιο.

*Shumë lule hâpi verë-a
po si ti s'janë të tjëra.
Shumë lule hâpi Maj
po në ti më ra sevda-i⁷⁹.*

Πολλά λουλούδια ἄνοιξε τὸ καλοκαίρι
μά σάν ἐσέ δέν εἶναι ἄλλα.
Πολλά λουλούδια ἄνοιξε (ὁ) Μάης
μά σέ σένα πού 'πεσε ὁ σεβντάς.

*Këni soj ka trandafîle,
jëni trîma edhë kopîle.
Sojnë e këni ka pjeshkë
jëni trîma edhë të zeshkë.*

Ἔχετε γενιά ἀπὸ τριαντάφυλλο,
εἷσαστε παλληκάρια καί κοπέλες.
Τὴν γενιά τὴν ἔχετε ἀπὸ ροδάκινο
εἷσαστε παλληκάρια καί μαυράκια.

- *Thúaj më sa vëlezër ke
t'i fitëps portokalë.
Thúaj më sa vëlezër ke
t'i qendis lule në podhë.
Thúaj më sa vëlezër jëni
t'u këndonj kudó të vëni.
— Vëlezër, mótëra pesë-gjashtë
si vasilikó-i në ghastrë.*

- Πές μου πόσα ἀδέρφια ἔχεις
νά τά φυτέψω πορτοκαλιές.
Πές μου πόσα ἀδέρφια ἔχεις
νά τά κεντήσω λουλούδια στὴν ποδιά.
Πές μου πόσα ἀδέρφια εἶστε
νά σᾶς τραγουδῶ ὅπου πάτε.
— Ἀδέρφια, ἀδερφές πεντ-ἔξι
σάν τό βασιλικό στή γλάστρα.

Καμιὰ φορά καί παρά τὸν ὄρκο τῶν ἐρωτευμένων δημιουργοῦνταν ἀμφιβολίες μεταξύ τους ἀπὸ διάφορους λόγους καί ἰδίως ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀποφασιστικότητας γιά τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ δεσμοῦ ἀπὸ τό μέρος τοῦ ἑνός ἢ τῆς ἄλλης. Δυὸ ἀνάλογα τραγούδια, ὅπου διατυπώνεται ἡ ἀνησυχία γιά τό μέλλον τοῦ δεσμοῦ, καταγράψαμε ἀπὸ τὴ Σταματίνα Μακρυνόρη καί τὴν Ἀσήμω Γκιόκα.

Τά παραθέτουμε ἀντίστοιχα.

- 1 *Sevdá ti, sevdá dhe u*
2 *si do bënëmi kështu?*
3 *Thúaj m'a, si do e bësh,*
4 *do më marrësh, do më lësh?*

Σεβντά ἐσύ, σεβντά κ' ἐγώ
πῶς θ' ἀπογίνουμε ἔτσι;
Πές μου το, πῶς θά τό κάνεις,
θά μέ πάρεις, θά μ' ἀφήσεις;

79. Σωτηρίου ὁ.π. Α', σ. 88 παραλ. στ. 3-4.

- 5 *Thúaj m'a, si do m'a thúash,* Πές μου το, πῶς θά μοῦ τό πεῖς,
 6 *do më marrësh, do më gjúash?* θά μέ πάρεις, θά μέ διώξεις;
 7 *Sevdá-i jít më ra si pundë,* Ὁ σεβντάς σου μοῦ ἔπεσε σάν πούντα,
 8 *tha jatró-i: paliosëmúndë*⁸⁰. εἶπε ὁ γιατρός: παλιοαρῶστια.

- στ. 6. τό ρ. *gjúanj* κυριολεκτικά σημαίνει: ἐπιδιώκω ν' ἀποκτήσω κάτι, κυνηγῶ νά πιάσω κάποιον, ψάχνω νά βρῶ κάτι: *e gjúanj atë punë* = ἐπιδιώκω αὐτή τή δουλιά, *qen-i gjúanj ljëpurinë* = ὁ σκύλος ψάχνει τό λαγό, τόν κυνηγάει· στό στίχο λειτουργεῖ μέ τή σημασία τοῦ διώχνω, ἀπομακρύνω: *do të gjúanj me gurë* = θά σέ διώξω μέ πέτρες, θά σέ κυνηγήσω μέ πέτρες, θά σέ πετροβολήσω.
 » 7. *pundë-a*, ἰταλ. *punta*: δέν ἐννοεῖται ἀπλό κρουολόγημα· ὑποδηλώνει τή φυματίωση.
 » 8. *jatró-i, mjek-u, mjekës-i, doktor-i*.
paliosëmúndë-a = ἡ παλιοαρῶστια· εὐφημισμός τῆς φυματίωσης, τοῦ χτικιοῦ: *sevdaj it m'u bë xtiqo, do mos mba shumë qëro* (sic) = ὁ σεβντάς σου μοῦ ἔγινε χτικιό, δέ θά κρατήσω πολύ καιρό (Φουρ. 45, σ. 108).

- 1 *Kam sevdá sa marrësonem* Ἔχω σεβντά ὅσο τρελαίνομαι
 2 *po jam vajzë e turpëronem.* μά εἶμαι κορίτσι καί ντροπέομαι.
 3 *Kam sevdá sa hjé mba mal-i* Ἔχω σεβντά ὅσον ἴσκιο κρατᾶ τό βουνό
 4 *po s'kam sighthuri ka djalë-i.* μά δέν ἔχω σιγουριά ἀπό τό παιδί.
 5 *Kam sevdá sa hjé mba brinjë-a* Ἔχω σεβντά ὅσον ἴσκιο κρατᾶ ἡ πλαγιά
 6 *po s'kam sighthuri ka krinë-a.* μά δέν ἔχω σιγουριά ἀπό τό κρῖνο.
 7 *Më marróve ti edhé fjalë-a* Μέ τρέλανεσ ἐσύ κι' ὁ λόγος σου
 8 *më rreh mend-i si suválë-a.* μέ δέρνει ὁ νούς σάν τό κύμα.
 9 *Më marróve ti dhe kuvënd-i* Μέ τρέλανεσ ἐσύ κ' ἡ κουβέντα σου
 10 *si suválë-a më rreh mend-i*⁸¹. σάν τό κύμα μέ δέρνει ὁ νούς.

- στ. 1. ὁ πλήρης στίχος: *kam saqë sevdá, sa marrësonem* = ἔχω τόσο (μεγάλο) σεβντά, ὅσο (πού) τρελαίνομαι.
 » 4. *sighthuri-a, siguri-a*, ἰταλ. *sicuro*.
 » 7. τό ρ. *marrónj - marrónem* = ντροπιάζω, ντροπιάζομαι, ταυτόσημο τοῦ *turpëronj*, ἔχει ἀντικαταστήσει τό ρ. *marrós - marrósem* = τρελαίνω, τρελαίνομαι, ταυτόσημο τοῦ *marrësonj - marrësonem*, πού ἀνταποκρίνεται στήν ἔννοια τοῦ στίχου. *fjalë-a*, ἡ μιλιὰ, ὁ τόνος τῆς φωνῆς, ὁ ρυθμός της.
 » 10. *suválë-a* < σλαβ. *suvala* = ἔλος· στήν ἀρβ. γλώσσα *suválë-a* καί *valë-a* = τό κύμα: *ujëtë múar valë, valón* = τό νερό πῆρε βράση, βράζει, κυματίζει μέ τό βρασμό.

Διάφοροι λόγοι, ὅπως ἡ στρατιωτική θητεία, ἡ ἐκμάθηση μιᾶς τέχνης ἢ ἡ δουλιά σέ κάποιον ἄλλο τόπο, διαμόρφωναν συνθῆκες πού ἀνάγκαζαν τούς νέους ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπό τό χωριό κι ἀπό τήν κοπέλα τους.

Οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν ἀναφέρονται στήν ἐπιθυμία τους γιά ἐπικοινωνία καί στή νοσταλγία τῆς κόρης γιά συνάντηση μέ τόν καλό της. Τούς καταγράψαμε ἀπό τήν Ἀσήμω Γκιόκα.

80. Σωτηρίου ὁ.π. Α', σ. 90 οἱ στ. 3-4.

81. Φουρικής ὁ.π. 45, σ. 108 οἱ στ. 1-2.

1	<i>Dërgo më ghramë me qial</i>	Στείλε μου γράμμα μέ (τόν) οὐρανό·
2	<i>pra frin erë-a e m'a sial.</i>	ἔτσι φυσάει ὁ ἀέρας καί μου τό φέρνει.
3	<i>Dërgo më ghramë me det</i>	Στείλε μου γράμμα μέ (τή) θάλασσα·
4	<i>pra frin erë-a e m'a jep</i> ⁸² .	ἔτσι φυσάει ὁ ἀέρας καί μου τό δίνει.

στ. 1. *ghramë-a, kartë-a, shkrim-i*: στους στίχους 1-2 καί στίς λέξεις *qial, sial* ἀπαντᾷ καί πάλι ἡ χαρακτηριστική βιλιώτικη τροπή τοῦ *e* σέ *a* πρὶν ἀπό *l*.

Τό δεύτερο τραγούδι ἔχει διαλογική μορφή μεταξύ τῆς μητέρας τοῦ νέου καί τῆς κοπέλας του πού δέν εἶναι ἀκόμη γυναίκα του, ὅποτε θ' ἀποκαλοῦσε τήν πεθερά *manë*⁸³.

1	— <i>Moj thjakë më mUAR mal-i</i>	— Μωρ' θειάκα μέ πῆρε ὁ πόθος
2	<i>po dërgo të vijnjë djälë-i.</i>	ἀλλά στείλε νά ῥθει τό παιδί.
3	<i>Moj thjakë mal-i më mUAR</i>	Μωρ' θειάκα ὁ πόθος μέ πῆρε
4	<i>ng' aj vasilikó-i verUAR.</i>	ἀπ' αὐτόν τό βασιλικό τόν ἀνοιξιάτικο.
5	— <i>Shkoj Jenár-i, shkoj Flevár-i</i>	— Πέρασε ὁ Γενάρης, πέρασε ὁ Φλεβάρης
6	<i>proto-Mars do vijnjë djälë-i.</i>	πρωτο-Μάρτη θά ῥθει τό παιδί.
7	— <i>Atjë në rreth të shën-Jánit</i>	— Ἐκεῖ στό γύρο τ' ἁγ-Γιαννιοῦ
8	<i>do t'i lë një lule djálit.</i>	θά τοῦ ἀφήσω ἓνα λουλούδι τοῦ παιδιοῦ.

στ. 1. *më mUAR, më mÓri, më mUOR*: ἀπαντοῦν καί οἱ τρεῖς τύποι.

» 4. *verUAR-i, verÓr-i*: τοποθεσία στό ἔβγα τῶν Βιλίων *VerÓr-i*.

Ἀπό τήν ἴδια καταγράψαμε καί μερικούς στίχους, πάλι σέ διαλογική μορφή, πού ἀφοροῦν στό θέμα τῆς στέγης. Ἄν ἡ νέα διέθετε προικῶο σπίτι ἢ ἂν ὁ νέος εἶχε δικό του, τό κόπαντρο ζευγάρι ἄρχιζε τή ζωή του σ' αὐτό. Σέ ἀντίθετη περίπτωση ὁ γαμπρός ὀδηγοῦσε τή νύφη στό σπίτι τῶν γονικῶν του. Σπάνια γινόταν τό ἀντίστροφο. Ἐπιθυμητή βέβαια εἶταν μιά δική τους στέγη, ἀνεξάρτητη ἀπό τίς γονικές, ἀλλά αὐτό δέν εἶταν πάντοτε ἐφικτό, ἀποτελοῦσε δέ συχνά αἰτία παράτασης τοῦ ἀρραβώνα ἢ τοῦ δεσμοῦ καί οἱ κοπέλες, νιώθοντας ἀνασφάλεια στίς περιστάσεις αὐτές, ἔκαναν ὑποχωρήσεις.

1	— <i>Do të marr, moj do të marr.</i>	— Θά σέ πάρω, μωρ' θά σέ πάρω.
2	<i>s'kam shtëpi, ku do të qal?</i>	δέν ἔχω σπίτι, πού θά σέ πάω;
3	— <i>Nd' ajo pάλιο e s'at ëmë</i>	— Σ' αὐτό (τό) παλιό τῆς μάνας σου
4	<i>sa të bënjmë shtëpi tënë.</i>	ᾧσπου νά κάνουμε σπίτι δικό μας.
5	<i>Nd' ajo pάλιο e t'it et</i>	Σ' αὐτό (τό) παλιό τοῦ πατέρα σου
6	<i>sa të bënjmë shtëpi vetë.</i>	ᾧσπου νά κάνουμε σπίτι οἱ ἴδιοι.

στ. 2. τό *p. qel* μέ τή χαρακτηριστική τροπή τοῦ *e* σέ *a*.

» 3. *pάλιο* καί στό στ. *pάλιο* ἐννοεῖται: *pálioshtëpi* = παλιόσπίτι, χαλασμένο, σέ κακή κατάσταση, ἐνῶ *shtëpi paleë* = *shtëpi e mÓçime* = σπίτι παλαιό, πολλῶν χρόνων ἀλλά καλοστεκούμενο.

82. Δέδε ὁ.π. σ. 110 παραλ. στ. 1-2.

83. Σωτηρίου ὁ.π. Β', σ. 109, ὑπόσημ. 1.

Ἡ πλατεία τοῦ χωριοῦ, τό «ντιβάνι», κατά τήν ἡμέρα τοῦ Κυριακάτικου χοροῦ ἢ ὁποιοῦ ἄλλου πανηγυριοῦ, εἶτανε ὁ μόνος τόπος ὅπου μπορούσαν χωρίς προφάσεις νά βλέπονται οἱ ἐρωτευμένοι καί ν' ἀνταλλάζουν καμιά ματιά ἢ κανένα νεῦμα. Γιά περισσότερη βεβαιότητα, ἂν τούς δινόταν ἡ εὐκαιρία, εἰδοποιούσε μυστικά ὁ ἕνας τόν ἄλλο ὅτι θά βρίσκεται στήν πλατεία.

Τό τραγούδι πού ἀκολουθεῖ καί πού τό καταγράψαμε ἀπό τήν Ἀσήμω Γκιόκα ἀφορᾷ στήν ἀσυνέπεια τοῦ ἑνός ἀπό τούς δύο στή συνάντηση τῆς πλατείας. Ὁ γελασμένος δέ χαρίζεται στόν ἀσυνεπή καί τονίζει πώς, ἂν αὐτός ἀδιαφόρησε, τό ἴδιο μετράει καί γιά τοῦτον.

Ἀλλά ὅσο κι ἂν τό τραγούδι ἀναφέρεται σέ μιά νεανική ἐπιπολαιότητα, κρατάει μέσα του δύο στίχους, 11 καί 13, πού δείχνουν νά ξεκίνησαν ἀπό πολύ παλιά καί πού ὀδηγοῦν στά στοιχεῖα, πού σ' αὐτά στηρίχτηκαν κι ἀπ' αὐτά βοηθήθηκαν οἱ Ἀρβανίτες γιά ν' ἀντιμετωπίσουν τίς τόσες ἀντιξοότητες πού συνάντησαν στήν πορεία τους.

Τοῦτοι οἱ δύο στίχοι δηλαδή ὀδηγοῦν στά χρόνια πού ἄγραφοι θεσμοί καί κανόνες διείπαν τήν ὀμαδική ἀρβανίτικη ζωή, τήν ἰδιόμορφη κι ἀνυπόταχτη μικρή ἀρβανίτικη κοινωνία κι ἀποτελοῦσαν τίς ἠθικές ἀρχές τῆς, σεβαστές κι ἀπαραβίαστες. Ἡ παράβασή τους εἶταν ἀδιανόητη. Κι ὅταν συνέβαινε κάποιος «νά βγεῖ ἀπ' τά σύνορα» νά ξεστρατίσει δηλαδή καταπατώντας τά καθιερωμένα, τότε εἶταν σά νά «ἔφευγε ἀπ' τό χωριό» ἀποξενώνοντας τόν ἑαυτό του ἀπό τούς ἄλλους. Καί τό παράπτωμά του ἔδειχνε τόσο ἀφύσικο, ὅσο ἀφύσικες εἶσαν καί οἱ συνέπειές του. Ἡ πέτρα πού πατοῦσε ὁ φταίχτης καί μιλοῦσε διαμαρτυρόμενη καί βούλιαζε κάτω ἀπό τό βάρος τῆς πράξης του.

Μιά ἀνάλογη παλιά ρήση, ἀπό τίς λίγες πού σώθηκαν στά Δίδυμα, εἶναι τούτη: *pështita gurë e gur-i plási* = ἔφτυσα τήν πέτρα κ' ἡ πέτρα ράγισε (ἀπό τήν πολλή πίκρα, τό φαρμάκι πού εἶχε στά σωθικά του ὁ ἄνθρωπος πού ἔφτυσε τήν πέτρα). Λέγεται γιά τίς ὅποιοιδήποτε εἴδους σχέσεις μεταξύ δύο προσώπων, ὅπου τό ἕνα ἔδειξε ἀναπάντεχα ἀνάρμοστη συμπεριφορά, ἀσυνέπεια, προδοσία, δίνοντας στό ἄλλο πίκρα, ἀγανάκτηση, ἀπογοήτευση καί παράπονο.

- 1 *Çë dërgóve se do vijnje?*
- 2 *metanjëse e prapë ndinje.*
- 3 *Shtëva sinë në diván:*
- 4 *fundotë lejmona ndan.*
- 5 *Shtëva sitë në parë...*
- 6 *u s'të shoh o färe s'je?*
- 7 *Nga çë s'ërdhe, s'e kam enjë,*
- 8 *po dërgóve e perimënjë.*
- 9 *Nga çë s'ërdhe, s'e kam hri,*
- 10 *si për mua edhe për ti.*
- 11 *Shkëlc gurë e gur-i fôli.*

Τί παράγγειλες πώς θά ῥχόσουν;
μετάνιωσες καί πίσω κάθησες.
Ἔριξα τό μάτι στήν πλατεία:
φουντωτές λεμονιές ξεχωρίζει.
Ἔριξα τά μάτια στήν παρέα...
ἐγώ δέ σέ βλέπω ἢ καθόλου δέν εἶσαι;
Ἀπ' ὅτι δέν ἦρθες, δέν τό ἔχω ἔγνοια,
μά παράγγειλες καί περίμενα.
Ἀπ' ὅτι δέν ἦρθες, δέν τό ἔχω χρεία,
καθώς γιά μένα καί γιά σένα.
Πάτησες τήν πέτρα κ' ἡ πέτρα μίλησε.

- 12 *dóve fúndit ka sinór-i.* βγῆκες ἐντελῶς ἀπ' τό σύνορο.
 13 *Shkéle gurë e gur-i húmbi.* Πάτησες τήν πέτρα κ' ἡ πέτρα βούλιαξε.
 14 *ike fúndit ka katúnd-i.* ἔφυγες ἐντελῶς ἀπ' τό χωριό.

- στ. 2. τό ρ. *metanjós* κατά τό σχηματισμό του ἀκολουθεῖ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -ώνω ἑλλ. ρήματα: ἄορ. *metanjósa*: ἄλβ. ρ. *pëndóhem*.
 » 5. *paré-a, shoqerí-a.*
 » 7. *enjë-a, kujdés-i.*
 » 8. γιά τό ρ. *perimén* ἀναφέραμε σχετικά στό πρῶτο τραγούδι.
 » 9. *hri-a, nevójë-a.*
 » 10. ἡ ἔννοια τοῦ στίχου: ὅπως ἀδιαφόρησες ἐσύ γιά μένα, ἔτσι ἀδιαφορῶ κ' ἐγώ γιά σένα.
 » 12. *fund-i* = τό βάθος, ὁ πυθμένας, ἡ βάση, τό τέλος· ἡ χρήση τῆς γενικῆς *fúndit* στ. ἄρβανίτικα εἶναι ἐπιρρηματική: *s'të dua fúndit* = δέ σέ θέλω καθόλου.
sinór-i, kufi-ni: ἡ ἔννοια τοῦ ὅλου στίχου: βγῆκες ἐντελῶς ἀπό τά ὄρια, τά ξεπέ-
 ρασες μέ τήν ἀσυγχώρητη ἀσυνέπεια, ξέπεσες.

Οἱ μικροπαρεξηγήσεις μεταξύ τῶν ἐρωτευμένων ἐξαιτίας τῆς εὐθιξίας των καί ἡ ἔλλειψη ψυχραιμῆς ἀντιμετώπισης, ὀφειλόμενη στήν ἀπειρία, στό πείσμα καί στόν ἐγωισμό τῆς νεαρῆς ἡλικίας, ὀδηγοῦσαν στή διάλυση τοῦ δεσμοῦ. Πρώτη ἀντίδραση σέ τοῦτο τό ἀπρόσμενο εἶταν ἡ διατύπωση ἀπορίας.

Nga aqë sevdá çë keshëm ("Υστερα) ἀπό τόση ἀγάπη πού εἶχαμε
ne te ndáheshim s'e presëm. ἐμεῖς νά χωριστοῦμε δέν τό περιμέναμε.

Ἐπακολουθοῦσε βέβαια ψυχρότητα καί ἀπόδοση εὐθύνης τοῦ ἑνός σέ βά-
 ρος τοῦ ἄλλου πού ἐξελίσσονταν σέ ἀλληλοδυσφήμιση κι ἀκόμη σέ πρόκληση
 ἀναμέτρησης.

- 1 *Çë më shan? të sharë s'kam,* Τί μέ βρίζεις; βρίσιμο δέν ἔχω,
 2 *siç aj potir-i i larë jam.* σάν αὐτό τό ποτήρι τό πλυμένο εἶμαι.
 3 *Del të doljmë në duvân,* Ἔβγα νά βγοῦμε στήν πλατεία,
 4 *ndë je i (e) mirë, kush të shan?* σάν εἶσαι καλός (καλή), ποίος σέ βρίζει;

- στ. 2. *potir-i, kupë-a*, λατ. *cupa*: ἡ ἔννοια τοῦ στίχου: εἶμαι καθαρός -ἡ σάν τό πλυμένο (γιάλινο) ποτήρι, διάφανος, δέν ἔχω τίποτα νά κρύψω, τίποτα πού νά ντρέπομαι.
 » 3. ὁ στίχος ἀποτελεῖ πρόκληση γιά ἀναμέτρηση.
dóljmë, dáljmë: ἡ χαρακτηριστική τροπή τοῦ *a* σέ *o*.
duvân-i, divân-i.

Φυσική συνέπεια τῆς κατάστασης αὐτῆς εἶταν ἡ ἐπιδίωξη καί ἡ δημιουργία νέου δεσμοῦ τῶν πρώην ἐρωτευμένων μέ ἄλλα πρόσωπα, ὅποτε ἀκολουθοῦ-
 σαν καί νίξεις τοῦ ἑνός σέ βάρος τοῦ ἄλλου.

Zëra një sevdá të ri Ἔπιασα μιάν ἀγάπη καινούργια
m'i mirë ka i vjetër-i. πιό καλή ἀπό τήν παλιά.

*Një sevda të ri çë çóva
më i mirë k'aj çë s'móra⁸⁴.*

*Μιάν αγάπη καινούργια πού βρήκα
πιό καλή απ' αυτή πού δέν πήρα.*

Ἐποκρίες

Οἱ ἀποκριάτικες ἐκδηλώσεις ἀρχίζαν μέ τό ἀνοίγμα τοῦ Τριώδιου καί κορυφώνονταν τήν τελευταία Κυριακή τῆς Τυρινῆς. Στή διάρκεια τῆς ἀπόκριας, ἐκτός ἀπό τούς Κυριακάτικους χορούς τῆς πλατείας, ὀργανώνονταν καί οἰκογενειακές διασκεδάσεις στά σπίτια, ὅπου ἔπαιρναν μέρος οἱ γυναῖκες μασκαρεμένες σέ γύφτισες, γριές ἢ ἄντρες.

Ἄντρικές μόνο συντροφίες διασκεδάζαν καί στά μαγαζιά. Οἱ ἄντρες μασκαρεύονταν σέ κυρίες ἢ σέ γέρους, ὅποτε ἔβαζαν καί καμπούρα στή ράχη τους. Ἀκόμη φορούσαν μακριές ἄσπρες πουκαμίσες καί μαύριζαν τά πρόσωπα καί τά χέρια μέ μουντζούρα, παρασταίνοντας τούς ἀραπάδες. Ἡ μουντζούρα τούς ἐξασφάλιζε γενικότερα καί τήν ἀνωνυμία τους καί τήν ἐλευθερία νά ποῦνε καί κάτι πιό πικάντικο, πού ἀλλιῶς δέ θά τό ἔλεγον.

Κατά τίς ἀπόκριες τό κέφι τῶν ἡμερῶν, τό ἀπαραίτητο κρασί καί ἡ εὐτράπελη γενικά ἀτμόσφαιρα δημιουργοῦσαν καλοπροαίρετη διάθεση καί πρόσφορο ἔδαφος γιά συνεννοήσεις, ὥστε καί οἱ διαφορές μεταξύ τῶν χωρικῶν νά ἀπλουστεύονται καί οἱ λύσεις νά γίνονται εὐκολότερες.

Σημειώνουμε πώς ἡ κυριότερη «δουλιά» πού μποροῦσε νά εὐωδοθεῖ κατά τίς ἀπόκριες εἶτανε τό προξενιό.

Σέ τοῦτες τίς διασκεδάσεις ἀκούγονταν τά διάφορα χορευτικά τραγούδια ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ πιό σκωπτικοί στίχοι, ἀλλά καί ἀστεῖσμοί καί ἀλληλοπειράγματα πού συνοδεύονταν ἀπό διασκεδαστικές μιμήσεις. Μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ καί τήν ἐξοικείωση μέ τήν ἐλληνική γλώσσα προστέθηκαν μεγαρίτικα τραγούδια.

Τό μόνιμο ὅμως τραγούδι, πού παρεμβάλλουν κάθε τόσο στ' ἄλλα τραγούδια, εἶναι τό ἀκόλουθο ἀποκριάτικο τετράστιχο:

1 <i>Nani në të lidhura</i>	Τώρα στίς ἀπόκριες
2 <i>ishtë punë-a sighthura.</i>	εἶναι ἡ δουλιά σίγουρη.
3 <i>Në të lidhura, në Pashkë</i>	Στίς ἀπόκριες, στό Πάσχα
4 <i>dojë të jeshëm monobáshkë⁸⁵.</i>	ἤθελα νά ἴμαστε μονομαζί.

στ. 1. *të lidhuratë* = οἱ ἀπόκριες, οὐσιαστικοποιημένη ἐπιθ. μετοχή τοῦ ρ. *lith* = δένω, ἐμποδίζω, ἀπαγορεύω· ἓνα ἀπό τά ρ. πού τρέπουν στόν ἀόρ. τήν κατάληξη *-th* σέ *-dh* : *lidha*.

84. Σωτηρίου ὁ.π. Β', σ. 142 παραλ. στ. 1-2.

85. Δέδε ὁ.π. σ. 34 στ. 1-2 καί παραλ. στ. 3-4.

- » 3. Pashkëtë = οί πασχαλιές, σέ χρήση μόνο στόν πληθυντικό. Pashkëtë të mbëdha = τό Πάσχα τό μεγάλο. Στά Δίδυμα τά χαμομήλια πού αναφαίνονται συνήθως γύρω στίς ημέρες τοῦ Πάσχα λέγονται pashkëzë = πασχαλίτσες.
- » 4. ἡ ἔννοια τοῦ στίχου: ἤθελα νά βρισκόμαστε οἱ δύο μαζί καί μόνοι.

Τραγούδια γιά λουλούδια καί δέντρα

Στά τραγούδια πού ὡς τώρα παραθέσαμε καί παράλληλα μέ τήν πέρδικα ἢ τό περιστέρι, τό πορτοκάλι ἢ τό ροδάκινο, τό κυπαρίσσι, τή λυγαριά, τή λεμονιά, σημειώνουν τή συχνή παρουσία τους ὁ κρίνος, ὁ βασιλικός, τό γαρύφαλο, τό τριαντάφυλλο κ.ἄ., πού μέ τή λυγεράδα, τό ἄρωμα ἢ τά χρώματα συμβολίζουν τή νιότη καί τίς χάρες της.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τούτη τήν ἀναφορά, καταγράψαμε μερικά τραγούδια ταιριασμένα εἰδικά γιά λουλούδια, γιά δέντρα καί γιά τ' ἀμπέλι, πού τραγουδιούνται καί χορεύονται σέ διάφορες γιορτές καί διασκεδάσεις.

Τά δύο πρῶτα πού παραθέτουμε ὀφείλονται στή Σταματίνα Μακρυνόρη καί τά ὑπόλοιπα στήν Ἀσήμω Γκιόκα.

*Kam vasilikó një stremë
rrënjë - rrënjë edhe dhrahmënë.
Kam vasilikó veruar
rrënjë - rrënjë edhe raguarë.*

Ἔχω βασιλικό ἓνα στρέμα
ρίζα - ρίζα καί τή δραχμή.
Ἔχω βασιλικό ἀνοιξιάτικο
ρίζα - ρίζα καί πληρωμένο.

- 1 *Kóndra ou lastár-i i lirit*
- 2 *me lefkënë e monastirit.*
- 3 *Kóndra ou lastár-i i dhrië*
- 4 *me lefkënë e shër-Mërisë.*
- 5 *Kóndra ou po nukë e shkoj*
- 6 *lefkë-a vate proto-boj⁸⁶.*

Κόντρα ἔβαλε τό βλαστάρι τῆς ἐλιᾶς
μέ τή λεύκα τοῦ μοναστηριοῦ.
Κόντρα ἔβαλε τό βλαστάρι τῆς κληματαριᾶς
μέ τή λεύκα τῆς Παναγιᾶς.
Κόντρα ἔβαλε μά δέν τήν πέρασε
ἡ λεύκα πῆγε πρῶτο μπόι (πολύ ψηλά).

- στ. 1. kóndra, kundrë, ἰταλ. contra· në kundrë = παραβγαίνω, συναγωνίζομαι.
li-ri, uli-ri = ἡ ἐλιά (τό δέντρο κι ὁ καρπός).
- » 2. lefkë-a, pler-i τοπωνύμιο στήν Ἑρμιονίδα.
- » 3. dhri-a = τό κλῆμα, ἡ κληματαριά.
- » 6. proto-boj, τό β' συνθ. τούρκ. boy = ἀνάστημα, ὕψος.

*Po të bënjënë linjtë linj
dërgo më dhe mûa të vijnj.
Po të bënjënë arghëlëtë,
mos dërgo, po mbëljidh i vetë.*

Ἄν κάνουν τά λιόδεντρα ἐλιές
παράγγειλέ μου καί μένα νά ῥθω.
Ἄν κάνουν οἱ ἀγριελιές,
μή παραγγέλλεις, μά μάζεψέ τις ἡ ἴδια (ὁ ἴδιος)

86. Δέδε ὁ.π. σ. 52 παραλλαγή.

- 1 *Në vëreshtë, në vëreshtë*
- 2 *këndon një zok i zeshkë.*
- 3 *Në vëreshtë ndë një kúcur*
- 4 *këndon një zok i búkur.*
- 5 *Në vëreshtë në një dardhë*
- 6 *këndon një zok i bardhë.*
- 7 *Në vëreshtë, në gumúle*
- 8 *këndon një mortopúle⁸⁷.*

Στ' ἀμπέλι, στ' ἀμπέλι
τραγουδάει ἓνα πουλί μαυράκι.
Στ' ἀμπέλι σ' ἓνα κούτσουρο
τραγουδάει ἓνα πουλί ὁμορφο.
Στ' ἀμπέλι σέ μιάν ἀχλαδιά
τραγουδάει ἓνα πουλί ἄσπρο.
Στ' ἀμπέλι, στό χωματοσωρό
τραγουδάει ἓνα μορτοπούλι.

- στ. 7. *gumúle-a, gamúle-a, gulúme-a*, λατιν. *cumulus*: μ' αὐτές τίς ὀνομασίες χαρακτηρίζονται τὰ χώματα πού σχηματίζουν πυραμίδες ἀνάμεσα σέ κάθε τέσσερα κλήματα.
- » 8. τό α' συνθ. *mort-i* = θάνατος, ἐννοιακά συνδέει τό μορτοπούλι μέ τό νεκροπούλι, τήν κουκουβάγια· ἡ ὀνομασία πάντως ἀποδίδεται ἄοριστα σέ πουλί.

- 1 *Në kjo verë kam idhë*
- 2 *të fitéps gharifalé.*
- 3 *Në kjo verë kam skoró*
- 4 *të fitéps vasilikó.*
- 5 *Kam vasilikó kurúpe*
- 6 *të hish bërda, nukë dúke.*
- 7 *Kam vasilikó një shtrat'*
- 8 *éja të të vë dhraghát.*
- 9 *Kakomír s' o mos e rúash,*
- 10 *ti do shítesh t' e ragúash⁸⁸.*

Σέ τοῦτο τό καλοκαίρι ἔχω ἰδέα
νά φυτέψω γαρυφαλιές.
Σέ τοῦτο τό καλοκαίρι ἔχω σκοπό
νά φυτέψω βασιλικό.
"Ἐχω βασιλικό κουρούπες
νά μπεις μέσα, δέ φαίνεσαι.
"Ἐχω βασιλικό ἓνα στρώμα
ἔλα νά σέ βάλω δραγάτη.
Κακομοίρη ἂν δέν τόν φυλάξεις,
ἔσύ θά πουληθεῖς νά τόν πληρώσεις.

- στ. 1. *idhë-a, idé-ja* σέ χρήση στή σύγχρονη ἄλβανική.
- » 2. τό ρ. *fitéps* ἀκολουθεῖ κατά τόν σχηματισμό του τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τὰ σέ -εύω ἑλλ. ῥήματα ἄορ. *fitépsa*: ἄλβ. *mbëljtónj* = φυτεύω, διάφορο τοῦ *mbiel* = σπέρνω.
- » 5. *kurúpe-a* = τό ἀπό τή βάση ὡς τή μέση τμήμα σπασμένου πηλίνου δοχείου πού χρησιμοποιεῖται γιά γλάστρα.
- » 7. *shtrat-i* = στρώμα, κρεβάτι· στό στίχο ἡ δραγασούρα, ἡ πρόχειρη καλύβα τοῦ δραγάτη.
- » 8. *dhraghát-i, ronjës-i* δέν ἀπαντᾷ.

Ταχταρίσματα

Τά τραγούδια πού ἀκολουθοῦν δέ μπορούμε νά τά χαρακτηρίσουμε ὡς ναυουρίσματα, γιατί δέ λέγονταν ἀπό τίς μανάδες τήν ὥρα πού προσπαθοῦσαν νά κοιμίσουν τὰ μωρά τους, ἀλλά τήν ὥρα πού τά χόρευαν στά γόνατά τους κ' ἔπαιζαν μαζί τους, ὅταν δηλαδή τά χαϊδολογοῦσαν, τά κανάκευαν. "Ἀλλωστε

87. Δέδε ὀ.π. σ. 59 παραλλαγή.

88. Σωτηρίου ὀ.π. Β', σ. 108 οἱ στ. 9-10. — Δέδε ὀ.π. σ. 71 παραλ. τῶν στ. 1-8.

καί τό ἐπίθετο *kanakár-i* - *kanakáre-a* = χαϊδεμένος - χαϊδεμένη καί τό ρῆμα *kanaképs* = χαϊδολογῶ, ἀσχολοῦμαι τρυφερά μέ τό μωρό.

Ἐπίσης ἀπό τά λίγα κανακέματα πού διασώθηκαν, ξεχωρίζουν δύο χαρακτηριστικά τσοπάνικα, τό πρῶτο γιά ἀγόρια, τό δεύτερο γιά κορίτσια, πού μᾶς παράδοσε ἡ Σταματίνα Μακρυνόρη. Ἡ Ἀσήμω Γκιόκα μᾶς εἶπε ἀκόμη ἓνα γιά κορίτσια καί ἡ γιαγιά Φώτω Δρίκου ἓνα ἄλλο γιά ἀγόρια καί κορίτσια.

Τά παραθέτουμε μέ τή σειρά τους.

*Kur o rritenë djélmzitë
të na venë ka dhënzitë.
Kur o më rritenë djelmtë
të na venë ka kopëtë.
Kur o rritesh maxhuránë
të na vesh ka dhentë tanë.*

Πότε θά μεγαλώσουν τά παιδάκια
νά μᾶς πάνε ἀπ' τά προβατάκια.
Πότε θά μοῦ μεγαλώσουν τά παιδιά
νά μᾶς πάνε ἀπ' τά κοπάδια.
Πότε θά μεγαλώσεις ματζουράνα
νά μᾶς πᾶς ἀπ' τά πρόβατα τᾶ δικά μας.

- 1 *Kur o rritesh, trandafîle,*
- 2 *të më bënesh ti kopîle.*
- 3 *Kur o rritesh, vasilikó,*
- 4 *të vesh me çandë në skoljó.*
- 5 *Jkë bubë, ikë titë,*
- 6 *se o vinjë ji at-i ka dhitë.*
- 7 *Po po këmbëtrrashëzë*
- 8 *do të rrah me mashëzë.*
- 9 *Vajzënë, hadhjärenë*
- 10 *edhë revonjärenë.*

Πότε θά μεγαλώσεις, τριαντάφυλλο,
νά μοῦ γίνεις ἐσύ κοπέλα.
Πότε θά μεγαλώσεις, βασιλικέ,
νά πᾶς μέ τᾶντα στό σχολειό.
Φύγε μαμούνη, φύγε σκύλε,
γιατί θά ῥθει ὁ πατέρας του ἀπ' τά γίδια.
Πῶ πῶ χοντροποδαρούλα
θά σέ δείρω μέ τή μασούλα.
Τήν κόρη, τή χαδιάρα
καί τήν ἀρρεβωνιάρα.

στ. 4. *çandë-a*, τούρκ. *çanta* = σακκούλα, σακκίδιο, σχολική σάκκα.

» 5. *bubë-a*, *bubólë-a*, *bobólë-a* = μαμούδι· παιδικές φράσεις: *vjen bubë-a të të zërë* = ἔρχεται τό μαμούδι νά σέ πιάσει, *vjen bobólë-a të të marrë* = ἔρχεται τό μαμούδι (καί ὁ μπαμπούλας) νά σέ πάρει.

titë-a, παιδική λ. γιά τό σκύλο· *tit-tit* γιά τό διώξιμο τοῦ σκύλου· ταυτόσημη ἢ λ. *kutë-a*· *kut-kut* κάλεσμα τοῦ σκύλου.

6. *ji at-i*, *jat-i*, *jati*, τύποι πού διαμορφώνονται ἀπό τόν ἀρχικό *i at -i*.

- 1 *Kush e rriti vajzënë?*
- 2 *stravajtó-i me Kazënë.*
- 3 *Kush e rriti lúlenë?*
- 4 *Mëndrë-a me Magúlënë.*
- 5 *Kush e rriti krinë?*
- 6 *Mëndrë-a me Lepsinë⁸⁹.*

Ποιός τό μεγάλωσε τό κορίτσι;
ὁ σταυραετός μέ τήν Κάζα.
Ποιός τό μεγάλωσε τό λουλούδι;
ἡ Μάντρα μέ τή Μαγούλα.
Ποιός τό μεγάλωσε τό κρίνο;
ἡ Μάντρα μέ τή Λεψίνα.

στ. 4. Στά Βίλια ἡ προφορά τῆς ὀνομασίας τοῦ χωριοῦ Μάνδρα - Μάντρα εἶναι *Mëndrë-a*· κατά τόν αὐτό τρόπο μᾶς παραδίδεται γραφτή ἀπό τόν Φουρίκη (Περ. Ἐθηνᾶ, 45 (1933) σ. 120). Ἡ ἄλλ. λ. *mëndrë-a* = δυόσμος, μέντα, φλησκούνι (Π. Γ. Γεν-

89. Δέδε ὀ.π. σ. 119.

νάδιος, Λεξικόν Φυτολογικόν, Ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 409-410). Διατυπώνουμε τὴν ταπεινὴ γνώμη ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ ὀφείλεται σέ τοῦτο τό ἀρωματικό φυτό πού ἀπαντᾷ στοὺς τόπους τῆς περιοχῆς, ὅπου ὑπάρχει νερό ἢ ὑγρασία, παρά στή λ. μάνδρα = ὁ διά λιθίνου τοίχου περιφραγμένος χώρος, ὅπως ὑποστηρίζεται (Χρ. Πέτρου - Μεσογείτης ὁ.π. σ. 235). Κι ἀκόμη παρατηροῦμε πῶς διέφυγε ἀπό τὴν προσοχή τοῦ Φουρίκη ἡ ἔτυμολογία τῆς λ. Mëndrë πού τὴν ἀποδίδει στή λ. μάντρα (45, σ. 141) μέ κώφωση τοῦ ριζικοῦ α. Ἀλλά τοῦτο τό α δέν παθαίνει κώφωση σέ λέξεις πού προέρχονται ἀπό τὴν ἑλληνική γλῶσσα, παρά μόνο σέ ὅσες ἔχουν ξενική προέλευση. Παραθέτουμε παραδείγματα δικά του: μάννα = manë, ψάθα = psathë, χάρτα = hartë (45, σ. 139), γράμμα = gramë, τάμα = tamë (45, σ. 139-140) καὶ ὄχι mënë, psëthë, hërtë, grëmë, tëmë, ὅπως γίνεται στή δεύτερη περίπτωση: μπάντα, ἰταλ. banda = bëndë, Φράγκος = Frënk κ.ἄ. (45, σ. 141). Καί προσθέτουμε πῶς στήν ἀρβανίτικη γλῶσσα ἢ λ. μάνδρα - μάντρα προφέρεται καθαρὰ mandrë ὄχι mëndrë καὶ τό ἀνάλογο ρ. μανδρώνω - μαντρώνω προφέρεται mandrós καὶ ὄχι mëndrós, ἢ δέ μετοχή μαντρωμένος mandrósurë ὄχι mëndrósurë.

1	<i>Tájnatë moj tájnatë</i>	Τάινα μωρ' τάινα
2	<i>vajzë-a vej nga manatë.</i>	τό κορίτσι πήγαινε ἀπ' τίς γιαγιάδες.
3	<i>Manatë s'e duaajnë</i>	Οἱ γιαγιάδες δέν τ' ἀγαπούσαν
4	<i>vajzënë na e gjuajnë.</i>	τό κορίτσι μᾶς τό κυνηγοῦσαν.
5	<i>Njëra manë e dvej shumë,</i>	Ἡ μιά γιαγιά τ' ἀγαποῦσε πολύ,
6	<i>njëtra e gjuanë me gurë.</i>	ἢ ἄλλη τό κυνηγοῦσε μέ πέτρες.
7	<i>Njëra manë e dvej fort,</i>	Ἡ μιά γιαγιά τ' ἀγαποῦσε δυνατά,
8	<i>njëtra manë e rrih me shkop⁹⁰.</i>	ἢ ἄλλη γιαγιά τό 'δεχνε μέ ραβδί.

- στ. 1. ὅλος ὁ στίχος ἀποτελεῖ ἓνα τσάκισμα ἢ γύρισμα, πού ἀπαντᾷ συχνότατα στά τούρκικα λαϊκά τραγούδια, ἀνάλογο μέ τὰ tinana, tinajne κ.ἄ. Στά Δίδυμα, ὅπου τοῦτο τό ταχτάρισμα ὑπάρχει σέ παραλλαγή πληρέστερης μορφῆς, ὁ πρῶτος στίχος εἶναι: tójno, tójnotë πού ἔχει αὐσιαστικοποιηθεῖ ὡς ὀνομασία: τό τόννο. Ἡ μάννα ἢ ἡ γιαγιά καθισμένες χαμηλά τοποθετοῦν μπροστά τους ὄρθιο τό παιδάκι, παίρνουν στά χέρια τους τὰ χεράκια του κι ἀρχίζουν νά τό ταλαντεύουν μιά δεξιά, μιά ἀριστερά ἀκολουθώντας τό ρυθμό τῶν στίχων. Τοῦτος ὁ ρυθμός εἶναι ἀργός καὶνω-χελικός καὶ τό παιδάκι τόν ἀκολουθεῖ μιά σηκώνοντας τό ἀριστερό πόδι, ὅποτε γέρνει δεξιά τό κορμί του καὶ μιά τό ἀντίστροφο. Τούτη ἡ κίνηση ἐπαναλαμβάνεται μονότονα κι ὥσπου νά τελειώσουν οἱ στίχοι, τά βλέφαρα τοῦ παιδιοῦ βαραίνουν καὶ γέρνει κοιμισμένο στήν ποδιά τῆς γιαγιάς. Μέ τοῦτο τό παιχνίδι δηλαδή πετυχαίνεται ὅ,τι ἐπιδιώκεται καὶ μέ τό νανούρισμα καὶ κυρίως στίς περιπτώσεις πού τό παιδάκι δυστροπεῖ, ἀρνιέται νά κοιμηθεῖ καὶ ζητάει παιχνίδι.
- » 2. manë-a, gjishe-a· μέ τή λ. manë ἀποκαλοῦν τά παιδιά τῆ γιαγιά, ὅπως καὶ οἱ γονεῖς τους τὴν πεθερά.
- » 3. duaajnë ἀντί dójnjë γιά τὴν οἰκονομία τῆς ὁμοιοκαταληξίας ἀλλά καὶ τρόπος σχηματισμοῦ τοῦ γ' ἐν. προσ. doj σέ duaaj καὶ τοῦ γ' πληθ. προσ. dójnjë σέ duaajnë τοῦ παρατ. dojë = ἤθελα τοῦ ρ. dua = θέλω, πού ἀποτελεῖ τό τρίτο βοηθητικό μετά τά jam = εἶμαι καὶ kam = ἔχω καὶ πού ἡ χρήση του σέ σύνθεση μέ τοῦτα εἶναι ἀπαραίτητη γιά τό σχηματισμό τῶν σύνθετων χρόνων (Φουρ. 45, σ. 145).
- » 5. dvej, duaaj, doj, dónte.

90. Δέδε ὁ.π. σ. 119 παραλλαγή — Γκίικας ὁ.π. σ. 235 στ. 1-4.

Μοιρολόγια

Τό είδος πού άπαντᾶ δύσκολα καί σπάνια εἶναι τό μοιρολόγι καί τοῦτο, γιατί ἀποτελοῦσε ἀποκλειστικά ὑπόθεση τῆς οἰκογένειας τοῦ νεκροῦ καί ἀφοροῦσε μόνο σ' αὐτόν.

Κατά πληροφορίες πού μᾶς δόθηκαν, Βιλιώτης φιλόλογος τῶν τελευταίων χρόνων ὑποστήριζε πώς παλιότερα ὑπῆρχαν μοιρολογίστρες, πού πληρώνονταν ἀπό τήν οἰκογένεια πού τίς καλοῦσε καί αὐτοσχεδίαζαν τά μοιρολόγια τους ἀνάλογα μέ τό νεκρό. Παράλληλα ὑπῆρχαν καί ἄντρες μοιρολογητές. Τοῦτοι μάλιστα συνόδευαν τό μοιρολόγι μέ φλογέρα.

Κατά τήν ἐπιτόπια ἔρευνα καταβάλαμε ἰδιαίτερη προσπάθεια γιά νά ἐξακριβώσουμε τοῦτο τό σημεῖο. Κανένα ἀπό τά πρόσωπα πού ρωτήθηκαν δέν ἐπιβεβαιώνει τίς πληροφορίες, ἀντίθετα δέ τίς ἀποκλείουν κατηγορηματικά καί μέ μεγάλη δυσaréσκεια.

Ἡ γιαγιά Φώτω Δρίκου, ὀνομαστή γιά τά μοιρολόγια της, ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει, μᾶς εἶπε: Νά πληρώσουμε ξένους γιά νά κλάψουν τόν ἄνθρωπό μας; Καί τί πόνος ἔχει ὁ ξένος; Καί τί ξέρεи ἀπό τή φουρτούνα πού δέρνει αὐτούς πού χάσανε τόν ἄνθρωπό τους; τό μοιρολόγι τό φέρνει ἡ καρδιά, ὄχι οἱ ἄνθρωποι.

Ἡ γιαγιά Βασίλω Μίντζολη, πού ἡ μοῖρα τίς ἐπιφύλαξε δοκιμασίες καί μοιρολόγησε δικούς της νέους ἄνθρώπους, ἀπάντησε: Ἐμεῖς μοιρολογάμε τοὺς ἄνθρώπους μας μόνες μας. Ἐτσι τό βρήκαμε. Συγγενεῖς κοντινοὺς καί μακρινούς. Πάμε καί στό γείτονα, στό φίλο, τοῦ λέμε τά δικά του καταπώς τοῦ πρέπει, νέος, γέρος, ἄντρας, γυναίκα, τί ἔκανε, τί ἔπαθε, λέμε ὕστερα καί γιά τοὺς δικούς μας, τοὺς στέλνουμε τά χαιρετίσματα καί τίς παραγγελιές μας καί σηκωνόμαστε καί φεύγουμε. Ἐτσι κάνανε καί οἱ μανάδες καί οἱ γιαγιάδες μας. Ἐπιβεβαίωση στά λόγια τῶν γιαγιάδων ἀποτελεῖ ἡ μή διάσωση κ' ἐδῶ «προσωπικῶν» μοιρολογιῶν.

Ἡ γιαγιά Βασίλω πρόσθεσε χαρακτηριστικά: *áta çë ikënjënë, marrënë edhé vajtímetë pas atíre bashkë me lúletë* = αὐτοί πού φεύγουνε, παίρνουνε καί τά μοιρολόγια κατόπι τους μαζί μέ τά λουλούδια.

Ἡ φράση τούτη τά λέει ὅλα. Τό μοιρολόγι, μιᾶς καί εἰπωθεῖ, δέν ἐπαναλαμβάνεται, γιατί δέν ἐπιζεῖ μετά τήν ταφή τοῦ νεκροῦ, πού γι' αὐτόν εἰδικά φτιάχτηκε κατά τίς στερνές ὥρες τῆς ἄπνοης παρουσίας του ἀνάμεσα στοὺς ζωντανούς καί εἶναι πάντα σχετικό μέ τήν προσωπικότητά του, τήν ἡλικία καί τό φύλο του, τήν πορεία του μέσα στή ζωή, σύντομη ἢ μακροχρόνια, τίς περιπέτειες, τήν κατάσταση πού ἀφήνει πίσω του, τίς συνθῆκες καί τά αἷτια πού προκαλέσανε τό τέλος του. Ἐτσι δέ μπορεῖ νά προσαρμοστεῖ σέ κανέναν ἄλλον. Εἶναι ἀπόλυτα προσωπικό, εἶναι δικό του καί τό παίρνει μαζί του σάν ὕστατη προσφορά τῶν δικῶν του.

Σέ τοῦτο τό θέμα ἐπισημάναμε δύο χαρακτηριστικά στοιχεῖα. Πρῶτα πώς οἱ γυναῖκες πού εἶχαν διακριθεῖ ἀπό τή νιότη τους στό τραγούδι, διακρίθηκαν ὕστερα καί στό κοινό μοιρολόγι. Ἡ εὐχέρεια τῆς δημιουργίας τοῦ στίχου εἶταν παράλληλη μέ τήν ἱκανότητα τῆς προσαρμογῆς του στά γεγονότα πού ζούσαν κι ἀντιμετώπιζαν. Κ' ὕστερα τά ὅσα ἐλάχιστα μοιρολόγια μπορέσαμε νά καταγράψουμε δέν εἶναι ἐξειδικευμένα, ἀλλά χαρακτηρίζονται ἀπό γενικότητα καί σάν τέτοια προσφέρονται στήν προσαρμογή ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση. Ἀπό τή φύση τους δηλαδή εἶσαν τέτοια πού μπορούσαν νά ἐπαναληφτοῦν κ' ἐπομένως καί νά ἐπιζήσουν περνώντας ἀπό τή μιά γενιά στήν ἄλλη.

Κι ἀφοῦ ὅσο λιγότερες εἶναι οἱ ἐλληνικές λέξεις μέσα στό στίχο, τόσο παλιότερος πρέπει νά εἶναι καί ὁ στίχος, συμπεραίνουμε πώς τοῦτα τά λίγα μοιρολόγια εἶναι παλιά, μιά καί οἱ ἐλληνικές λέξεις πού ἀπαντοῦν σ' ὅλα τους εἶναι μόνο δύο-τρεις.

Γιά νά δώσουμε μιά σύγκριση ἀνάμεσα σέ τοῦτα τά μοιρολόγια καί στά νεότερα τῶν τωρινῶν χρόνων, παραθέτουμε τελευταῖο ἓνα μοιρολόγι τῆς γιαγιάς Βασίλως στό θάνατο τῆς μάνας της. Ἡ γλωσσική διαφορά εἶναι καταφανέστατη καί ἔντονη.

Τά μοιρολόγια τά ὀφείλουμε στή Σταματίνα Μακρυνόρη, πού ἀπό μικρή τ' ἀκουγε νά λέγονται καί τά ἐπανάλαβε κ' ἡ ἴδια σέ ἀνάλογες περιπτώσεις θανάτων μελῶν τῆς οἰκογένειάς της.

Τό σπίτι παραμένει κλειστό μετά τό θάνατο τοῦ νοικοκύρη ἢ τῆς νοικοκυρᾶς καί κυρίως ὅταν φεύγουν νέοι. Οἱ πόρτες καί τά παράθυρα θ' ἀνοίξουν ὕστερα ἀπό πολύ καιρό, ὅταν θά ξαναγυρίσει ἡ χαρά μ' ἓνα χαρούμενο γεγονός, ἀρραβώνα, γάμο κ.ἄ.

Στό δίστιχο πού ἀκολουθεῖ εἶναι χαρακτηριστική ἡ εἰκόνα τῆς νοικοκυρᾶς πού, φεύγοντας για πάντα, τραβᾷ καί κλείνει πίσω της τήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ της, σημάδι πᾶς στό ἐξῆς μένει ἔρημο, δέ λειτουργεῖ τό νοικοκυριό του.

1 *Nga vëte moj njiqoqire?*

Ποῦθε πᾶς μωρ' νοικοκυρά;

2 *htóljqe derënë dhe e mbive.*

τραβήξες τήν πόρτα καί τήν ἔκλεισες.

στ. 2. τό ρ. heq = τραβῶ, σύρω σέ χρήση μέ δύο τύπους: heljq καί hteljq.

τό ρ. mbil = κλείνω, σέ χρήση καί ὡς mbiv, στά Δίδυμα mbiu: τροπή l σέ v ἢ u.

Τό ἐπόμενο δίστιχο προϋποθέτει τόν ξενιτεμένο πού γυρίζοντας στό χωριό του πέθανε σέ λίγο μέ τόν καημό πού δέν πρόφτασε νά δεῖ καί νά χαρεῖ τούς δικούς του, ὅπως καί κεῖνοι τόν ξενιτεμένο τους.

1 *Çë dójë ç'ërdhe e na ráshe?*

Τί 'θελες πού 'ρθες καί μᾶς εἶδες;

2 *maráz móre, maráz láshe.*

μαράζι πῆρες, μαράζι ἄφησες.

στ. 2. ἡ τούρκ. λ. maraz = φθίση, στό στίχο παρατίθεται μέ τή σημασία: καημός.

Ὁ θάνατος νέου ἢ νέας προκαλεῖ πάντα ἰδιαίτερο σπαραγμό καί τό μοιρολόγι εἶναι γεμάτο ἀρώματα καί λουλούδια —χάρες τῆς νιότης— ἀναφέρεται δέ στό ἄδικο τοῦ πρόωρου χαμοῦ.

1	<i>Nga vëte moj merudhi,</i>	Ποῦθε πάς μωρ' μυρωδιά,
2	<i>s'do mos print, s'do mos shtëpi?</i>	δέ θές οὔτε γονιούς, δέ θές οὔτε σπίτι;
3	<i>Nga vëte moj lule-krinë,</i>	Ποῦθε πάς μωρ' λουλουδόκρινο
4	<i>s'do mos print, s'do mos shtëpinë?</i>	μή δέ θές γονιούς, μή δέ θές τό σπίτι;
5	<i>Ato vëtulatë kórba</i>	Αὐτά τά φρύδια (τά) κορακιά
6	<i>mbëkat ishtë t'i hajë botë-a.</i>	κρίμα εἶναι νά τά φάει τό χῶμα.

στ. 4. τό ρ. *dúa* μέ τήν ἔννοια ἀγαπῶ.

» 5. *korbë-a* = τό κοράκι· ἡ ἔννοια τοῦ στίχου: αὐτά τά φρύδια τά μαῦρα σάν κοράκι.

Ἐνα ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς τσοπάνικης ζωῆς εἶναι καί τό σαλαγητό τοῦ κοπαδιοῦ, τό ὀδήγημά του μέ φωνές δυνατές, τά χουγιάσματα ἢ φουγιάσματα, χουγιαχτά ἢ χουλιαχτά ἢ φουλιαχτά, πού ἀνταποκρίνονται στό εἶδος τῆς προτροπῆς τοῦ τσοπάνη πρὸς τό κοπάδι· σ' αὐτά ἀναφέρεται τό μοιρολόγι:

<i>Do dalj lart nga Jermenó-i</i>	Θά'βγω ψηλά ἀπ' τό Γερμενό
<i>mos të ndihetë fuljahtë-i.</i>	μήπως σου ἀκουστεῖ τό φουλιαχτό.

Ἡ ἄρνηση τῆς παραδοχῆς τοῦ μοιραίου καί ἡ ἐπίγνωση τοῦ ἀνεπανόρθωτου διατυπώνονται στούς ἀκόλουθους στίχους:

1	<i>S'e kam färe marrë mirë</i>	Δέν τό'χω καθόλου πάρει καλά
2	<i>se kjo ishtë e madhe pirë.</i>	πὼς τοῦτο εἶναι μεγάλη πύρα.
3	<i>Sa do tërë det-i makë</i>	"Ὅσο θά πιάσει ἡ θάλασσα κρούστα
4	<i>ahëru do priresh prapë.</i>	τότε θά γυρίσεις πίσω.

στ. 1-2. ἡ ἔννοια τῶν στίχων: Δέν ἔχω ἀκόμη καθόλου κατανοήσει πόσο μεγάλη λάβρα (φωτιά) εἶναι ὁ θάνατος, δέν τό'χω παραδεχτεῖ.

» 3-4. "Ὅσο εἶναι ἐφικτό νά πῆξει ἡ θάλασσα, ἄλλο τόσο εἶναι τό νά γυρίσεις στή ζωή.

Καί ἡ ὑποτιθέμενη ἀπάντηση τῶν νεκρῶν μέ τήν ἐπίγνωση τοῦ τελεσίδικου:

<i>Kur do bënjë det-i lule</i>	"Ὅταν θά κάνει ἡ θάλασσα λουλούδια
<i>do vijnjë dhe ne në jüne.</i>	θά'ρθομε κ' ἐμεῖς σέ σᾶς.

Ὁ Γιώργος Γκιόκας μᾶς παράδωσε ἀκόμη μερικούς στίχους. Οἱ πρῶτοι ἀποτείνονται στό νεκρό πατέρα, πού εἶταν πάντα ἤρεμος καί γλυκομίλητος, ἀπό τήν κόρη του:

1	<i>Tatëzë, mëre tatëzë,</i>	Πατερούλη, μωρέ πατερούλη,
2	<i>goljëzë tërë mjaltëzë.</i>	στοματάκι ὄλο μελάκι.

στ. 2. *mjaltëzë-a* και *bletë-a* = ή μέλισσα· στό στίχο ἀντικαθιστᾶ τή λ. *mjaltë-i* ή *mjaltëtë* = τό μέλι και ὑποκορ. *mjaltëth-i* = τό μελάκι, πού δέν ἐξυπηρετεῖ τήν ὁμοιοκαταληξία.

Οἱ ἐπόμενοι στίχοι ἀφοροῦν σέ ἰδιαίτερη περίπτωση, ὅπου ὁ πεθερός δέν εἶχε ἐγκρίνει τή νύφη και δέν τῆς εἶχε ἀποτείνει ποτέ τό λόγο. Ἡ νύφη «ἔβγαλε τό ἄχτι» τῆς στή θανή του. Παραβλέποντας πεισματικά τά καθιερωμένα, παρουσιάστηκε φορώντας χρωματιστό τσεμπέρι, ἀντί γιά μαῦρο, και τόν μοιρολόγησε λέγοντας:

1	<i>Télos</i> πάντων δηλαδή
2	<i>tatë mos më mbash mëri</i>	πατέρα μή μου κρατήσεις ἀμάχη
3	<i>pse s'e mbanj mandilnë e zi.</i>	γιατί δέ φορῶ τό μαντήλι τό μαῦρο.
4	<i>Do jap nam në Vilë e në Kriekúq</i>	Θά δόσω φήμη στή Βίλα και στό Κρεκούκι
5	<i>pse do mbanj mandil të kuq.</i>	γιατί θά φορέσω μαντήλι κόκκινο.

στ. 4. ή τούρκ. λ. *nam* = τό ὄνομα, ή φήμη, μέ ἀποδοκιμαστική σημασία· *do nxier nam* = θά βγάλω ὄνομα, θ' ἀκουστῶ, θά ἐκτεθῶ στήν κοινωνία· γνωστή ἔκφραση: ἔβγαλε νάμι = ἔβγαλε κακή φήμη.

Ἡ γιαιγιά Βασίλω Μίντζολη χειρίζεται τήν ἑλληνική γλώσσα ἐξίσου ἀνετα μέ τήν ἀρβανίτικη. Τό αὐτοσχέδιο μοιρολόγι τῆς πού παραθέτουμε εἶναι δίγλωσσο μέ φανερή τήν προσπάθεια ἐπιτευξης ὁμοιοκαταληξίας και μέτρου. Οἱ ἑλληνικές λέξεις ἄλλοτε ἐξαλβανίζονται κι ἄλλοτε διατηροῦν τόν καθαρὸ ἑλληνικό τύπο. Μόνο οἱ δύο πρῶτοι στίχοι εἶναι γνήσιοι.

Κατά τή συνήθεια, ή γιαιγιά μοιρολογώντας τή μάνα τῆς, πού πέθανε στά χρόνια τῆς δικτατορίας, ἀναφέρεται στόν ἀδελφό τῆς σαλπικτή Γκιόκα πού σκοτώθηκε στό Ἀλβανικό μέτωπο.

*Mëmë, sa të keq shkruarë
färe s't'a keq harruarë.*

*Gjóka, Gjóka të kërkosh
dhe amësos do e çosh.
Ishtë në πρώτη γραμμή
do e njohësh në φωνή.
Janë tërë stratjotë bashkë
tërë me stefan ka dhafnë.*

Μάνα, ὅσα σου 'χε γραμμένα
καθόλου δέ σου τά 'χε ξεχασμένα.

Γκιόκα, Γκιόκα νά γυρέψεις
και ἀμέσως θά τόν εὔρεις.
Εἶναι στήν πρώτη γραμμή
θά τόν γνωρίσεις στή φωνή.
Εἶναι ὅλοι οἱ στρατιῶτες μαζί
ὅλοι μέ στεφάνι ἀπό δάφνη.

Κ' ἓνα χαρακτηριστικό δίστιχο πού ἐπισημαίνει τήν 21η Ἀπρίλη, ήμέρα τοῦ θανάτου τῆς μάνας τῆς:

*Sot ishtë ditë-a ethnike
do të ngrinjnë simë.*

Σήμερα εἶναι ή μέρα ἐθνική
θά σου σηκώσουνε σημαία.

"Εμμετρα σκωπτικά

"Αν οί γυναίκες τῶν Βιλιῶν διακρίθηκαν στή δημιουργία τοῦ στίχου, αὐτό δέ σημαίνει πῶς οί ἄντρες ὑστερούσαν σέ τούτη τήν ἱκανότητα, εἰδικότερα δέ στά μεταξύ τους ἔμμετρα πειράγματα πού πολλές φορές ἐξελίσσονταν σέ πολυστιχους διάλογους. Ἡ ἐξοικειώσή τους μέ τό στίχο εἶταν τέτοια, πού ἄν συναντιόνταν δυό στιχουργοί ἔκαναν ὀλόκληρη ἔμμετρη συζήτηση.

Αὐτοσχέδιοι μαστόροι τοῦ στίχου τῶν τελευταίων χρόνων, ὅπως ὁ Σωτήρης Μίντζολης καί ὁ Θανάσης Παπάς ἢ Μαχαίρας ἄφησαν δείγματα τῆς ἱκανότητάς τους, ἀλλά δυστυχῶς δέν ἄφησαν μιμητές, ἀπ' ὅσο μπορέσαμε νά διαπιστώσουμε. Τίς πληροφορίες μας ὀφείλουμε στό Θανάση Νάκο, 80 χρονῶν, κουρέα, τῆς Δ' Δημοτικοῦ.

Τήν παρουσία τούτων τῶν ἀνθρώπων τήν ἐπιδιώκανε οἱ συντροφιές καί συνήθως τούς προκαλοῦσαν μέ πειράγματα ἔμμετρα ἢ ὄχι, τό δέ πνεῦμα τῆς ἀπάντησης εἶταν ἀνάλογο μέ κεῖνο τῆς πρόκλησης.

Τύπος τοῦ χωριοῦ εἶταν ὁ Γιώργης Ἀποστόλου πού ὅλοι τόν φώναζαν Ἀριταῖο. Τό παρωνύμιό του τοῦτο τό ὀφείλε στή μητέρα του καί στή φιλοδοξία της νά τόν σπουδάσει γιατρό. Καθώς εἶχε ἀκουστά καί τό Ἀρεταίειο Νοσοκομεῖο, τό συνδύασε μέ τήν ὑπόσταση τοῦ γιατροῦ κ' ἔλεγε γιά τό γιό της: do e bēnjē Aritéo = θά τόν κάνω Ἀριταῖο. Τελικά ὁ γιός δέν κατάφερε νά γίνει οὔτε γιατρός οὔτε δικηγόρος κ' ἔμεινε στό χωριό δικολάβος, πού γιά τούς συχωριανούς του δέν εἶταν ἄλλο παρά ὁ πολυλογάς, ὁ φαφλατάς.

Καί ὁ Ἀριταῖος θέλησε κάποτε νά προκαλέσει τό Μίντζολη, ἀλλά ὡς εἶταν κάπως ἄγαρμπος στή συμπεριφορά του, χρησιμοποίησε δηκτικό στίχο καί προκάλεσε τήν ἀγανάκτησή του, γιά νά πάρει καί ἀνάλογη ἀπάντηση:

— Na edhé një poietë i ri
ore ndë kopërsë ubi?
ore s'ubi ndë kopërsë,
po ubi bërda në halë.

— Mbile goljënë, gargaham,
haj nd' Athinë të xësh ghramë.

— Νά κ' ἕνας ποιητής καινούργιος
βρέ στήν κοπρισιά φύτρωσε;
βρέ δέ φύτρωσε στήν κοπρισιά,
μά φύτρωσε μέσα στή χρεία.

— Κλείσε τό στόμα, φαφλατά,
πήγαινε στήν Ἀθήνα νά μάθεις γράμματα.

"Ενας ἀπό τούς τότε προεστούς τοῦ χωριοῦ, ὁ Μαλέας, βλέποντας τό Μίντζολη μέ ἄσπρη φορεσιά, θέλησε νά τόν πειράξει λέγοντας:

— Vre, të pashë me të bårdha
dhe të bëra Megharit me dårdha.

— Edhé u të pashë me ombréuë
dhe të bëra ghaidhür me séuë.
Folë de, pra jëmi túti ïsia - ïsia
s'do të kesh váturë ti në Parisja.

— Βρέ, σέ εἶδα μέ τ' ἄσπρα
καί σ' ἔκανα Μεγαρίτη μέ ἀχλάδια.

— Κ' ἐγώ σέ εἶδα μέ ὀμπρέλα
καί σ' ἔκανα γάιδαρο μέ σέλα.
Μίλα ντέ, κι ἀπέ εἴμαστε ὅλοι ïsia-ïsia
δέ θέλει νά 'χεις πάει ἐσύ στά Παρίσια.

στ. 3-4. στίς λ. ombrélë, selë σημειώνεται ἡ γνωστή τροπή τοῦ l σέ u.

Ὁ Σωτήρης Μίντζολης πῆγε νά ἐπισκεφτεῖ τόν ἄλλο στιχουργό Θανάση Παπά-Μαχαίρα καί βροντώντας τήν πόρτα τοῦ φώναξε:

— *Ngru andëj Thanás Mahërë
se t'ersh Mînxul-i ndë derë.*

— Σήγω ἐκεῖθε Θανάση Μαχαίρα
γιατί σοῦ ἔρθε ὁ Μίντζουλης στήν πόρτα.

Καί ὁ Μαχαίρας ἀπάντησε:

— *Ato këngëtë çë thúa
i ke gjëgjurë ka mûa.*

— Αὐτά τά τραγούδια πού λές
τά ἔχεις ἀκουστά ἀπό μένα.

Σέ προηγούμενες σελίδες ἀναφερθήκαμε στό Γιάννη Νάκο πού ἀσχολιόταν μέ τόν ἀργαλιό. Ὄταν μᾶς μίλησαν γιά τοῦτον τόν ἄνθρωπο, μείναμε μέ τήν ἐντύπωση πώς ἀγνοοῦσε τόν πεζό λόγο. Τόσο πρόχειρο εἶχε τό στίχο γιά ὅ,τι ἀντιμετώπιζε, εἴτε πρόσωπα εἴτε γεγονότα. Μιλώντας γιά τίς συμπεθέρες του πού εἶσαν κοκκινομάλλες, ἔλεγε:

*Poshtë e lart ka brinjatë
krúshkatë koqinatë.*

Κάτω καί πάνω ἀπ' τίς πλαγιές
οἱ συμπεθέρες οἱ κοκκίνες.

Ὄταν ἀκόμη καλλιεργούσαν τό βαμβακι στήν περιοχή τῆς Ψάθας, ὁ Γιάννης Νάκος ἔμενε ἐκεῖ ὡς δραγάτης. Καί μιᾶ μέρα πού χρειάστηκε νά λείψει, γυρίζοντας εἶδε ἀπό μακριά ἕνα λύκο νά τρώει τό γαῖδαρό του. Καί ἀντιμετώπισε τήν κατάσταση μέ στίχους ἀποτεινόμενος στό λύκο:

1 *Tak të bësh dhe ti re uljk,*
2 *u do blë një kalë të kuq.*
3 *Tak të bësh, uljk-u mëre,*
4 *prapë ghaidhürë do e ble.*
5 *U do shesh një babaqë*
6 *dhe prapë ghaidhürë do e ble.*

Τάκ νά κάνεις καί σύ ρέ λύκε,
ἐγώ θ' ἀγοράσω ἐν' ἄλογο κόκκινο.
Τάκ νά κάνεις (ἐσύ) ὁ λύκος μωρέ,
πάλι τό γαῖδούρι θά τό ἀγοράσω.
Ἐγώ θά πουλήσω μιᾶ βαμβακιᾶ
καί πάλι τό γαῖδούρι θά τό ἀγοράσω.

στ. 1. tak të bësh = νά σκάσεις.

» 4. ble ἀντί blë· ἡ ἀλλοίωση εἶναι σκόπιμη γιά ἐπίτευξη ὁμοιοκαταληξίας.

» 5. βαμβακιᾶ = ποσότητα βαμβακιοῦ.

Μεταγενέστερα τραγούδια

Ἡ διαμόρφωση τοῦ ἀρβανίτικου τραγουδιοῦ εἶναι φυσικό νά ἐπηρεάστηκε ἀπό τίς κατά τόπους γενικές ἀλλά καί εἰδικότερες συνθῆκες. Ἄλλα τραγούδια ἀκούστηκαν στά βουνά, ἄλλα στούς κάμπους κι ἄλλα στά νησιά καί τίς κοντινές στεριές τους.

Μέ τόν καιρό καί μέ τή γιά διάφορους λόγους μετακίνηση ἀτόμων ἢ οἰκογενειῶν ἀπό τόν ἕνα στόν ἄλλον τόπο, ἔγινε μιᾶ ἀμοιβαία ἀνταλλαγή τραγουδιῶν, ὅπως ἄλλωστε καί ἄλλων λαογραφικῶν στοιχείων, ὅπως εἶναι βέβαια γνωστό, πού τή διαπιστώνουμε σήμερα καί πού συχνά δέ μπορούμε νά καθορίσουμε τόν ἀρχικό τόπο προέλευσης τοῦ τραγουδιοῦ.

Ἀργότερα τούτη ἡ ἀνταλλαγή ἔγινε καί συχνότερη καί εὐκολότερη καί τοῦτο ὀφείλεται στή συγκρότηση τῆς «ζυγιάς», τοῦ ζευγαριοῦ πού ἀποτελοῦσαν δύο διαφορετικά ὄργανα μέ τούς ὀργανοπαίχτες. Τοῦτα εἶσαν συνήθως νταούλι καί πίπιζα ἢ κλαρίνο, ὅπως στά Βίλια καί σέ ἄλλες ὄρεινές περιοχές, ἢ βιολί καί λαοῦτο, ὅπως στά νησιά καί στά παραλιακά μέρη. Τίς ζυγιές τίς καλοῦσαν καί στά γύρω χωριά, ὅπου δέν ὑπῆρχαν ντόπια ὄργανα καί ὀργανοπαίχτες.

Σέ τοῦτες τίς ζυγιές καί ἀπαραίτητα στίς δεύτερες καί κατά παράδοση μάλιστα ὁ λαουτιέρης εἶτανε ταυτόχρονα καί τραγουδιστής. Τό παίξιμο ἢ «βάρεμα» τοῦ λαοῦτου περιοριζόταν στή συνοδεία τῆς μελωδίας, ὅπου πρωταρχικό ρόλο εἶχε τό βιολί, καί ἐπέτρεπε στόν παίχτη του νά τραγουδᾷ χωρίς νά διακόπτει τό παίξιμο. Κάποτε ὅμως στίς ζυγιές προστέθηκε ὁ ἀποκλειστικός τραγουδιστής, ὁ καλλίφωνος, καί τότε ἀποτελέστηκε ἡ «κομπανία» ἢ «κουμπανία».

Ὅταν δέ ἡ φήμη τῆς ζυγιάς στήν ἀρχή, τῆς κουμπανίας ὑστερότερα ἀπλωνόταν πέρα ἀπό τά στενά ὅρια τῆς περιοχῆς, τότε ἀρχίζαν καί τά καλέσματά τους ἀπό τίς κοντινές κι ἀργότερα ἀπό τίς πιό μακρινές περιοχές μέ τήν εὐκαιρία ἀρραβώνα, γάμου, ὀνομαστικῆς γιορτῆς κ.λ.π.

Ἡ αἰτία ὅμως πού συντέλεσε βασικά στήν ἀμοιβαία ἀνταλλαγή τῶν τραγουδιῶν ἀνάμεσα στίς ἀλβανόφωνες περιοχές εἶσαν τά πανηγύρια, οἱ τοπικές δηλαδή γιορτές, ὅπου οἱ κομπανίες προσέρχονταν ἀκάλεστες ἀλλά βέβαιες πώς θά δουλέψουν καλά.

Στά πανηγύρια πρέπει παράλληλα νά ὀφείλεται καί ὁ ἀλληλοδανεισμός, ἡ ἀμοιβαία ἀνταλλαγή τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ὅποτε στήν ἀρχική κομπανία ἀρχίζαν νά προσθέτονται ὄργανα ξένα πρὸς τόν τόπο τῆς προέλευσῆς τῆς καί πρὸς τή λαογραφία του. Τήν παρατήρηση αὐτή σημειώνει ἡ Μέλπω Μερλιέ⁹¹, στήν περίπτωσή μας δέ διαπιστώνεται στά Βίλια, ὅπου, ὅπως προαναφέραμε, οἱ ἀδερφοί Παπακωνσταντίνου βρήκαν νταούλι καί πίπιζα καί πρόσθεσαν κλαρίνο, λαοῦτο καί βιολί⁹².

91. Μέλπω Μερλιέ, Ἡ μουσική λαογραφία στήν Ἑλλάδα, Ἐκδόσεις Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ, Ἀθήνα 1935, σ. 30.

92. Στήν Ἀργολίδα καί εἰδικότερα στά Δίδυμα, ἀπό ὅπου βγήκαν πολλοί ὀργανοπαίχτες, στήν ἀρχική ζυγιά, βιολί καί λαοῦτο πάντα, προστέθηκε τό κλαρίνο καί ἀργότερα τό σαντούρι. Ἡ ἀρχή ἔγινε στό διάστημα τῆς Κατοχῆς, ὅταν οἱ ντόπιοι ὀργανοπαίχτες πηγαιναν καί σέ ἄλλες περιοχές, ἀλλά κυρίως εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἐρχομοῦ ξένης κομπανίας, ὅπως τοῦ κλαριντζῆ Ν. Ρέλλια ἀπό τήν Κορινθία. Τά τελευταῖα χρόνια προστέθηκε καί ἡ κιθάρα.

Μ' αυτό τόν τρόπο καί τό τραγούδι ἔγινε κοινό στίς διάφορες περιοχές.

Ἐνα ἀπό τά τραγούδια αὐτά, ὅσο ἀπό προσωπική διαπίστωση γνωρίζουμε, ἀπαντᾷ στήν Ἀργολίδα καί τά νησιά της, στήν Κορινθία, στή Σαλαμίνα κι ἀκόμη, ὅπως ἀναφέρεται⁹³, στήν Εὐβοία. Τό τραγούδι αὐτό τό βρήκαμε καί στή Βίλια.

Κατά τήν ἔρευνά μας διαπιστώσαμε ἐπίσης πώς ὁ Κουλουριώτης λαϊκός τραγουδιστής Γιώργος Παπαϊσιδώρου, ὁ ὀνομαστός Παπασιδέρης ἢ Παπασιδέρης, πού πέθανε τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1977, τό εἶχε ἐκτυπώσει σέ φωνογραφικό δίσκο κατά τό 1932-33, ὅπως ἔκανε καί γιά ἄλλα ἀρβανίτικα τραγούδια, συντείνοντας ἔτσι στήν πλατύτερη διάδοσή τους. Κατά τίς πληροφορίες μας⁹⁴ μάλιστα ὁ Παπασιδέρης φέρεται ὅχι μόνο ὡς ὁ πρῶτος πού τό τραγούδησε, ἀλλά καί ὡς συνθέτης τῶν στίχων του καί τῆς μουσικῆς του.

Στό σημεῖο αὐτό σημειώνουμε πώς οἱ πληροφορίες μας ἐλέγχονται ὡς ἀνακριβεῖς. Τό τραγούδι ὑπῆρχε ἀπό παλιότερα, ἀφοῦ ἀναφέρεται στή σειρά τραγουδιῶν τοῦ Σπετσιώτη Γιαννούκου-Περγιαλίτη πού δημοσίεψε ὁ Σωτηρίου τό 1910⁹⁵, πρὶν δηλαδή ἀναφανεῖ ὁ Παπασιδέρης, μέ τήν ἐπεξήγηση πώς τραγουδιόταν ἤδη στή Σπέτσα, τήν Ὑδρα, τό Κρανίδι. Ἐπομένως ἡ πραγματικότητα εἶναι πώς μόνο ἡ φωνογράφηση ἔγινε ἀπό τόν Παπασιδέρη.

Τοῦτο τό τραγούδι, χορευτικό σέ ρυθμό Κάλαματιανοῦ, εἶναι μελωδικότατο καί ἀγαπητότατο στίς ἀλβανόφωνες περιοχές μας, ἀκούγεται δέ σέ κάθε εὐκαιρία. Παρουσιάζει πολλές κατά τόπους παραλλαγές⁹⁶ ὅπου στούς ἀρχικούς στίχους του προστέθηκαν προσαρμοσμένοι στό μέτρο καί τή μελωδία του ἄλλοι διάφοροι στίχοι.

Ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ἀποτελεῖ καί τόν τίτλο του. Ὁ Σωτηρίου μᾶς τόν παραδίδει ὡς: Ra kambánë-a e shër - Mërisë = Σήμανε ἡ καμπάνα τῆς ἁγίας Μαρίας (Παναγιᾶς), πού θά πρέπει νά εἶναι καί ὁ γνήσιος. Στίς παραλλαγές ἀπαντᾷ ὁ τίτλος: Ra kambánë-a e Papandísë = Σήμανε ἡ καμπάνα τῆς (Ἵ)παπαντῆς.

Παραθέτουμε τό τραγούδι ὅπως τό βρήκαμε στή Βίλια, ἀλλά περιορισμένο στούς στίχους πού ὡς ἓνα βαθμό διαφυλάχτηκαν στήν ἀρχική μορφή τους, μέ τήν ἐπεξήγηση πώς πολλοί ἄλλοι στίχοι ἔχουν προστεθεῖ. Γιά τήν ἀρχική μορφή βασιζόμαστε στήν παραδομένη ἀπό τόν Σωτηρίου πού διατηρεῖται στήν Ἀργολίδα καί σήμερα.

93. Γκίκας ὁ.π. σ. 222-223.

94. Πληροφορίες ἀπό τήν κυρία Δίτα (Ἀφροδίτη) Γ. Παπαϊσιδώρου, χήρα τοῦ Παπασιδέρη, στή Σαλαμίνα τό Φλεβάρη τοῦ 1980.

95. Σωτηρίου ὁ.π. Β', σ. 90.

96. Δέδε ὁ.π. σ. 32.

1	<i>Ra kambánë-a e Papandisë,</i>	Σήμανε ή καμπάνα τής 'Υπαπαντής,
2	<i>ngru vajzë-o të vesh në kljishë.</i>	σήκω ὦ κόρη νά πάς στήν ἐκκλησιά.
3	<i>Ra kambánë-a di-tri herë,</i>	Σήμανε ή καμπάνα δυό-τρεις φορές,
4	<i>ngru vajzë-o e vish çembërë.</i>	σήκω ὦ κόρη καί φόρα τό τσεμπέρι.
5	<i>Ra kambánë-a pesë-gjashtë</i>	Σήμανε ή καμπάνα πεντ-έξι (φορές),
6	<i>ngru vajzë-o të vëmi bashkë.</i>	σήκω ὦ κόρη νά πάμε μαζί.
7	<i>Ea nani, katanani,</i>	"Ελα τώρα, κατατώρα,
8	<i>ç' ishtë mëmë-a nga bostan-i.</i>	πού 'ναι ή μάνα ἀπ' τό μποστάνι.
9	<i>Ea të të puth një herë</i>	"Ελα νά σέ φιλήσω μιá φορά
10	<i>nani çë s'kam pirë verë.</i>	τώρα πού δέν ἔχω πιεῖ κρασί.

- στ. 1. τό ἐνεργητικό ρ. bie = χτυπῶ, ἄσχετο πρὸς τό οὐδέτερο ρ. bie = πέφτω, ἂν καί οἱ χρόνοι τους σχηματίζονται κατὰ τόν αὐτό τρόπο· μεταφράζεται ἀνάλογα μέ τὸ υποκείμενο ἢ μέ τό ἀντικείμενό του: bie kambánë-a = σημαίνει, i bie tamburajt = = παίζω τόν ταμπουρά, i bie derësë = χτυπῶ τήν πόρτα, i bie kafshësë = δέρνω τό ζῶο.
- » 4. çembër-i, τούρκ. çember = τό κεφαλομάντηλο, ή μπόλια.
- » 7. katanani· α' συνθ. ὁ ἑλλ. σύνδ. κατά, σέ συχνή χρήση μέ ἐπιτακτική ἔννοια: katasót = κατασήμερα.
- » 8. bostan-i, τούρκ. bostan = λαχανόκηπος.

"Ενα ἀκόμη τραγούδι, πού, ὅπως ἀπό προσωπική διαπίστωση γνωρίζουμε, ἀπαντᾷ στήν Ἀργολιδοκορινθία, τή Σαλαμίνα καί, ὅπως ἀναφέρεται⁹⁷, μιá παραλλαγή του στήν Τριφυλία, ἄλλη δέ πού βρήκαμε στά Βίλια, ἔχει τόν τίτλο Vucëzë-a = τό βουτσί, τό μεροβαρελάκι. Εἶναι καί τοῦτο χορευτικό σέ ρυθμό ζωηροῦ συρτοῦ. Δέ βρήκαμε κανένα στοιχεῖο πού νά τό καθορίζει ὡς προγενέστερο ἢ σύγχρονο τοῦ προηγούμενου τραγουδιοῦ.

Τόπος προέλευσής του ἴσως εἶναι ή Κορινθία ἀπ' ὅπου κατάγεται ὁ ὀνομαστός κλαριντζής Νικόλας Ρέλλιας, γεννημένος στό ὄρεινό χωριό της Γκούρα τό 1892. Εἶναι περίεργο πῶς ὁ Ρέλλιας στό αὐτοβιογραφικό σημείωμά του⁹⁸, ἐνῶ ἀναφέρει πολλά ἑλληνικά τραγούδια δικῆς του σύνθεσης καί μελοποίησης, δέν κάνει κανένα λόγο γιά ἀρβανίτικα. Τοῦτο θά πρέπει ν' ἀποδοθεῖ ἢ στό ὅτι δέ ρωτήθηκε εἰδικά, ἢ στό ὅτι τό ἀπόφυγε ὁ ἴδιος, ὄντας ἐπιφυλακτικός μπροστά σ' αὐτή τήν ἀξεπέραστη ἀκόμη ἀντιαρβανίτικη προκατάληψη πού ἀντιμετωπίζει ὅ,τι ἀφορᾷ στούς Ἀρβανίτες καί στήν ἀρβανίτικη γλώσσα μέ τρόπο ὄχι σοβαρό, συχνά ἐπιπόλαιο καί γιατί ὄχι συχνότερα εἰρωνικό. Κι ἀκόμη τοῦτος ὁ ἄνθρωπος ἔζησε πολλά χρόνια στήν Ἀμερική, ὅπου μέ σπουδές ἀνάλογες τελειοποίησε τό κλαρίνο του. Ἴσως ή πολύχρονη ἀπομάκρυνση ἀπό τή ρίζα του, ἴσως καί ή ξενική νοοτροπία νά ἐπηρέασαν κι αὐτόν σέ τοῦτο τό θέμα, ὥστε

97. Δέδε ὁ.π. σ. 72-73.

98. Δέσποινα Μαζαράκη, Τό λαϊκό κλαρίνο στήν Ἑλλάδα, Ἐκδοση Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, Μουσικό Λαογραφικό Ἀρχεῖο, Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ, Ἀθήνα 1959, σ. 38-39.

μόνο όταν βρισκότανε ανάμεσα σέ Ἄρβανίτες αἰσθανόταν πώς εἶναι ἓνας ἀπ' αὐτούς. Γιατί ὁ περίφημος τοῦτος κλαριντζής καί ἀλβανόφωνος εἶταν καί σέ ἀλβανόφωνους ἀποτεινόταν κατά τίς περιόδους του, πού στή διάρκεια τῆς φασιστονατσιστικῆς κατοχῆς ἀπλώθηκαν σ' ὄλο τό νομό καί τό κλαρίνο του καί τό ἄρβανίτικο τραγούδι του ξεσήκωναν τούς χωριανούς καί τούς ἔκαναν νά ξεχνοῦν τήν πείνα καί τά βάσανά τους.

Ὁ συλλογισμός μας αὐτός ἐνισχύεται καί ἀπό ὑπεύθυνες πληροφορίες⁹⁹. Σύμφωνα μ' αὐτές ὁ Ρέλλιας ἐπισκέφτηκε πολλές φορές τά Μέγαρα, ἀλλά στό ἐκεῖ πρόγραμμά του δέν περιλαβαίνονταν ποτέ ἄρβανίτικα τραγούδια.

Συμπεραίνεται πώς ὁ Ρέλλιας προόριζε τ' ἄρβανίτικα τραγούδια του μόνο γιά τίς περιοχές ὅπου μιλιόταν ἀκόμη ἢ ἄρβανίτικη γλώσσα παράλληλα βέβαια μέ τήν ἑλληνική. Ἄλλά τό ὅτι καί συνθέτης τραγουδιῶν εἶταν καί ἀλβανόφωνος καί ἀπό τήν Κορινθία καταγόταν, ὅλα τοῦτα ὀδηγοῦν μέ μεγάλη πιθανότητα πώς τό τραγούδι πού μᾶς ἀπασχολεῖ ἴσως εἶναι ἓνα ἀπό τά δημιουργήματά του, ὅποτε ὅπωςδήποτε εἶναι μεταγενέστερο ἀπό τό προηγούμενο πού ἀναφέρουμε. Στήν πιθανότητα αὐτή ὀδηγεῖ ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο. Στόν προτελευταῖο στίχο τοῦ τραγουδιοῦ, στή μορφή πού ἀπαντᾷ στήν Ἄργολίδα, ἀναφέρεται τό χωριό Σοφικό τῆς Κορινθίας, ὅπου ὑποτίθεται πώς βρίσκεται ὁ βαρελάς πού θά ἐπιδιορθώσει τό βουτσί.

Βέβαιο πάντως εἶναι πώς τοῦτο τό τραγούδι ἔγινε γνωστό τουλάχιστο στήν Ἄργολίδα μετά τά κατοχικά χρόνια¹⁰⁰. Πρίν εἶταν ἄγνωστο.

Αὐτό ἐνισχύεται καί ἀπό τό ὅτι οἱ Κρανιδιωῦτες ὀργανοπαίχτες Μειντάνηδες πού, ὅπως ἀναφέρεται¹⁰¹, ἐγκατασταθήκανε στά Στύρα τῆς Εὐβοίας, ἐνῶ μεταφέρανε ἐκεῖ ἓνα μέρος ἀπό τό προηγούμενο τραγούδι κι ἀκόμη μιά παραλλαγή ἄλλου τραγουδιοῦ πού, ἀπ' ὅσο γνωρίζουμε, δέν ἀπαντᾷ παρά μόνο στήν Ἑρμιονίδα, δέν παραδόσανε μαζί μ' αὐτά καί τό τραγούδι πού μᾶς ἀπασχολεῖ. Αὐτό μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ στό ὅτι τοῦτοι οἱ Κρανιδιωῦτες δέν τό ἤξεραν, γιατί ὅταν ἐφυγαν ἀπό τόν τόπο τους τό τραγούδι δέν εἶχε γίνει γνωστό.

99. Οἱ πληροφορίες μας ὀφείλονται στόν ὀνομαστό βιολιτζή Ἰάκωβο Ἡλία, τό γνωστό Μεγαρίτη. Γεννήθηκε στά Μέγαρα τό 1906. "Ὅλοι οἱ πρόγονοί του εἶσαν ὀργανοπαίχτες. Ὁ ἴδιος ἔχει συνθέσει τούς στίχους καί τή μουσική πολλῶν χορευτικῶν τραγουδιῶν (Ἄργειοπούλα κ.ἄ.). Στή μακρόχρονη σταδιοδρομία του ἐμφανίστηκε ἐπανειλημμένα καί στή θεατρική σκηνή καί στόν κινηματογράφο (Γκόλφω, Ἀγαπητικός τῆς Βοσκοπούλας, Τό παιδί καί τό δελφίνο κ.ἄ.), πάντοτε βέβαια μέ τήν ιδιότητα τοῦ ὀργανοπαίχτη. Πολλά ἀπό τά τραγούδια του δισκογραφήθηκαν καί γνώρισαν ἐπιτυχία.

100. Ὁ Διδυμώτης Γιώργος Ἀντωνόπουλος, 80 χρονῶν, διαλεχτός βιολιτζής—τραγουδιστής, ἀναφέρει, πώς στό χωριό του ἔγινε γνωστό τό τραγούδι γύρω στά 1950-55 ἀπό τόν ἀλβανόφωνο κλαριντζή Κυριακάτη, ἀπό τά Παραπούγγια τῆς Θήβας, πού εἶχε πάρει γυναίκα ἀπ' τήν Κορινθία.

101. Γκίκας ὁ.π. σ. 210.

Τό κουβάλημα τοῦ νεροῦ μέ τή «βούτσα» ἢ τό «βουτσί» εἶταν μιά ἀπό τίς συνηθισμένες προφάσεις τῶν κοριτσιῶν, ὅπως καί τό μάζεμα χόρτων ἢ τό κουβάλημα ἀμπελόφυλλων γιά τά σπιτικά ζῶα ἢ τῶν κλαριῶν γιά τό φούρνο, γιά νά βγοῦν ἀπό τό σπίτι καί νά περάσουν ἀπό κάπου πού ἤξεραν πῶς θά ἔβλεπαν τόν καλό τους καί θ' ἀντάλλαζαν ἓνα νεῦμα, μιά ματιά. Ὅταν μάλιστα ὁ τόπος τοῦ προορισμοῦ τους βρισκόταν σέ κάποια ἀπόσταση ἀπό τά σπίτια τοῦ χωριοῦ, ὅπως μπορούσε νά 'ναι ἡ βρύση ἢ τό πηγάδι, τότε τούς δινόταν ἡ εὐκαιρία μιᾶς σύντομης συνάντησης μαζί του. Μιά ἀργοπορία ὅμως στή βρύση δημιουργοῦσε ὑποψίες στή μάνα, πού ἀπό τά νιάτα της ἤξερε κι αὐτή τοῦτες τίς πονηριές καί δέν παράλειπε τόν ἔλεγχο στίς κινήσεις τῆς κόρης.

Ἡ συγκίνηση ἀπό τή λαθραία συνάντηση, ὁ φόβος τῆς ἀποκάλυψης τοῦ μυστικοῦ της καί τό αἶσθημα ἐνοχῆς προξενούσαν ταραχή στήν κόρη, ὥστε εἶταν εὐκολο νά ξεφύγει τό βουτσί ἀπό τόν ὄμο της, νά πέσει καί νά σπάσει. Ἡ βιασύνη της ἐπίσης γιά νά κερδίσει τό χρόνο τῆς ἀργοπορίας της γινόταν αἰτία νά παραπατήσει στό ἀνώμαλο μονοπάτι, νά σκοντάψει στίς πέτρες του μέ τήν ἴδια πάλι συνέπεια γιά τό βουτσί.

Ἄλλά κι ἂν ἀκόμη δέ σκόνταφτε, τό παραπάτημα θά πρόβαλε ὅπωςδήποτε γιά δικαιολογία καί τῆς ἀργοπορίας καί τῆς ζημιᾶς.

Ἀνάμεσα σέ τοῦτο τό τραγούδι καί στό γνωστότατο δημοτικό «Μαλάμω» ὑπάρχουν οἱ αὐτές ἀναλογίες καί ἴσως τό δεύτερο καί προγενέστερο νά χρησίμευε ὡς πρότυπο γιά τό πρῶτο.

Παραθέτουμε τή βυζαντινή παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ, πού, ἐκτός ἀπό τούς δύο εἰσαγωγικούς στίχους, οἱ ὑπόλοιποι ἔχουν μορφή διάλογου μεταξύ μάνας καί κόρης. Ἐδῶ μάλιστα ἡ βούτσα εἶταν δανεισμένη ἀπό τό γείτονα, πράμα πού παραίνοι πιά πολύ στό θέμα τῆς ζημιᾶς.

1	<i>Margaritë-a e barb-Andónit</i>	Ἡ Μαργαρίτα τοῦ μπαρμπ-Ἀντώνη
2	<i>çájtí vucënë e gjitónit.</i>	ἔσπασε τό βουτσί τοῦ γείτονα.
3	— <i>Si e bëre kaloghrë — jo</i>	— Πῶς τό 'κανες καλόγρια — ὦ
4	<i>vucë-a ish kata e re — jo.</i>	τό βουτσί εἶταν κατακαίνουργιο — ὦ.
5	— <i>Friti një erë nga vrah-u</i>	— Φύσηξε ἐν' ἀγέρι ἀπ' τό βράχο
6	<i>m'a shtiu vucënë nga krah-u.</i>	μοῦ τό 'ριξε τό βουτσί ἀπ' τόν ὄμο.
7	<i>Friti një kserovorë</i>	Φύσηξε ἓνα ξεροβόρι
8	<i>m'a shtiu vucënë përdhe.</i>	μοῦ τό 'ριξε τό βουτσί καταγῆς.
9	Ἄνάθεμα <i>këpucënë</i>	Ἄνάθεμα τό παπούτσι
10	<i>çë rashë e çájta vucënë.</i>	πού 'πεσα κ' ἔσπασα τό βουτσί.
11	Ἄνάθεμα <i>kaçärenë</i>	Ἄνάθεμα τό παλιοπάπουτσο
12	<i>çë çájta magufjärenë.</i>	πού 'σπασα τό μαγκουφιάρικο.
13	— <i>Bën kumánt e shít ghjordanë</i>	— Κάνε κουμάντο καί πούλα τό γιορτάρι
14	<i>të pagúash varelánë.</i>	νά πληρώσεις τό βαρελά.
15	— <i>Varelánë e kam sevdá</i>	— Τό βαρελά τόν ἔχω σεβντά
16	<i>do m'a ndrenjë pa pará.</i>	θά μοῦ τό φτιάξει χωρίς παρά.

- στ. 2. vucë-a, ύποκορ. vucëzë-a, άλβ. bocë-a, βενετ. bozza = ξύλινο βαρέλι.
 » 3. kaloghrë-a, mungëshë-a.
 » 5. vrah-u, vrrah-u, shkëmp, έναρθρ. shkëmb-i' άλβ. vrah-u = τό θερισμένο σι-
 τάρι, κριθάρι, τό έτοιμο για άλώνισμα.
 » 7. kseronorë-a, verí-u i ashpërë, αντίθ. ver-i, frimë-a = πνοή, φύσημα χωρίς βία.
 » 11. kaçáre-a = τό παλιοπάπουτσο, τό φθαρμένο πού προκαλεϊ σκόνταμα.
 » 12. magufjáre-a, τούρκ. vakf = έρημος, έγκαταλειμμένος, πληθ. vakif.
 » 13. kumánt, έναρθρ. kumánd-i, ιταλ. comando.
 ghjordán-i, τούρκ. yerdan.

Σύγχρονα τραγούδια

Παρακολουθώντας χρονολογικά τήν πορεία του άρβανίτικου τραγουδιού, όσο βέβαια έπιτρέψανε τά σχετικά στοιχειά, και μέ συνδετικό κρίκο, ανάμεσα στό παλιότερο και στό τωρινό τραγούδι, τά δυό προηγούμενα και μεταγενέστερα τραγούδια τής συλλογής μας, θεωρήσαμε σκόπιμο νά ολοκληρώσουμε τήν προσπάθειά μας, παραθέτοντας δυό, επώνυμα βέβαια, δείγματα τής τελευταίας δεκαετίας.

Δημιουργός τους ό Διδυμιώτης Νίκος Ι. Μπροδήμας, 63 χρονών. 'Ο Νίκος δέν τέλειωσε τό δημοτικό σχολείο. Πήγε μόνο ως τήν τρίτη τάξη του. 'Από κεϊ κ' ύστερα στό κοπάδι, στό χωράφι, άργότερα στό καφενεϊο του ή σέ δουλιές μακριά από τό χωριό του, διψώντας πάντα για μάθηση, διάβαζε ό,τι έπεφτε στά χέρια του, συμπληρώνοντας όπως μπορούσε τίς έλλείψεις του και ικανοποιώντας τό ανήσυχο πνεύμα του. Σήμερα είναι ένας από τούς λίγους χωριανούς πού έχουν κατανοήσει τήν αξία τής παράδοσης του λαού μας και προσπαθούν νά περισώσουν τά στοιχειά της μέ σεβασμό κι αγάπη.

Παράλληλα τά τελευταία χρόνια άρχισε νά καλλιεργεί τό στίχο. Και είναι αξιοπρόσεχτο πώς για τήν έκφραση τών συναισθημάτων του καταφεύγει στην άρβανίτικη γλώσσα, ως όργανου έξωτερίκευσης, χρησιμοποιώντας και τούς φραστικούς τρόπους της, στοιχειό πού φανερώνει πώς μέ τό μηχανισμό της έμαθε νά σκέφτεται και μ' αυτή συνήθισε νά εκφράζεται πληρέστερα.

'Από τή σειρά τών άρβανίτικων τραγουδιών του, ανέκδοτων βέβαια, παραθέτουμε δυό. Παρατηρούμε δέ πώς από τό παλιότερο τραγούδι ως τό μεταγενέστερο κι ως τό σύγχρονο εξακολουθούν νά σημειώνουν τήν παρουσία τους κοινά γνωρίσματα. 'Η αυθόρμητη διάθεση, ή απλότητα και ή λιτότητα είναι τά χαρακτηριστικά τους, μέ βασικά στοιχειά τόν έφτασύλλαβο ή όχτασύλλαβο στίχο και τήν όμοιοκαταληξία. Τό πνεύμα τους παραμένει σκωπτικό και άκακο.

"Όσο για τή γλώσσα, αν προβοῦμε σέ μιά σύγκριση τών στίχων τούτων τών δυό τραγουδιών μέ τούς στίχους του μοιρολογιού τής Βασίλως Μίντζολη, πού κι αυτοί ανήκουν στην τελευταία δεκαετία, ή δέ δημιουργός τους κατέχει

τήν ελληνική γλώσσα ὅσο καί τήν ἀρβανίτικη, ὅπως καί ὁ Μπροδήμας, θά παρατηρήσουμε μεγάλη διαφορά. Μά τοῦτο δέν πρέπει ν' ἀποδοθεῖ στό ὅτι οἱ στίχοι φτιάχτηκαν σέ διαφορετικές περιοχές —Δίδυμα καί Βίλια— ἀλλά στίς συνθήκες πού κάτω ἀπ' αὐτές φτιάχτηκαν. Γιατί τά τραγούδια εἶναι ἀνετα, γραφτά δημιουργήματα σέ στιγμές πνευματικῆς εὐφορίας καί ψυχικῆς γαλήνης κ' εὐεξίας. Τό μοιρολόγι εἶναι βιασμένο προφορικό ἀποτέλεσμα πνευματικῆς ταραχῆς καί ψυχικῆς ὀδύνης, ἐπίκαιρο μιᾶς ἀνώμαλης κατάστασης καί γιά τοῦτο ἀφρόντιστο, μιά πού οἱ καταπιεστικές συνθήκες δέν ἐπιτρέψανε καμιά τέτοια προσπάθεια.

Στά δύο τραγούδια ὅλες οἱ ἐλληνικές λέξεις, εἴτε εἶναι οὐσιαστικά ἢ ἐπίθετα, εἴτε εἶναι ῥήματα, ἀκολουθοῦν πάντοτε σωστά τούς κανόνες τῆς ἐνταῆς στήν ἀρβανίτικη γλώσσα, ἐνῶ στό μοιρολόγι οἱ λέξεις αὐτές ἀφθονοῦν γοφίς νά σημειώνεται προσπάθεια ἀντικατάστασης ἢ μεταπλασμοῦ τους καί ἀναλογηστικῆς ὀργάνωσης στό μηχανισμό τοῦ ἀρβανίτικου στίχου.

Κι ἀκόμη μιά γενικότερη διαφορά παρατηρεῖται ἀνάμεσα στά διδυμιώτικα καί στά βιλιώτικα τραγούδια. Ὁργάνωση καί ἀρτιότητα χαρακτηρίζει τά πρῶτα, στοιχεῖα πού δέ σημειώνονται στά δεύτερα, πού σέ μερικές ἐξαιρέσεις. Ἀλλά ὁ πλοῦτος τοῦ συμβολισμοῦ καί τῆς παρομοίωσης, πού ἀπαντᾷ στά βιλιώτικα, ἀπουσιάζει ἀπό τά διδυμιώτικα, ἐκτός ἀπό λίγες περιπτώσεις.

Ἀναλυτικότερα, στά πολύστιχα τραγούδια τῶν Διδύμων, ὅπως καί στά δύο σύγχρονα πού παρουσιάζουμε, ἀλλά καί σέ ὅσα παλιότερα ἔχουμε στά χέρια μας γιά παρουσίαση, σημειώνεται ἀλληλουχία τῶν στίχων, ἐξυπηρετεῖται δηλαδή μιά κεντρική ἰδέα μέ ἀκόμους συνεχόμενους, πού συνδέονται ἐννοιακά μεταξύ τους, σέ τρόπο πού κάθε ἐπόμενος στίχος ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τοῦ προηγούμενου κι ὅλα μαζί ἕνα σύνολο μέ ἀρχή, συνέχεια καί τέλος. Ἐνῶ στά ἀντίστοιχα τραγούδια τῶν Βιλιωῶν, πέρα ἀπό μερικές ἐξαιρέσεις, τούτη ἡ ἐννοιακή συνοχή ἀπουσιάζει. Ἐδῶ ἀπαντᾷ τό αὐτοτελές δίστιχο καί ὡς τέτοιο μπορεῖ νά μετατοπιστεῖ μέσα στό σύνολο, νά προηγηθεῖ δηλαδή ἑνός ἄλλου ἢ ν' ἀκολουθηθεῖ κάποιον ἄλλο, ἔστω κι ἂν ὅλα ἐξυπηρετοῦν τήν ἴδια ἰδέα κι ἀναφέρονται στό ἴδιο θέμα.

Τούτη ἡ διαφορά θά πρέπει ν' ἀποδοθεῖ στό ὅτι στά Δίδυμα, ὅπως ἔχουμε προαναφέρει, περισώθηκαν αὐτοτελεῖς ἔμμετρες διηγήσεις τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, πού χρησίμεψαν ὡς πρότυπα στούς συνεχιστές καί μιμητές τῶν παππούδων. Κ' ἐπειδή σέ τοῦτες τίς διηγήσεις ἐπιδιώκεται μέ τό στίχο ἡ πιστή περιγραφή ἑνός γεγονότος, ἑνός ὀρισμένου βιώματος, ὁ στιχουργός δέν καταφεύγει στή φαντασία, ἀλλά χρησιμοποιοῖ τά στοιχεῖα πού τοῦ παρέχονται ἀπό τήν πραγματικότητα, δίνοντας μ' αὐτό τόν τρόπο ἀδρές τίς εἰκόνες του. Γιά τοῦτο στό διδυμιώτικο στίχο σημειώνεται ἀπουσία τοῦ συμβολισμοῦ καί τῆς παρομοίωσης, ἀντίθετα πρός τό βιλιώτικο ὅπου τοῦτα τά στοιχεῖα ἀφθονοῦν.

Οἱ στίχοι πού ἀκολουθοῦν ἀποτελοῦν ἕνα ἐρωτοτράγουδο ὅπου δέ σημειώ-

νεται καμιά έλληνική λέξη κι όπου έναλλάσσονται οί όχτασύλλαβοι μέ τούς έφτασύλλαβους, ή δέ όμοιοκαταληξία είναι ύποδειγματική μέ όμαλότατο σχηματισμό, χωρίς καμιά παρέμβαση ή προσπάθεια κατάλληλης διαμόρφωσης τής λέξης για τήν επίτευξή της. Σημειώνεται μόνο αλλοίωση όρισμένων λέξεων, αλλά έδω πρόκειται για τό γενικότερο φαινόμενο πού παρουσιάζεται στην άρβανίτικη γλώσσα.

Προσθέτουμε πώς τούτοι οί στίχοι μπορούν νά προσαρμοστούν άριστα και στό ρυθμό και στή μελωδία του μεταγενέστερου τραγουδιού « Ra kambánë-a e Papandísë ».

1	<i>Kam sevda, sikléte shumë,</i>	Έχω καημό, στενοχώριες πολλές,
2	<i>kam tri net e s'më vjen gjumë,</i>	έχω τρεις νύχτες και δέ μου 'ρχεται ύπνος,
3	<i>ka një vajzë, një dardané</i>	άπό μιά κόρη, μιά νταρνάνα
4	<i>ç'e kërkóna, po s' m'a dhanë.</i>	πού τή γύρεψα, μά δέ μου τήν έδοσαν.
5	<i>Di-tre vjet çë düheshim,</i>	Δυό-τρία χρόνια π' αγαπιόμαστε,
6	<i>të mos na shihnë, rüheshim.</i>	νά μή μās έβλεπαν, φυλαγόμαστε.
7	<i>Náni e martúanë,</i>	Τώρα τήν παντρεύανε,
8	<i>avárgu e dërgúanë.</i>	μακριά τή στείλανε.
9	<i>Më dërgoj të fála shumë,</i>	Μου 'στειλε χάριτίσματα πολλά,
10	<i>se do vijnë dej të Shtunë.</i>	πώς θά'ρθει μεθαύριο τό Σαββάτο.

- στ. 1. τήν τούρκικη λέξη *sevda* τή συναντήσαμε συχνά στά βιλιώτικα έρωτοτράγουδα, όπου συνήθως άπαντā μέ τήν κυριολεκτική σημασία: έρωτας, έπιθυμιά, έφεση και στό τραγούδι του άη-Κωνσταντίνου μέ τή σημασία μιās άλλης τούρκικης λέξης: κέφι, δηλαδή ξεφάντωμα, ξεσπασμα, διέξοδος στους πόθους τών έρωτευμένων νέων. Πρόκειται για μιά λέξη άραβική, άπ' αυτές πού πέρασαν και στην έλληνική γλώσσα μέσω τής τούρκικης που έξελληνίστηκε και χρησιμοποιήθηκε πολύ στις λαϊκές εκφράσεις και στην λαϊκή στιχουργία, τόσο τής νεοελληνικής όσο και τής άρβανίτικης γλώσσας, ή σημασία της όμως άλλοτε άπαντā κυριολεκτικά κι άλλοτε διαφοροποιείται κατά περιοχές. Για παράδειγμα αναφέρουμε πώς σέ χωριά τής περιοχής τών Γιαννιτών ή σημασία της έξαρτιέται άπό τήν όλη έννοια τής φράσης πού περιλαβαίνει και τή λέξη τούτη. Για τή μάνα πού έχει περιπέσει σέ κατάθλιψη άπό τό θάνατο γιου ή κόρης λέγεται: τήν τρώει ό σεβντάς του γιου ή τής κόρης, δηλαδή ή μάνα φθείρεται άπό τόν καημό και τόν πόνο πού τής προξένησε ό χαμός του παιδιού της. Για τόν έρωτευμένο πού περιφρονήθηκε και είδε νά χάνονται τά όνειρά του, λέγεται μέν ή ίδια φράση, ένέχει όμως τήν έννοια τής άπογοήτευσης κ' έπομένως τής μελαγχολίας, του καημού του έρωτευμένου άπό τήν άπώλεια τής αγαπημένης του και τή ματαίωση τών σκοπών του. Στά χωριά τής Θεσπρωτίας ή λέξη σεβντάς είναι σέ χρήση κατά τόν αυτό τρόπο, αλλά στά περίγυρα τής Καρδίτσας άπαντā άποκλειστικά μέ τή σημασία τής λέξης κέφι και ό γλεντζές, ό ξεφαντωτής λέγεται σεβνταλής. Άλλά και τούτη ή σημασία ψυχολογικά προϋποθέτει κάποιαν έσώτερη παρόρμηση για τέρψη, μέ σκοπό νά διασκεδαστεί μιά ύποσυνείδητη δυσάρεστη κατάσταση και νά δοθεϊ μιά διέξοδος, μιά παρηγόρια. Όστε οί διάφορες έννοιες πού άποδίδονται μέ τή λέξη σεβντάς είναι συγγενικές μεταξύ τους, έρμηνεύουν μιά δυσάρεστη όπωσδήποτε ψυχολογική κατάσταση, όλες δέ ανάγονται σέ κοινά αίτια: τά βάσανα του έρωτα, οί άντιξοότητες γενικότερα για κάποιον έπιδιωκόμενο σκοπό, ή άπελπισιά άπό

- μιάν απογοήτευση ή από τή στέρηση ή κι από τήν απώλεια ακόμη αγαπητοῦ προσώπου. Ἡ μετάπτωση τῆς πρωταρχικῆς σημασίας τῆς λέξης *sevda* στίς ὅσες ἄλλες παραθέτουμε πιθανό νά ὀφείλεται σέ συμφυρμό μέ τή σημασία δύο ἄλλων τουρκικῶν λέξεων: *kara sevda* = μελαγχολία, ὑποχονδρία. Στά Δίδυμα πάντως ἡ λέξη *sevda* εἶναι σέ ταυτόσημη χρήση μέ τίς ἐπίσης τούρκικες λέξεις *siklet* = στενοχώρια, βαρυθυμιά καί *maraz* = (φθίση) καημός, σαράκι, ἀπ' ὅπου καί τά σέ συχνή χρήση ρήματα: *sikledis* = προξενῶ στενοχώρια, λύπη, *sikledisem* = στενοχωριέμαι, θλίβομαι καί *marazós* = προξενῶ καημό, φθορά, *marazósem* = φθίνω, μέ τρώει τό σαράκι. Γιά τό δεσμό δύο νέων δέ λέγεται: *kanē sevda* = ἔχουν ἀγάπη, ἔρωτα, ἀλλά: *dúhenē* = ἀγαπιοῦνται· ἔτσι καί στό στίχο ἡ λέξη *sevda* λειτουργεῖ μέ τή σημασία τοῦ καημοῦ πού προξένησε στόν ἐρωτευμένο ἡ απώλεια τῆς ἀγαπημένης του.
- στ. 3. *dardanē-a*, ἰταλ. *tartana* = καράβι μεγάλο καί βαρύ· κοινότατος χαρακτηρισμός τῆς εὐσωμης γυναίκας.
- » 8. τό ἐπίρ. *anárgu*, ἰταλ. *alla larga*, προέρχεται ἀπό τόν σωστότερο τύπο *alárga* καί στά Βῦλια *alárga* μέ τροπή τοῦ *l* σέ *v*, πού ἀπαντᾷ στήν Ἑρμιονίδα *vá e-a* — *váne-a* = ὁ χορός, *mal-i* — *man-i* = ὁ πόθος.

Τό ἐπόμενο τραγούδι — ἔμμετρη διήγηση καλύτερα — ἀνεχέει συμβολισμό, ἴσως σκόπιμο ἴσως ἀθέλητο κ' ἐντελῶς τυχαῖο. Μά ἡ λαγίνα, ὁ θηλυκός λαγός, μπορεῖ νά συμβολίζει τή νέα γυναίκα πού ἐπιδιώκει νά τήν κατακτήσει ὁ γερασμένος ἄντρας μέ συμπεριφορά νέου, ὅπου ὁμοίως γίνονται φανερές οἱ ἀδυναμίες τῆς ἡλικίας του, μέ ἀποτέλεσμα νά καταστῆ στόχος τῆς εἰρωνείας τῆς νέας.

Οἱ στίχοι τοῦτοι μποροῦν νά προσαρμοστοῦν στό ρυθμό καί στή μελωδία τοῦ μεταγενέστερου τραγουδιοῦ «*Ucëzë-a*».

- 1 *Ish një herë e një gero,*
- 2 *ish një plak i një rinjigjoh*
- 3 *dhe do j'ishte para të oris,*
- 4 *thua të dufeqis.*
- 5 *kaq mir-i plak-u i ndarë*
- 6 *që u mblak e s'i kej parë.*
- 7 *Mbloj fushëqe për të kej,*
- 8 *do i hriasej, do i dej.*
- 9 *Muar mbau brinjëtë,*
- 10 *patulëtë, sqindëtë.*
- 11 *Sheh në losh një ljepurinë*
- 12 *plak-u i shtie me karabinë.*
- 13 *Karabinë-a s'muar zjarm,*
- 14 *plak-u i ndarë rrij e kljan:*
- 15 *Vre errimadhë-a çë pësoj?*
- 16 *pse, si këna, pse s'gjëtoj?*
- 17 *Ljepurinë-a plaknë e zi*
- 18 *e muar në korojdhë:*
- 19 *Mbirrismën, vre plak-u i vrarë,*
- 20 *çë do këtej, vre i ndarë?*
- 21 *Karjofil-i t'uskurjasë*

Ἔταν μιά φορά κ' ἕναν καιρό,
 εἶταν ἕνας γέρος, ἕνας κυνηγός
 κ' ἤθελε λαγούς νά σκοτώσει,
 πέρδικες νά τουφεκίσει.
 Ὁ κακομοίρης ὁ γέρος ὁ ἔρμος
 πού γέρασε καί δέν τὰ 'χε ἰδεῖ.
 Γέμισε φισέκια γιά νά 'χει
 θά τὰ χρειαζόταν, θά τὰ 'θελε.
 Πῆρε μπάλα τίς πλαγιές
 τίς πατουλιές, τά σκίνα.
 Βλέπει στό χορτομάνι μιά λαγίνα
 ὁ γέρος τῆς εἶχνει μέ καρμπίνα.
 Ἡ καρμπίνα δέν πῆρε φωτιά,
 ὁ γέρος ὁ ἔρμος καθόταν κ' ἔκλαιγε:
 Βρέ ἡ ρημάδα τί ἔπαθε;
 γιατί, ὅπως ἄλλοτε, γιατί δέ βρόντηξε;
 Ἡ λαγίνα τό γέρο τό μαῦρο
 τόν πῆρε στήν κοροϊδία:
 Μαυρισμένε, βρέ γερο-σκοτωμένε,
 τί θές ἐδώθε, βρέ ἔρμε;
 Τό καριοφίλι σου σκούριασε

22	<i>dhe barút-i t'umuhljásë.</i>	καί τό μπαρούτι σοῦ μούχλιασε.
23	<i>Priru e fshi qërratë,</i>	Γύρνα καί σκούπισε τίς μύξες,
24	<i>pse sihjéne búrrate.</i>	γιατί φέρνεις ἀηδία στους ἄντρες.
25	<i>Plak-u njátatë kuljtón,</i>	Ὁ γέρος τά νιάτα θυμᾶται,
26	<i>kur shkëpit e kur gjëmon.</i>	ὅταν ἄστραφτε κι ὅταν βρόνταγε.
27	<i>Ish një herë, jo 'mos sot.</i>	Εἶταν μιά φορά, ὄχι ὁμως σήμερα.

- στ. 1. στή λ. *qëro-i* σημειώνεται ἡ κώφωση τοῦ *e* (αι) πού παρατηρεῖται καί στά Βίλια.
- » 4. ὁ τύπος *thuëzë* προέρχεται ἀπό ἀλλοίωση τῆς λ. *thëlëzë* μέ ἀπάλειψη τοῦ ριζικοῦ *ë* καί τροπή τοῦ *l* σέ *u*, φαινόμενο πού ἀπαντᾶ στά Δίδυμα.
τό ρ. *dufeqis* στό σχηματισμό του ἀκολουθεῖ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά *sé* —άω ἢ *sé* —ίζω ἑλλ. ρ., ἄορ. *dufeqisa*, ἀπό τή λ. *duféq*, τούρκ. *tüfenk*, ἄλβ. *pushkë-a*.
- » 5. *i ndarë-i* = ὁ ἀποχωρισμένος, ὁ διαζευγμένος καί ρ. *ndanj* = διαχωρίζω, διαιρῶ, ἀπομακρύνω, βάζω στήν ἄκρη, *ndáhem* = ἀποχωρίζομαι, μένω μακριά ἀπό τοὺς ἄλλους· ἡ λ. λειτουργεῖ στό στίχο ὡς ταυτόσημη τῆς λ. *i shkretë-i* = ὁ ἔρμος, ὁ ἀπομόναχος, ὁ ἐγκαταλειμμένος· ἄλλοῦ (Δέδε ὅ.π. σ. 78) ἔχει μεταφραστεῖ ὡς ὁ μοναδικός (αὐτός δηλαδή πού διακρίνεται ἀπό ὅλους τοὺς ἄλλους, πού διαπρέπει) καί πού ἡ ἔννοιά του στήν ἀρβανίτικη γλώσσα ἀποδίδεται μέ τή λ. *i vetëm-i* = ὁ μοναδικός, ὁ μονάκριβος: *vajzë-a e vétëme* = ἡ μοναδική κόρη, ἡ μονάκριβη θυγατέρα, ἐνῶ *vajzë-a e ndarë* = ἡ μοναχή κόρη, ἡ ἔρημη, ἡ πεντάρφανη.
- » 7. *fushék-u*, τούρκ. *fişek* καί *fishekóre-a* ἢ *fushekóre-a* = ἡ θήκη τῶν φυσιογγιῶν, τό φισεκλίκι, τούρκ. *fişeklik*.
- » 8. τό ρ. *hriásëm* στό σχηματισμό του ἀκολουθεῖ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά *sé* —άζω ἑλλ. ρήματα.
- » 9. ὁ τύπος *mbáu* ἴσως προέρχεται ἀπό ἀλλοίωση τῆς λ. *balë*, ἰταλ. *balla* = σφαίρα, βόλι, καί μέ τροπή τοῦ *l* σέ *u* καί προσθήκη ἀρχικοῦ *m* κατὰ τό *plákem - mblákem* = γερνάω κ.ἄ., πιθανότατα δὲ ἔχει τήν ἀρχή της στήν ἑλλ. φράση: μέ πῆρε ἡ μπάλα (= τό βόλι) μέ τήν ἔννοια παρασύρθηκα ἀπό τή φορά τῶν πραγμάτων, μπῆκα κ' ἐγώ στή σειρά μέ ὅλους τοὺς ἄλλους· στήν ἀρβανίτικη εἶναι συνηθισμένη ἡ ἔκφραση: *marr balë (mbáu) máletë, dhrómetë* = παίρνω στή σειρά τά βουνά, τοὺς δρόμους, τά περπατῶ ἕνα πρὸς ἕνα (ψάχνοντας γιά κάτι). Ἄλλη πιθανή προέλευση εἶναι ἡ ἀπό τό ἐπίρ. *mbë* = εἰς, πρὸς καί τή λ. *balë-i* = τό μέτωπο, ὁπότε ἡ φράση *marr mbë balë máletë* = παίρνω πρὸς (κατὰ) μέτωπο τά βουνά, ἀντιμετωπίζω τά βουνά, ἀλλοιώθηκε στή φράση *marr mbalë (mbáu) máletë* = ξεκινῶ ἀντιμετωπίζοντας τά βουνά, διαβαίνω ἀπό βουνό σέ βουνό. Στό σημεῖο τοῦτο θά μᾶς ἀπασχολήσει ιδιαίτερα καί τό φαινόμενο τῆς τροπῆς τῶν *l* ἢ *ll* σέ *v*, πού συναντήσαμε καί προηγούμενα. Ἐνῶ σ' ὀλόκληρη τήν Ἑρμιονίδα παρατηρεῖται τούτη ἡ τροπή, στά Δίδυμα καί μόνο τό *l* τρέπεται σέ *u* κι ὄχι σέ *v*: *vále-a —váuë-a* = ὁ χορός, *mal-i—máu-i* = ἡ ἐπιθυμία. Παράλληλα πρὸς τήν πλευρά τῆς ὁμορφῆς Τροιζηνίας διατηρεῖται ἡ ἀρχική προφορά. Γιά παράδειγμα ἡ λ. *balë-i* ἐκεῖ παραμένει ἀναλλοίωτη, ἐνῶ στά κοντινά της Δίδυμα ἀπαντᾶ ὡς *báuë-i* καί στή λοιπή Ἑρμιονίδα ὡς *bavë-i*. Τούτη ἡ τροπή σημειώνεται μερικά καί στά Βίλια: *siel-sieu, ombrelë—ombréuë*.
- » 11. *losh-i* = ὁ τόπος μέ θραψερό χορτάρι, κατάλληλος γιά βοσκή καί ταυτόχρονα γιά κρύπτη.
ljepurinë-a· σχηματισμός κατὰ τά ἑλλ. θηλυκά: προβατίνα, γαλίνα.
- » 15. *errimádhe-a, e shkretë-a*.
- » 16. τό ἐπίρ. *ksána* = ξάνα, ξανά (ἐξ ἀνά) λειτουργεῖ χρονικά κι ὄχι ἐπαναληπτικά.

- » 18. korojdhi-a, qesëndi-a.
- » 19. ἡ λ. mbirrismén-i εἶναι σέ χρήση μέ τίς ἔννοιες: δυστυχισμένος, ἄθλιος, κακορίζικος· ὅλες οἱ ἔννοιες ὀδηγοῦν στόν πιθανό μεταπλασμό τῆς ἑλλ. μετοχῆς μαυρισμένος = ὅποιος ἔχει μαύρη μοῖρα, κακόμοιρος.
- » 21. τό ρ. skurjás στό σχηματισμό του ἀκολουθεῖ τόν κανόνα τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -ιάζω ἑλλ. ρ., ἀόρ. skurjása, μεσ. skurjássem.
- » 22. τό ρ. muhljás σχηματίζεται σύμφωνα μέ τό προηγούμενο.
- » 24. τό ρ. sihjén = προκαλῶ ἀηδία καί sihjéneη = νιώθω ἀηδία, ἀκολουθεῖ τόν κανόνα σχηματισμοῦ τῶν προερχόμενων ἀπό τά σέ -άινω, -άινομαι ἑλλ. ρήματα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΠΗΓΕΣ

- Anna Comnena Porphyrogenita, Alexias, "Εκδοση A. Reifferscheid, Λιψία 1884.
- Κλαύδιος Πτολεμαῖος, Γεωγραφική ἀφήγησις, "Εκδοση C. Müller, Παρίσι 1883.
- Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, Ἀπόδειξις ἱστοριῶν, "Εκδοση Darkó, Βουδαπέστη 1922-27.
- Παυσανίας, Ἑλλάδος Περιήγησις, "Εκδοση L. Dindorf, Παρίσι 1882.
- Σκύλαξ Καρυανδεύς, Περίπλους: Geographi Graeci Minores, "Εκδοση Didot, Παρίσι 1885.

II. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

A. Ἑλληνικά

- "Αμαντος Κωνσταντῖνος I., Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Ἀθήναις 1923.
- — Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, Ἀθήναι 1933.
- — Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες, Συζήτησις, «Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπολογικὴ Ἐταιρεία, Πρακτικὰ Συνεδριῶν τοῦ ἔτους 1943», Ἀθήναι, σ. 30-46.
- — Γλωσσικά μελετήματα, Ἐν Ἀθήναις 1964.
- — Ἡπειρωτικὰ Φῦλα, «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 5ος.
- Ἀναγνωστόπουλος Γεώργιος Π., Γλῶσσα, «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια», Τόμ. 3ος.
- Ἀνδριώτης Ν. Π., Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Ἀθήνα [Collection de l'Institut Français d'Athènes] 1951.
- Ἀραβαντινὸς Παναγιώτης, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Ἐν Ἀθήναις 1856.

- Ἀρβανιτόπουλος Ἀπόστολος Σ., Ἀλβανικά κρατίδια, «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 1ος.
- — Διεθνεῖς πράξεις ἰδρύσεως τοῦ Ἀλβανικοῦ κράτους, «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 1ος.
- Ἀσπρέας Γεώργιος, Πειρατεία, «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 4ος.
- Βέης Νίκος Α., Ἑλληνικαὶ εἰκόνες ἐκ τῶν ὁδοιπορικῶν τοῦ Λουδοβίκου Ρός, περ. «Φιλολογικὸς Νέος κόσμος», τ. 40, Ἰούνιος 1953, σ. 3-17.
- Βρανούση Ἐρα Λ., «Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων», σχόλια εἰς χωρίον τῆς Ἀννης Κομνηνῆς, Ἰωάννινα [Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν] 1962.
- — Οἱ ὄροι «Ἀλβανοί» καὶ «Ἀρβανῖται» καὶ ἡ πρώτη μγεία τοῦ ὁμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, «Σύμμεικτα», Τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις [Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Κέντρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν] 1970, Ἀνάτυπον, σ. 207-254.
- Βυζάντιος Σκαρλαῆτος, Λεξικόν ἐπιτόμιον τῶν ἐν τοῖς Ἑλλησι συγγραφεῦσιν ἀπαντωμένων κυρίων ὀνομάτων, Ἐκδοσις στερεότυπη Α. Κορομηλαῆ, Ἐν Ἀθήναις 1852.
- Γιαννόπουλος Ἰωάννης Γ., Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1393-1821), Ἐν Ἀθήναις 1971.
- Γιοχάλας Τίτος Π., Testi Greco-albanesi editi ed inediti, 9 [Estratto dall'Annuario 1966-67 del Centro Internazionale di Studi Albanesi] presso l'Università di Palermo, Palermo 1967, σ. 5-17.
- — Ἀνέκδοτα τινὰ κείμενα περὶ Ἀλβανίας, ἄλβανικοῦ ἁλφαβήτου καὶ ἑλληνο-ἄλβανικῶν σχέσεων, περ. «Μνημοσύνη» (1969), Ἀνάτυπον, σ. 427-452.
- — Albanologische Nachrichten von N. Politis und T. Neroutsos aus dem Nachlass G. Meyers, «Μνημοσύνη» (1973) Ἀνάτυπον, σ. 198-220.
- — Ὁ Γεώργιος Καστριώτης - Σκεντέρμπεης εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἱστοριογραφίαν καὶ λογοτεχνίαν, Θεσσαλονίκη [Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου 151] 1975.
- — Sulla problematica dei prestiti bizantini e neo-greci nei dialetti italo-albanesi, Offprint from «Balkan Studies», 16 (1975), σ. 44-45.
- — Considerazioni sull'onomastica e toponomastica albanese in Grecia, Offprint from «Balkan Studies», 17 (1977), σ. 314-329.
- — Akten des internationalen albanologischen kolloquiums Innsbruck 1972, zum Gedächtnis an Norbert Jokl, Herausgegeben von Her-

mann M. Ölberg, Innsbrucker beiträge zur Kulturwissenschaft, Sonderheft 41, 1977, σ. 85-95 και σ. 525-535.

Γκίκας Ἰωάννης Δ., Δῆμος Βιλίων, Ἐπαρχία Μεγαρίδος Νομοῦ Ἀττικῆς, Βίλια 1977.

Γκίκας Γιάννης Π., Οἱ Ἀρβανίτες καί τό ἀρβανίτικο τραγούδι στή νότια Εὐβοία, «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν» 21 (1977)), σ. 159-252.

Δημόπουλος Εὐάγγελος Κ., Κιθαιρών, Ἀθήναι 1972.

Εὐαγγελίδης Τρύφων, Ἱστορία τοῦ ἐποικισμού τῆς Ὑδρας, Ἐν Ἀθήναις 1935.

Εὐαγγελίδης Δημήτριος Ε., Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἠπείρου, Ἀθήνα 1947.

Θέρος Ἄγρις, Τά τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα [Βασιική Βιβλιοθήκη] 1952.

Θεσπρωτός Κοσμάς καί Ψαλίδας Ἀθανάσιος, Γεωγραφία Ἀλβανίας καί Ἠπείρου, Ἰωάννινα [Ἐταιρεία Ἠπειρωτικῶν Μελετῶν] 1964.

Καμπούρογλους Δημήτριος Γ., Δερβένι «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 4ος.

Καππῶτος Ἄγγελος Δ., Ἐρευνα γλωσσηματική, Περὶ συγγενείας τῆς ἑλληνικῆς πρὸς τὴν λατινικήν, γαλλικήν, ἀλβανικήν καί τουρκικήν γλῶσσαν, Ἀντίτυπο ἀκέφαλο.

Καρανικόλας Πάντελεήμων Κ., Τό Κρανίδι, Κόρινθος [Ἐκδόσεις «Πνοή» Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κορίνθου] 1980.

Καψάλης Γερ. Δ., Ὑσιαί ἢ Ὑσία, «Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια», Τόμ. 23ος.

Κεραμόπουλος Ἀντώνιος, Οἱ Ἕλληνες καί οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθήναι 1945.

Κονδύλης Δ. Α., Διαλέξεις δύο περὶ καταγωγῆς τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης καί τῆς ἀλβανικῆς φυλῆς, Ἀθήνησι 1908.

Κουκουλές Φαίδων, Βυζαντινῶν βίος καί πολιτισμός, Τόμ. 3ος, Ἐν Ἀθήναις [Collection de l'Institut Français d'Athènes] 1949.

Κούμαρης Ἰωάννης. Ἡ ὀρολογική διάκρισις τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν, «Ἑλληνική Ἀνθρωπολογική Ἐταιρεία, Πρακτικά Συνεδριῶν τοῦ ἔτους 1927», Ἀθήναι, σ. 5-37.

— — Ἀλβανοί καί Ἕλληνες, «Ἑλληνική Ἀνθρωπολογική Ἐταιρεία, Πρακτικά Συνεδριῶν τοῦ ἔτους 1943», Ἀθήναι, σ. 30-42.

- Κορύμαρης Ἰωάννης, Ἑλληνικαὶ Ἀνθρωπολογικαὶ Ὑπηρεσίαι, «Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπολογικὴ Ἐταιρεία, Πρακτικὰ Συνεδριῶν τοῦ ἔτους 1945», Ἀθήναι, σ. 45-46.
- Κυριακίδης Στίλπων, Σπίτια καὶ καλύβια τῆς Ἀττικῆς, «Ἡμερολόγιον «Πασχαλινόν» τοῦ Ὀδοιπορικοῦ Συνδέσμου», Ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 65-76.
- — (Ἀλβανία), Λαογραφία, «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ», Τόμ. 3ος.
- Λαμπρυνίδης Μιχαήλ Γ., Οἱ Ἀλβανοὶ κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, Ἐν Ἀθήναις 1907.
- — Ἡ Ναυπλία, Ἔκδοσις Β', Ἀθήνα 1950.
- Μαζαράκη Δέσποινα, Τὸ λαϊκὸ κλαρίνο στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα [Παλιὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν, Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο, Διεύθυνσις Μέλπως Μερλιέ] 1959.
- Μερλιέ Μέλπω, Ἡ μουσικὴ λαογραφία στὴν Ἑλλάδα, Ἀθήνα 1935.
- Μηλιαράκης Ἀντώνιος, Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας, Ἐν Ἀθήναις 1886.
- — Μεσσαριά, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου ὡς γεωγραφικοῦ, Ἀθήναι, «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας» 4 (1892), σ. 423-474.
- Μιχαήλ - Δέδε Μαρία, Ἀρβανίτικα τραγούδια, Σειρά Α', Ἀθήνα 1978.
- Μοίρας Βασίλειος Ἀθ., Τὸ σχολεῖον τῶν ἀλβανοφώνων (καὶ γενικῶς ξενοφώνων), Ἐν Ἀθήναις 1911.
- Μπέλλος Λουκᾶς Γ., Ἀλβανικὰ ἢ αἱ τρεῖς ζῶσαι διάλεκτοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1903.
- Μπεναρδῆς Μελέτιος Α., Ψῆγματα Μεγαρικῶν, Α', χ.τ. 1936.
- — Ψῆγματα Μεγαρικῶν, Β', Μεγαρεῖς καὶ Δερβενοχωρῖται, χ.τ. 1936.
- Μπίρης Κώστας Η., Ἀρβανῖτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήναι 1960.
- Νικοκλῆς Νικόλαος Γεωργίου, Περὶ τῆς αὐτοχθονίας τῶν Ἀλβανῶν ἦτοι Σκιπετάρ, Ἐν Γοττίγγῃ ἔτει σωτηρίῳ 1855.
- Παῖδούσης Μικέας, Αἱ ομάδες αἵματος, Πορίσματα ἐπὶ Ἑλλήνων, «Ἑλληνικὴ Ἀνθρωπολογικὴ Ἐταιρεία, Πρακτικὰ Συνεδριῶν τοῦ ἔτους 1967», Ἀθήναι, σ. 17-23.
- Παπαμανώλης Ἰωάννης Θ., Ἡ οἰκογένεια Βούλγαρη τῆς Ὑδρας, Ἐν Πειραιεῖ 1930.
- Παρασκευόπουλος Γεώργιος Π., Ἀκτῖνες καὶ Νέφη, Ἀναμνήσεις μιᾶς πεντηκονταετίας, Ἀθήναι 1932.

- Πέτρου - Μεσογειίτης Χρ. Ν., 'Ελληνικάί λέξεις ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν ἄλβανοφόνων τῆς Ἀττικῆς: Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ι. Ἀμαντον, Ἀθήναι 1940, σ. 221-252.
- Ποῦλος Ἰωάννης Χρ., Ἡ ἐποίκισις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν, Ἐν Ἀθήναις 1950.
- Ρωμαῖος Κ. Α., Μικρά μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955.
- Sathas C. N., Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, Βενετία 1884.
- Σαρρῆς Ἰωάννης, Τά τοπωνύμια τῆς Ἀττικῆς, «Ἀθηνᾶ» 40, (1928), σ. 117-160.
- Σίδερης Κωνσταντῖνος, Βίλια, «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 3ος, Συμπλήρωμα.
- Σουρμελῆς Διονύσιος, Ἀττικά ἤτοι περί δήμων Ἀττικῆς, Ἐκδόσις δεύτερη, Ἐν Ἀθήναις 1862.
- Σπυριδάκης Γεώργιος Κ., Πρόλογος: Ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια, (Ἐκλογή), Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Δημοσιεύματα τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, Ἀρ. 7, Ἐν Ἀθήναις 1962.
- Σωτηρίου Κωνσταντῖνος Δ., Ἀλβανικά ἄσματα καί παραμῦθια, «Λαογραφία», 1 (1909), σ. 82-120 καί 2 (1910), σ. 89-120.
- Τρικούπης Σπυρίδων, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἐκδόσις τρίτη, Ἐν Ἀθήναις 1888.
- Φαράκλας Ν., Αἰγόσθυνα, «Μεγάλη Σοβιετική Ἐγκυκλοπαίδεια», Τόμ. 1ος.
- Φιλήμων Ἰωάννης, Δοκίμιον Ἱστορικόν περί τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τόμ. 4ος, Ἐν Ἀθήναις 1861.
- Φουρίκης Πέτρος Α., Συμβολή εἰς τό τοπωνυμικόν τῆς Ἀττικῆς, «Ἀθηνᾶ», 41 (1929), σ. 77-178.
- Πόθεν τό Ἐθνικόν Ἀρβανίτης, «Ἀθηνᾶ», 43 (1931), σ. 3-37.
- Ἡ ἐν Ἀττικῇ Ἑλληνοαλβανική διάλεκτος, «Ἀθηνᾶ», 44 (1932), σ. 28-76 καί 45 (1933), σ. 49-181.
- Φωκᾶς Δ., Κουντουριώτης, «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 8ος.
- Φωτᾶκος (Φώτιος Χρυσανθόπουλος), Ἀπομνημονεύματα, Ἐν Ἀθήναις 1899.
- Χαλιορῆς Νικόλαος Γ., Ὑδραῖκα Λαογραφικά, 4, Πειραιεύς 1931.
- Χατζημιχάλη Ἀγγελική, Τά Βίλια τοῦ Κιθαιρώνα, «Νέα Ἐστία», 13 (1933), σ. 126-135 καί 191-203.
- Χατζῆς Ἀντώνιος, Πόθεν τό Ἐθνικόν Σκιπετάρ, «Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», 4 (1929), σ. 102-108.

- Χατζής Αντώνιος, Σκιππετάρης — Chkipetar, «Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν», 5 (1930), σ. 353-356.
- — Σκιππετᾶροι - Shkipetar, Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος τῶν Ἀλβανῶν, «Ἑλληνικαὶ Μελέται», 1 (1940), σ. 23-42.
- Χατζιδάκης Γεώργιος Ν., Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι, Ἐν Ἀθήναις 1934.
- Χατζιδάκης Νικόλαος, Ἰνδοευρωπαϊκαὶ γλῶσσαι, «Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη», Τόμ. 6ος.
- Χριστοφορίδης Κωνσταντῖνος, Λεξικόν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, Ἐν Ἀθήναις 1904.

B. Ξένα

- Buchon J. A., La Grèce continentale et la Morée, Voyage, séjour et études historiques, Παρίσι 1843.
- Cvijic Jovan, La péninsule Balkanique, Παρίσι 1918.
- Dumon Albert, Ὁ χαρακτήρ τῶν Ἑλλήνων, ἐφ. «Ἀμάθεια» (Σμύρνη), 9 Δεκεμβρίου 1872.
- Langenscheidt F. und Xirotiris N. I., Multivariate statistische Analyse vezenter Bevölkerungsgruppen Süd-Osteuropas, «Quatrième Congrès International des Études du Sud-Est Européen», Ἀγκυρα 1979.
- Meyer Gustav, Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache, Στρασβοῦργο 1891.
- Ognenova Ljuba, Nouvelle Interprétation de l'inscription «illyrienne» d'Albanie¹, École Française d'Athènes, Extrait du «Bulletin de Correspondance Hellénique», 83 (1959), Ἄρ. II, σ. 794-799.
- Reinhold C. H. Th., Noctes Pelasgicae, Ἀθήνησι 1855.
- Rey Léon, Fouilles de la Mission Française à Apollonie d'Illyrie et à Durazzo (1923-1924), «Albania», 1 (1925), σ. 9-32.
- Thumb A., Οἱ Νεοέλληνες καὶ ἡ καταγωγή τους, Μετάφραση Φ. Δραγούμη, Ἀθήνα 1945.
- Weigand Gustav, Das Albanische in Attika, «Balkan Archiv», (Λιψία), II (1926), σ. 167-220.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Ἀδάμες 36
 Ἀέρας Γερανείων 36
 Αἰγόσθενα 9
 Ἀλεποχώρι 10
 Ἀπόλλων Ὑσιος 24
 Ἀτζαγιόλης Ἀντώνιος 19

 Βεζύρη Χάνι 29⁸⁸
 Βίγλα 11
 Βότιζας Νικολῆς 31

 Γενοῦσος 48
 Γερμενό 35, 82, 83, 101, 132
 Γιαβέρας Παπαδημήτρης 31
 Γκούρα 73, 75, 78

 Δερβενάκι 34
 Δερβενάκια 23, 29
 Δερβένι Μεγάλο 27, 28, 31
 Δερβένι Χάνι 29
 Δερβένια 27
 Δερβένια ἔξω 31
 Δερβένια Μεγάλα 23, 26, 27, 28, 29
 Δερβενοχώρια 22, 23
 Δερβενοχωρίτες 17, 23, 27, 28, 29, 30, 44
 Διάκρια 36
 Διόνυσος Ἐλευθερεύς 33
 Ἐλατιάς, 9, 92, 111
 Ἐλευθεραί 33
 Ἐλευθερεύς Διόνυσος 33
 Ἐξαμίλια 22
 Ἐξαμίλιον 17
 Ἐρυθραί 24

 Ζαγαράς 78
 Ζαστάνι 36
 Ζερβαῖοι 33, 34
 Ζέρβας 32
 Ζέρβας Ἀνδρέας ἢ Ἀναγνώστης 34, 35
 Ζέρβας Κωνσταντῖνος 34

 Ζέρβας Παντελής 35
 Ζέρβας (Κουντουριώτης) Χατζη-Γιώργης 33, 34

 Ἡδύλειον 11

 Ἴσος 24
 Ἴσσιεῖς 23, 24
 Ἴσσοί 23, 24
 Ἴσσός 23, 30

 Κάζα 30, 128
 Κάλαμος 28
 Καμάρα 83
 Καματερό 28
 Καστρί 25
 Καστριώτης - Σκεντέρμπεης Γεώργιος 60, 70
 Κάστρο 14
 Κατσηβίγλα 11
 Κατσηβίλα 11
 Κατσούλα 24
 Κάτω Ναχαγιέ 34
 Κερατόπυργος 28
 Κηφισσός 36
 Κομισκόρτης, στρατηγός 47
 Κονόμος Γιωργάκης βλ. Οἰκονόμος Γιωργάκης
 Κούντουρα 17, 22, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 44, 45
 Κουντούρης Κωνσταντῖνος 30
 Κουντουριώτης (ἐθνικό) 33
 Κουντουριώτης Γιώργης 32
 Κουντουριώτης Χατζη-Γιώργης 32, 33
 Κουντουριώτης Λάζαρος 32
 Κουντουροβιλιῶτες 31, 36
 Κρανίδι 31, 33, 34, 35, 36, 44, 64, 137
 Κρέστας Ἀρσένιος 34, 35
 Κρικκούκι 18, 24, 28, 41, 133
 Κριεμάδι 101

- Κυρ' Γιάννης βλ. Λιόγρης Γιάννης
- Λάιζα 13²⁷
- Λάνι 75
- Λαύριο 41
- Λεσιά 13
- Λεστόρι 9, 12, 13, 14
- Λεψίνα 111, 128
- Λιβαδιά 78, 111
- Λιβαδόστρα 10
- Λιόγρης Γιάννης 28, 30
- Λιόσας Πέτρος 19
- Λιόσια 18
- Λιστόρι 13
- Λουκος Σταμάτης 28, 29
- Λυγουριό 24
- Μαγούλα 128
- Μάζι 22
- Μαζογεριά 36
- Μάντρα 53, 128
- Μαραθώνας 41
- Μαρκόπουλο 36
- Μέγαρα 14, 22, 26, 29, 33, 42, 43, 44, 45, 139
- Μεγαρίτες 23
- Μελάμποδας 9
- Μελέτης Χ. 30
- Μονή 'Αγίου 'Ηλίου 31
- Μονή 'Αγίου Μελετίου 30, 31
- Μονή Μεταμόρφωσης 14
- Μοροζίνης Φραγκίσκος 44
- Μπάσας 30
- Μπίσια 22
- Μπίσσια 23
- Μπούας - Σγοῦρος Μουρίκης 18, 19
- Μούας - Σπάτας Παῦλος 18
- Ντερβένι Χάνι 29
- Ντερστανί 75
- Ντρεστανί 75
- Νίκας Κώστας 30
- 'Ογχηστός 9
- Οικονόμος Γεωργάκης 30
- Οινόη 22
- Παγαί 9, 10
- Παγές βλ. Παγαί
- Παΐσιος ὁ Θηβῶν 31
- Παλαιοχωρίον 24
- Παλιοχώρι 14, 17, 20, 21, 22, 79
- Πάστρα 9
- Περαχώρα 22, 23
- Περαχωρίτες 23
- Πηγαί βλ. Παγαί
- Πίσσα 23
- Ποικίλον ὄρος 36
- Πόρτο-Γερμενό 9
- Προσήλι 35
- Προσήλιο 35
- Σγοῦρος - Μπούας Μουρίκης 18, 19
- Σία 25
- Σκεντέρμπασι Καστριώτης Γεώργιος 60, 70
- Σκουρπής 48
- Σπάτας - Μπούας Παῦλος 18
- Σταυράκης 28
- Στενοχωρίτες 23
- Στέφας 'Αναγνώστης 29, 30, 31
- Στέφος βλ. Στέφας 'Αναγνώστης
- Σωτήρης Νικολός 30, 31
- Τανάγρα 17
- Τζαβάρας Παναγιώτης 30
- Τζερατζίνη 28
- Τσακωνιά 33, 44
- Τσία 23, 25
- 'Υμηττός 41
- 'Υσία 23, 24
- 'Υσιαί 24
- 'Υσιος 'Απόλλων 24
- Φριζής Μαρδοχαῖος 61¹⁰⁷
- Χαμαλίτης 'Ιωάννης 31
- Χασιά 18
- Ψάθα 10, 81, 82, 101, 135

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἡ ρόκα πού στολίζει τό ξώφυλλο εἶναι ἠπειρώτικη· σ' αὐτή ιστοροῦνται ὅλα σχεδόν τά στοιχεῖα πού ἀπαντοῦν στά τραγούδια τῆς παρούσας ἐργασίας: ἡ κοπέλα καί τό λουλούδι, τό ἐρωτικό ζευγάρι, ὁ καβαλάρης ἄγιος, τό ζαρκάδι καί τό δέντρο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

σ. 17, διοικητής αντί διοικητής

σ. 51, ύποσημ. 58, ιστοριῶν ἀντί ιστορικῶν

Στή σ. 34, ύποσημ. 115 ν' ἀποκατασταθεῖ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Παρασκευό-
πουλου: Ταξείδια ἀνά τήν Ἑλλάδα, Ἐν Ἀθήναις 1896, μέ τόν τίτλο: Ἀκτῖνες καί Νέφη,
Ἀναμνήσεις μιᾶς πεντηκονταετίας, Ἀθῆναι 1932.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΑΡΟΝΤΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ ΕΡΜΑΝΕΥΤΩΝ

ΤΗΣ ΕΡΜΑΝΕΥΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Τό βιβλίό τυπώθηκε στό Τυπογραφείο
Σπύρου Λένη, Ζίχνης 19, σέ χίλια
ἀντίτυπα γιά λογαριασμό
Γίονας Μικέ Παϊδούση

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κεντρική διάθεση στό Βιβλιοχαρτοπωλείο
Πολ. Λένη, Γεωργίου Παπανδρέου 47
καί Καβαθα, Τηλ. 7708689

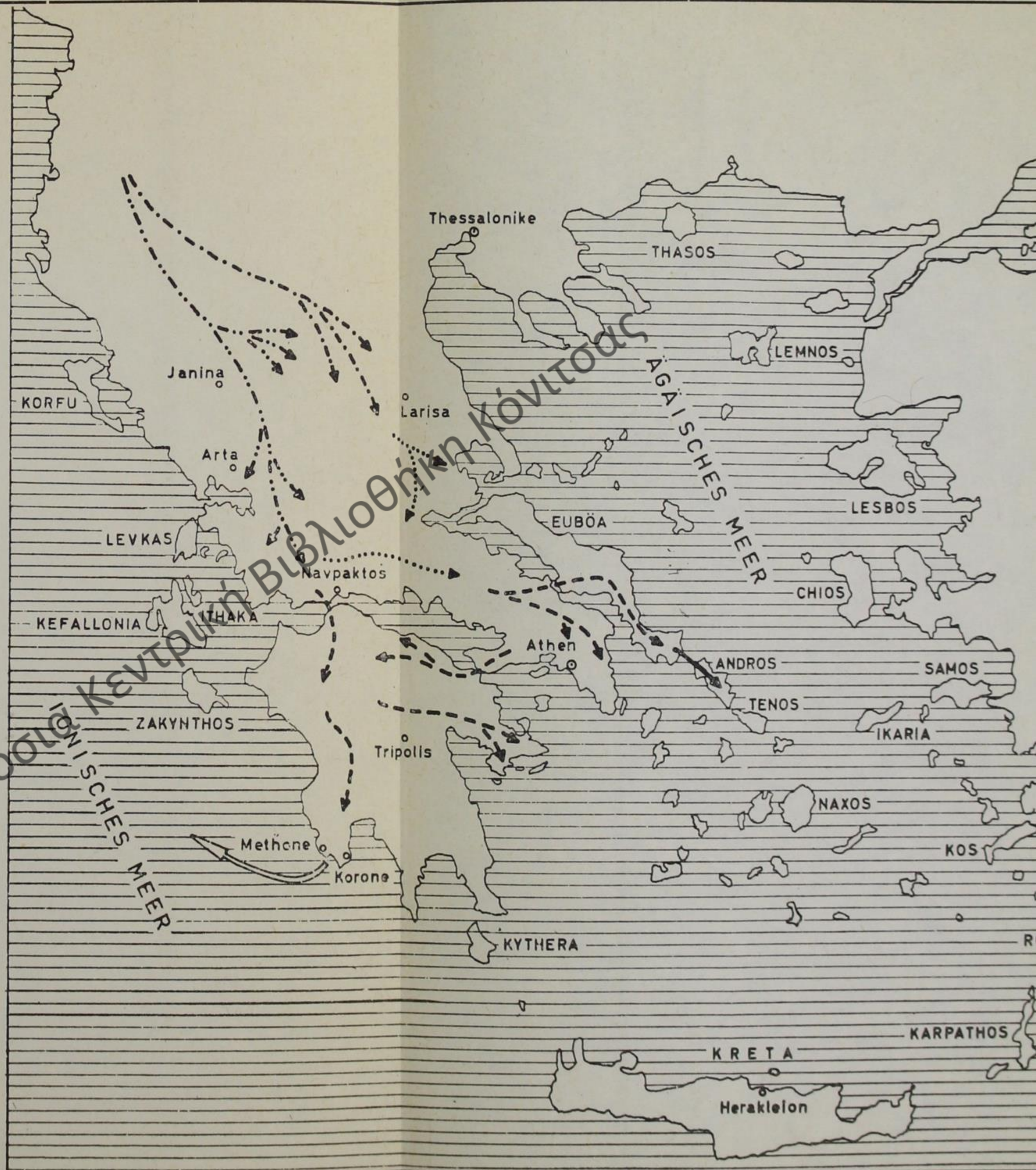
Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χάρτης από τή μελέτη τοῦ Τίτου Γιοχάλα: Über die Einwanderung der Albaner in Griechenland (Eine zusammenfassende Betrachtung), στὸν τόμο «Dissertationes Albanicae in Honorem Josephi Valentini et Ernesti Koliqi», München 1971, σ. 89-108.

- > Ἀρχή 14ου αἰ.
- ...> Μέσα 14ου αἰ.
-> 2ο μισό 14ου αἰ.
- > Τέλος 14ου - ἀρχή 15ου αἰ.
- > Ἀρχή 16ου αἰ.
- ⇨ Μετοίκηση Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν στή Νότια Ἰταλία καί Σικελία. Μέσα 15ου - μέσα 16ου αἰ.

Τά βέλη δείχνουν μόνο τήν κατεύθυνση τῆς πορείας τῶν Ἀλβανῶν καί δέν ὑπονοοῦν ἀπαραίτητα, ὅτι στά μέρη αὐτά ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα.

0 100 200 km
J.A.

220

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας